

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2019

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2019

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Tomus LIX. Fasc. 2

Příspěvky k dějinám
Univerzity Karlovy

UNIVERZITA KARLOVA
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM

Výkonná redaktorka svazku: Blanka Zilynská (Ústav dějin a archiv UK, Praha)

Svazek je součástí řešení projektu PROGRES Q23 (Dějiny univerzitní vědy a vzdělanosti).

Na obálce je použita fotografie z pohřbu Jana Opletala, 15. 11. 1939 (Archiv Univerzity Karlovy, fotoarchiv UK, události, bez sign.).

<http://www.karolinum.cz/journals/hucp>

© Univerzita Karlova, 2020

ISSN 0323-0562 (Print)

ISSN 2336-5730 (Online)

OBSAH

Články

- 11 Ludmila Hlaváčková, Počátky neurologie na pražských lékařských fakultách a založení neurologických klinik
43 Petr Svobodný, Pražské neurologické kliniky v letech (1936) 1938–1945
69 Michal V. Šimůnek – Václav Petříček – Antonín Kostlán, Kauza Karel Domin. Případová studie k politicky motivovaným změnám ve složení akademické obce v letech 1945–1948

Materiály

- 91 Antonín Kostlán – Michal V. Šimůnek, Vzpomínka historika Josefa Klika (1896–1965) na 17. listopad 1939

Kronika

- 115 18. celostátní archivní konference v Plzni, 23.–25. dubna 2019 (kolektiv autorů ÚDAUK)
121 Doména diletantství? Konference věnovaná stému výročí založení Státní archivní školy v Praze (Milada Sekyrková)
123 Kořeny revoluce a rok 1419. Konference Tábor, 8.–9. 10. 2019 (Kajetán Holeček)

Recenze a zprávy

- 129 Petr Čornej, Husitství a husité (Kajetán Holeček)
133 František Šmahel, Die Basler Kompaktaten mit den Hussiten (1436). Untersuchung und Edition (Blanka Zilynská)
135 Ivo Kraus a kol., Věda v českých zemích. Dějiny fyziky, geografie, geologie, chemie a matematiky (Jana Ratajová)
136 Martina Bečvářová, Doktorky matematiky na univerzitách v Praze 1900–1945 (Marie Štemberková)
141 Juraj Šebesta, Zakladatel slovenskej fyziky. Život a dielo Dionýza Ilkoviča (Milada Sekyrková)
143 Petr Feldstein – Tomáš Libánek, Skoro proti všem. Časopis Student v nejslavnější éře československé žurnalistiky (Marek Suk)

Cizojazyčná shrnutí

- 41 Ludmila Hlaváčková, Die Anfänge der Neurologie an den Prager medizinischen Fakultäten und die Gründung neurologischer Kliniken
66 Petr Svobodný, Die Prager neurologischen Kliniken in den Jahren (1936) 1938–1945
87 Michal V. Šimůnek – Václav Petříček – Antonín Kostlán, Die Causa Karel Domin. Eine Fallstudie zu den politisch motivierten Veränderungen in der Zusammensetzung der akademischen Gemeinde in den Jahren 1945–1948

Autoři

Marek Brčák, Ústav dějin a archiv UK, Praha
Petr Cajthaml, Ústav dějin a archiv UK, Praha
Marek Ďurčanský, Ústav dějin a archiv UK, Praha
Roman Elner, Ústav dějin a archiv UK, Praha
Ludmila Hlaváčková, Ústav dějin lékařství a cizích jazyků 1. LF UK, Praha
Kajetán Holeček, Ústav českých dějin FF UK, Praha
Antonín Kostlán, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., Praha
Eliška Pavlásková, Ústav dějin a archiv UK, Praha
Václav Petříček, Agentura pro ochranu přírody a krajiny České republiky, Praha
Jana Ratajová, Ústav dějin a archiv UK, Praha
Milada Sekyrková, Ústav dějin a archiv UK, Praha
Marek Suk, Ústav dějin a archiv UK, Praha
Petr Svobodný, Ústav dějin a archiv UK, Praha
Michal V. Šimůnek, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., Praha
Marie Štemberková, Praha
Zdeněk Vašek, Ústav dějin a archiv UK, Praha
Lenka Vašková, Ústav dějin a archiv UK, Praha
Blanka Zilynská, Ústav dějin a archiv UK, Praha

Články

POČÁTKY NEUROLOGIE NA PRAŽSKÝCH LÉKAŘSKÝCH FAKULTÁCH A ZALOŽENÍ NEUROLOGICKÝCH KLINIK

LUDMILA HLAVÁČKOVÁ

THE BEGINNINGS OF NEUROLOGY AT FACULTIES OF MEDICINE IN PRAGUE AND FOUNDATION OF NEUROLOGY CLINICS

The author follows the development of neurology at medical schools in Prague since the earliest times until the 1930s. Based on lists of lectures, she traces how particular subjects were taught within mandatory courses. In the 1840s, there appeared the first facultative specialised lectures, some of which later became mandatory as part of requirements for earning a degree. Special attention is paid to Ladislav Haškovec (1866–1944), professor of neurology, and his efforts to acquire hospital beds reserved for patients with neurological diagnoses. The first place where he succeeded was in the Hospital of Merciful Brethren Charity at Na Františku after 1905. A separate institute for nervous diseases was established only after 1918 in the Na Karlově infirmary. On 12 January 1926, this institution was transformed into a Clinic for Nervous Diseases and Professor Haškovec stood at its helm until his retirement in 1936. At the German Faculty of Medicine, neurology developed in a closer connection with psychiatry.

Keywords: faculty of medicine in Prague – neurology – Professor Ladislav Haškovec – Hospital of Merciful Brethren at Na Františku in Prague – Na Karlově infirmary

DOI: 10.14712/23365730.2020.1

Známý pražský lékař a obrozenský pracovník J. V. Podlipský (1816–1867), manžel Sofie Podlipské a mj. pilný autor hesel v Riegrově naučném slovníku, v něm definoval neurologii takto: „*Neurologie, nauka o nervech, jest část anatomie jednající o nervech.*“ Pak následuje stručná historie tohoto oboru počínaje Aristotelem a konče jeho současníky.¹

Čtenář této definice může nabýt dojmu, že v 60. letech 19. století byla neurologie již uznávaným, byť ještě ne samostatným medicínským oborem, který byl chápán jako součást oborů teoretických. U nás i ve světě však uběhla ještě řada desetiletí, než se neurologie stala samostatným oborem s ambulantními i klinickými pracovišti. Od přelomu 19. a 20. století se rozvíjela především klinická neurologie, nejprve v rámci interny a psychiatrie. Ve svém příspěvku bych ráda upozornila právě na to, jak neurologie bojovala o své „místo na slunci“ na pražských lékařských fakultách, jak se dostávala k medikům nejprve v mimořádných speciálních přednáškách, stávala se nezávislou na vnitřním lékařství i psychiatrii, jak posléze získala svá první specializovaná klinická lůžka, stala se jedním z rigorózních oborů a posléze se dočkala založení neurologické kliniky.

¹ František L. RIEGER (ed.), *Slovník naučný*, V, Praha 1866, s. 801.

Od nejstarších dob do osvícenských reforem²

Odpověď na otázku, kdy se poprvé objevují neurologická témata v českém akademickém prostředí, se hledá velmi obtížně, protože historie jednotlivých medicínských oborů v před-osvícenském období je v našich dějinách medicíny zpracována jen zcela útržkovitě. Přesto je však možno vyzdvihnout několik zajímavých informací o neurologii na středověké a raně novověké pražské lékařské fakultě.

Patrně nejstarší dílo sepsané profesorem Univerzity Karlovy, které se zabývá tématem, jež bychom mohli označit za neurologické, pochází z pera Mistra Antonína z Loun. Jeho životní data nejsou známa, ale působil v Praze na počátku 15. století, v letech 1413–1415 byl dokonce rektorem univerzity. Sepsal pojednání nazvané *Zda je možno pitvou ukázat, že v lidské hlavě sídlí deset smyslů?*, jehož obsah zatím nebyl podroben odborné analýze.³ Ze středověkých dějin univerzity další podobné dílo známo není, ale neurologická tematika pronikala do spisů, v nichž se pojednávalo o fyziologii tzv. životního ducha (*spiritus vitalis*). Najdeme ji například v textech Albíka z Uničova (1358?–1427) či Jindřicha z Brém (†1392?).⁴

V 16. století lékařská fakulta přežívala pouze *de iure*, fakticky se zde lékařské grady neudělovaly, a tak se předmětem našeho zájmu může stát až doba barokní. Ta je však snad ještě méně prozkoumaná, než perioda středověká. Nejznámější osobností byl profesor Jan Marek Marci z Kronlandu (1595–1667), proslulý lékař, matematik a fyzik, z jehož pozůstalosti v roce 1678 vydal jeho kolega a přítel, profesor Jakub Jan Václav Dobřenský z Černého Mostu (1623–1697), knihu nazvanou *Služba mysli (Liturgia mentis, Ratisbonae 1678)*. Jde o více jak stopadesátistránkové pojednání o epilepsii, jež se přirozeně věnuje celé řadě otázek z oblastí na hranici mezi psychologií, psychiatrií a neurologií.

Obrázek o dalším vývoji neurologických bádání si lze udělat také na základě studia učebnice všeobecného lékařství (*Universa medicina practica, Norimbergae 1724*), kterou vydal profesor Jan František Löw z Erlsfeldu (1648–1725). Jedná se o obsáhlý text přesahující tisíc stran, z nichž je přibližně první desetina věnována otázkám, jež bychom dnes asi též označili za neurologické. Najdeme zde například pojednání o bezvědomí, letargii, ztmulosti, mrtvici, paralýze, paréze, křečích, závratí, třesu, nespavosti, selhávání paměti, snížené inteligenci atd.

Löwova učebnice je zajímavá také tím, že obsahuje odkazy na některé zahraniční autory, kteří se v Čechách v souvislosti s tímto tématem četli. Najdeme zde slavného německého chemika 16. století Theophrasta B. Paracelsa (1493–1541), holandského reformátora medicíny Jana Baptistu van Helmonta (1580–1644), objevitele krevního oběhu Williama Harveye (1578–1657) a také zakladatele iatromechanické teorie René Descarta (1596–1650).

K tomu je možno ještě dodat, že například Descartovy představy o lidském těle, jež mají i svou neurologickou stránku, byly v Praze prokazatelně známy již na konci 17. století, kdy

² Za zpracování této kapitoly děkuji kolegovi Karlu Černému.

³ Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Petr SVOBODNÝ, *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348–1939*, I, A–K, Praha 1988; II, L–Ž, Praha 1993 (dále citován BSPLF I, II). Není-li jiná citace, jsou údaje o jednotlivých osobách převzaty z tohoto slovníku, kde jsou u každého biogramu uvedeny prameny a literatura. Totéž platí i o slovníku: Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Petr SVOBODNÝ, *Biographisches Lexikon der Deutschen medizinischen Fakultät in Prag*, Praha 1998.

⁴ Ivana FIRLOVÁ – Pavla LUTOVSKÁ – Alena SKIPALOVÁ, *Příspěvek k léčení moru v pozdně středověkých Čechách (Na základě spisů Albíka z Uničova)*, *Historická demografie* 11, 1987, s. 21–50, zde s. 38.

je najdeme nejen v dalších dílech již zmiňovaného Löwa z Erlsfeldu, ale také v pracích dnes málo známého profesora Jana Antonína Cassinis de Bugella (1656–1719).

Od osvícenských reforem do roku 1848

Osvícenské reformy v oblasti školství a zdravotnictví zahájila okolo poloviny 18. století panovnice Marie Terezie (1717–1780). Pro lékařské fakulty to znamenalo především zvýšení počtu učitelů a zpřísnění dohledu nad výukou a jejími metodami. Z tohoto období zde musíme opět uvést alespoň jedno jméno. Je to Jan Křtitel Boháč (1724–1768), profesor přírodovědy a botaniky, který se již svojí disertací stal průkopníkem české i světové elektrofyziologie a elektroterapie, která byla další dlouhá desetiletí hlavní léčebnou metodou používanou v neurologii.⁵

Ne všechny reformy syna Marie Terezie, Josefa II., se setkaly s porozuměním a oceněním jak současníků, tak historiků. Avšak jeho reformy v oblasti školství, zvláště vysokého, a zdravotnictví, jsou většinou jedinečné a jejich blahodárné výsledky jsou nadčasové. Krátce po nástupu na trůn vydal Josef II. v roce 1781 tzv. direktivní pravidla, podle nichž se ve všech velkých městech monarchie budovaly zdravotní a sociální ústavy, které měly nahradit nevyhovující zařízení tohoto typu – městská, vrchnostenská, církevní apod. Byly to všeobecné nemocnice, porodnice s nalezinci, ústavy choromyslných a chorobince, předchůdci dnešních léčeben dlouhodobě nemocných. Ústavy měly sloužit klinické výchově budoucích lékařů, ranlékařů i porodních bab, což významně přispělo ke zkvalitnění výuky všech těchto kategorií zdravotníků. Pražská všeobecná nemocnice byla otevřena na přelomu roku 1790/91 a od školního roku 1791/92 do ní byla přeložena klinická výuka z nemocnice milosrdných bratří Na Františku. Nemocnice měla tři třídy, na třetí, bezplatné, se konala klinická výuka. Od počátku byla rozlišována lůžka klinická a lůžka na oddělení. Při otevření měla nemocnice 300 lůžek, z toho klinických bylo pouhých dvakrát dvanáct. Od počátku byla v nemocnici klinika interní (obvykle nazývána „lékařská“) a klinika chirurgická. Každá měla šest lůžek pro pacientky a stejný počet pro pacienty. Ostatní lůžka v nemocnici byla „odděleňská“. Klinikou řídil vždy profesor, oddělení zpočátku i pouhý lékař či ranlékař. Mezi klinikou a oddělením musela být dobrá vazba, z oddělení se vybírali vhodní pacienti na kliniku, a proto v roce 1812 bylo rozhodnuto, že přednosta kliniky bude vždy zároveň primářem oddělení.⁶ V roce 1811 vydala dvorská kancelář zajímavý dekret, který ještě více zdůraznil význam klinické výuky ve všeobecné nemocnici. Budoucí profesori lékařské fakulty se měli rekrutovat z asistentů, prosektorů, praktikantů a sekundářů z ústavů a klinik. Tvořili tzv. „Pflanzschule der künftigen Professoren“ („semenišť“ či škola budoucích profesorů). Všeobecná nemocnice se opravdu stala školou budoucích učitelů fakulty a centrem vědeckého rozvoje klinických oborů.⁷

V roce 1786 se začala pražská lékařská fakulta řídit novým studijním řádem. Studium budoucích lékařů bylo čtyřleté, magistrů chirurgie dvouleté. Další významný přínos tohoto studijního řádu bylo zdůraznění názornosti výuky. Tak např. fyziologie – zvláště důležitá

⁵ Zdeněk FRANKENBERGER, *Jan Křtitel Boháč, život a dílo*, Praha 1951.

⁶ Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Petr SVOBODNÝ – Jan BRÍZA, *Dějiny všeobecné fakultní nemocnice v Praze 1790–2010*, Praha 2011, s. 29nn.

⁷ Tamtéž, s. 40; Ivana ČORNEJOVÁ (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy, II, 1622–1802*, Praha 1996, s. 170nn.

pro získání vědomostí z neurologie – musela být demonstrována nejen na mrtvolách, ale i živých zvířatech. Studijní řád z roku 1804 pak prodloužil studium mediků na pět let, klinická výuka byla rozložena z jednoho na dva roky. Byly také předepsány učebnice, pokud přednášející používal vlastní texty, musil je předložit ke schválení. Třeba zde připomenout alespoň osobnost a učebnici fyziologa Jiřího Procházky (1749–1820), jehož život a dílo zhodnotil ve své monografii V. Kruta. Světově uznávaný je zejména přínos J. Procházky v oblasti výzkumu fyziologie nervstva, jeho pojetí nervového reflexu. Neurologickou tematiku nalézáme jak v učebnicích teoretických oborů (anatomie, fyziologie), tak i klinických. Jaké znalosti této problematiky byly vyžadovány při zkouškách z těchto oborů, nelze zjistit. Mezi profesory na pražské lékařské fakultě, s výjimkou zmíněného Procházky, nebyl v oné době žádný, který by neurologii věnoval zvláštní pozornost. Také jen málokterí budoucí doktoři medicíny si ve svých disertacích volili neurologické téma.⁸

Od přelomu 30. a 40. let 19. století se na pražské lékařské fakultě – podobně jako na ostatních lékařských fakultách v Evropě – setkáváme vedle profesorů a asistentů s novou kategorií učitelů, totiž s docenty. Asistentem mohl být každý pouze dvakrát dva školní roky, potom musel fakultu opustit. Získat profesorské místo bylo možno po úspěšném konkurzu, vítěz mohl zůstat na fakultě do sedmdesáti let. Ovšem oborů s řádnou profesurou bylo velmi málo, a proto vědecky orientovaní absolventi, kteří chtěli udržovat kontakt s fakultou, protože pouze v jejím rámci se mohli dále odborně a vědecky uplatňovat, si ve zmíněném období začali podávat žádosti o povolení konat jako docenti nepovinné přednášky, většinou z oborů dosud samostatně nekonstituovaných. Nutno říci, že pražská lékařská fakulta byla v tomto směru velice aktivní a v několika případech předběhla těmito přednáškami, v nichž se odrážela postupující specializace lékařských oborů, nejen vídeňskou, ale i ostatní evropské fakulty.⁹

Pokud se týče teoretických oborů, téměř s jistotou můžeme předpokládat, že s neurologickou problematikou se mohli seznámit posluchači mimořádných, později i řádných přednášek Vincenta A. Bochdalka (1801–1883), od roku 1840 mimořádného profesora patologické anatomie, od roku 1845 řádného profesora srovnávací a chirurgické anatomie. Bochdalek byl jedním z oněch mála mediků, kteří si zvolili neurologické, respektive anatomickoneurologické téma již své disertace (*Anleitung zur praktischen Zergliederung des menschlichen Gehirnes nebst einer anatomischen Beschreibung desselben; mit besonderer Rücksicht auf das kleine Gehirn*, Diss. Prag 1833). Bochdalek mnoho nepublikoval, ale několik svých studií věnoval právě nervovému systému a smyslovým orgánům. Některé termíny nesou jeho jméno – např. ganglion Bochdaleki. Neurologické problematice se věnoval zejména na počátku své vědecké dráhy.

Zatím se můžeme pouze domnívat, že v klinické výuce se neurologická problematika mohla objevit v mimořádných přednáškách z psychiatrie. Od školního roku 1841/42 je

⁸ Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Petr SVOBODNÝ, *Dějiny pražských lékařských fakult 1348–1990*, Praha 1993, s. 22nn.; Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Eva ROZSÍVALOVÁ, *Studium a přednášky na lékařské fakultě pražské univerzity v letech 1690–1848*, Praha 1984. Tam uvedeny názvy používaných učebnic, o nichž L. HLAVÁČKOVÁ, *Z jakých učebnic studovali posluchači pražské lékařské fakulty v první polovině 19. století?*, AUC-HUCP 58/1, 2018, s. 69–83; srv. také Ludvík SCHMID – Eva ROZSÍVALOVÁ, *Pražské lékařské disertace*, Acta Universitatis Carolinae (dále AUC) – Medica 1957, Praha 1957; Vladislav KRUTA, *Med. Dr. Jiří Procházka 1749–1820. Život – Dílo – Doba*, Praha 1956.

⁹ Přednášky jsme vypisovali z *Ordnung öffentlichen ordentlichen und ausserordentlichen Vorlesungen, welche an der k.k. Universität zu Prag gehalten werden*. Přednášky vycházely pod mírně a nepodstatně změněnými názvy vždy pro zimní a letní semestr. Nebudeme je opakovaně citovat, nebude-li to nutno.

ohlašoval jako první v monarchii Josef G. Riedel (1803–1870), frýdlantský rodák, absolvent pražské lékařské fakulty, od roku 1837 pracovník, později primář a ředitel pražského ústavu choromyslných, od roku 1841 první docent psychiatrie v rakouském mocnářství. Byl nadán mimořádnými organizačními schopnostmi, zasloužil se mj. v roce 1844 o vybudování tehdy nejmodernějšího psychiatrického ústavu v rakouském soustátí (tzv. Nového domu) v blízkosti budovy bývalého augustiniánského kláštera, tehdy ústavu pro choromyslné (dnes sídla neurologické kliniky 1. LF UK v Kateřinské ulici). Obsah Riedlových přednášek bohužel neznáme, nevíme tedy, zda v nich zmiňoval i problematiku neurologickou. Na pražské fakultě ohlašoval přednášky až do roku 1851, kdy byl povolán do Vídně jako ředitel tamního ústavu choromyslných.¹⁰

Velmi významným počinem několika těchto průbojných a organizačně schopných představitelů pokrokových směrů na pražské fakultě (někdy se hovoří o této době jako o Pražské lékařské škole), bylo založení fakultního časopisu. Nepříliš přiléhavý název zněl *Vierteljahrschrift für die praktische Heilkunde*, protože to byl časopis opravdu vědecký, přinášející vedle rozsáhlých původních studií i velmi cenné informace o světové odborné produkci ze všech oborů. Vycházel od roku 1844; ve svých rejstřících pro léta 1844–1866 heslo neurologie sice nemá, ovšem prací o nervech a nervovém systému uvádí velké množství.¹¹

Od roku 1848 do rozdělení pražské lékařské fakulty na českou a německou v roce 1883

Revoluční léta 1848/49 přinesla evropským zemím řadu reforem mj. i v oblasti školství. Pro univerzity rakouské monarchie to byla především zásada „Lehr- und Lernfreiheit“ (svoboda vyučování a učení se). Nepochybně správná zásada poněkud zkomplikovala práci historiků. Zrušení povinných učebnic jim ztěžuje možnost učinit si představu o tom, jak se měnila a zkvalitňovala odborná příprava mediků. Na lékařských fakultách byla také zrušena povinnost předložit a obhájit disertaci.

V roce 1872 vyšel nový rigorózní řád pro lékařské fakulty. Místo dosavadních specializovaných titulů pro absolventy lékařských fakult (Med. Dr., Chir. Dr., magistr chirurgie, porodnictví) byl zaveden jednotný – dodnes používaný – titul MUDr. (*medicinae universae doctor*). Řád také stanovoval, z jakých oborů musí medicí skládat tři rigorózní zkoušky.

Neurologie jako samostatný předmět se v něm nevyskytuje, ale není pochyb, že otázky z neurologické problematiky se objevovaly v rámci předmětů prvního rigoróza v anatomii či fyziologii (z těchto oborů byla i zkouška praktická), v rámci druhého pak v patologické anatomii a vnitřním lékařství. Předpokládáme, že v těchto oborech jim byla věnována pozornost v hlavních přednáškách úměrně k tomu, jaký odborný zájem o ně měl přednášející. Psychiatrie nebyla rigorózním předmětem. Neurologickou problematiku je proto třeba hledat dále ve specializovaných, nepovinných přednáškách.¹²

¹⁰ Eugen VENCOVSKÝ, *Sto let české psychiatrické kliniky v Praze 1886–1986*, Praha 1987, s. 32–40; Cyril KNEIDL, *Příspěvek k dějinám péče o choromyslné v Čechách 1790–1890*, in: Antonín Heveroch – František S. Frabša (edd.), *Zemské ústavy pro choromyslné v Čechách*, Jičín 1926, s. 21–30.

¹¹ Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Časopisy vydávané v minulosti pražskou lékařskou fakultou*, Sborník lékařský 75, 1973, s. 120–134; *Vierteljahrschrift für die praktische Heilkunde. Vollständiges Sach- und Namenregister über Jhg. 1844–1853*, Prag, Verlag von Karl André, 1855; dtto pro léta 1854–1858, Prag 1858, a léta 1859–1863, Prag 1864.

¹² L. HLAVÁČKOVÁ – P. SVOBODNÝ, *Dějiny pražských lékařských fakult*, s. 60–61.

Pokud se týče anatomů, V. Bochdalek nazýval své mimořádné přednášky od roku 1851 nauka o smyslových orgánech, neuro- a angiologii, až do svého odchodu na odpočinek v roce 1871. Hodinové přednášky konal pětkrát v týdnu v Karolinu v anatomické posluchárně. Jejich obsah také bohužel neznáme. Nevíme také, jakou pozornost věnovali neurologii ve svých hlavních přednáškách Bochdalkovi nástupci na katedře anatomie – Philipp Henke (1834–1896) a slavný Karl Toldt (1840–1920). Víme, že se sice badatelsky neurologii zvláště nezabývali, ale jak uvedeme dále, první z nich ohlásil specializovanou přednášku s neurologickou tematikou.

Mnohem větší pozornost věnovali neurologii ve svých základních přednáškách fyziologové. V první řadě nutno samozřejmě připomenout osobnost našeho největšího biologa a lékaře, profesora fyziologie, Jana E. Purkyně (1787–1869), který se navrátil na pražskou lékařskou fakultu z Vratislavi v roce 1850. S jeho objevy a postřehy se setkáváme v řadě biologických a lékařských oborů neurologii nevyjímaje (např. objev gangliových buněk v mozku, objev výběžků nervových buněk, rozlišení nervových vláken s různým fyziologickým významem, nervové řízení žaludeční sekrece aj.¹³ V jakém rozsahu se věnoval v rámci svých fyziologických přednášek neurologii, nevíme. Na sklonku svého života se často nechal zastupovat svým oddaným žákem docentem Františkem Novotným (1839–1879). Jako Purkyně i on se snažil zavádět do přednášek český jazyk. Publikoval málo (14 článků, žádný neurologický), ale v nepovinných přednáškách českých i německých ohlašoval někdy i témata neurologická (letní semestr 1873, zimní semestr 1876/77, letní semestr 1879 – histologie nervstva, česky „tkaninosloví“; tento výraz patrně sám vymyslel, dobové slovníky jej neuvádějí).

Také Purkyněův nástupce, Maxmilian H. Vintschgau (1832–1913), který na pražské fakultě působil jen tři roky (1867–1870), se badatelsky velmi úspěšně zaměřoval na fyziologii nervů a smyslových orgánů. Vystřídal ho Ewald Hering sen. (1834–1918), který se mj. zabýval psychofyziologií a elektrofyziologií. V jeho pražské laboratoři pracoval i slavný anglický neurolog Henry Head (1861–1940). Jeho nástupce a žák, fyziolog a histolog Sigmund Mayer (1842–1910) patrně ve své kmenové přednášce věnoval neurologické problematice příslušnou pozornost, protože ta patřila k jeho hlavním badatelským zájmům, jak je zřejmé i z jeho bibliografie. Objevil např. růstový konus na nervech. Jak uvedeme níže, nabízel posluchačům i specializované neurologické přednášky.

Jakou pozornost věnovali neurologii klinici – internisté ve svých základních přednáškách, nelze zjistit, protože nedali svým posluchačům učebnice. Prof. Anton Jaksch (1810–1887) i prof. Josef Halla (1814–1887), přednostové I. a II. interní kliniky, v této době téměř nepublikovali.

Obraťme nyní pozornost k mimořádným přednáškám, jejichž počet i rozmanitost ve sledovaném období velmi výrazně vzrostl. Neurologická tematika se v nich podle jejich názvu objevovala často a to jak u teoretiků, tak u kliniků. Většinou to byly sobotní jednohodinové přednášky označované jako „publicum“, určené nejen medikům a lékařům, ale případně i širší veřejnosti. Konali je jak profesori, tak i docenti.

¹³ Richard ROKYTA, *Purkyňovy studie o nervové tkáni a nervovém systému*, in Eliana Trávníčková (ed.), Jan Evangelista Purkyně. Život a dílo. Sborník vydaný při příležitosti 200. výročí Purkyňova narození, Praha 1986, s. 248–254.

Z teoretiků to byl již zmíněný anatom Phil. Henke (1834–1897), který stál v letech 1872–1875 v čele pražského anatomického ústavu. Ohlásil v letním semestru 1872 přednášku o smyslech a nervech, ale publikačně se této problematice nevěnoval.

Také již uvedený Ewald Hering sen. (1834–1918) ohlásil svoji přednášku o fyziologii nervů a smyslových orgánů pouze jednou v zimním semestru 1871/72.

Nejsoustavněji přednášel o neurologických tématech zmíněný fyziolog S. Mayer. Zaměřoval se zejména na fyziologii vasomotorického nervového systému a histologii periferních nervů. Své přednášky ohlašoval od zimního semestru 1872/3 do letního semestru 1880. Konal je ve fyziologickém ústavu a byly spojeny s pokusy.

Patologický anatom Hans Eppinger (1845–1916) ohlásil přednášku o patologické anatomii nervového systému (tříkrát týdně hodina v patologickém ústavu) ještě jako docent v letním semestru 1874, poté znovu až v letním semestru roku 1882 (dvě hodiny týdně). V jeho bohaté publikační činnosti témata neurologická nenalzáme.

Fyziolog Wilhelm Biedermann (1852–1929) konal své sobotní dvouhodinové přednášky o fyziologii centrálního nervového systému ve dvou zimních semestrech ve školních letech 1881/82 a 1882/83 ve fyziologickém ústavu. Po rozdělení fakulty na českou a německou v roce 1883 přešel na německou a zde, jak uvidíme, v těchto přednáškách pokračoval.

Klinici ohlašovali fakultativní přednášky s neurologickými tématy čím dále častěji. Některé byly ohlášeny pouze jednou – asi nezbudily dost zájmu.

V letním semestru 1856 ohlásil jedenkrát přednášku o chorobách mozku profesor vnitřního lékařství zmíněný J. Halla (1814–1887). Jan Špot (1813–1888), docent vodoléčitelství a ortopedie, ohlásil svoji hodinovou přednášku na neděli v zimním semestru 1858/59. Nazval ji *Hydriatika krve a nervové choroby*.

Zmíněný internista A. Jaksch (1810–1887) svou přednášku ohlášenou na zimní semestr 1859/60 nazval jednoduše – *O nervových chorobách*. Téměř za 10 let vypsál v zimním semestru 1868/69 přednášku nazvanou *O chorobách mozku s demonstracemi u lůžek nemocných*, čímž zřejmě jako první zahájil u nás klinickou výuku neurologie. V zimním semestru 1873/4 vypsál znovu přednášku o nervových chorobách s demonstracemi. V letním semestru 1878 nabídl posluchačům přednášku o nervových chorobách podmíněných psychicky. Sobotní hodinové přednášky konal ve všeobecné nemocnici na své první interní klinice, kterou řídil od roku 1850 až do svého odchodu na odpočinek v roce 1881. Mezi 17 citacemi jeho publikací najdeme jednu věnovanou neurologické problematice. Na sjezdu německých lékařů, který se konal v roce 1863 v Karlových Varech, přednesl a poté publikoval studii o onemocnění periferních nervů.

Soustavně přednášel o neurologii docent Robert Väter (1830–1893), který byl v roce 1861 habilitován u nás jako první docent fyzikální terapie. Přednášel od zimního semestru 1861/62 až do letního semestru 1879 o fyzikálním léčení nervových a svalových chorob. Také on uváděl u názvu přednášky, že je spojena s demonstracemi u lůžka nemocných ve všeobecné nemocnici – tedy opět klinická výuka, v tomto případě již dlouhodobá, systematická. Väter publikoval málo, ale všechny jeho čtyři statě pojednávaly o elektroterapii. V roce 1872 se jednalo o jeho profesuře, údajně z politických důvodů neúspěšně. Nic bližšího se o těchto důvodech zatím nepodařilo zjistit.

Pouze jedinkrát – v zimním semestru 1864/65 – ohlásil hodinovou přednášku ve všeobecné nemocnici o chorobách nervového systému tehdy docent, od roku 1866 mimořádný profesor vnitřního lékařství, který si v roce 1877 rozšířil specializaci na dětské

lékařství – Josef Kaulich (1830–1886). Žádná z jeho nečetných prací (19) se nevěnuje neurologii.

Významný pražský internista, uznávaný i v zahraničí, Alfred Příbram (1841–1912), pokryl svými publikacemi tematicky v podstatě celou internu. V jeho bibliografii jsme překvapivě nenašli neurologickou problematiku, ačkoliv přednášky o ní vypisoval ještě jako docent, poté jako profesor (1873), od letního semestru 1871 do zimního semestru 1879/80. Konal je na interním oddělení všeobecné nemocnice většinou 2 hodiny v týdnu. Názvy obměňoval: choroby nervového systému, systematické přednášky o chorobách nervového systému, nemoci mozku a míchy; od letního semestru roku 1874 doplňoval název informací – „s ohledem na elektroterapii“. V roce 1883 přešel na německou lékařskou fakultu.

Theodor Petrina (Petřina) (1842–1928), další pražský proslulý profesor vnitřního lékařství, se už věnoval problematice nervových chorob (např. lokalizaci nervových onemocnění a neurózám) jako své hlavní specializaci jak v publikacích (monografie *Die Neurastenie und ihre Behandlung*, Berlin 1889), tak v přednáškách. Přednášky – většinou jednu hodinu týdně – konal ve všeobecné nemocnici soustavně od letního semestru 1873 do konce námi sledovaného období. Také on je spojoval s výklady o elektroterapii a pokračoval v nich i poté, co přešel na německou lékařskou fakultu.

Pražský rodák, Otto Kahler (1849–1893), světově uznávaný internista (např. Kahlerova choroba – myeloma multiplex), se proslavil i svými pracemi neurologickými. Prošel pražskou lékařskou fakultou od studentských let až po získání profesury, aby se od roku 1889 stal ozdobou vídeňské fakulty. Jako docent vypisoval v zimním semestru 1878/79 dvě přednášky; zřejmě všeobecnějšího zaměření byla ona o použití elektřiny v medicíně (hodinu týdně ve všeobecné nemocnici na II. interní klinice) a tamtéž se konal praktický dvouhodinový kurz elektroterapie s klinickými demonstracemi. O rok později (v zimním semestru 1879/80) rozšířil praktický kurz o využití elektřiny v medicíně na 20 hodin a vedle toho ohlásil přednášku (dvouhodinovou) o nemocech míchy opět s klinickými demonstracemi na zmíněném interním oddělení ve všeobecné nemocnici. Mnoho svých originálních studií uveřejnil v pražských lékařských časopisech (*Vierteljahrschrift für die praktische Heilkunde*, *Zeitschrift für Heilkunde*, *Prager medizinische Wochenschrift*). Spolupracoval s neméně proslulým pražským psychiatrem a neurologem Arnoldem Pickem (1851–1924). Jejich společný objev, Kahler-Pickův zákon, popsali v prvním z výše uvedených časopisů v roce 1879.¹⁴ Také Kahler pokračoval ve svých neurologických přednáškách na německé lékařské fakultě.

Arnold Pick (1851–1924) se habilitoval na pražské fakultě z psychiatrie a neurologie v roce 1878 a hned na sebe upozornil vědeckou veřejnost jako spoluautor zmíněného významného objevu. O jeho dalším velmi úspěšném vědeckém působení se zmíníme v následující kapitole. Svě docentké přednášky konal v patologickém ústavu s názvem diagnostika mozkových chorob.¹⁵

Z uvedeného přehledu přednášek s neurologickou tematikou je zřejmé, že se jí věnovali z kliniků především internisté. Psychiatrie byla ve sledovaném období v rámci lékařských oborů ještě nepříliš vědecky fundovaná, a proto se netěšila valné vážnosti. Nevíme, kdy

¹⁴ ERNA LESKY, *Die Wiener medizinische Schule im 19. Jahrhundert*, Graz – Köln 1965, s. 326–327; OTTO KAHLER – ARNOLD PICK, *Beiträge zur Pathologie und pathologischen Anatomie des Centralnervensystems*, *Vierteljahrschrift für die praktische Heilkunde* 36/142, 1879, s. 1–101.

¹⁵ LUDMILA HLAVÁČKOVÁ, *Česká a německá psychiatrická klinika pražské lékařské fakulty do roku 1918*, I, in: Karel Černý – Petr Svobodný (edd.), *Historia, medicina, cultura*, Praha 2006, s.133–162.

vznikl známý aforismus, tradovaný nejméně v předminulém století, o tom, že chirurgové hodně mohou, ale nic nevědí, internisté mnoho vědí a nic nemohou a psychiatři nic nevědí a nic nemohou...¹⁶

Na závěr této kapitoly si položíme otázku, kdy se začala pěstovat neurologie českým jazykem.

V zápase o českou univerzitu a v jejím rámci českou lékařskou fakultu sehráli čeští lékaři a medicci nezastupitelnou úlohu. Využili politického uvolnění na počátku 60. let 19. století a v roce 1862 založili *Časopis lékařů českých* (ČLČ) a *Spolek českých lékařů*. Čeští medicci si založili hned příští rok nejprve *Klub mediců českých* jako soukromé sdružení, který se v roce 1868 změnil na veřejnou společnost s názvem *Spolek českých mediců*. V rámci těchto institucí se odehrával dlouholetý zápas o českou univerzitu. Po úmrtí J. E. Purkyně (1869) jej vedl především internista profesor Bohumil Eiselt (1831–1908), který důsledným vyhledáváním českých přednášek od roku 1861 jako první dosáhl toho, že mu bylo v červnu 1871 povoleno zřídit ve všeobecné nemocnici první českou kliniku.

Na stránkách ČLČ také nalezneme první české příspěvky o neurologii. V letech 1862–1882 se zde setkáme vedle psychiatrickoneurologických kasuistik několika terénních lékařů především se jmény dvou významných vídeňských profesorů, rodáků z českých zemí, kteří se proslavili svými neurologickými pracemi. Jsou to učitel a žák, Vojtěch Duchek (1824–1882) a František Chvostek (1834–1884). První, pražský rodák a absolvent pražské lékařské fakulty, působil od roku 1857 jako profesor vnitřního lékařství na vídeňském Josefinu, proslulé lékařské fakultě pro výchovu vojenských lékařů, od roku 1870 pak na vídeňské lékařské fakultě. Proslavil se zejména objevy v oblasti výměny látkové a nervových chorob. F. Chvostek, rodem z moravského Místku, studoval na Josefinu. Zde ho Duchek v roce 1867 habilitoval a posléze se zde stal Duchkovým nástupcem jako profesor elektroterapie a speciální lékařské patologie a terapie (dnes vnitřní lékařství). Proslavil se zejména poté, když v roce 1878 popsal symptomy zvýšené dráždivosti lícního nervu, tzv. Chvostkův příznak.¹⁷

V ČLČ vyšla v roce 1873 rozprava o atrofii mozku pod názvem *Z medicínské kliniky prof. dr. Vojtěcha Duchka*, bez autora, patrně od něho samého, nebo určitě s jeho svolením.¹⁸ V následujícím roce pak zde nalezneme v osmi pokračováních rozsáhlou Chvostkovu studii *O vstřebavém působení proudu elektrického*.¹⁹

Z uvedeného je zřejmé, že dva jmenovaní významní neurologové českého původu poskytli českým kolegům zřejmě ochotně možnost získat na stránkách ČLČ o neurologii spolehlivé informace.

V roce 1871 nalezneme v ČLČ zajímavý článek, bohužel anonymní, nazvaný *Potřeba neurologického ústavu*. Uvádí se v něm, že ve vídeňské všeobecné nemocnici bylo nedávno zřízeno oddělení pro vyšetřování choromyslných, kteří by jinak skončili v blázinci. V nemocničním oddělení mají naději být pozorováni, ošetřováni a vyléčeni. (To se zřejmě nekonalo ani v blázinci vídeňském, ani v pražském). Krátký článek končí naléhavým přáním autora: „*Kéž by také naše Praha měla buď svůj Ústav pro nemoci nervů, mozku atd.*“

¹⁶ Hans-Heinz EULNER, *Die Entwicklung der medizinischen Spezialfächer an den Universitäten des deutschen Sprachgebietes*, Stuttgart 1970, s. 257.

¹⁷ E. LESKY, *Die Wiener medizinische Schule*, dle rejstříku.

¹⁸ ČLČ 12, 1873, s. 184–186. V tomtéž čísle je referováno i o jiných chorobách na Duchkově klinice.

¹⁹ ČLČ 13, 1874, s. 113–114, 121–126, 133–135, 141–143, 149–152, 157–159, 166–169, 175–177.

nebo alespoň zvláštní oddělení v nemocnici.“²⁰ K splnění tohoto přání vedla, jak uvidíme, ještě dlouhá cesta.

Nakonec ještě uveďme, že B. Eiselt začal již v roce 1863 jednat o tom, aby se začalo pracovat na vydání českého kompendia, které by informovalo o současném stavu poznatků v jednotlivých lékařských oborech. Sám se ujal redigování tohoto díla nazvaného *Odborná pathologie a therapie*, na kterém se autorsky podílely desítky českých lékařů, takže jeho odborná úroveň je dosti nevyrovnaná. Vycházelo po sešitech, první se objevil v roce 1878. Do roku 1889 vyšlo pět objemných dílů, šestý zůstal nedokončen. Eiselt chtěl v něm vydat souběžně i „nemoci mozku a srdce“, ale bohužel k tomu nedošlo. Patrně hodlal svěřit tuto část právě A. Duchkovi, v té době přednostovi II. lékařské kliniky ve Vídni; Eiselt vzpomněl jeho úmrtí v předmluvě k IV. dílu, v níž nazval Duchka nenahraditelným.

Otázce pronikání češtiny do neurologických publikací věnoval pozornost tehdy docent neurologie Ladislav Haškovec (1866–1944), který na konci 90. let 19. století vy excerpoval všechna tehdejší česká periodika, samostatné práce i práce českých autorů v zahraničních časopisech.²¹ Již jsme se zmínili o přednáškách J. E. Purkyně a jeho žáka J. Novotného, kteří přednášeli oběma zemskými jazyky (což bylo povoleno od revolučních let 1848/49), ostatní přednášky z neurologie byly v tomto období pouze německé.

Neurologie na české lékařské fakultě od roku 1883 do 30. let 20. století

Vítězný zápas o českou univerzitu skončil vydáním zákona o rozdělení pražské univerzity na českou a německou z 28. 2. 1882. Vznikly dvě zdánlivě rovnoprávné univerzity. Zákon totiž stanovil, že ústavy, sbírky, knihovny a kliniky zůstanou té univerzitě, pro kterou se rozhodne její stávající přednosta. Na lékařské fakultě měli v profesorském sboru výraznou převahu členové hlásící se k německé národnosti. Ti si záměrně vybírali asistenty mezi německými uchazeči a ty také habilitovali. Nutno si uvědomit, že ve srovnání s fakultou filozofickou a právnickou se velmi obtížně vytvářela odborná lékařská terminologie a jen nemnozí byli schopni česky přednášet na lékařské fakultě na potřebné úrovni. Pro přechod na českou fakultu se rozhodli vedle Eiselta pouze chirurg Vilém Weiss (1835–1891) a porodník Jan Streng (1817–1887). Největší obtíž byla s umístěním a obsazením teoretických ústavů. Velké moderní ústavy vybudované v druhé polovině 19. století, patologický (1859), anatomický (1877) a chemický (1879) v ulici U Nemocnice připadly německé fakultě. Pro české teoretické ústavy byla narychlo – za pouhý půlrok od dubna do října 1883 – vystavena první část budovy v Kateřinské ulici, kde se tísnilo sedm ústavů. Při tom je třeba si uvědomit, že na německé fakultě zbyla zhruba pouhá třetina posluchačů.

První roky existence české fakulty byly proto nepředstavitelně obtížné, ale chmurné předpovědi německých profesorů, že česká fakulta nebude mít dostatek posluchačů a potřebnou odbornou úroveň, se nevyplnily. Nejlépe obstála mladá generace učitelů české fakulty, jak teoretiků, tak kliniků.²²

²⁰ ČLČ 10, 1871, s. 288.

²¹ Ladislav HAŠKOVEC, *Přehled českých prací z oboru neurologie a psychiatrie v letech 1848–1898*, nákladem Spolku českých mediků, Praha 1899.

²² Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Výbudování teoretických ústavů české lékařské fakulty v l. 1883–1884*, AUC – Historia Universitatis Carolinae Pragensis (dále AUC-HUCP) 22/1, 1982, s. 123–152; TÁŽ, *Snahy o vybudování českých*

K nejznámějším z nich patří patolog Jaroslav Hlava (1855–1924) a internista Josef Thomayer (1853–1927), o něm budeme hovořit i níže. Na tomto místě jen uvedeme, že tito vrstevníci – kolegové a v mladých létech i přátelé – se krátce po aktivování české lékařské fakulty (v roce 1885) rozhodli vydávat vědecký časopis Sborník lékařský (pod poněkud obměňovanými názvy jej fakulta vydává dosud, od r. 2003 v anglické verzi jako Prague Medical Report)²³, který měl umožnit publikovat především pracovníkům fakulty rozsáhlejší vědecké studie, které nebylo možno dát do ČLČ. Tím nejlépe dokázali, že mladá česká fakulta učiní vše, aby udržela svoji úroveň na výši doby. Je příznačné, že resumé v něm byla francouzská. Na jeho stránkách nalezneme i řadu neurologických studií z per teoretiků i kliniků.

Thomayer také založil v roce 1888 známou Sbirku přednášek a rozprav z oboru lékařského, v níž vycházely rozsáhlejší studie či nevelké monografie. Do roku 1902 zredigoval sám 100 prvních čísel (poslední číslo 515 vyšlo v roce 1991).

Po stránce právních předpisů a studijních řádů se obě fakulty řídily stejnými normami. Nový rigorózní řád byl vydán až v roce 1899. Pro nás je důležité, že u třetího rigoróza se společně zkoušela poprvé psychiatrie, dětské lékařství a dermatovenerologie. Již za tři roky (1903) vyšel nový rigorózní řád pro lékařskou fakultu, který v podstatě platil i v meziválečném období. Při druhém rigorózu se jako samostatné obory zkoušela vedle dětského lékařství a psychiatrie poprvé i neuropatologie.²⁴ Tímto zkušebním řádem byla psychiatrie a neuropatologie poprvé uznána v rakouském soustátí jako obligatorní učební a zkušební obor.

Co se čeští medicí dozvídali o neurologii, se můžeme dozvědět především v učebnicích a potom opět v názvech mimořádných přednášek.²⁵ Z teoretických oborů dostali čeští medicí učebnice anatomie z pera Jana Janošíka (1856–1927). Jeho *Histologie a mikroskopická anatomie* (Praha, Bursík a Kohout 1892) obsahuje kapitolu *Nervstvo* a ve dvoudílné *Anatomii člověka* (Praha, Springer 1912–1913) je ve druhé části rozsáhlá kapitola *Systém nervový*.

Fyziolog Vladimír Tomsa (1831–1895), který přešel na českou lékařskou fakultu z kyjevské univerzity, vydal učebnici fyziologie v roce 1883 v Kyjevě. Čeští medicí používali jeho litografované přednášky rozvržené do pěti částí. Pátá byla věnována fyziologii míchy a mozku.

Významný fyziolog, filozof ale i politik, František Mareš (1857–1942) uveřejnil svoji první *Všeobecnou fyziologii* v Praze 1894 vlastním nákladem. V letech 1906–1929 vyšla jeho čtyřdílná *Fyziologie* v šesti svazcích (Praha, Bursík a Kohout). V těchto publikacích

klinických pracovišť před rozdělením univerzity, Sborník lékařský 85/4, 1983, s.105–115; TÁŽ, *Budování českých klinických pracovišť po rozdělení univerzity a lékařské fakulty*, Sborník lékařský 85/5, 1983, s. 147–159.

²³ L. HLAVÁČKOVÁ, *Časopisy vydávané v minulosti*, s. 120–134; TÁŽ, *K výročí Sborníku lékařského*, Sborník lékařský 89/10, 1987, s. 314–320.

²⁴ *Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*. Stück CXIV, 31. December 1899, řád z 21. 12. 1899; Otto PLACHT – František HAVELKA, *Předpisy pro vysoké školy Republiky československé*, Praha 1932, řád z 14. 4. 1903, s. 1785–1796.

²⁵ *Seznam přednášek, které se odbývají budou na c.k. České Karlo-Ferdinandské univerzitě v Praze* v zimním (letním) semestru... (od zimního semestru 1883/4); od letního semestru 1919 *Seznam přednášek, které budou se konati na České univerzitě Karlově v Praze*. Německá fakulta: *Ordnung der Vorlesungen an der k.k. Deutschen Carl-Ferdinands-Universität zu Prag* – od zimního semestru 1883/4; *Ordnung der Vorlesungen an der Deutschen Universität in Prag* – od zimního semestru 1919/20.

je pojednáváno i o neurologických otázkách. Výzkumně se zabýval např. elektrofyziologií nervového systému.

Všichni výše uvedení i několik dalších teoretiků ohlašovali i mimořádné přednášky s neurologickou tematikou. Jan Janošik ohlašoval v letech 1886–1889 speciální dvouhodinovou přednášku o histologii centrálního nervstva. Vladimír Tomsa ohlásil mimořádné neurologické přednášky na sklonku své akademické dráhy v letech 1891–1894. František Mareš naopak ohlašoval tyto přednášky na počátku svého učitelského působení v letech 1889–1898. Jen dva roky (1903–1905) je vypisoval fyziolog Edward Babák (1873–1926), od roku 1919 působící na nově založené Masarykově univerzitě v Brně. Anatom Otmar Völker (1871–1955), od roku 1919 působící tamtéž, vypisoval v letech 1907–1917 přednášky s jedním tématem – periferní nervy.

V období meziválečném (v letech 1932–1938), přednášel o mikroskopické anatomii centrálního nervového systému Jan Wolf (1894–1977), profesor histologie a embryologie. V zimním semestru 1933/34 konal profesor fyziologie Antonín Hanák (1889–1935) pětihodinové přednášky o fyziologii nervového systému a čidel, za rok poté o fyziologii nervstva a ústrojí s vnitřní sekrecí. Docent histologie a embryologie Vladimír Tůma (1897–1945) ohlásil v zimním semestru 1936/37 pětihodinovou přednášku o fyziologii nervstva a čidel spojenou s tříhodinovým cvičením. Docent anatomie Karel Žlábek (1902–1983) ohlásil hodinovou přednášku o anatomii vegetativního nervstva v letním semestru 1937. V tomtéž semestru vypsals tehdy docent anatomie Ladislav Borovanský (1897–1971) hodinovou přednášku o anatomii nervů cerebrospinálních. Biolog Bohumil Krajník (1895–1966) nabízel dvouhodinovku o vztahu biologické konstituce člověka k projevům duševním v zimním semestru 1937/38. Tehdy docent fyziologie Vladislav Kruta (1908–1979) mohl svoji ohlášenou dvouhodinovou přednášku o obecné fyziologii nervstva konat v zimním semestru 1939/40 pouze několikrát, 17. listopadu 1939 byly české vysoké školy zavřeny německými okupanty a V. Krutovi se podařilo uprchnout do Anglie.

Podívejme se nyní, jaká pozornost byla věnována neurologii v prvních českých učebnicích vnitřního lékařství. Napsali je přednostově obou interních klinik. V čele první stál do roku 1902 vícekrát zmíněný B. Eiselt, který ji předal svému zeti Emerichu Maixnerovi (1847–1920); jenž do té doby řídil druhou interní kliniku. Jeho vedení se po něm ujal Josef Thomayer (1853–1927).

V roce 1887 začal vydávat E. Maixner svoji čtyřdílnou učebnici pod názvem *Příruční kniha speciální pathologie a terapie vnitřních nemocí* (Praha, Bursík a Kohout 1887–1895). Čtvrtý díl nazvaný *Nemoci periferních nervů, míchy a jejích plen* (594 stran) měl téměř o dvě třetiny více stran, než věnoval v prvním vydání své učebnice neurologii Thomayer. Je zajímavé, že v publikacích o Maixnerovi se zdůrazňují především jeho práce věnované kardiologii, problematice TBC, nemocem hrtanu aj., ale neurologie se nezmiňuje. Maixner neuvádí literární podklady své práce a nemá v ní poznámkový aparát.

Thomayerova *Patologie a terapie nemocí vnitřních* vyšla v roce 1893 (Praha, Bursík a Kohout). Měla 726 stran a z toho neurologii bylo věnováno ve čtyřech oddílech nazvaných *Nemoci mozku a jeho plen*, *Nemoci míchy a jejích plen*, *Nemoci nervů obvodových* a *Nervosy* celkem 183 stran. V dalších vydáních Thomayer toto své základní dílo doplňoval. V pátém vydání z roku 1923 již měly *Nemoci soustavy nervové* o 85 stran více. Kniha je bez vyobrazení, bez poznámkového aparátu. Jen velmi zřídka je v textu uvedeno jméno nějakého autora bez uvedení publikace, v níž by se našel jeho autentický názor.

Zajímavé ovšem je, že Maixner ohlásil pouze ve třech letních semestrech (1900, 1901, 1902) specializovanou jednododinovou přednášku *Povšechná a specializovaná patologie chorob mozkových* a poté již se touto problematikou zřejmě nezabýval.

Naproti tomu Thomayer zahájil své dvou až tříhodinové přednášky o patologii a terapii nemocí nervových spojené s cvičením ve vyšetřovacích metodách a elektroterapii hned rok po aktivování české fakulty – v letním semestru roku 1884 – a konal je nejprve ve všeobecné nemocnici na oddělení prof. Eiselta, poté, co byl jmenován přednostou fakultní polikliniky, od zimního semestru školního roku 1887/88 do zimního semestru 1904, na její půdě (do roku 1888 byla umístěna ve Vladislavově ulici č. 43, poté ve Vodičkově ulici v č. 674 v domě nazývaném U Hopfenštoků). V letním semestru roku 1888 a znovu po 16 letech – v letním semestru 1904 – konal Thomayer hodinovou přednášku nazvanou *Bezvědomí*. Tato vyšla i jako samostatná publikace.²⁶ Na to, jak probíhala Thomayerova výuka u Hopfenštoků, vzpomíná ve svých nepublikovaných pamětech jeden z jeho nejvýznamnějších žáků, Josef Pelnář (1872–1964). „*Poliklinika byla na prvním patře u Hopfenštoků v několika místnostech. První široká místnost byla čekárna, druhá větší místnost byla posluchárna s židličkami a tabulí. Vedle posluchárny byl dost veliký pokoj, kde měl Thomayer různé předměty a některé přístroje. Za ním byl malý jednookenný pokoj ordinace a proti jeho dveřím byl vchod do jakési úpravní, kde demonstrátor sepisoval chorobopisy docházejících pacientů. V pokoji ordinacním před oknem byl stůl, kde byly čisté chorobopisy a tlustá kniha, kam se zapisovali všichni přednášející. U tohoto stolu seděli dva lékaři. U podélné stěny vpravo vedle stolu až ke dveřím do úpravní byla pohovka pro Th. a souseda. Většinou tam sedával starý Skalička, eventuálně nějaký host. U protější podélné stěny byly židle pro doktory (pět až šest). Proti Th. byl stůl, kde se vyšetřovaly moče a jiná zkumadla (dr. Červenka), vedle něho umyvadlo a štrandlík. To až ke dveřím, jimiž se vcházelo z posluchárny pracovní do ordinace. Vzadu na konci pokoje v rohu byla temná komora, kde se vyšetřovalo oftalmoskopem s krčními a ušními sluchátky. Nepamatují se už, kteří doktoři tam seděli, když jsem přišel, protože jsem byl na poliklinice až do 1901, pamatují si dobře všechny kolegy, kteří tam seděli řadu let a mezi nimiž se nám utvořilo vlastní společné prostředí.*“²⁷ Z uvedeného je ovšem zřejmé, že Thomayerových poliklinických specializovaných přednášek se zúčastňovali především již hotoví lékaři, a byly to tedy dnešní terminologií řečeno postgraduální „doškolovací“ semináře. Když Thomayer stanul v čele II. interní kliniky a začal týdně přednášet hlavní desetihodinovou přednášku z vnitřního lékařství, ohlásil v letním semestru 1904 naposledy zmíněnou přednášku o bezvědomí a poté již specializované přednášky nekonal.

Thomayerova souhrnná bibliografie dosud bohužel nebyla zpracována, uvádí se, že je autorem několika set odborných prací uveřejňovaných převážně v českých periodikách. Vedle toho, jak známo, zanechal rozsáhlé dílo beletristické.²⁸ Zabýval se vnitřním lékařstvím v celém jeho rozsahu, ale neurologická problematika ho zajímala od samého počátku jeho vědecké dráhy. Zabýval se jí v desítkách studií a je mu připisována řada priorit;

²⁶ Josef THOMAYER, *Bezvědomí a jeho diagnostický význam*. Vyňato z přednášek v letním běhu r. 1888 obývaných. V Praze, Nakl. Bursík a Kohout s.d.

²⁷ Pelnářovy paměti jsou uloženy v jeho osobním fondu v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR, kart. 1, s. 24.

²⁸ Zatím stále nejpodrobnější je výčet Thomayerových prací v biografické příručce Michal NAVRÁTIL, *Almanach českých lékařů*, Praha 1913, s. 328–331.

některé byly nazývány jeho jménem, např. Thomayerův syndrom obrny kořenové.²⁹ Proto bývá nazýván naším prvním neurologem. Nenalezla jsem zmínky o tom, že by Thomayer usiloval o vyčlenění neurologie z vnitřního lékařství jako samostatného oboru, ani o tom, že by na své klinice vyčlenil lůžka pro neurologické pacienty.

Od sklonku 90. let 19. století přibývá v seznámech přednášek neurologická problematika v klinických oborech. Specializované přednášky nabízejí především internisté. Opět vidíme, že někteří vypisovali tyto přednášky jen velmi krátce, jiní naopak po řadu semestrů. Připomeňme je v chronologickém pořadí, jak se objevovaly na stránkách seznamů přednášek.

První přednášku nazvanou *Choroby mozku* vypsaly brzy po rozdělení fakulty v zimním semestru 1886/87 mladý, velmi erudovaný docent dětského lékařství Josef Zít (1850–1887), který však již 31. ledna roku 1887 zemřel. Významný internista, Václav Libenský (1877–1938), Thomayerův žák, šel ve šlépějích svého učitele, když po habilitaci z vnitřního lékařství v roce 1909 od letního semestru 1910 do letního semestru 1920 (od roku 1916 s titulem mimořádného profesora) přednášel na fakultní poliklinice dvou až tříhodinový *Úvod do studia nervových chorob s demonstracemi případů a metod vyšetřovacích*. Těžiště jeho vědeckého zájmu se ale přesunulo především na kardiologii. Nejoblíbenější Thomayerův žák, Josef Pelnář, sice ohlásil pouze v jednom zimním semestru 1910/11 na jeho klinice hodinovku *Drobné zjevy neuropatologické*, ale svými publikacemi se stal jedním ze spoluzakladatelů neurologie u nás. Jeho monografie *Třes ve svých tvarech, podstatě a klinické ceně* (Praha, Bursík a Kohout 1912) vyšla o rok později v Berlíně v německém překladu (*Das Zittern*, Berlin 1913). Mimo jiné byl Pelnář také jedním ze spoluzakladatelů Purkyňovy společnosti pro studium duše a nervstva.³⁰

Zajímavě zaměřil své přednášky František Procházka (1864–1934), v roce 1904 habilitovaný z vnitřního lékařství, který v roce 1912 získal titul mimořádného profesora pro vnitřní, úrazové a sociální lékařství. V zimním semestru 1913/14 nabízel hodinovou přednášku *Nervové nemoci ve stáří*, a poté vždy v letním semestru od roku 1914 do roku 1919 opět hodinu *Nemoci nervové po úrazu*.

Známý balneolog, revmatolog a představitel fyzikální medicíny Eduard Cmunt (1878–1967) zahájil hned po své habilitaci z balneologie v roce 1917 dvouhodinové přednášky *O fyzikálně dietetické léčbě chorob srdečních, cévních a nervových*. S poněkud obměněnými názvy konal tyto přednášky – od roku 1928 s titulem mř. profesora – do zimního semestru 1931/32, poté se věnoval především revmatologii, organizaci našeho lázeňství aj.

V meziválečném období ohlásili dva oftalmologové přednášky s oftalmologicko-neurologickou tematikou. Jen jedinkrát – v letním semestru 1926 – vypsaly Josef Janků (1886–1963), v roce 1923 habilitovaný z očního lékařství (od r. 1955 profesor Lékařské fakulty hygienické) hodinovou přednášku *Diagnostický význam patologie terče čivru zrakového pro internistu a neurologa*. Soustavněji se této mezioborové tematice věnoval Jaromír Kurz (1895–1965), v roce 1929 habilitovaný z očního lékařství (od roku 1945 profesor

²⁹ MUDr. Pavel Čech, který se zabývá lékařskými eponymy, mi laskavě sdělil, že udělal rešerši v devíti publikacích o eponymech; Thomayerovo jméno v nich našel čtyřikrát v souvislosti s peritonitidou a dvakrát s jeho hmaty testujícími páteř. Více o Thomayerově profesní dráze Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Druhá česká a německá interní klinika v Praze v dobách přednostentství E. Maixnera, J. Thomayera a R. Jaksche*, AUC-HUCP 51/2, 2011, s. 11–43.

³⁰ Pelnářova bibliografie vyšla několikrát v ČLČ: 61, 1922, s. 1041–1051; 81, 1942, s. 1267–1272; 91, 1952, s. 1266–1272.

a přednosta II. oční kliniky). Na oční klinice přednášel dvě hodiny o neurologii oka vždy v zimním semestru od roku 1933/34 až do zavření českých vysokých škol 17. listopadu 1939.

Nyní se podívejme, jakou pozornost věnovali neurologii psychiatrii. Autorem první české učebnice psychiatrie je Karel Kuffner (1858–1940), který se v roce 1891 habilitoval pro všeobecnou, speciální i soudní psychiatrii a neurologii. V roce 1895 dostal titul suplujícího profesora a suplujícího přednosta psychiatrické kliniky. Řádnou profesuru a přednostensví získal v roce 1900. První díl své učebnice *Psychiatrie pro studium i praktickou potřebu lékaře*, publikoval ještě jako docent. Druhý díl byl charakterizován jako speciální. Profesor Vondráček se o této učebnici vyjádřil, že byla „překrásná“.³¹ Ve srovnání s učebnicemi vnitřního lékařství je v této věnována neurologii jen malá pozornost.

V chronologické posloupnosti teď uvedeme, kdo z psychiatrů ohlašoval přednášky s neurologickým zaměřením a kdo se z neurologie habilitoval.

K. Kuffner až do svého odchodu na odpočinek v roce 1929 ohlásil pouze čtyřikrát mimořádné přednášky s neurologickou tematikou. Poprvé to bylo v letním semestru 1897, kdy denně nabízel *Praktická cvičení v průzkumu nervstva centrálního*, v letním semestru 1901 a 1902 *Praktická cvičení v histologii centrálního nervstva* (8 h. „budou-li získány místnosti“) a poté až na sklonku své pracovní dráhy, v zimním semestru 1927/28 a 1928/29, *Patologii a terapie chorob duševních a s nimi nervových*.

V letním semestru 1897 vypsál poprvé hned dvě přednášky neurologického obsahu také Ladislav Haškovec (1866–1944), zakladatel naší první neurologické kliniky, kterému budeme věnovat zvláštní pozornost po dokončení tohoto přehledu.

Od zimního semestru 1900/01 zahájil své neurologické přednášky Antonín Heveroch (1869–1927), mimořádná osobnost dějin naší psychiatrie a neurologie. Habilitován byl z psychiatrie a neurologie na sklonku roku 1899 (20. 12.), tři roky po L. Haškovci. V roce 1904 založil a vedl v rámci fakultní polikliniky neurologickou ambulanci. Titul mimořádného profesora získal v roce 1906; 1909 byl prohlášen skutečným mimořádným profesorem a v roce 1921 řádným profesorem. Od roku 1919 byl vrchním ředitelem Zemského ústavu pro choromyslné v Praze. Tuto funkci zastával až do své smrti. V roce 1924 dosáhl toho, že jeho oddělení v tomto ústavu bylo prohlášeno za druhou psychiatrickou kliniku, ovšem pouze ad personam, s jeho smrtí její krátká existence skončila. V roce 1919 stál u zrodu naší druhé odborné lékařské společnosti, která byla nazvána Purkyňova společnost pro studium duše a nervstva.³² V neurologii se věnoval především problémům blízkým psychiatrii (afasie, alexie, agrafie, agnosie, skalkulie, apraxie, amuzie).³³

Heveroch ohlašoval své speciální neurologické přednášky od zimního semestru 1900/01 až do své smrti – zemřel 2. 3. 1927 – jeho přednášky byly ohlášeny i na letní semestr 1927, který však již nedokončil. Názvy přednášek – většinou jednohodinových – shrneme do několika okruhů: první přednáška ohlašovaná čtyři semestry byla svým způsobem jedinečná – Heveroch ji věnoval nádorům centrálního nervstva. V dalších se věnoval anatomii

³¹ Karel KUFFNER, *Psychiatrie pro studium i praktickou potřebu lékaře*, I, *Část povšechná*, Bursík a Kohout, Praha 1897, II, *Část speciální*, tamtéž, 1900; Vladimír VONDRÁČEK, *Lékař dále vzpomíná*, Praha 1977, s. 135.

³² Karel ČERNÝ, *Dějiny České psychiatrické společnosti a jejích předchůdkyň (1919–1979)*, Česká a slovenská psychiatrie 95/1, 2003, s. 27–44.

³³ E. VENCOVSKÝ, *Sto let české psychiatrické kliniky*, s. 92–96; Vladimír VONDRÁČEK, *Osobnost Antonína Heverocha (1869–1927) a jeho význam pro české vědy psychologicko-psychiatrické*, ČLČ 108, 1969, s. 571–574.

centrálního nervstva, úvodu do klinické neurologie, klinickému vyšetřování nervových chorob a zejména jejich kasuistice. Do letního semestru roku 1919 přednášel na Maixnerově interní klinice, poté v Kateřinské ulici na psychiatrické klinice.

Zdeněk Mysliveček (1881–1974) se habilitoval z psychiatrie a neurologie v březnu roku 1917. Své docentské neurologické přednášky o všeobecné neurologické diagnostice, které také hodlal konat na Maixnerově klinice, uskutečnil patrně jen v letním semestru 1918, neboť na počátku zimního semestru 1918/19 došlo k vyhlášení Československé republiky a Mysliveček dostal řádnou profesuru z psychiatrie a neurologie na nově založené Komenského univerzitě v Bratislavě. Na pražskou fakultu se vrátil v roce 1930, poté už neurologické přednášky neohlašoval.

Jan Janský (1873–1921), od r. 1914 mř. profesor psychiatrie, byl mj. přednosta neurologického a soudně psychiatrického oddělení pražské posádkové nemocnice. V letním semestru 1921 v ní konal tříhodinovou přednášku nazvanou *Neurologická ambulance a cvičení soudně psychiatrická*.

V zimním semestru 1922/23 zahájil své přednášky s neurologickou problematikou Leo Taussig (1884–1944, zahynul v Osvětimi), v roce 1919 habilitovaný z psychiatrie, který si v roce 1922 rozšířil venia legendi na neuropatologii. Vypisoval je soustavně až do zavření českých vysokých škol nacisty v listopadu 1939. Názvy přednášek odpovídají jeho odbornému průkopnickému zaměření na likvorologii a serologii v diagnostice nervových chorob (významná monografie *Liquor cerebrospinalis*, Praha, M+L 1926); obecněji nazýval své přednášky *Návod ku klinickému vyšetřování neurologickému*. Konal je nejprve v ambulátoriu pro choroby nervové na Karlově náměstí 21, od roku 1924 v ústavu choromyslných v Kateřinské ulici.

V zimním semestru 1927/28 ohlásil svou první neurologickou přednášku, kterou hodlal konat na I. interní klinice prof. Syllaby, Kamil Henner (1895–1967). Bude mu věnována pozornost ve zvláštní kapitole.

Hubert Procházka (1885–1935) se habilitoval z neuropatologie a psychiatrie v roce 1928. Přednášel na psychiatrické klinice tři semestry (letní 1928, zimní 1928/29, letní 1930) o pyrogenní léčbě duševních a nervových chorob a o dignosticko-prognostickém výzkumu sera a likvoru duševních a nervových chorob.

Jan Šebek (1895–1959), vrstevník Hennerův, první asistent L. Haškovce, byl habilitován z neurologie ve stejném roce jako Henner – 1927. Oba již se věnovali výhradně neurologii. Šebek byl jmenován bezplatným mimořádným profesorem v roce 1933, ale svoji neurologickou kliniku získal až v roce 1956 na tehdejší Lékařské fakultě hygienické. Neurologické přednášky vypisoval soustavně od letního semestru 1928 až do zavření českých vysokých škol v listopadu 1939. Konal je na Haškovcově neurologické klinice na Karlově a byly zaměřeny dle názvů hodně prakticky (neurologické praktikum, neurologický seminář, klinika nervových chorob, vyšetřování a léčení nervových chorob apod.)

Jiří Vítek (1901–1974) se habilitoval z neuropatologie v roce 1933, mimořádné profesury se dočkal až po válce v roce 1946, řádné v roce 1966. Od letního semestru 1934 až do zavření českých vysokých škol ohlašoval přednášky, většinou spojené se cvičeními, o diagnostice a léčbě nervových onemocnění. Konal je na I. interní klinice prof. Kristiana Hynka (1879–1960), kde působil v letech 1929–1934 jako asistent.

Vladimír Haškovec (1903–1970) se rozhodl kráčet ve stopách svého otce. V roce 1934 se habilitoval z psychiatrie a neuropatologie a od zimního semestru 1934/35 spojoval svoji

přednášku o terapii duševních chorob s neurologickým praktikem. Konal ji na psychiatrické klinice. V zimním semestru 1936/37 a letním semestru 1937 přednášel na ortopedické klinice prof. Jana Zahradníčka (1882–1958) o neurologické kasuistice z hlediska praxe ortopedické a dětské chirurgie. Neurologicko-chirurgická problematika ho přivedla i ke spolupráci s tehdy docentem ortopedie a dětského lékařství Otakarem Hněvkovským (1901–1980). Ten již v zimním semestru 1937/38 ohlásil přednášku o operativním léčení následků nervových chorob a spolu s V. Haškovicem pak přednášeli od letního semestru 1938 do zavření českých vysokých škol na klinice dětské chirurgie a ortopedie znovu o operativním léčení následků nervových chorob.

Eduard Bena (1899–1976) se habilitoval z neuropatologie v roce 1936. Své docentské přednášky o nových směrech v metodologii neurologie zahájil na neurologické klinice v zimním semestru 1936/37. V dalších semestrech až do zavření českých vysokých škol zaměřoval své přednášky na elektrodiagnostiku a chronometrii. Bena je považován za zakladatele oboru fyziologie práce v našich zemích.

I v těžké politické situaci, v osudových létech 1938/39, kdy nad našimi zeměmi visela hrozba německého nacismu, dva další docenti ohlásili své neurologické přednášky. Václav Piřha ml. (1908–1974) se habilitoval z neurologie v roce 1938 a od zimního semestru 1938/39 ohlašoval přednášku o symptomatologii nervových chorob. Karel Mathon (1905–1971) se stačil habilitovat z neurologie jako poslední před zavřením českých vysokých škol – v červenci roku 1939. Přednášku o diagnostice nervových chorob spojenou s praktickým cvičením hodlal konat na II. Interní klinice prof. Pelnáře. Zda se v onom pohnutém a jen několik týdnů trvajícím školním roce 1939/40 konala, se mi nepodařilo zjistit.

Nemůžeme zde uvádět citace neurologických publikací jednotlivých přednášejících. Pokud byla jejich bibliografie publikována, najde se odkaz na ni v uvedeném Biografickém slovníku pražské lékařské fakulty.

Ladislav Haškovec a založení neurologické kliniky

Ladislav Haškovec se narodil 18. května 1866 v početné rodině (9 dětí) malého obchodníka s látkami v Bechyni. Gymnázium absolvoval v Jindřichově Hradci; po maturitě v roce 1885 se přihlásil na českou lékařskou fakultu, na níž získal 31. ledna 1891 titul MUDr. Jako medik pracoval v letech 1888–1889 v Národním muzeu u prof. Antonína Friče (1832–1913) v kraniologické laboratoři a poté v letech 1890–1891 jako demonstrátor v patologickoanatomickém ústavu prof. J. Hlavy. Nabízené místo asistenta zde nepřijal, toužil po klinické dráze internisty. Proto pracoval jako externista na interní klinice prof. Maixnera. Toto místo nebylo placené, vyhlídky na asistentské místo byly až ve vzdálené budoucnosti, a proto Haškovec přijal od 1. 1. 1892 asistentské místo na psychiatrické klinice u prof. Kuffnera. V zimním semestru roku 1892/93 získal cestovní stipendium, které strávil především v Paříži na slavné neurologické klinice prof. Jeana M. Charcota (1825–1893), zakladatele neurologie jako samostatného lékařského oboru. Navštěvoval tu přednášky i dalších významných představitelů francouzských lékařských věd, kteří tehdy udávali směr jejich vývoje. Tento pařížský pobyt byl rozhodující pro Haškovcovu celoživotní vědeckou orientaci. Podávají o tom svědectví i dvě jeho publikace: *Zápisky z Paříže* (Praha 1895, vlast. nákl.) a *Professor Jan Martin Charcot, zakladatel moderní nauky o nemocech nervových*

(Praha, J. Otto 1895). Na psychiatrické klinice setrval až do své habilitace z neuropatologie 21. 8. 1896. Svoji habilitační přednášku Haškovec nazval *O významu autointoxikace pro choroby nervstva* a od té doby se již věnoval výhradně neurologii jak v oblasti laboratorně-experimentální, tak i klinické. Po habilitaci si Haškovec otevřel soukromou praxi v Perlově ulici č. 9.³⁴

Soustavně začal přednášet od letního semestru roku 1897. Ohlásil hned dvě přednášky: *O neurastenii a jejích příčinách* (1 hodina týdně v posluchárně všeobecné a experimentální patologie, tehdy umístěné v Kateřinské ul.), druhou nazval *Casuistikum chorob nervových, praktický návod k vyšetřování nemocných*. Také na ni počítal jednu hodinu, ale uvedl, že čas a místo určí později. Nevíme tedy, kdy přesně tuto svou přednášku pronesl poprvé. Víme však, že Haškovec vypisoval své přednášky bez přerušení až do letního semestru roku 1936, kdy ukončil svoji akademickou dráhu. V tomto semestru zahájil své neurologické přednášky jeho syn Vladimír, jak jsme již uvedli výše.

Je nepochybné, že přednášel rád a rád předával posluchačům zejména své bohaté klinické zkušenosti. Již v zimním semestru 1897/98 hodlal věnovat obecně neurologické tematicce tři hodiny.

Nemůžeme zde uvádět přesné názvy Haškovcových přednášek. Vždy nabízel souhrnnou přednášku o symptomatologii a diagnostice nervových chorob (většinou tříhodinovou) a vedle toho hodinovou kasuistiku nervových chorob spojenou s praktickými cvičeními a návody k vyšetřování nemocných. V zimním semestru 1907/8 a letním semestru 1908 vypsál vedle toho přednášku o sociálním významu nervových chorob určenou posluchačům všech fakult.

Najít ovšem vhodnou posluchárnu nebylo pro Haškovce dlouhá léta snadné. Třeba říci, že celá česká lékařská fakulta trpěla od svého konstituování nedostatkem vhodných poslucháren jak pro teoretické, tak pro klinické obory, ale situace L. Haškovce byla v tomto ohledu jedna z nejhorších. Svědčí o tom i poznámky v seznamech přednášek, v nichž Haškovec často uváděl, že místo a čas přednášky budou oznámeny později a po dohodě, což znamenalo, že v době vydání seznamu Haškovec stále ještě nevěděl, kde nalezne pro své přednášky útočiště. V letech 1897–1903 využíval pro svoji hlavní přednášku posluchárnu experimentální fyziologie v budově teoretických ústavů v Kateřinské ulici a od zimního semestru 1897/98 začal kasuistiku nervových chorob s praktickými návody k vyšetřování nemocných vyučovat na fakultní poliklinice, tehdy umístěné v málo vyhovujících prostorech v tzv. Kaulichově domě na Karlově náměstí. V letním semestru 1900 ohlásil, že bude kasuistiku přednášet na chirurgické klinice, kde doufal – ovšem marně –, že by zde mohl zřídit specializovanou ambulanci. Chirurgická klinika mu poskytla útočiště ještě v semestru 1900/01 a poté směl v roce 901/02 přednášet hodinu o elektroterapii na II. interní klinice.

Situace s místem konání přednášek a demonstrací se pro Haškovce nezlepšila ani poté, co byl jmenován v roce 1906 mimořádným profesorem (neplaceným, od roku 1916 mimořádným placeným). Naděje na získání lůžek a přístupu do laboratoří ve všeobecné nemocnici, klinické základně obou pražských lékařských fakult, byla pro něj stále minimální. Marně se ucházel i o primářské místo v chorobinci Na Karlově, kde bylo mnoho osob

³⁴ Vladimír VONDRÁČEK, *Ladislav Haškovec psychiatr a jeho doba*, Československá psychiatrie 62,1966, s. 204–208. Je zde chybná informace, která se poté traduje v dalších publikacích; Haškovec nebyl první habilitovaný docent neurologie v rakouské monarchii. Tím byl Arnold Pick (1851–1924) habilitovaný na pražské německé fakultě z psychiatrie a neurologie 24. 6. 1878. E. VENCOVSKÝ, *Sto let české psychiatrické*, s. 63–92.

s neurologickými diagnózami. Proto Haškovac rád přijal v listopadu roku 1905 primářské místo v nemocnici milosrdných bratří Na Františku. Jeho předchůdcem zde byl výše zmíněný prof. Th. Petřina.

Nemocnice milosrdných bratří, založená Na Františku po bitvě na Bílé Hoře v roce 1620, patřila až do otevření všeobecné nemocnice na Karlově náměstí na přelomu let 1790/91 k největším a nejlepším pražským nemocnicím. Svoji dobrou odbornou pověst si uchovávala po celou dobu své existence. O pacienty se zde starali dobře vyškolení ošetřovatelé a lékařskou péči zajišťovali graduovaní civilní lékaři, někdy i s docentskými a profesorskými tituly.³⁵

Haškovec si při nástupu do nemocnice u milosrdných vymínil, že v nemocnici bude mít samostatný primariát se zvláštním oddělením pro nervové choroby. Pro toto první specializované oddělení pro nervové choroby u nás si vybral světlé a vzdušné místnosti v 1. poschodí nádvorní budovy (zbořena při jedné z přestaveb). Nejnutnější vybavení tohoto oddělení obstaral Haškovec na vlastní útraty, vedle toho přispěly čtyři firmy. Jeho zřízení zdůvodnil Haškovec těmito slovy: „*Oddělení pro choroby nervové jest u nás novum. Zápasí i jinde s jistými obtížemi. Jsou povahy finanční, osobní, místní, ale nikoliv věcné... Z tohoto stanoviska vycházejí, považují štěpení v rozsáhlém oboru interní medicíny za postulát svědomí, potřeby pedagogické výchovy i potřeby zájmů pacientových. Tím není řečeno, že by se klinikám interní nemoce nervové braly, jako se neberou klinice chirurgické, okulistické, otiatrické, dermatologické a jiným. Nemocniční odlišení chorob nervových jest přirozenou věcí vývoje, který se pozdrží, ale který během doby všude se provede, jako s úspěchem se v některých zemích stalo.*“³⁶

Haškovec zde konal své neurologické přednášky od letního semestru 1907 a oddělení vedl jako kliniku. Z vlastních prostředků ho vybavil nutnými učebními pomůckami a ze svého platil také ústavního sluhu, který zastával i funkce opatrovníka, písaře, fotografa a trochu i asistenta.³⁷ Činnost úspěšného pracoviště, na jehož půdě vznikla řada cenných publikací, byla zrušena v druhém roce první světové války (1915), kdy se vše podřizovalo válečným potřebám. Ztráta tohoto oddělení byla Haškovcovi alespoň částečně nahrazena tím, že získal pro neurologickou ambulanci možnost využívat prostor laryngologického ústavu v Kaulichově domě na Karlově náměstí. V roce 1916 byl však Haškovec povolán do armády a odvelen do Pardubic, ke své práci na fakultě se navrátil až v roce 1917.

Stále usilovně hledal pro své pracoviště potřebné umístění a po ukončení války a vzniku samostatného státu v roce 1918 se mu podařilo získat v Kaulichově domě prostory využívané před tím k válečným potřebám. Místnosti upravil pro svoji Ambulanci pro choroby nervové, která zde zahájila činnost v letním semestru 1919. Zřídil zde i laboratoře serologicko-chemickou, histologickou a klinickou. Poprvé získal i řádného placeného asistenta – Jana Šebka (1895–1959). Na sklonku téhož roku (24. 12.) byl Haškovec jmenován

³⁵ Petr SVOBODNÝ – Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály a nemocnice*, Praha 1999, s. 29–34.

³⁶ Ladislav HAŠKOVEC, *Deset let oddělení pro choroby nervové v nemocnici Milosrdných Bratří v Praze*, Revue. Neuropsychopathologie, terapie, fyzikální medicína, veřejná hygiena, lékařství sociální, dědičnost a eugenika 12, 1915, s. 422.

³⁷ Jan ŠEBEK, *Životní ideál profesora Haškovce – česká klinika pro choroby nervové*, in: II. Sborník prací na počest Prof. Dr. Ladislava Haškovce k jeho 65. narozeninám. Revue v neurologii a psychiatrii 28/5–7, 1931, s. 113–126, týž, *Sedmdesátka prof. dr. Ladislava Haškovce*, ČLČ 75, 1936, s. 627–630.

řádným profesorem a tím se stal i examinátorem z neurologie a psychiatrie, ale o získání klinických lůžek se nadále musel starat sám.

Již v březnu roku 1920 na schůzi profesorského sboru se Haškovec zasazoval „za zřízení kliniky pro choroby nervové“. Sbor doporučil, aby se návrhem zabývala klinická komise.³⁸ O tom, jaké stanovisko tato komise k Haškovcovi požadavku zaujala, se zatím nepodařilo nic zjistit.

V roce 1921 začal Haškovec jednat o to, aby ambulatorium a klinika pro choroby nervové byla umístěna v budově nemocnice pražského obchodnictva, zajímavé novogotické stavbě, která byla otevřena v roce 1862 v Kateřinské ulici s kapacitou cca 40 lůžek (dnes sídlo Ústavu normální a patologické a klinické fyziologie III. LF UK).³⁹ Jednání iniciovaná Haškovcem, který byl v té době ústavním lékařem této nemocnice, probíhala mezi lékařskou fakultou, ministerstvem školství a gremiem pražského obchodnictva do počátku roku 1923. Uvažovalo se jak o koupi, tak o pronájmu pro potřeby neurologické kliniky, ale nevyšla ani jedna z variant.⁴⁰ Od jara roku 1923 proto usiloval L. Haškovec o získání místností pro rozšíření svého ambulatoria pro choroby nervové v Kaulichově domě, kde se uprázdnily některé místnosti. Hodlal tam zařídit lůžka, posluchárnu, i místnosti pro asistenta a zřízence. Nabízel, že úpravy a péči o pacienty by zajistil jím založený Spolek pro zřízení lidového sanatoria pro péči o nervově choré. Ani tento jeho záměr nevyšel.⁴¹

Nová naděje na získání klinických lůžek svítla L. Haškovcovi, když se začalo jednat o převzetí chorobince Na Karlově do svazku lékařské fakulty. Bývalý klášter u unikátního osmibokého chrámu P. Marie a sv. Karla Velikého, založený Karlem IV. okolo r. 1379, zbarokizovaný v polovině 17. století, byl v rámci josefínských reforem rozhodnutím ze srpna roku 1789 přeměněn na chorobinec určený péči o chudé osoby stížené nevyčlelitelnými a odpor vzbuzujícími chorobami, mrzáky i osoby, které nemohly pracovat z důvodů choroby či sešlosti věkem.⁴² V areálu bývalého kláštera bylo okolo 300 lůžek.

Fakultní komise pro převzetí chorobince Na Karlově do svazku lékařské fakulty ve složení profesori Ladislav Syllaba (1868–1930, internista, omluven), Ladislav Haškovec, Antonín Heveroch a František Procházka (1864–1934, prof. sociálního lékařství) se sešla 27. 6. 1923. Prof. Procházka připomenul, že mezi obyvateli chorobince je hodně nervově nemocných. L. Haškovec prohlásil, že je ochoten ujmout se lékařské péče v chorobinci, bude-li mu umožněno převést tam svoje nervové ambulatorium s asistentem a laboratoří a dostane dvacet klinických lůžek.⁴³ Poté probíhala jednání s Chudinským úřadem hl. města Prahy, do jehož kompetence chorobinec Na Karlově spadal.⁴⁴ Lékařskou péči o pacienty s interními chorobami zajišťoval tehdy na Karlově mimořádný profesor Rudolf Richard Eiselt (1881–1950).

³⁸ Archiv Univerzity Karlovy, Protokoly profesorského sboru lékařské fakulty (dále jen AUK, Protokoly), 4. 3. 1920, bod 31.

³⁹ P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály a nemocnice*, s. 86.

⁴⁰ AUK, fond Lékařská fakulta Univerzity Karlovy (1883–1953) /dále f. LF/, Osobní spis L. Haškovce, kart. 17, přípis gremia praž. obchodnictva ministerstvu školství ze 17. 9. 1921; přípis ministerstva školství děkanátu lékařské fakulty z 27. 10. 1921; přípis L. Haškovce profesorskému sboru lékařské fakulty z 30. 1. 1923 a děkanátu fakulty z 1. 10. 1923.

⁴¹ Tamtéž, přípis Haškovce ministerstvu školství z 26. 4. 1923.

⁴² P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály a nemocnice*, s. 51–55.

⁴³ AUK, f. LF, kart. 17, Osobní spis L. Haškovce, zápis komise z 27. 6. 1923.

⁴⁴ Tamtéž, přípis Chudinského úřadu hl. m. Prahy profesorskému sboru fakulty z 12. 11. 1923.

Nutno říci, že Haškovicovo úsilí o zřízení neurologické kliniky nacházelo velmi malé porozumění u jeho vrstevníka a oborového kolegy, výše zmíněného profesora psychiatrie a neurologie, Antonína Heverocha. Je dochován dopis Heverocha děkanovi lékařské fakulty (byl jím tehdy lékařský chemik Em. Formánek) z 23. 7. 1924, v němž píše, že otázka zřízení neurologické kliniky nebyla projednána v profesorském sboru, na Karlově dle něho nemůže vzniknout klinika, protože ústav má jiné podmínky přijímání nemocných, a stejně tak jako Haškovec by mohl i prof. Eiselt žádat, aby tam byla zřízena interní klinika. Děkanát pak doporučil Haškovicovi, aby vzal Heverochovy připomínky v úvahu.⁴⁵ Haškovec ovšem v úsilí o založení neurologické kliniky nepolevil.

Na podzim pak probíhala další jednání mezi Haškovicem, ministerstvem školství, děkanátem a pražským chudinským ústavem o vymezení kompetencí, dotacích apod. Dne 4. 9. 1924 děkanát sdělil ministerstvu školství, že profesori Haškovec a Eiselt jsou ochotni od 1. 10. t. r. převzít na Karlově oddělení neuropatologické a interní, Eiselt i péči o choré v chudobinci u sv. Bartoloměje pod Slovany (v místech dnešního ministerstva spravedlnosti). Jednání mezi zmíněnými institucemi se ovšem táhla ještě další měsíce.

Až 8. dubna 1925 sdělil Haškovec ministerstvu školství, že od 1. dubna převzal lékařskou péči v chorobinci Na Karlově a označil „*získání tohoto ústavu k účelům bádacím a vyučovacím za znamenité obohacení lékařské fakulty*“. V přípisu také velmi pochvalně (dle mého až překvapivě) popsal ústav jako budovu s mnoha vzdušnými, světlými a účelně upravenými místnostmi pro 300 nemocných s téměř výhradně nejrozmanitějšími nervovými a mozkovými chorobami, což byl velmi cenný demonstrační materiál. Napsal, že je to „*sám neurologický ústav, jehož zřízení pro potřeby fakulty od let již studenstvo a lékařstvo se domáhá a jehož se nižepsaný od počátku své akademické dráhy dožaduje*“.⁴⁶

Haškovec tedy konečně získal velký lůžkový ústav, ale ještě zbývalo dotáhnout do konce úsilí, aby v jeho zdech konečně byla zřízena neurologická klinika.

Dochován je Haškovicův přípis ministerstvu školství z června roku 1925, v němž opět popisuje své pracoviště na Karlově tak, aby mohlo být prohlášeno za kliniku. Z 30 místností vyčlenil devět pro klinické pacienty výlučně s nervovými chorobami, kteří vyhovují jak k výuce, tak k „bádání“. Pečovalo o ně devět školených ošetřovatelek a dva, bohužel nehonoraní asistenti, na ženském oddělení Břetislav Studnička (1898–1985), na mužském Ladislav Holeček (1899–1984). Klinika neměla posluchárnu (ale ta se dle Haškovce mohla levně zřídit), laboratoře a ambulanční místnost. Skromnou laboratoř Haškovec neprodleně zřídil a začal na Karlově přednášet i konat rigorózní zkoušky. Haškovec v tomto přípisu nazýval své pracoviště na Karlově „klinickým ústavem“.⁴⁷

V listopadu roku 1925 napsalo ministerstvo školství děkanství lékařské fakulty, že poté, co fakulta převzala lékařskou péči o chovance v chorobinci na Karlově, bylo by dobře toto Haškovicovo pracoviště vhodně pojmenovat, a proto ministerstvo očekává návrh profesorského sboru.⁴⁸ Sbor logicky požádal Haškovce, aby se vypracování návrhu ujal sám. Profesorskému sboru jej zaslal Haškovec 1. 3. 1926. Znovu podrobně popisuje celý ústav, který v té době pečoval o 320 nemocných, z nichž 90 % bylo stíženo neurologickými chorobami. V 1. patře už byla posluchárna pro 50 přítomných a šest nemocničních pokojů, velkých,

⁴⁵ Tamtéž, přípis děkanství Haškovicovi z 31. 7. 1924.

⁴⁶ Tamtéž, přípis Haškovce ministerstvu školství z 8. 4. 1925.

⁴⁷ Tamtéž, přípis z 21. 6. 1925.

⁴⁸ Tamtéž, přípis z 24. 11. 1925.

vzdušných, „řádně hygienicky“ vybavených, které byly upraveny na klinické pokoje výlučně pro pacienty s neurologickými chorobami (arteriosklerózy mozkové s následnými poruchami řeči, hemiplegie, případy thallického syndromu, poruch smyslových, paralyticky agitans, encefalitických syndromů, parkinsonské hemiathetosis, hemichorey, různé druhy třasu, kontraktur, lues mozkové, progresivní paralyse, choroby Littleovy). Haškovec zde také rekapituloval své dlouholeté úsilí o zřízení neurologické kliniky a navrhl, aby jeho pracoviště na Karlově bylo nazváno „Klinika pro choroby nervové“.⁴⁹

Nutno říci, že prameny dochované v univerzitním archivu nám nedovolují vysvětlit určité nesrovnalosti v chronologii závěrečných jednání o založení této kliniky. Máme k dispozici přípis ministerstva školství děkanátu lékařské fakulty z 12. ledna 1926, který bychom mohli nazvat zakládací listinou této nové kliniky, neboť se v něm píše, že ministerstvo souhlasí s návrhem profesorského sboru, aby se ústav pro choroby nervové v městském chorobinci na Karlově nazýval „klinikou pro choroby nervové“ s tím, že ambulatorium pro choroby nervové dosud umístěné v Kaulichově domě bude napříště tvořit součást této kliniky. Ministerstvo vyslovilo i souhlas s tím, aby prof. Haškovec disponoval personálem, inventářem a dotací ambulatoria i na neurologické klinice. Očekávalo také, že dostane návrhy, kde a jak budou umístěny laboratoře histologická, serologická a chemická. Na zadní straně tohoto ministerského přípisu se ovšem dozvíme, že děkanátu lékařské fakulty došel tento přípis až 16. 4. 1926 (! L. H.) a profesorský sbor fakulty to vzal na vědomí na své schůzi 22. 4. 1926. Zápis z této schůze je dochován.⁵⁰ Zde si klademe otázku, na niž neznáme odpověď: Bylo to zaviněno úřednickou chybou nebo měl někdo – jedinec či instituce – zájem na tom, aby tento důležitý přípis putoval k příjemci čtvrt roku?

V době mezi oním přípisem ministerstva školství z ledna roku 1926 a jeho doručením profesorskému sboru v dubnu 1926 se otázkou neurologické kliniky zabývala fakultní klinická komise logicky tak, jako by tato klinika ještě nebyla ministerstvem schválena (protože o tom nevěděla ani ona, ani profesorský sbor). Doporučila profesorskému sboru 9. 3. 1926, aby tento na své následující schůzi, která bude 11. 3. 1926, schválil zmíněný písemný návrh prof. Haškovce z 1. 3. 1926, aby z ústavu pro choroby nervové v městském chorobinci na Karlově „realizována byla klinika pro choroby nervové“. Souhlas profesorského sboru byl jednomyslný a 17. 3. t. r. byl zaslán ministerstvu školství. A za měsíc – uvedeného 16. dubna t. r. – dostalo děkanství lékařské fakulty onen zásadně důležitý lednový přípis ministerstva školství se svolením, aby ústav pro choroby nervové na Karlově, jehož součástí je ambulatorium pro choroby nervové v Kaulichově domě, se nazýval Klinikou pro choroby nervové.⁵¹

L. Haškovec dostal svoji nelehce vybojovanou kliniku k šedesátým narozeninám, které slavil o měsíc později (18. 5.), ve svém děkanském roce. Stál v jejím čele deset let.

V polovině roku 1926 se začalo jednat mezi pražskou obcí, lékařskou fakultou a ministerstvem školství o koupi chorobince na Karlově v souvislosti s výstavbou velkolepě pojatého městského sociálnězdravotního ústavu v Krči. Ke koupi však nakonec nedošlo.⁵² Od

⁴⁹ Tamtéž, přípis z 1. 3. 1926.

⁵⁰ Tamtéž; dále AUK, Protokoly profesorského sboru lékařské fakulty, kart. 5, zápis z 22. 4. 1926, bod 24.

⁵¹ AUK, f. LF, kart. 17, Osobní spis L. Haškovce, přípis ministerstva školství děkanství lékařské fakulty z 12. 1. 1926.

⁵² Tamtéž, přípis Haškovce ministerstvu školství z 2. 6. 1926; přípis ministerstva školství Radě hl. města Prahy z 30. 7. 1926; přípis profesorského sboru ministerstvu školství z 3. 11. 1926.

roku 1926 vyrůstaly v Krči pavilony tzv. Masarykových domovů a dva pavilóny byly určeny pro nervově choré ležící pacienti, muže i ženy – celkem 400 lůžek. Prof. Haškovcovi byla svěřena péče i o chovance v tomto novém ústavu, o interní pacienti zde pečoval prof. R. Eiselt.⁵³ Počítalo se s tím, že do Krče budou přestěhováni chovanci z Karlova a ten by mohl být využit pro potřeby lékařské fakulty. Masarykovy domovy přijaly první chovance v květnu roku 1929. Haškovcovi se pak podařilo získat na Karlově uvolněné prostory pro znovuzřízení ambulatoria pro choroby nervové, které zde mělo ambulanci, terapeutické pokoje, histologicko-serologickou a chemickou laboratoř, knihovnu, posluchárnu, pracovního profesora, pokoje asistentů a pokoj s několika klinickými lůžky, na která byli přiváženi vhodní pacienti z Krče.⁵⁴

V univerzitním archivu se bohužel nedochovala akta z činnosti Haškovcovy kliniky v prvních deseti letech její existence (1926–1936), kdy ji řídil.⁵⁵ Ze seznamů přednášek a osob můžeme zjistit, kdo za Haškovcovy éry na jeho klinice pracoval. Jeho první, již několikrát zmíněný asistent Jan Šebek získal asistentenské místo u Haškovce ještě jako medik v červenci 1918 (promoval až v roce 1920) a v této funkci na klinice pracoval i jako docent (1927) a mimořádný profesor (1933) do roku 1937. Krátce na klinice pobyl Jaromír Markl (1894–1962) – od června 1920 do května 1921, s titulem „náhradního“ asistenta. Také Vlastimil Bartoš (1897–1961) nastoupil ještě jako medik v říjnu 1921 (promoval v lednu 1922). V únoru 1923 přešel jako asistent na Komenského univerzitu do Bratislavy. Václav Zoubek (1897–1933) byl nehonorovaným asistentem kliniky necelý rok (únor 1923 – září 1923). Josef Wiener (1901–1983) nastoupil už rok před promocií od ledna 1923 na kliniku jako pomocná vědecká síla. Asistentenské místo zastával od roku 1924 do roku 1926, v červenci roku 1939 odešel do USA, kde se pod jménem Winn uplatnil jako významný neurolog ve vedoucích funkcích v několika newyorských nemocnicích. Břetislav Studnička (1898–1985) byl nehonorovaným asistentem od dubna 1925 do listopadu 1927. Jen několik měsíců – od dubna roku 1924 do prosince téhož roku – byl asistentem kliniky Ladislav Holeček (1899–1984), rovněž nehonorovaný. Druhým habilitovaným pracovníkem kliniky po J. Šebkovi byl Eduard Bena (1899–1976). Nastoupil na kliniku v zimním semestru roku 1925/26 jako pomocná vědecká síla, tři roky před promocií. Nehonorovaným asistentem byl v letech 1929–1945, od roku 1936 s docentským titulem.

V seznamech přednášek je poprvé uvedeno Haškovcovo pracoviště jako klinika v zimním semestru roku 1926/27. Uvádí se zde, že vedle placeného asistenta V. Šebka a neplaceného B. Studničky jsou neobsazena dvě nehonorovaná asistentenská místa. Na klinice pracovaly tři pomocné vědecké síly, zřízenec a myčka. V dubnu roku 1927 přišel na kliniku další nehonorovaný asistent, Fjodor Nikolajevič Dosužkov (1899–1982), rodák z Baku. Na klinice pracoval do roku 1934. První žena – asistentka kliniky – byla Františka Bodláková (1895–1960). Nastoupila na místo pomocné vědecké síly v dubnu roku 1926, dva roky před promocií. Jako asistentka zde působila od ledna 1929 do června 1933. Poté pracovala

⁵³ Petr ZENKL, *Masarykovy domovy, sociální ústav hlavního města Prahy, Praha Krč*, Zvl. otisk z čas. Čsl. nemocnice 1/5–6, 1935–1936. AUK, f. LF, kart. 17, Osobní spis L. Haškovce, přípis Haškovce děkanovi z 14. 10. 1928. Hana MAŠOVÁ, *O stavbě Masarykových domovů, sociálních ústavů Hlavního města Prahy*, Dějiny věd a techniky 29/2, 1996, s. 101–116.

⁵⁴ Jan ŠEBEK, *Malé vzpomínky na velikou práci*, ČLČ 80, 1941, s. 807–810.

⁵⁵ AUK, f. LF, kart. 282, Neurologická klinika 1920–1945, ve složce nalezneme jen údaje o platech zaměstnanců, žádosti o zvýšení dotace apod.

v psychiatrických léčebnách. Karel Uttl (1903–1988) přešel jako asistent na neurologickou kliniku z psychiatrické kliniky v roce 1931 a působil zde v této funkci do března 1937. Poté se uplatnil v terénu jako neurolog a psychiatr. Ella Folkmannová, provdaná Klimková-Deutschová (1906–1981) zahájila svoji neurologickou kariéru na Haškovcově klinice jako nehonorovaná asistentka v letech 1931–1933. V rozmezí 1933–1939 působila ve stejné funkci na neurologicko-psychiatrické klinice na Masarykově univerzitě v Brně. Její úspěšná vědecká dráha byla násilně přerušena v letech 1942–1945, kdy prošla několika koncentračními tábory. Po osvobození naší země v květnu roku 1945 se již 1. 6. vrátila na svoji pražskou kliniku. V roce 1962 se zde habilitovala, a od téhož roku vedla neurologickou kliniku na plzeňské lékařské fakultě, od roku 1967 jako profesorka. Ve stejném roce jako E. Klimková-Deutschová (1931) přišel na kliniku jako další asistent František Střížek (1895–1974). V roce 1934 odešel, aby se věnoval soukromé neurologické praxi. Chorvat Drago Šarič (1899–1955) byl asistentem kliniky v letech 1932–1937, v roce 1937 byl zástupcem přednosty kliniky, poté také on se věnoval soukromé praxi. Josef Apetaur (1898–1955) pracoval na klinice od roku 1929, nejprve jako vědecká síla, v letech 1933–1936 jako asistent, pak přešel na kliniku psychiatrickou, kde se v roce 1948 z psychiatrie habilitoval. Josef Černáček (1909–2006) byl asistentem kliniky v letech 1935–1939, poté odešel na neuropsychiatrickou kliniku Komenského univerzity v Bratislavě, kde se v roce 1946 habilitoval z neurologie a psychiatrie a v roce 1947 zde získal profesuru. Marie Vinařová (provd. Čmolíková, 1908–1989) pracovala na klinice od roku 1935 jako demonstrátorka a pomocná vědecká síla, v letech 1937–1938 jako asistentka, ale v terénu působila jako praktická lékařka.

V březnu roku 1936 se Haškovec rozhodl, že odejde začátkem školního roku 1936/37 na odpočinek.⁵⁶ Vysokoškolští profesori tehdy sloužili do sedmdesáti let, měli ještě možnost požádat o prodloužení o jeden „čestný rok“, ale této možnosti Haškovec nevyužil. Po jeho odchodu zůstalo přednostenské místo na jeho klinice určitý čas neobsazeno, prof. Henner ji vedl až od 1. 10. 1937. Haškovec na svoji kliniku ještě nějaký čas docházel, ale sil mu ubývalo. Jeho těžká cukrovka si nakonec vyžádala amputaci dolní končetiny. Od roku 1936 se vzdal i své soukromé praxe. Vědecky a literárně pracoval dále, bohužel se mu nepodařilo dokončit naši první učebnici neurologie, *Všeobecnou symptomatologii a diagnostiku chorob nervových*, kterou chystal od docentských let.⁵⁷ Haškovec publikoval od studentských let; podrobnou bibliografii sestavil a publikoval jeho žák J. Šebek u příležitosti 60. výročí Haškovcova narození.⁵⁸

Profesor Ladislav Haškovec zemřel v Praze, za okupace, 16. ledna 1944. Cílem naší rozpravy nebylo osvětlit život a dílo zakladatele naší neurologické kliniky, nicméně zde uveďme alespoň hlavní oblasti jeho vědecké a společenské činnosti. Neurologii pojímal velmi široce v souvislostech s internou, psychiatrií i endokrinologií. Velmi ceněné jsou např. jeho práce o štítné žláze a neurohistologii. Z jeho bibliografie vidíme, že se zabýval i antropologií, eugenikou, fyzioterapií, prevencí a duševní hygienou. Měl velké porozumění pro sociální problémy, kterým se věnoval v řadě svých publikací.

⁵⁶ AUK, f. LF, dodatek, kart. LF UK Prof. sbor 1935–1939, Zasedání profesorského sboru 1935–1936, schůze 26. 3. 1936.

⁵⁷ Jan ŠEBEK, *Za profesorem Haškovcem*, ČLČ 83, 1944, s. 182.

⁵⁸ Jan ŠEBEK, *Prof. dr. Ladislav Haškovec*, ČLČ 65, 1926, s. 769–777, a též, *Prof. L. Haškovec*, Revue v neurologii a psychiatrii 23, 1926, s. 129–140.

Byl zakladatelem a čestným členem České eugenické společnosti, zakladatelem Společnosti pro potírání chorob pohlavních, čestným členem Spolku pro péči o nervově choré, členem Balneologické a klimatologické společnosti a řady zahraničních vědeckých společností.

Výnosy ze soukromé praxe mu umožnily, že se rozhodl vydávat vlastním nákladem specializovaný odborný časopis, který nazval *Revue v neurologii, psychiatrii, fyzikální a diaetetické terapii*. První číslo vyšlo na počátku roku 1904 a jeho čtenáři se na první stránce dozvěděli, jaké pohyby vedly Haškovce k založení nového lékařského časopisu. Připomněl zde, že Časopis lékařů českých a Rozhledy lékařské byly zaměřeny univerzálně. Zdůraznil, že z interních disciplín, velmi důležitých pro praktické lékařství, se v poslední době překotně rozvinula neurologie a psychiatrie, které hluboce zasáhly i do života sociálního, právního a pedagogického. Proto se rozhodl vydávat tento nový měsíčník, který měl být v prvé řadě informačním zdrojem pro praktické lékaře. V následujících letech se název poněkud obměňoval (v roce 1911 to byla *Revue v neuropsychopatologii, veřejné hygieně a lékařství sociálním*; 1915 *Revue. Neuropsychopathologie, theorie, fyzikální medicína, veřejná hygiena, lékařství sociální, dědičnost a eugenika*; 1923 *Revue. Neuropathologie, psychiatrie, terapie a lékařství sociální*; 1926 *Revue v neurologii a psychiatrii*). V zápisech ze schůzí profesorského sboru lékařské fakulty je zřejmé, že Haškovce několikrát žádal o podporu pro vydávání *Revue*, které se mu vždy dostalo. *Revue* redigoval do roku 1934.⁵⁹

Pokusme se zasadit našeho prvního profesora neurologie a zakladatele neurologické kliniky do širších zahraničních souvislostí.

První neurologická klinika byla založena v roce 1882 v Paříži zásluhou J. M. Charcota. Přitahovala zájemce o neurologii z celého světa. Po jejím vzoru vznikaly kliniky po celé Evropě, ale v historickolékařské literatuře je jejich dějinám věnováno málo pozornosti; ta se věnuje především dějinám neurologie jako vědy a jejích významných představitelů, většinou v kontextu dějin psychiatrie. V jejím rámci je třeba neurologii hledat také v souhrnných pracích o dějinách lékařství.⁶⁰ Určité srovnání nám umožňuje práce zmíněného německého historika medicíny H. H. Eulnera o vývoji lékařských speciálních oborů na univerzitách německé jazykové oblasti, v níž jsou data vzniku samostatných neurologických klinik – i když ne vždy přesně – uvedena. Eulner sledoval 34 lékařských fakult do data vydání své práce (tj. r. 1970). Sedmáct z nich nemělo samostatnou neurologickou kliniku – byla společná s psychiatrickou. Za pozornost stojí vídeňská fakulta, která měla samostatné neurologické pracoviště již v letech 1846–1868, znovu pak od roku 1882.⁶¹ Na počátku osmdesátých let 19. století vznikly ve Švýcarsku – patrně po vzoru Charcotovy pařížské kliniky – neurologické kliniky v roce 1885 v Zürichu a 1907 v Basileji. V období

⁵⁹ Česká a slovenská psychiatrie 100, 2004, Supplementum k stému výročí 1904–2004. AUK, f. LF, kart. 282, Neurologická klinika, dotace Ministerstva školství a národní osvěty.

⁶⁰ Je překvapivé, že např. pětidílné dějiny lékařství Richard TOELLNER, *Illustrierte Geschichte der Medizin*, Salzburg 1986 (překlad z francouzštiny), nemají samostatnou kapitolu o dějinách neurologie, ačkoliv ji tam mají daleko menší obory. Obdobně je to v Roy PORTER, *Největší dobrodini lidstva. Historie medicíny od starověku po současnost*, Praha 2001. V klasické *Garrison's History of Neurology*, revised et enlarged with a Bibliography of Classical, Original and Standard Works by Lawrence C. Mc HENRY, Springfield-Illinois 1969, nevěnují historii samostatných neurologických lůžek a klinik pozornost.

⁶¹ H.-H. EULNER, *Die Entwicklung der medizinischen Spezialfächer*, dle rejstříku; E. LESKY, *Die Wiener medizinische Schule*, s. 121–125; Jürgen PFEIFER, *Hirnforschung in Deutschland 1849–1974*, Berlin – Heidelberg 2004, dle rejstříku.

meziválečném byla v roce 1919 založena neurologická klinika v Hamburku a v roce 1937 ve Würzburgu. O vzniku neurologické kliniky na pražské německé lékařské fakultě je pojednáno v následující kapitole. Další neurologické kliniky byly zakládány až po druhé světové válce. Z uvedeného je zřejmé, že zásluhou profesora L. Haškovce patří pražská lékařská fakulta k progresivním ústavům, které si byly vědomy nutnosti poskytnout neurologii klinickou základnu, a tím nemalou měrou přispět k jejímu vědeckému rozvoji.

Neurologie na německé lékařské fakultě od roku 1883 do druhé poloviny 30. let 20. století

Základní informace o tomto oboru se dozvídali posluchači německé lékařské fakulty – obdobně jako čeští medicí – z učebnic. Na rozdíl od české fakulty nevíme, z jakých učebnic studovali, mohly se zde používat učebnice z celé německé jazykové oblasti. Proto jsou pro nás opět důležitým pramenem seznamy přednášek německé lékařské fakulty, v nichž nalezneme v chronologickém pořadí, jaká neurologická témata byla posluchačům nabízena zejména v nepovinných lekcích. Biografické údaje jsou opět z citovaného biografického slovníku německé lékařské fakulty v Praze. Třeba připomenout, že na rozdíl od učitelů české lékařské fakulty učitelé německé dosti často přecházeli na jiné fakulty německé jazykové oblasti.

Z teoretiků pokračoval ve svých přednáškách zahájených těsně před rozdělením fakulty (1881/82) zmíněný fyziolog Wilhelm Biedermann (1852–1929). V zimních semestrech školních let 1883/84, 1886/87, 1887/88 a 1888/89 přednášel o fyziologii centrálního nervového systému, fyziologii míchy a o dýchání a krevním oběhu v závislosti na nervovém systému. O této problematice uveřejnil řadu studií. V roce 1888 odešel do Jeny.

O funkčních poruchách nervového systému přednášel profesor všeobecné a experimentální patologie Philip Knoll (1841–1900) v jediném (letním) semestru roku 1884. Těžiště jeho odborného zájmu leželo jinde (problematika krevního oběhu a dýchání). Obdobně tomu bylo u jeho oborového kolegy – experimentálního patologa Moritze Löwita (1851–1918). Přednášel o všeobecné patologii centrálního nervového systému pouze v zimním semestru 1886/87, poté odešel do Innsbrucku.

Ewald H. Hering jun. (1866–1948), rovněž experimentální patolog, ohlásil v zimním semestru 1898/99 přednášku se stejným názvem jako M. Löwit – o všeobecné patologii nervového systému, v zimním semestru následujícího roku 1899/1900 přednášel o poruchách pohybu v závislosti na nervovém systému. Také on odešel později (1913) do Kolína nad Rýnem. Anatom Hugo Rex (1861–1936) přednášel v zimním semestru 1889/90 o dějinách vývoje centrálního nervového systému smyslových orgánů, ale dále se této problematice nevěnoval. Fyziolog Eugen Steinach (1861–1944) přednášel vždy v letním semestru 1891, 1892, 1893 o fyziologii nervového systému, v letním semestru 1894 nazval svou přednášku fyziologie mozkových nervů. Publikoval několik studií o těchto otázkách. V roce 1912 odešel do Vídně.

Systematicky a dlouhodobě se zabýval neurologií experimentální patolog Hugo Wiener (1868–1930), trvale působící na pražské lékařské fakultě, jak ve své činnosti vědecké tak i pedagogické. Od letního semestru 1899 až do své smrti každoročně vypisoval dvouhodinovou přednášku o patologii nervových chorob. Také histolog Alfred Kohn (1867–1959)

ohlašoval svoji přednášku o histologii smyslových orgánů či histologii nervového systému řadu let, od letního semestru roku 1900 až do letního semestru 1911, a publikoval řadu prací s touto tematikou. V letním semestru 1927 se objevilo v neurologických přednáškách poprvé ženské jméno. Hedwiga Langeckerová (1894–1989) se habilitovala v roce 1926 z experimentální farmakologie a v letním semestru 1927 nalézáme její jméno u přednášky o experimentální farmakologii vegetativního nervového systému a jejím působení na lékovou terapii. Dále už se touto problematikou nezabývala. Patolog Kornell Terplan (nar. 1894) ohlásil jen jednu přednášku o patologii centrálního nervového systému v zimním semestru 1927/28, v roce 1930 už působil na lékařské fakultě v Buffalu. Fyziolog Gustav Schubert (1897–1976) nabízel ve fyziologickém ústavu vybrané kapitoly o fyziologii smyslů od letního semestru 1932 až do roku 1939. Histolog Maxmilian Watzka (1905–1981) přednášel v letech 1935/36 o histologii nervového systému a smyslových orgánů. Další žena, Maria Schmidtová, roz. Mittelbachová (nar. 1900) se habilitovala v r. 1936 z patologické anatomie a od zimního semestru 1937/38 přednášela o patologii a histologii centrálního nervového systému.

Vedle třinácti teoretiků ohlašovalo ve sledovaném období přednášky neurologického obsahu dvacet dva kliniků, což svědčí o vzrůstajícím zájmu o tento obor. Tři z nich – internisté – pokračovali v přednáškách, které zahájili na nerozdělené fakultě. Theodor Petrina (Petrina) dále přednášel o lokalizaci nervových onemocnění a elektroterapii nervových chorob až do roku 1901, poté vypisoval přednášky o diagnostice interních chorob se zaměřením na auskultaci a perkusi. Otto Kahler pokračoval na německé lékařské fakultě v přednáškách o chorobách míchy až do svého odchodu na vídeňskou fakultu v roce 1889. Alfred Příbram vypsál jedinou přednášku o chorobách míchy v letním semestru 1896. Psychiatrovi a neurologovi Arnoldu Pickovi se budeme věnovat v závěru této kapitoly.

V chronologickém pořádku vypisovali přednášky s neurologickou problematikou tito další klinici: internista Jacob Singer (1853–1926) zahájil své docentské přednášky o chorobách nervového systému na I. interně v zimním semestru 1886/87, s obměněným názvem je ohlašoval do zimního semestru 1893/94 (od roku 1889 jako profesor vnitřního lékařství). Uveřejnil několik časopiseckých studií s neurologickou problematikou.

Rudolf Jaksch (1855–1947), jedna z nejvýraznějších osobností nejen německé fakulty, ale i celé univerzity a příslušníků německé národnosti u nás, mezinárodně uznávaný internista, ohlásil hodinovou přednášku dvakrát v týdnu v letním semestru 1890, již jako profesor vnitřního lékařství a přednosta II. interní kliniky. Nazval ji patologie a terapie nervových chorob a konal ji – s podivem – nikoliv na své klinice, ale v posluchárně ústavu lékařské chemie, ačkoliv měl na své klinice specializovanou ambulanci pro choroby nervové.⁶² Rudolf Limbeck (1861–1900) byl habilitován z vnitřního lékařství v roce 1890 a v letních semestrech 1891 a 1892 přednášel na I. interní klinice o neuropatologii. Následujícího roku odešel do Vídně. Neurologii se blíže nezabýval.

Internista Egmont Münzer (1865–1924) se naopak zabýval neurologií soustavně jak ve své vědecké tak i pedagogické činnosti. Přednášky nazývané patologie a terapie nervových chorob s klinickými demonstracemi na II. Interní klinice konal soustavně od zimního semestru 1893/94 do zimního semestru 1905/06. V roce 1907 získal profesorský titul

⁶² L. HLAVÁČKOVÁ, *Druhá česká a německá interní klinika*, s. 11–43.

a poté přednášel o různých tématech z vnitřního lékařství. Úzce spolupracoval se zmíněným J. Singerem.

Také internista Gottfried Pick (1867–1926) vypisoval přednášky o stavbě centrálního nervového systému a diagnostice nervových chorob po řadu let – od zimního semestru 1897 do zimního semestru 1909/10. Publikoval tři neurologické statě.

Alexander Marguliés (1870–1921) se v roce 1902 habilitoval z psychiatrie, ale téma jeho docentských přednášek od zimního semestru 1902/03 bylo neurologické – propedeutika k patologii centrálního nervového systému. Od zimního semestru 1905/06 ohlašoval přednášky o duševních chorobách a v roce 1909 získal mimořádnou profesuru z tohoto oboru. K neurologickým přednáškám se vrátil v zimním semestru 1910/11 a konal je v podstatě až do své smrti. Mnoho z této problematiky nepublikoval, ale zasloužil se mj. o založení neurologické stanice pro vojáky a spolku pro péči o epileptiky.

Také další významný psychiatr, profesor Oskar Fischer (1876–1942), habilitovaný z psychiatrie v roce 1907, věnoval své první přednášky od letního semestru 1908 na psychiatrické klinice neurologickým tématům – normální a patologické histologii mozku, diagnostice nervových a duševních chorob apod. V těchto přednáškách pokračoval i v období meziválečném. V letním semestru 1938 ohlásil svoji poslední přednášku na téma *Posudková činnost neurologa*. Zahynul v koncentračním táboře v Terezíně. Dnes jsou ceněny zejména jeho studie o případech stařecké demence na základě paralelních výzkumů s Aloisem Alzheimerem (1864–1915).⁶³

Ernst Emil Sträussler (1872–1959) se habilitoval v roce 1906 z psychiatrie a vstoupil do vojenské služby. V roce 1914 byl jmenován profesorem psychiatrie, ale v roce 1919 přešel na vídeňskou fakultu. Za války ohlásil v letním semestru 1917 jedinou neurologickou přednášku o válečných nervových onemocněních. Publikoval velmi málo.

Zcela mimořádnou osobností v dějinách psychiatrie a zejména neurologie nejen v našich zemích je světově proslulý Arnold Pick (1851–1924). Rodák z Velkého Meziříčí absolvoval lékařskou fakultu ve Vídni (1875). Již za studií pracoval jako asistent na tamní neurologicko-psychiatrické klinice (1872–1874). V letech 1877–1880 byl sekundářem ústavu choromyslných v Praze, poté do roku 1886 ředitelem zemského ústavu choromyslných v Dobrušce. V roce 1878 se habilitoval z psychiatrie a neurologie na pražské lékařské fakultě. Jeho jméno je spojeno s řadou uznávaných objevů a priorit (např. Pickova nemoc – atrofie mozková, Pickův svazek – v medulla oblongata). Jeho publikační činnost byla úctyhodná, uveřejnil okolo tří set prací, z toho přibližně polovina se zabývá neurologickou problematikou. Pick publikoval převážně v německých periodikách, ale devět jeho studií vyšlo v časopisech amerických, sedm ve francouzských, pět v anglických a jeden ve Švýcarsku.⁶⁴

O založení psychiatrických klinik na pražských lékařských fakultách se začalo vážně jednat až v souvislosti s rozdělením univerzity na českou a německou – v roce 1883. Jednání byla dlouhá a složitá, nejproblematičtější byla otázka umístění klinik v ústavu choromyslných v objektu tzv. nového domu v Kateřinské ulici. Kliniky zde dostaly svá lůžka

⁶³ Michal V. ŠIMŮNEK – Antonín KOSTLÁN (edd.), *Disappeared science*, Červený Kostelec – Praha 2013, s. 52–57.

⁶⁴ Vladimír VONDRÁČEK, *Německá psychiatrická klinika v letech 1882–1945*, *Čs. psychiatrie* 62, 1966, s. 124–130; TÝŽ, *Lékař dále vzpomíná*, s. 187–189; Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *K otázce vztahu české a německé psychiatrické kliniky pražských lékařských fakult do roku 1918*, *Česká a slovenská psychiatrie* 101, březen 2005, s. 108–110; TÁŽ, *Česká a německá psychiatrická klinika pražské lékařské fakulty*, s. 133–162; TÁŽ, *Arnold Pick – přednosta Německé psychiatrické kliniky v Praze*, *ČLČ* 146, 2007, s. 411–413.

v říjnu 1886. V souvislosti s tím byl Pick v červnu 1886 jmenován řádným profesorem psychiatrie a přednostou německé kliniky. V této funkci setrval až do odchodu na odpočinek v roce 1921. Pick věnoval velké úsilí tomu, aby vybavil kliniku nejen k výuce mediků, ale i k vědecko-výzkumné práci zejména v oblasti histologického výzkumu nervového systému. Pick ale neuspěl v úsilí o vybudování speciálních neurologických lůžek a ambulance na své klinice. Jednání o alespoň třiceti klinických neurologických lůžkách v roce 1909 nedopadla dobře, stejně jako jednání o zřízení specializovaného ambulatoria. Příčinou neúspěchu byl zamítavý postoj přednostů obou interních klinik – R. Jaksche a A. Příbrama. Připomeňme, že tito sice na svých klinikách umožňovali specializované přednášky z neurologie, sami se tomuto oboru také věnovali, ale v iniciativě kolegy psychiatra Picka zřejmě spatřovali určité nebezpečí konkurence. Pick přednášel soustavně o neurologii od zimního semestru 1889 až do svého odchodu na odpočinek v roce 1921 (o lokalizaci nervových chorob, chorobách míchy, anatomii nervového systému, někdy jen obecný název klinika nervových chorob). Ačkoliv oficiálně nedosáhl toho, aby své pracoviště mohl nazývat nejen psychiatrickou, ale i neurologickou klinikou, nalezneme v seznamu přednášek letního semestru 1915 název jeho přednášky „Nervenlinik“ a místo konání také „Nervenlinik“ v ústavu choromyslných. Takže Pick si zřejmě na své klinice klinická neurologická lůžka vyčlenil. O tom, kdy byla německá neurologická klinika zřízena oficiálně, bude pojednáno ve stati P. Svobodného.

V období meziválečném pozorujeme nárůst přednášek s neurologickou problematikou ohlašovaných kliniky – habilitovanými z psychiatrie a neurologie.

Otto Sittig (1886 – po říjnu 1944 zahynul v Osvětimi) se habilitoval z neurologie v roce 1921 a neprodleně zahájil přednášky z tohoto oboru, které konal nepřetržitě až do tragického roku 1938/39, kdy byla násilně přerušena jeho akademická dráha z rasových důvodů. Svě přednášky zaměřoval jak na všeobecné, tak i specializované otázky neurologie (všeobecná neurologie, neurologická diagnostika, elektrodiagnostika, patologická histologie nervového systému aj.)⁶⁵

Otto Pözl (1877–1962), profesor psychiatrie a neurologie, v roce 1922 nástupce A. Picka ve vedení psychiatrické kliniky, pracoval v letech 1905–1921 na vídeňské klinice nobeláta Julia Wagner von Jauregga (1857–1940). Na pražské klinice přednášel od letního semestru 1922 až do svého návratu na vídeňskou kliniku v roce 1928. Také on konal neurologické přednášky jak obecného zaměření (klinika nervových chorob), tak specializované (např. patologie velkého mozku) a o těchto tématech publikoval. Podle prof. Vondráčka byl blíže neurologii než psychiatrii.⁶⁶ Profesor psychiatrie a neurologie Max Löwy (1875–1948) zaměřoval své přednášky konané od zimního semestru 1923/24, psychologicky, zvláštní pozornost věnoval neurózám. Také on musel v roce 1939 z rasových důvodů rezignovat, terezínské věznění přežil. Podobný byl i osud docenta psychiatrie a neurologie Bruno Fischera (1888–1973) – a jak je uvedeno níže, i řady dalších. Od své habilitace v roce 1925 ohlašoval dvouhodinové neurologické praktikum až do nucené rezignace v roce 1939. I on přežil terezínský koncentrační tábor. Docent psychiatrie a neurologie Georg Hermann (nar. 1891) se habilitoval v roce 1926 a přednášel soustavně až do roku 1939. Svě přednášky zaměřoval např. na vyšetřovací metody v neurologii, technické zásahy v neurologii apod.,

⁶⁵ M. V. ŠIMŮNEK – A. KOSTLÁN (edd.), *Disappeared science*, s. 181–185.

⁶⁶ V. VONDRÁČEK, *Lékař dále vzpomíná*, s. 189.

ale také na lékařskou psychologii. Erwin Hirsch (1888 – po 19. 10. 1944 zahynul v Osvětimi)⁶⁷ se habilitoval z psychiatrie a neurologie v roce 1928. V roce 1928/29 ohlásil přednášku o onemocnění vegetativního nervového systému, poté do roku 1936/37 přednášel o psychiatrických tématech. Docent psychiatrie a neurologie Franz Theodor Münzer (1895 – po 23. 10. 1944 zahynul v Osvětimi)⁶⁸ habilitovaný v roce 1928 přednášel od letního semestru 1929 až do nucené rezignace v roce 1939. Tématem jeho přednášek byly jak teoretické, tak klinické otázky neurologie (anatomickofyziologické základy neurologie, struktura a funkce nervového systému, diferenciální diagnostika nervových chorob, nejdůležitější nervové a duševní choroby, psychiatrickoneurologické praktikum apod.)

Profesor psychiatrie a neurologie Eduard Gamper (1887–1938) se ujal vedení pražské psychiatrické kliniky v roce 1930. Byl zcela šokován jejím zcela nevyhovujícím umístěním i vybavením, dochoval se jeho popis tohoto tristního stavu.⁶⁹ Gamper byl nesporně významnou osobností, respektovanou kolegy obou pražských fakult.⁷⁰ Splňoval všechny tři základní požadavky na vysokoškolského učitele; byl výborný – náročný – ale oblíbený pedagog, uznávaný vědec i obětavý „správce“ svého pracoviště, i když v této funkci nebyl příliš úspěšný, nikoliv však svou vinou. Gamper byl převážně neurologicky zaměřený, přednášky z tohoto oboru zahájil v letním semestru 1931. Nazýval je obvykle patologie nervových chorob. Vedle toho vypisoval neurologickopsychiatrické praktikum. Klinikou řídil osm let, v dubnu roku 1938 tragicky zahynul při automobilovém neštěstí v bavorských Alpách. S jeho jménem je spojen např. úspěšný výzkum v oblasti anatomie a funkcí mozkového kmene. Velmi usiloval o zřízení neurologické kliniky. V roce 1933 se mu podařilo získat neurologická lůžka v tzv. jubilejním pavilónu ve všeobecné nemocnici; bylo to po smrti experimentálního patologa Artura Biedla (1869–1933), který zde měl malou propedeutickou kliniku.⁷¹

Docent psychiatrie a neurologie Robert Klein (nar. 1895) ohlašoval neurologické přednášky od zimního semestru 1932/33 do roku 1939. Věnoval se v nich patologii mozku, oku a uchu v nervovém systému a demenci. Ve stejném semestru ohlásil neurologické přednášky také Adalbert Kral (1903–1988). Přednášel do roku 1939 o patofyziologii a klinice onemocnění mozkového kmene a humorálně patologických syndromech v psychiatrii a neurologii.

Srovnáme-li postavení neurologie na české a německé lékařské fakultě ve světle specializovaných přednášek, vidíme, že zájem o tento nově se konstituující obor byl na obou fakultách při přibližně stejném počtu učitelů na jednotlivých oborech téměř stejný. Od roku

⁶⁷ M. V. ŠIMŮNEK – A. KOSTLÁN (edd.), *Disappeared science*, s. 86–87.

⁶⁸ M. V. ŠIMŮNEK – A. KOSTLÁN (edd.), *Disappeared science*, s. 154–157.

⁶⁹ Walter KOERTING, *Die Deutsche Universität in Prag. Die letzten Hundert Jahre ihrer medizinischen Fakultät*, Bonn 1968, s. 75–83. Kolega Mgr. Michal Šimůnek, Ph.D. mě laskavě upozornil na společný příspěvek prof. Gampera a prof. Z. Myslivečka, přednosty české psychiatrické kliniky, Zemskému výboru z 23. 3. 1931 a příspěvek prof. Gampera ministerstvu školství z 23. 3. 1937, v nichž je líčen tristní stav obou klinik, viz Národní archiv Praha, fond Ministerstvo školství a kultury, kart. 1028.

⁷⁰ Velmi pěkně vylíčil jeho osobu V. VONDRÁČEK, *Lékař dále vzpomíná*, s. 191–193

⁷¹ Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Z historie „jubilejního pavilónu“ v pražské všeobecné nemocnici*, ČLČ 147, 2008, s. 580–583; V. VONDRÁČEK, *Lékař dále vzpomíná*, s. 192; KURT ALBRECHT, *Prof. Dr. Eduard Gamper, Bericht der Deutschen Universität in Prag über das Studienjahr 1937/38*, s. 78–79.

1883 do 30. let 20. století ohlašovalo na české fakultě neurologické přednášky 11 teoretiků a 23 kliniků; na německé to bylo 13 teoretiků 22 kliniků.

Na obou fakultách se věnovala tomuto oboru řada významných osobností, ovšem do jeho světové historie vstoupili ti, kteří publikovali ve světových jazycích – tedy především Němci. Po rozdělení pražské univerzity a její lékařské fakulty na českou a německou v letech 1882/83 považovali její čeští učitelé za svoji vlasteneckou povinnost publikovat především česky. Tím ovšem ztráceli možnost proniknout svými pracemi na zahraniční fórum. Ocitujme zde velmi výstižný, lapidární výrok prof. Josefa Charváta (1897–1984): „*Bohemica non leguntur, si leguntur non citantur.*“⁷²

Snažila jsem se zjistit, jaké byly odborné styky českých a německých neurologů. Vycházela jsem z úvahy prof. V. Vondráčka o těchto stycích mezi psychiatry: „*Nutno si položit otázku, jaký význam měla německá psychiatrická klinika pro vývoj české psychiatrie. Nutno bohužel odpovědět, že téměř stejný, jako kterákoliv jiná klinika cizojazyčná v kterémkoliv jiném státě... Styk vědecký byl nepatrný.*“⁷³ Ovšem ve svých vzpomínkách prof. Vondráček na několika místech o těchto stycích hovoří: „*Na Pötzlovy přednášky si rádi zaskočili z I. do II. patra Janota a Špringrová.*“ (prof. Otakar Janota ml. 1898–1969, asistentka Marie Špringrová 1900–1935). Patrně i on sám někdy poslouchal Gampera, protože o něm napsal, že byl nadaný řečník a jeho přednášky byly výborné. Na jiném místě pak popisuje, jak s prof. Gamperem a dalšími kolegy společně večereli a velmi příjemně se bavili.⁷⁴ V ČLČ také vyšel nekrolog o E. Gamperovi z pera O. Janoty, v němž čteme mj.: „*Přilnul záhy k Praze a též s českými neurology a psychiatry měl nejlepší styky. Byl dobře informován o naší práci a se zájmem sledoval, kde co bylo dobrého. Poslední dobou se zabýval myšlenkou svést české i německé neurology a psychiatry ve společných schůzích vědeckých.*“⁷⁵ Nejen Gamperovo předčasné úmrtí, ale především dramatické politické události, které zanedlouho poté následovaly, realizaci této dobré myšlenky zcela zmařily.

LUDMILA HLAVÁČKOVÁ

Die Anfänge der Neurologie an den Prager medizinischen Fakultäten und die Gründung neurologischer Kliniken

ZUSAMMENFASSUNG

Verfasserin verfolgt die Entwicklung der Neurologie an den Prager medizinischen Fakultäten von den ältesten Zeiten an bis in die 1930er Jahre. Eine wichtige Quelle sind ihr hierbei die Vorlesungsverzeichnisse. Ihnen lässt sich entnehmen, wie die einzelnen Fächer im Rahmen der Pflichtvorlesungen präsentiert wurden und wie man seit den 1840er Jahren mit Spezialvorlesungen begann, die zunächst fakultativ waren, ehe sie dann später im Rahmen der veränderten Anforderungen an den Erwerb des Dokortitels zu Pflichtveranstaltungen wurden. Besondere Aufmerksamkeit ist den Bemühungen des Professors für Neurologie Ladislav Haškovec (1866–1944) gewidmet, der für neurologisch Erkrankte, die bis dahin entweder in internistischen oder in psychiatrischen Kliniken behandelt

⁷² Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Čeština v medicíně a na pražské lékařské fakultě (1784–1919)*, Práce z dějin vědy, 11, 2003, s. 327–344.

⁷³ V. VONDRÁČEK, *Německá psychiatrická klinika*, s. 130. Téměř stejnými slovy o tom hovoří ve svých vzpomínkách V. VONDRÁČEK, *Lékař dále vzpomíná*, s. 149.

⁷⁴ V. VONDRÁČEK, *Lékař dále vzpomíná*, s. 191–193.

⁷⁵ Otakar JANOTA, *Prof. dr. Ed. Gamper*, ČLČ 77, 1938, s. 562–563.

wurden, Krankenhausbetten zu bekommen versuchte. Ziel seiner Bemühungen war die Einrichtung einer neurologischen Klinik. Die medizinische Fakultät, die an einem großen Mangel an Krankenhausbetten litt, hatte für Haškovec' Bemühungen kein Verständnis. Eine erste spezialisierte neurologische Bettenstation gliederten die Barmherzigen Brüder aus ihrem Krankenhaus in Prag Na Františku für Haškovec aus, der dort 1905 als Chefarzt sein Amt antrat. Die Ausstattung derselben besorgte er aus eigenen Mitteln. Bis zum Kriegsjahr 1915 hielt Haškovec hier klinischen Unterricht ab, ehe das Krankenhaus den kriegsbedingten Bedürfnissen untergeordnet wurde. Doch auch nach Entstehung der tschechoslowakischen Republik 1918 war es für Prof. Haškovec nicht leicht, für sein Fach eine reguläre Klinik zu finden. Im April 1925 übernahm Haškovec die ärztliche Betreuung in der Anstalt für Alte und Kranke in Prag Na Karlově, in der es stets viele Patienten mit neurologischen Erkrankungen gab (bis zu 90%) und wo er ein Institut für Nervenkrankheiten einrichtete. Am 12. Januar 1926 erging die Zustimmung des Ministeriums für Schulwesen, dieses Institut in Klinik für Nervenkrankheiten umzubenennen. An der Spitze dieser Klinik stand Prof. Haškovec zehn Jahre lang, bis zu seiner Pensionierung 1936. Nach der Teilung der medizinischen Fakultät in eine tschechische und eine deutsche mit Beginn des Studienjahres 1883/84 verlief die Geschichte der Neurologie an der deutschen Fakultät in enger Verbindung mit der Geschichte der Psychiatrie.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

*doc. PhDr. Ludmila Hlaváčková, CSc.
Ústav dějin lékařství a cizích jazyků I. LF UK, Praha
ludmila.hlavackova@lf1.cuni.cz*

PRAŽSKÉ NEUROLOGICKÉ KLINIKY V LETECH (1936) 1938–1945

PETR SVOBODNÝ

PRAGUE CLINICS OF NEUROLOGY IN (1936) 1938–1945

This contribution follows up closely on Hlaváčková's text on the beginnings of neurology at faculties of medicine in Prague. The first part describes the generational change at neurology departments of both faculties of medicine (the Czech and the German one) in late 1930s and the development of the Clinic of Neurological Diseases under Professor Kamil Henner's leadership. In the second part, the author follows how, in the ever more restricted conditions after the closing of Czech universities and until the end of the Second World War (November 1939 – May 1945), the originally clinical institute of the Faculty of Medicine of the Charles University was transformed into merely a general medical facility and how its situation evolved. The third part focuses on the foundation and development of a separate neurology clinic of the German Faculty of Medicine in 1939–1945, which was headed by Professor Kurt Albrecht, the last rector of the German University in Prague.

Keywords: neurology clinics – Faculty of Medicine of Charles University – Faculty of Medicine of the German (Charles) University – Kamil Henner – Kurt Albrecht – Protectorate of Bohemia and Moravia.

DOI: 10.14712/23365730.2020.2

Rok 1937 byl posledním klidnějším rokem v dějinách Československé republiky, s jejímiž poměry byly úzce svázány též osudy obou pražských univerzit, včetně jejich lékařských fakult a neurologických pracovišť. Generační proměna proběhla nejenom na nejvyšších postech státu (prezident T. G. Masaryk roku 1935 abdikoval a o dva roky později zemřel, v úřadu jej nahradil E. Beneš), ale během krátké doby také ve vedení obou pražských neurologických klinik. V roce 1936 odešel na odpočinek zakladatel české neurologické kliniky Ladislav Haškovec a po krátkém zastupování Janem Šebkem jej nahradil v roce 1937 definitivně Kamil Henner. V dubnu roku 1938 tragicky zahynul zakladatel německé neurologické kliniky Eduard Gamper († 20. 4. 1938). Místo přednosty nebylo vzhledem ke stále napjatějším vztahům mezi vedením Německé univerzity a československým státem nějakou dobu obsazeno, jeho nástupcem se stal až v radikálně proměněných podmínkách koncem roku 1939 říšský Němec Kurt Albrecht. Tou dobou již byla Německá Karlova univerzita v Praze, jak zněl její nový oficiální název, součástí říšského systému univerzitního školství, zcela nacifikována podle celoněmeckého vzoru. Česká Univerzita Karlova byla tou dobou, stejně jako ostatní české vysoké školy, v důsledku známých událostí spojených s datem 17. listopadu 1939 uzavřena, i když právě kliniky lékařských fakult v Praze i v Brně přežívaly nejen fakticky, ale i z hlediska svého právního postavení jako fungující vědecká zařízení.¹

¹ Alena MIŠKOVÁ, *Německá (Karlova) Univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945*, Praha 2002; Tomáš PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, Praha 1997; Petr SVOBODNÝ, *Prague Faculties of Medicine and their*

Neurologická klinika UK pod novým vedením (1936–1939): Jan Šebek a Kamil Henner

Když se na podzim roku 1936 rozhodl zakladatel neurologické kliniky profesor Ladislav Haškovec odejít na odpočinek, stal se jeho prozatímním nástupcem jeho dlouholetý asistent, mimořádný profesor neurologie Jan Šebek (1895–1959). O rok později byl ale definitivním přednostou kliniky jmenován jeho vrstevník působící v té době stále ještě jako asistent na I. interní klinice, rovněž mimořádný profesor neurologie Kamil Henner (1895–1967), s jehož působením jsou osudy kliniky svázány na dalších 30 let. Oba vrstevníci (narození shodně 1895) měli pro jmenování na vedoucí místo neurologické kliniky stejnou formální kvalifikaci (oba byli jmenováni mimořádnými profesory v roce 1933), Šebek byl navíc s jejím budováním (nejprve jako ambulatoria, později i jejích lůžkových zařízení na různých místech) spjat již od roku 1918. Speciální komise ustanovená k obsazení neurologické stolice a kliniky však nakonec dala přednost Hennerovi.

Šebkova kariéra spojená s Haškovcovým pracovištěm byla poměrně přímočará.² V roce 1918 se stal nehonoraným (od roku 1919 honoraným) asistentem nově založeného ambulatoria pro choroby nervové. Když profesor Haškovec získal v roce 1925 klinická lůžka v Městském chorobinci na Karlově, byl zde Šebek jmenován již jako placený asistent vedoucím lékařem. O dva roky později (a rok poté, co bylo Haškovecovo pracoviště prohlášeno oficiálně klinikou) se Šebek habilitoval z neuropatologie, jak byl obor tehdy nazýván (17. 12. 1927). Habilitační komise oceňovala vysoce nejenom jeho publikační činnost (především práce o sympatiku), výbornou kvalifikaci učitele i rozsáhlé zahraniční styky, ale právě též jeho zásluhy o budování kliniky na Karlově a obecně dobrý organizační talent.³ Stejný organizační talent projevil zanedlouho při rozvoji nového, většího lůžkového, tzv. badacího oddělení kliniky v Masarykových domovech v Krči, kde se stal v roce 1929 vedoucím asistentem (střídavě s druhým asistentem) a v roce 1931 samostatným primářem. Jeho úspěšné pokračování ve vědecké práci s ohlasem doma i v zahraničí oceňovala i další komise hodnotící jeho návrh na jmenování neplaceným mimořádným profesorem, k němuž došlo 28. 2. 1933.⁴ (Vedle svých funkcí na klinice byl v letech 1930 až 1932 též přednostou ambulatoria Okresní nemocenské pojišťovny v Praze a v letech 1935 až 1946 ředitelem Ústavu pro výzkum dítěte v Praze.) Není proto divu, že po odchodu profesora Haškovce mohl být považován za jeho přirozeného nástupce. Děkan lékařské fakulty jej se souhlasem profesorského sboru pověřil od 1. 10. 1936 „až do případného jiného rozhodnutí profesorského sboru zatímním zastupováním přednosty kliniky chorob nervových“ a suplováním přednášek.⁵ Poté, co byl definitivním přednostou o rok později jmenován Kamil Henner, se Šebek vzdal asistentury (zjevně rozladěn z výsledku výběrového řízení) a zahájil soukromou praxi (podle V. Vondráčka z existenčních důvodů).⁶ Od té doby byla jeho další kariéra,

Clinics in 1939–1945, in: Sabine Schleiermacher – Udo Schagen (Hgg.), *Wissenschaft macht Politik. Hochschule in den politischen Systembrüchen 1933 und 1945*, Stuttgart 2009, s. 219–228.

² Pokud není uvedeno jinak, jsou základní data převzata z *Biografického slovníku pražské lékařské fakulty* (dále BSPLF), II, Praha 1993, s. 305–306, a tam uvedené literatury. Údaje k jeho působení na LF UK pocházejí převážně z Archivu Univerzity Karlovy (dále jen AUK), fond 3. LF UK, kart. 12, osobní spis J. Šebka.

³ AUK, f. 3. LF, kart. 12, osobní spis, složka habilitace.

⁴ AUK, f. 3. LF, kart. 12, osobní spis, složka jmenování mř. profesorem.

⁵ AUK, f. 3. LF, kart. 12, osobní spis, složka zástupce přednosty.

⁶ Vladimír VONDRAČEK, *Konec vzpomínání*, Praha 1988, s. 95.

neméně úspěšná než Hennerova, spojena s jinými pracovišti než neurologickou klinikou, kterou s Haškovcem po léta budoval. Během války byl od roku 1940 vedle soukromé praxe a externího působení na psychiatrické klinice ordinářem neurologického oddělení polikliniky vedené profesorem Josefem Charvátlem, v květnu 1945 přešel na neurologické oddělení nemocnice na Královských Vinohradech, v roce 1946 byl na Hennerův návrh jmenován placeným mimořádným profesorem⁷ a od roku 1954 se stal na Vinohradech přednostou neurologické kliniky Lékařské fakulty hygienické (dnešní 3. LF).

Kamil Henner se ve hře o místo přednosty neurologické kliniky objevil z pozice nehonoranovaného asistenta I. lékařské (tj. interní) kliniky profesora Ladislava Syllaby s titulem nehonoranovaného mimořádného profesora.⁸ Ještě před opožděnou promoci v roce 1921 (musel čekat, než budou v novém státě upraveny podmínky pro promoci *sub auspiciis*⁹) začal pracovat na I. lékařské klinice, nejprve jako demonstrátor (1919), později jako nehonoranovaný (1921) a posléze honorovaný (1922) asistent. Z neuropatologie se habilitoval 15. 6. 1927 (opět ve stejném roce jako Šebek) a poté působil na interní klinice až do svého odchodu z ní jako nehonoranovaný asistent. Neplaceným mimořádným profesorem byl jmenován 28. 2. 1933. Na interní klinice se zaměřil na neurologické případy a se svými spolupracovníky v jejím rámci postupně vybudoval autonomní neurologické pracoviště. Jeho vědecké zaměření podrobně hodnotily příslušné komise (habilitační, jmenovací),¹⁰ lapidárně pak V. Vondráček: „*encephalitis epidemica lethargica Economo, extrapyramidový systém, mozeček, vestibulární aparát, dobrá diagnostika v lokalizaci nádorů, epilepsie, roztroušená skleróza jeho pozdní láska*“.¹¹

Po uvolnění stolic neuropatologie a přednostenského místa kliniky pro choroby nervové¹² s odchodem profesora Haškovce na odpočinek a ustanovení mimořádného profesora J. Šebka prozatímním přednostou a suplentem přednášek byla 22. října 1936 ustanovena profesorským sborem komise, jež měla vypracovat návrh na obsazení uvolněné stolic a kliniky. Komise velmi podrobně posoudila práci ne méně než čtyř potencionálních uchazečů mladší generace: mimořádných profesorů Kamila Hennera a Jana Šebka a soukromých docentů Otakara Janoty a Jiřího Vítka. Konstatovala, že zejména v profesorech Hennerovi a Šebkovi a v docentu Janotovi má fakulta tři osoby plně kvalifikované k vedení neurologické kliniky. Všichni tři jsou podle ní vynikající badatelé, originální a samostatní, dobří učitelé a vychovatelé neurologického dorostu. Z porovnání jejich vědecké činnosti vyšlo nakonec Hennerovo odborné zaměření jako nejvšestrannější, vykazující největší publikační činnost. V prosinci téhož roku předložila komise profesorskému sboru v tomto smyslu zevrubnou zprávu, ve které na uvolněné místo navrhla Kamila Hennera s „*mandátem tuto kliniku opravdu vybudovati*“ a s tím, aby byl jmenován placeným mimořádným profesorem. Profesorský sbor velkou většinou návrh schválil a postoupil ministerstvu školství a národní

⁷ AUK, f. 3. LF, kart. 12, osobní spis, složka jmenování placeným mř. profesorem.

⁸ Pokud není uvedeno jinak, jsou základní data převzata z BSPLF, I, Praha 1988, s. 215–216, a tam uvedené literatury. Údaje k jeho působení na LF UK pocházejí z AUK, fond LF UK 1883–1953, osobní spis K. Hennera, i. č. 374, kart. 18.

⁹ Vladimír VONDŘÁČEK, *Lékař dále vzpomíná*, Praha 1977, s. 20.

¹⁰ AUK, f. LF UK 1883–1953, osobní spis K. Hennera.

¹¹ V. VONDŘÁČEK, *Konec vzpomínání*, s. 51.

¹² V následujícím i předchozím textu se vyskytují pojmy neuropatologie, neurologie, choroby nervové nikoliv jako synonyma volená autorem ze stylistických důvodů, ale podle toho, jak rozdílně je používají archivní prameny. K ustálení názvu kliniky za K. Hennera viz dále v textu.

osvěty k dalšímu úřednímu řízení. Mimořádným profesorem (placeným) a přednostou kliniky pro choroby nervové byl tedy jmenován Henner (rozhodnutím prezidenta republiky ze 14. 8. 1937, s účinností od 1. 10. 1937). V souvislosti s tímto jmenováním byl Henner ustanoven též examínátorem z psychiatrie a neurologie u II. rigoróz (mimořádným, vedle prof. Z. Myslivečka).¹³

Osobní motivace a aspirace prozatímního a definitivního přednosty lehce zmínil ve svých vzpomínkách profesor Vondráček, dobře obeznámený i s některými méně známými okolnostmi dění na lékařské fakultě a zejména v jemu tak blízké oblasti, jakou byla právě neurologie. Podle něj Šebek „v skrytu doufal“, že Haškovicovu kliniku převezme právě on. O místo přednosty se však začal ucházet též Henner, který toužil po vlastní velké klinice a jehož kvalifikaci musel dle Vondráčka Šebek podlehnout. Porovnání úrovně vědecké práce obou reprezentantů oboru ve druhé polovině 30. let, kdy se Šebek s Hennerem střetli při ucházení se o vedení kliniky, musíme ponechat odborníkům na neurologii (v minulosti tak učinila například již zmíněná jmenovací komise). Z pozdější perspektivy je jasné, že Hennera považoval Vondráček za významnějšího. V jeho vzpomínkách najdeme na Hennerovu adresu samé superlativy: „*neurolog světového jména*“, „*geniální Henner probojoval u nás neurologii vedoucí místo a sám se stal světovou uznávanou autoritou pro celou zeměkouli*“,¹⁴ zatímco Šebka hodnotí sice také velmi vysoko, ale mnohem střízlivěji. U Hennera naopak, jako jeho spolužák a dlouholetý přítel, nezastírá ve svých vzpomínkách některé méně lichotivé vlastnosti, například jeho tvrdohlavost, svéhlavost nebo nedochvilnost.¹⁵

* * *

V akademickém roce 1936/1937, kdy byl prozatímním přednostou J. Šebek, bylo pracoviště v seznamech osob a ústavů označeno ještě jako Klinik a ambulatorium pro choroby nervové se sídlem v chorobinci na Karlově. Vedle Šebka zde pracovali dva honorovaní a tři nehonorovaní asistenti, tři vědecké pomocné síly a jeden demonstrátor.¹⁶ V akademickém roce 1937/38, tedy už za Hennerova vedení, neslo pracoviště v seznamech osob a ústavů již název Klinik a neurologická. Počet honorovaných asistentů zůstal na třech, o jednoho se zvýšil počet nehonorovaných asistentů, dále zde pracovaly dvě pomocné vědecké síly a jeden demonstrátor.¹⁷

Změna názvu tak mírně předběhla jeho oficiální schválení. O svolení používat všude, tj. v označení pracoviště i ve studijním a rigorózním řádu, místo neuropatologie nebo choroby nervové oficiálně slovo neurologie žádal Henner ministerstvo školství a národní osvěty v únoru 1938, ministerstvo mu změnu povolilo v květnu téhož roku. Henner argumentoval analogiemi s názvy jiných oborů, pro češtinu zbytečnou délkou slova, nepřiléhavostí dosavadního označení, jeho obvyklostí v němčině (tj. nečeskostí) a naopak obvyklostí slova neurologie v jiných jazycích (ovšem včetně němčiny).¹⁸

¹³ AUK, f. LF UK 1883–1953, osobní spis K. Hennera, i. č. 374, kart. 18, složka obsazení stolice neurologické.

¹⁴ V. VONDRÁČEK, *Lékař dále vzpomíná*, s. 25, 200.

¹⁵ V. VONDRÁČEK, *Konec vzpomínání*, s. 51–56.

¹⁶ *Seznam osob a ústavů UK v Praze jakož i státních zkušebních komisí 1937*, s. 119.

¹⁷ *Seznam osob a ústavů UK v Praze jakož i státních zkušebních komisí 1938*, s. 116.

¹⁸ AUK, f. LF UK 1883–1953, Spisy děkanátu 1938, č. j. 1100 a 2513.

Na počátku Hennerova působení byla pracoviště Neurologické kliniky, jak zněl nově její oficiální název, rozmístěna na několika místech Prahy. Na adrese uvedené v seznamech osob a ústavů (Chorobinec na Karlově) sídlila ambulance. Od roku 1929 vykonávala klinika lékařskou službu v Sociálních domovech hlavního města Prahy (tzv. Masarykových domovech) v Krči, kde disponovala 600 lůžky chronických a invalidních pacientů. S Hennerovým nástupem získala klinika také oddělení akutních neurologických onemocnění na I. interní klinice zásluhou jejího přednosty profesora Kristiána Hynka (šest ženských, šest mužských lůžek). Větší samostatné lůžkové oddělení (40 lůžek) měla klinika od prosince 1938 v bývalé divizní nemocnici na Karlově náměstí, kam bylo přemístěno zmíněné oddělení akutních onemocnění z I. interní kliniky. Své prostory v divizní nemocnici musela klinika opustit za okupace a přemístit je do nevyhovujících prostor bývalé zubní kliniky ve Viničné ulici (1943). Stejně tak přišla v roce 1943 o svá lůžka pro chronické pacienty v Masarykových domovech poté, co jí byla na nátlak německých zástupců na pražském magistrátu vypovězena smlouva o lékařské péči (o tom podrobněji dále).¹⁹

O problémech s umístěním neurologických pracovišť v rámci Hennerovy kliniky krátce po jeho nástupu vypovídá nejlépe jeho odůvodnění žádosti o systemizování dalšího honorovaného asistentského místa z března roku 1938, které ministerstvo v dubnu téhož roku vyhovělo. Původní počet tří honorovaných a tří nehonorovaných asistentů (uvedených ještě v akademickém roce 1937/38) byl kdysi dimenzován ke službě v ambulanci na Karlově a pro oddělení chroniků v Krči. Krátce po Hennerově nástupu ovšem podle jeho slov probíhá většina klinické činnosti na pracovištích ve všeobecné nemocnici, jednak na 12 neurologických lůžkách vyhrazených na I. interní klinice, jednak během konsilií na řadě dalších klinik a oddělení téže nemocnice. Na I. interní klinice fungovala nově též druhá neurologická ambulance (vedle původní na Karlově). Práce neurologů na různých pracovištích nemocnice sloužila pochopitelně nejen nemocničnímu provozu, ale byla nezbytně nutná též pro řádné vzdělání studentů medicíny i postgraduální výchovu civilních i vojenských lékařů. Rozptýlení péče neurologů po několika klinikách tak mělo nejenom své stinné logistické stránky, ale také odůvodnění v tom, že studium neurologie bylo nutné rozšířit na všechny příbuzné a hraniční obory. Jedním z Hennerových argumentů pro rozvoj klinické práce v areálu všeobecné nemocnice byl také poukaz na skutečnost, že německá lékařská fakulta své neurologické oddělení v nemocnici již má. Ze žádosti vyplývají také Hennerovy problémy s poslucháři. Pro 200 studentů měl k dispozici jen malou přednáškovou místnost pro 40 osob, přednášel proto, opět s laskavým svolením prof. Hynka, v posluchárně I. interní kliniky. V ambulanci na Karlově ošetřoval Henner se svými asistenty 450 až 500 ambulantních pacientů měsíčně, v neurologické ambulanci v prostorách Hynkovy kliniky kolem 200 osob, celkově tedy mezi 650 až 700 ambulantními pacienty měsíčně. Konsiliárních návštěv na klinikách a odděleních všeobecné nemocnice (mj. neurochirurgické případy na I. chirurgické klinice Arnolda Jiráska) a jiných ústavů (zvláště dětské nemocnice) vykonávali lékaři Hennerovy kliniky měsíčně kolem 450. V Masarykových domovech se o 600 chronických neurologických pacientů starali čtyři lékaři, z toho dva externisté.²⁰

¹⁹ AUK, f. LF UK 1883–1953, kart. 285, č. 41, Dějiny LF UK; Ivan LESNÝ, *Z paměti neurologa*, strojopis, nestránkováno (20 s.), uložení: Neurologická klinika I. LF UK a VFN, za zpřístupnění děkuji jejímu přednostovi, prof. MUDr. E. Růžičkovi, DrSc., FCMA, FEAN.

²⁰ AUK, f. LF UK 1883–1953, kart. 404, čj. 1529, Spisy 1938.

Klinika v té době hospodařila s roční dotací od ministerstva školství a národní osvěty na vědecký provoz (nákup knih, časopisů, vědeckých přístrojů) ve výši 20 000 Kč.²¹ Vedle toho její přednostové pravidelně žádali a dostávali dotace například na vydávání časopisu *Revue v neurologii a psychiatrii* a dalších publikací nebo na stavební úpravy.²²

O provozu lůžkového oddělení kliniky v Masarykových domovech na počátku Hennerova působení se dochoval pozoruhodný dokument v jeho osobní pozůstalosti uložený v Masarykově ústavu a archivu Akademie věd ČR.²³ Lékařská péče o chovance (dobový termín, dnes by již byl nejspíš politicky nekorektní) Sociálních domovů hlavního města Prahy byla svěřena lékařské fakultě Univerzity Karlovy, konkrétně klinikám neurologické, pro nemoci stáří a dětské na základě smlouvy mezi ministerstvem školství a národní osvěty na jedné a ústředním sociálním úřadem obce pražské na druhé straně, uzavřené 23. března 1925. V případě neurologické kliniky se původní smlouva týkala ještě chorobince na Karlově, v pozdějších dodatcích byla modifikována pro službu v tzv. Masarykových domovech v Krči, kde o chovance vedle neurologické kliniky lékařsky pečovaly také kliniky pro nemoci stáří prof. R. Eiselta a dětská klinika prof. J. Brdlíka. Pozdější dodatky vymezovaly mj. vztah neurologické a gerontologické kliniky při užívání a vedení centrální ambulance, prosektury, laboratoří nebo zajištění pohotovosti a stanovily práva a povinnosti jednotlivých zdravotnických profesí (klinických a externích lékařů, sester, ošetřovatelů).²⁴ V roce 1937 byly neurologické klinice nově přiděleny pavilony B1, B4 a části pavilonů A4 a A5. Během tohoto roku ošetřila klinika celkem 795 nemocných (355 mužů a 440 žen). Zachovaná zpráva podává tabulky ošetřených podle věku i podle diagnóz, počty a příčiny úmrtí. V textové části předkládá též počty ambulantních vyšetření, počty případů přeložených na další oddělení (starobinecké, gerontologickou kliniku), počty ošetřených na vodoléčbě a elektroterapii, různé diagnostické metody i počty převezených na ostatní kliniky ve všeobecné nemocnici. Zprávu za rok 1937 podával již Henner, ačkoliv větší část roku řídil pracoviště ještě Šebek. Považoval za důležité zmínit, že zavedl nové chorobopisy. Zdůraznil, že léčbě je věnována všechna potřebná péče podle zásady, „*že nejhospodárnější je vždy jen jediná léčba, tj. ta nejlepší*“. Přestože klinika ošetřovala v Masarykových domovech pacienty ve velmi pokročilém a těžko léčitelném stavu, bylo možno už během tří měsíců u mnoha z nich docílit „*potěšitelného zlepšení*“.²⁵

Neutěšenou prostorovou a provozní situací nejenom neurologické kliniky, ale i většiny ostatních českých (a některých německých) klinik měla řešit přestavba novoměstského nemocničního areálu, případně výstavba nové klinické nemocnice na okraji Prahy. Ve druhé polovině 30. let se rozhodující část odborníků i zúčastněných přednostů shodla víceméně na umístění paralelních českých klinik v rámci výstavby nové okrskové nemocnice v Motole. Plán se dostal až do projektové fáze, ale k jeho realizaci v původním rozsahu nedošlo vzhledem ke státoprávním proměnám let 1938/39 (nejprve anexe pohraničí, posléze okupace zbytku českých zemí). V počátečních letech protektorátu (1940–1941)

²¹ AUK, f. LF UK 1883–1953, Spisy 1936, čj. 4223, 1937, čj. 3947.

²² AUK, f. LF UK 1883–1953, kart. 282, i. č. 1644, Neurologická klinika 1920–1945, *passim*.

²³ Masarykův ústav – Archiv Akademie věd ČR (dále jen MÚA AV ČR), osobní fond Kamila Hennera ml., i. č. 1685, kart. 21, Lékařské ošetřování v Masarykových domovech v Krči.

²⁴ MÚA AV ČR, osobní fond Kamila Hennera, i. č. 1685, kart. 21, Lékařské ošetřování v Masarykových domovech v Krči, Úmluva, s. d.

²⁵ Tamtéž, Zpráva o lékařských výkonech, zařízeních a opatřeních na oddělení kliniky pro choroby nervové v Masarykových domovech v Krči, s. d. [1937].

ustaly zahájené přípravné práce k výstavbě a realizována byla jen provizorní baráková nemocnice.²⁶ V nové nemocnici v Motole se pamatovalo i na neurologickou kliniku. Její zájmy zastupoval jako odborný spolupracovník komise ustavené profesorským sborem 14. 5. 1936 přednosta psychiatrické kliniky, profesor Z. Mysliveček.²⁷ Podrobné stavební návrhy a plány na velkoryse řešenou neurologickou kliniku, ovšem nikdy nerealizované, se zachovaly rovněž v Hennerově pozůstalosti. Podle stavebního programu neurologické kliniky vypracovaného spolu s plány celé motolské nemocnice architektky Gustavem Paulem a Františkem Čermákem měla být klinika umístěna ve stejné budově s klinikou interní z důvodů provozních (podobné diagnostické a léčebné metody), ekonomických (například společné fyzioterapeutické pracoviště) i výukových. Funkční spojení měla mít i s dalšími klinikami, především chirurgickou. Stavební program rozvedený v podrobných plánech byl rozdělen do tří částí: vyučovací, badatelské a nemocniční. Ve vyučovací části byla umístěna mj. kancelář přednosty, sekretariát a posluchárny, v badací části biochemické a histologické laboratoře a v nemocniční pokoje nemocných, to vše vybaveno nejmodernější technikou. Počítalo se i s byty lékařů.²⁸

* * *

Zrekonstruovat přesně personální složení kliniky v letech 1936 až 1939, respektive oddělení v letech 1939 až 1945, není jednoduché vzhledem k tomu, že údaje z různých zdrojů (osobní spisy, tištěné seznamy osob, paměti, sekundární literatura) se v detailech rozcházejí.²⁹ Není to ovšem bezpodmínečně nutné, stačí, že budou pokud možno alespoň stručně připomenuti všichni, kteří pracovištěm v uvedeném období prošli.

Jak již bylo zmíněno, pro akademický rok 1936/37 uvádí seznam osob a ústavů UK tři placené asistenty (J. Šebek, J. Černáček, D. Šarič) a tři nehonorané asistenty (E. Bena, K. Uttl, M. Vinařová), tři vědecké pomocné síly a jednoho demonstrátora (bez uvedení jmen). Šebek, Černáček, Bena a Vinařová působili jako asistenti již za přednostství profesora Haškovce (jak již víme z textu kolegyně Hlaváčkové³⁰). O rok později (1937/38) jsou v seznamech osob na klinice uvedeni vedle přednosty profesora Hennera jako placení asistenti docent V. Piřha, J. Černáček, J. Vinař, nehonoraní asistenti docent E. Bena, E. Singerová, M. Vinařová, M. Steinová, dvě vědecké pomocné síly a jeden demonstrátor. Vedle některých z výše jmenovaných asistentů, kteří jsou v seznamech osob uvedeni (Černáček, Vinařová, Piřha, Singerová), působili na lůžkovém oddělení kliniky v Krči podle Hennerova svědectví v roce 1937 ještě další lékaři: neplacení asistenti D. Šarič, R. Schwarz

²⁶ O diskusích, plánech a výstavbě nemocnice viz: Miroslav VESELÝ – Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Fakultní nemocnice v Praze-Motole. Vznik – vývoj – perspektiva*, Praha 1988.

²⁷ AUK, f. LF UK 1883–1953, Protokol 14. 5. 1936, s. 17 a 24.

²⁸ MÚA AV ČR, osobní fond Kamila Hennera, i. č. 1693, kart. 21, Stavební program neurologické kliniky 1932–1945.

²⁹ Významným pramenem pro personální údaje, zvláště v letech 1939 až 1945, byla tzv. *Haškovcova kronika*: rukopisná kniha, nestránkováno, na první straně razítko Univerzita Karlova – Klinika pro choroby nervové, sign. A III-24; první zápis rukou prof. L. Haškovce, 23. 3. 1940, dále zápisy z let 1940–1945 (retrospektivně od 1937), po roce 1945 (příležitostně, s mezerami, poslední 2009); uložení: Neurologická klinika 1. LF UK a VFN, za zpřístupnění děkuji jejímu přednostovi, prof. MUDr. E. Růžičkovi, DrSc., FCMA, FEAN.

³⁰ Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Počátky neurologie na pražských lékařských fakultách a založení neurologických klinik*, AUC-HUCP 59/2, 2019, s. 11–42 (zde ve svazku).

a MUDr. Černja, hospitant J. Fischer a externí lékařka M. Plaňanská.³¹ Pro školní roky 1938/39 a 1939/40 už seznamy osob a ústavů tiskem nevyšly, kombinací jiných zdrojů se nám počet lékařů působících v nějakém poměru na Hennerově klinice před uzavřením vysokých škol obohatí o I. Lesného, F. Švehlu, J. Šimka, J. Jirouta, F. Pleskota a E. Ponču.³² Mnozí z výše jmenovaných na Hennerově pracovišti zůstali i po uzavření vysokých škol (někteří stále ještě v pozici klinických asistentů), respektive přeměně kliniky na nemocniční oddělení (o tom v další kapitole), případně se na ně vrátili po válce. Podívejme se alespoň stručně na životopisy lékařů, kteří klinikou prošli v letech 1936 až 1939 (respektive 1945).

Eduard Bena (1899–1976) byl vědeckou pomocnou silou již na Haškovcově klinice, od roku 1929 tamtéž asistentem a na Hennerově pracovišti setrval i za okupace (do roku 1945). Z neuropatologie se habilitoval v roce 1936. Po roce 1945 působil na různých mimouniverzitních pracovištích.³³

Jozef Černáček (1909–2006) byl asistentem kliniky od 1. 7. 1935 do 31. 3. 1939. Poté odešel jako slovenský státní příslušník na neuropsychiatrickou kliniku lékařské fakulty v Bratislavě, kde se po válce habilitoval a posléze stal profesorem a zakladatelem slovenské neurologie.³⁴

Ivan Lesný (1914–2002) zahájil svou úspěšnou univerzitní kariéru ihned po promoci (1938) jako smluvní lékař na lůžkovém oddělení neurologické kliniky v Krči a poté v bývalé divizní (vojenské) nemocnici. V roce 1945 se vrátil na kliniku jako asistent a založil tam oddělení pro dětskou neurologii (1949). Habilitován byl roku 1947, profesorem jmenován roku 1968. V letech 1971 až 1981 vedl dětskou neurologickou kliniku Fakulty dětského lékařství UK. Je považován za zakladatele české a jednoho z vedoucích představitelů světové dětské neurologie.³⁵

Václav Piřtha (1908–1974) působil nejprve na I. interní klinice (1931 externí lékař, 1932 demonstrátor, 1934 asistent), kde pracoval v neurologické skupině K. Hennera, se kterým přešel k 1. 10. 1937 jako jeho asistent na kliniku neurologickou. Asistentem zde byl do dubna 1939, i poté na klinice (oddělení) pracoval. Habilitoval se z neurologie (22. 3. 1938) a v roce 1945 byl jmenován mimořádným profesorem. S aktivováním pobočky lékařské fakulty v Hradci Králové se stal přednostou její kliniky, kterou vybudoval. V téže funkci přešel roku 1951 do Plzně. V roce 1967 přešel jako přednosta neurologické kliniky na pobočku lékařské fakulty bratislavské Univerzity Komenského v Martině.³⁶

František Pleskot (1909–1975) přišel na neurologickou kliniku koncem roku 1938 jako externista, od dubna 1939 do března 1940 na ní pracoval jako asistent a poté jako sekundář oddělení. Asistentem kliniky byl opět v letech 1945 až 1948, později působil na

³¹ MÚA AV ČR, osobní fond Kamila Hennera, Lékařské ošetřování a Zpráva o lékařských výkonech (jako pozn. 24 a 25). Dr. Černja – pravděpodobně jde o Cecílii Černja-Bogosovou, odbornou lékařku pro nemoci vnitřní a nervové v Praze (*Kalendář československých lékařů 1936*, s. 16).

³² I. LESNÝ, *Vzpomínky neurologa*.

³³ BSPLF I, s. 149.

³⁴ BSPLF I, s. 171; V. VONDRÁČEK, *Konec vzpomínání*, s. 66.

³⁵ I. LESNÝ, *Vzpomínky neurologa*; V. VONDRÁČEK, *Konec vzpomínání*, s. 70–72; *Seznam osob Univerzity Karlovy*, Praha 1976, s. 318; *Československá neurologie a neurochirurgie* 53 (86), 1990, s. 61–63; *Praktický lékař* 83, 2003, s. 553–554; Vladimír KOMÁREK, *Ivan Lesný (1914–2002)*, in: Josef Koutecký (ed.), *Spondeo ac polliceor. Přísahám a slibuji*, Praha 2003, s. 200.

³⁶ BSPLF II, s. 228–229; V. VONDRÁČEK, *Konec vzpomínání*, s. 64–65.

mimouniverzitních pracovištích, zejména jako primář neurologického oddělení Ústřední vojenské nemocnice ve Střešovicích (1950–1970).³⁷

Evžen Ponča (1909–1983) prošel neurologickou klinikou jako její demonstrátor (1938), vědecká pomocná síla (1939) a od února 1939 jako asistent. Do roku 1943 vedl v Krči oddělení chronických pacientů. Po osvobození se nakrátko vrátil jako asistent na kliniku, ale již koncem roku 1945 přešel jako vedoucí neurologického oddělení nemocnice do Ústí nad Labem.³⁸

Roland Schwarz (1909–?) byl v letech 1933 až 1937 externistou na několika pražských klinikách, naposledy na I. interní ve skupině K. Hennera. Od 1. 10. 1937 do 31. 1. 1938 pracoval jako asistent neurologické kliniky, poté přešel jako odborný lékař neurolog do Plzně, kde byl nucen počátkem roku 1939 vzdát se z rasových důvodů praxe. Válku se mu podařilo přežít v exilu (Jižní Afrika, Palestina), ze kterého se vrátil do Prahy, kde poté pracoval jako odborný lékař.³⁹

Edita Singerová (1909–1966) pracovala na neurologické klinice od prosince 1937 jako vědecká pomocná síla, od března 1938 do února 1939 jako asistentka. V letech 1939 až 1945 žila v exilu ve Velké Británii, na kliniku se nakrátko vrátila v roce 1951.⁴⁰

Milada Steinová (1908–1944 nebo 1945) prošla neurologickou klinikou jako externistka, demonstrátorka a vědecké pomocná síla, jako asistentka zde pracovala od října 1937 do září 1938. Poté působila jako odborná lékařka v Praze, než jí byla praxe z rasových důvodů zakázána (1940). Zahynula v Osvětimi.⁴¹

Drago Šarič (1899–1955), původem Chorvat, působil na klinice již za Haškovicova vedení (1929 vědecká pomocná síla, 1932 asistent). Z asistentkého místa odešel koncem roku 1937 do soukromé a pokladenské praxe.⁴²

Miroslav Šercl (1908–1972) působil před svým příchodem na kliniku na několika neurologických pracovištích, včetně Hennerovy skupiny na I. interní klinice (1932–1937 externista). Asistentem neurologické kliniky byl od června 1939 do května 1941. Současně byl vedoucím neurologického oddělení sanatoria Nad Santoškou. Na kliniku se vrátil nakrátko v roce 1945, v únoru 1946 ale odešel na lékařskou fakultu do Olomouce, kde vybudoval neurologickou kliniku. Habilitován byl v roce 1946, v roce 1948 se stal mimořádným profesorem. Roku 1951 přešel do Hradce Králové, kde vedl katedru a kliniku neurologie, nejprve v rámci Vojenské lékařské akademie, od roku 1958 v rámci lékařské fakulty UK.⁴³

František Švehla (1913–1986) působil na neurologické klinice jako externista (1937), vědecká pomocná síla (1939), asistent (1939) a sekundární lékař (po uzavření vysokých škol). V roce 1940 zde zřídil a vedl likvorologickou a sérologickou laboratoř. Na klinice pracoval jako asistent i po válce (1945–1951), habilitoval se roku 1946. V roce 1952 odešel do Karlových Varů na místo vedoucího neurologického oddělení.⁴⁴

³⁷ BSPLF II, s. 229; V. VONDRÁČEK, *Konec vzpomínání*, s. 73.

³⁸ BSPLF II, s. 237; V. VONDRÁČEK, *Konec vzpomínání*, s. 73.

³⁹ BSPLF II, s. 277; Šimon KRÝSL, *Pamětní kniha lékařů z Čech a Moravy – oběti nacismu* (databáze). Za zpřístupnění databáze děkuji Š. Krýslovi ze Zdravotnického muzea Národní lékařské knihovny v Praze.

⁴⁰ BSPLF II, s. 279.

⁴¹ BSPLF II, s. 294.

⁴² BSPLF II, s. 304.

⁴³ BSPLF II, s. 308; V. VONDRÁČEK, *Konec vzpomínání*, s. 65.

⁴⁴ BSPLF II, s. 324; V. VONDRÁČEK, *Konec vzpomínání*, s. 68.

Karel Uttl (1903–1988) byl asistentem kliniky od roku 1931 do března roku 1937, poté odešel do praxe. Po roce 1947 byl krátce asistentem psychiatrické kliniky, později pracoval v různých pozicích na několika pracovištích.⁴⁵

Josef Vinař (1908–1969) byl asistentem kliniky v akademickém roce 1938/39, na klinice pobýval ještě ve školním roce 1939/40. Na kliniku se vrátil jako asistent v roce 1948 (do 1950), poté působil jako obvodní neurolog v Praze.⁴⁶

Marie Vinařová (1908–1989) působil na klinice od roku 1935, nejprve jako demonstrátorka, poté jako vědecká pomocná síla a od února 1937 do července 1938 jako asistentka. Poté pracovala jako soukromá lékařka na Kladně a po válce jako nemocniční lékařka v Karlových Varech.⁴⁷

Jiří Vítek (1901–1974) vyšel rovněž z I. interní kliniky, kde byl od roku 1926 demonstrátorem a v letech 1929 až 1934 asistentem v Hennerově neurologické skupině. V roce 1933 se habilitoval z neuropatologie. Poté vedl neurologickou ambulanci Okresní nemocenské pojišťovny v Praze a vybudoval její sanatorium ve Vráži u Písku. Za okupace, kdy byl ze svého vedoucího místa suspendován, našel útočiště na Hennerově oddělení. Po válce byl jmenován profesorem (mimořádným 1946, řádným 1966) a vedoucím neurologického oddělení univerzitní polikliniky.⁴⁸

Za jedno z kritérií úspěšnosti tzv. školy spojované se jménem vynikajícího učitele je v lékařských vědách považován počet jeho habilitovaných žáků. Habilitované Hennerovy žáky, předválečné i poválečné, uvádí ve svých pamětech profesor Vondráček, který jich vyjmenoval celkem 16.⁴⁹ Z výše jmenovaných, kteří působili na Hennerově klinice před rokem 1939, se habilitovali dříve nebo později Bena, Černáček (ty je ovšem třeba považovat spíše za Haškovcovy žáky, stejně jako Šebka), Jirout, Lesný, Piřha, Šercl, Švehla a Vítek (ten už v době jejich předchozího působení na interní klinice). Téměř všichni pak byli jmenováni profesory a vybudovali významná univerzitní neurologická pracoviště v Českých zemích i na Slovensku. Profesora Hennera jako učitele, který vybudoval vlastní školu, vysoce hodnotila řada jeho žáků již při jeho prvním velkém životním jubileu v roce 1945.⁵⁰

Slibný rozvoj kliniky spojený s nástupem nového přednosty v roce 1937 byl zakrátko drasticky narušen událostmi roku 1939.

Česká neurologická klinika (oddělení) za okupace (1939–1945)

Osudy své kliniky i některých dalších neurologických pracovišť za okupace reflektoval profesor Henner v celkem pochopitelně emotivním projevu ke studentům při zahájení mimořádného letního semestru 11. června 1945.⁵¹ Projev byl z větší části věnován uctění obětí okupace a války, jak mezi univerzitními studenty a učiteli, tak mezi ostatními

⁴⁵ BSPLF II, s. 340.

⁴⁶ BSPLF II, s. 352–353; *Haškovcova kronika*.

⁴⁷ BSPLF II, s. 353.

⁴⁸ BSPLF II, s. 353–354; V. VONDRÁČEK, *Konec vzpomínání*, s. 62–63.

⁴⁹ V. VONDRÁČEK, *Konec vzpomínání*, s. 62.

⁵⁰ Časopis lékařů českých (dále ČLČ) 84, 1945, s. 437–442 (Vondráček, Piřha, Šimek, Lesný); *Neurologie a psychiatrie československá* 8, 1945, s. 89–96 (Servít); *Praktický lékař* 25, 1945, s. 121–123 (Vítek).

⁵¹ Kamil HENNER, *Úvodní slovo při zahájení přednášek 11. června 1945*, ČLČ 84, 1945, s. 968–970.

příslušníky českého národa. Pokračoval vřelými díky osvoboditelům – prezidentu Benešovi, geniálním světovým vůdcům (rovným dílem ještě Stalinovi, Rooseveltovi i Churchillovi), jejich hrdinným armádám a flotilám a jmenovitě i dalším maršálům a generálům. Pro nacisty a Němce (takto skutečně psáno) nacházel Henner jen nejostřejší slova odsouzení. Menší část přednášky byla zaměřena na vlastní osudy kliniky. Radost z osvobození a výhled na očekávanou šťastnou budoucnost země, oboru i pracoviště otupily poněkud objektivitu i v případě profesora, vyznávajícího jinak přísné standardy vědecké práce. Jeho stručnou (a do jisté míry vnitřně rozpornou) charakteristiku obtíží v oblasti vědecké práce („*Věda byla přísně zakázána, pěstovali jsme proto vědu jak jen bylo možno.*“) je možné korigovat s pomocí jiných pramenů. Pro korekce evidentně zveličeného obrazu heroického odboje všech zaměstnanců kliniky/oddělení na zdravotnické frontě (viz dále) však prameny scházejí.

Dramatickou předzvěstí událostí let 1939 až 1945 na půdě všeobecné nemocnice a v ní nebo v jejím okolí umístěných univerzitních klinik, patřících oběma fakultám, byly dny mnichovské krize koncem září 1938. Po odchodu části německého personálu (přednostové, asistenti, další lékaři, část ošetřovatelského personálu) do Říše nařídilo ministerstvo školství a národní osvěty českým přednostům, aby se ujali prozatímní správy opuštěných německých klinik a oddělení (blíže o okolnostech tohoto odchodu v následující kapitole o německé neurologii). Správu německého neurologického oddělení (součásti psychiatricko-neurologické kliniky) převzal profesor Henner se svým personálem. Na německém pracovišti shledal řadu nedostatků, o kterých podal ministerstvu v prosinci písemnou zprávu.⁵²

Akademický rok 1939/40 byl na lékařské fakultě Univerzity Karlovy zahájen již v nových státoprávních podmínkách tzv. Protektorátu Čechy a Morava. Po známých událostech konce října a počátku listopadu 1939 rozhodly okupační úřady 17. listopadu o uzavření českých vysokých škol. Akce, jejíž součástí byla také poprava 9 studentských představitelů a odeslání více než 1100 studentů do koncentračního tábora, byla nejenom trestem za studentskou demonstraci během pohřbu medika Jana Opletala, ale i součástí již déle existujícího širšího plánu na likvidaci českých vzdělaných a profesních elit.⁵³ Uzavření českých vysokých škol postihlo pochopitelně i lékařskou fakultu Univerzity Karlovy a její neurologickou kliniku, ale právě v případě klinických oborů zůstával českým lékařským fakultám (vedle UK také v Brně) určitý manévrovací prostor.⁵⁴ Účelem uzavření vysokých škol bylo především zcela znemožnit vzdělávání nových generací. Na možnost pokračovat ve vědecké práci některých součástí vysokých škol se okupační úřady, alespoň zpočátku, dívaly s větší shovívavostí. Týkalo se to především těch oborů, které měly význam pro hladký chod některých sfér veřejného života, mimo jiné v oblasti zdravotnictví, tedy klinik i některých ústavů lékařských fakult v Praze a v Brně. Podle stanoviska úřadu říšského protektora „*plně zastavení výzkumného provozu není v zájmu říše*“. Úřad říšského protektora tak vydal 22. 12. 1939 výnos, podle kterého měli přednostové vědeckých pracovišť uzavřené Univerzity Karlovy podávat příslušným německým komisařům své odůvodněné žádosti o povolení výzkumné

⁵² Národní archiv (dále NA), fond Ministerstvo školství a národní osvěty 1918–1944 (dále MŠNO), kart. 1087; NA, fond Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy 1938–1942 (dále MVZTV), kart. 107, č. 2371/1.

⁵³ T. PASÁK, *17. listopad 1939*.

⁵⁴ Petr SVOBODNÝ, *Němečtí komisaři pro českou lékařskou fakultu po 17. 11. 1939*, in: Eva Peterková (ed.), *II. setkání archivářů vysokých škol ČR. Sborník referátů*, Brno 2000, s. 52–64.

činnosti. (Podobné výnosy byly vydány i pro některé další vysoké školy.) Pro ústavy lékařské fakulty byl komisařem ustanoven profesor anatomie Otto Grosser, pro kliniky profesor dermatologie Rudolf Bezecky (později přijal jméno Greipl).⁵⁵ Možnosti zažádat o povolení vědeckého provozu využili prakticky všichni přednostové českých klinik i některých ústavů, většinou z nich byl povolen.⁵⁶ Profesor Henner zažádal, „aby klinice neurologické bylo umožněno – nyní arci s přísným vyloučením činnosti didaktické – pokračovati v jejich úkolech a povinnostech vědeckých a lékařských“. V odůvodnění své žádosti datované 26. 1. 1940 a adresované prostřednictvím děkanátu komisaři prof. Bezeckému uvedl několik argumentů. Prvním z nich byla odlišnost práce klinik od jiných vysokoškolských ústavů, tedy odborná lékařská práce, v případě neurologické kliniky zvláště léčení a ošetřování sociálně nejslabších nemocných. Druhá část argumentace se týkala vlastní vědecké práce „ve všech úsecích neurologie“, jejímiž doklady jsou dosavadní publikace prof. Hennera i jeho spolupracovníků. Své asistenty (jmenovitě Piřhu, Vinaře, Šimka, Pleskota, Jirouta, Švehlu, Ponču, Servíta, Loučku, Hrbka a Fučíkovou) uvádí v žádosti jako nezbytné spolupracovníky.⁵⁷ Právě postavení těchto spolupracovníků, jak uvidíme dále, bylo rozhodující nejen pro praktický chod pracoviště, ale i formálně pro jeho provoz jako vědeckého ústavu v době uzavření vysokých škol. Skutečnou vědeckou produkci zaměstnanců kliniky z doby okupace je možné hodnotit podle publikačních výstupů. Hennerova bibliografie tak například pro období let 1939 až 1945 zachycuje více než deset položek.⁵⁸

O zaměstnancích kliniky po listopadu 1939 platí opět již dříve řečené: jejich přítomnost a postavení na klinice/oddělení získáváme z pramenů různého charakteru (úřední agenda, vzpomínky apod.). V Hennerově žádosti z počátku roku 1940 tak máme doloženy jak již známé spolupracovníky kliniky (Piřha, Vinař, Pleskot, Švehla), tak několik nových (Fučíková, Hrbek, Jirout, Loučka, Servít, Šimek). Nejdůležitějším pramenem k působení výše jmenovaných na Hennerově pracovišti jsou dochované asistentské dekrety některých z nich, které umožňují upřesnit nejen dobu jejich pobytu na pracovišti, ale především charakter jejich postavení i právního postavení samotného pracoviště. Dekrety vystavené ministerstvem školství a národní osvěty během roku 1940 ustanovují některé z nich jako asistenty neurologické kliniky do konce roku 1940 (Jirout, Loučka, Švehla) nebo dokonce do poloviny roku 1941 (Piřha, Ponča, Šercl) a dokládají tak formální postavení pracoviště jako kliniky (tedy vědeckého ústavu) nejméně do roku 1941.⁵⁹ K proměně klinik na pouhá nemocniční oddělení došlo až s právní přeměnou Všeobecné nemocnice z fondovního ústavu na zemskou nemocnici na přelomu let 1942/43 (viz dále). Sestavu zaměstnanců Hennerova pracoviště je možné doplnit též na základě podpisů v tzv. Haškovcově kronice s datací školní rok 1939/40 například o Zdeňka Macka, Zdeňka Miřatského, Karla Obrdu nebo Zdeňka Servíta.⁶⁰ Podívejme se alespoň na některé z výše jmenovaných, o kterých máme více spolehlivých informací.

⁵⁵ T. PASÁK, *17. listopad*, s. 129–130.

⁵⁶ P. SVOBODNÝ, *Němečtí komisaři*.

⁵⁷ AUK, fond LF UK 1883–1953, Spisy 1940, kart. 414, č. j. 65.

⁵⁸ ČLČ 84, 1945, s. 444–445.

⁵⁹ AUK, fond LF UK 1883–1953, neurologická klinika, kart. 282.

⁶⁰ *Haškovcova kronika*, zápis školní rok 1939/40. Tamtéž je uvedeno ještě několik jmen lékařů, která se nedají přečíst nebo jejich nositele blíže identifikovat (Fučíková, Žižka). Uveden je též doc. Syllaba; nepochybně jde o docenta vnitřních nemocí Jiřího Syllabu (1902–1977), asistenta II. interní kliniky, zatčeného v červnu 1940 nacisty (BSPLF II, s. 301), který v té době s Hennerem nějakým způsobem spolupracoval.

Jaromír Hrbek (1914–1992) začínal na klinice po promoci v roce 1938 a podle sekundárních údajů prošel pozicemi od externisty, přes demonstrátora, vědeckou pomocnou sílu a nehonoranovaného asistenta. Po roce 1939 pracoval na krčském pracovišti, odkud odešel v roce 1942 do Plzně. Jeho poválečná vědecká kariéra je spojena s jinými než pražskými fakultami (Plzeň, Olomouc), nemluvě o jeho kariéře politické.⁶¹

Jan Jirout (1912–2001) je na Hennerově klinice doložen spolehlivě jako nehonoranovaný asistent v roce 1940, ve svých vzpomínkách na tu dobu jej zmiňuje též I. Lesný. Jeho poválečná kariéra jej přivedla k neuroradiologii (1946 docent, 1959 profesor fakulty všeobecného lékařství).⁶²

Vladimír Loučka (?–?) byl demonstrátorem a poté nehonoranovým asistentem kliniky v roce 1940.⁶³

Zdeněk Macek (1913–2003) zmiňovaný Hennerem jako nepostradatelný spolupracovník na počátku roku 1940 nastoupil podle sekundárních zdrojů na kliniku v roce 1939. Jeho poválečný vědecký vývoj je spojen postupně s několika lékařskými fakultami Univerzity Karlovy (plzeňskou, všeobecného lékařství a především hygienickou, kde byl od roku 1959 přednostou neurologické kliniky).⁶⁴

Zdeněk Miřatský (1913–1966), dlouholetý asistent neurologické kliniky po roce 1945, se objevil mezi lékaři již ve školním roce 1939/40. Habilitoval se roku 1961.⁶⁵

Karel Obrda (nar. 1910) je také doložen jako lékař na neurologickém oddělení již v roce 1939/40. Po válce působil na klinice jako asistent. Roku 1962 se habilitoval, na klinice působil jako vědecký pracovník a zástupce vedoucího laboratoře pro patofyziologii nervové soustavy. Je považován za jednoho ze zakladatelů lékařské rehabilitace v Československu.⁶⁶

Zdeněk Servít (1913–1986) nastoupil na kliniku také ihned po promoci v roce 1938 jako externista. Po roce 1945 se na kliniku vrátil, ale jeho pozdější vědecká kariéra je spojena především s Fyziologickým ústavem ČSAV.⁶⁷

Jiří Šimek (nar. 1908) byl spojen s neurologickou klinikou již od roku 1933, kdy pracoval krátce jako interní lékař na oddělení v Krči. Koncem roku 1937 přišel na neurologickou kliniku jako vědecká pomocná síla, od května 1938 zde byl asistentem. Na pracovišti působil i po uzavření vysokých škol i po osvobození. Habilitoval se v roce 1946 a roku 1951 přešel jako primář neurologického oddělení do Krče.⁶⁸

Je opravdu pozoruhodné, kolik významných neurologů zahajovalo svou vědeckou kariéru právě okolo kritického roku 1939.

Vynucené ukončení činnosti neurologické kliniky v Masarykových domovech v Krči se odehrávalo na pozadí širší politiky nacistických okupačních orgánů. Na přelomu let 1942/43, kdy uplynula původně stanovená lhůta „dočasného“ uzavření vysokých škol

⁶¹ V. VONDRÁČEK, *Konec vzpomínání*, s. 68–69; Karel ČERNÝ – Ludmila HLAVÁČKOVÁ a kol., *Biografický slovník I. LF UK 1945–2008* (dále BS 1. LF UK), I, Praha 2018, s. 105.

⁶² V. VONDRÁČEK, *Konec vzpomínání*, s. 66; *Seznam osob Univerzity Karlovy*, Praha 1976, s. 276; BS 1. LF UK, s. 119.

⁶³ AUK, fond LF UK 1883–1953, neurologická klinika, kart. 282.

⁶⁴ V. VONDRÁČEK, *Konec vzpomínání*, s. 67.

⁶⁵ *Haškovcova kronika*, zápis 1939/40; *Seznam osob Univerzity Karlovy*, Praha 1967, s. 147.

⁶⁶ *Haškovcova kronika*, zápis 1939/40; *Seznam osob Univerzity Karlovy*, Praha 1967, s. 148.

⁶⁷ V. VONDRÁČEK, *Konec vzpomínání*, s. 67–68; Pavel MAREŠ, *Prof. Zdeněk Servít a jeho působení v FGÚ*, online: <<http://www.fgu.cas.cz/articles/486-prof-zdenek-servit-a-jeho-pusobeni-v-fgu>> (ověřeno 7. 3. 2019); BS 1. LF UK, II, v tisku.

⁶⁸ BSPLF II, s. 310–311; V. VONDRÁČEK, *Konec vzpomínání*, s. 65–66.

na tři roky, byly nově upraveny vztahy mezi českými odděleními, německými klinikami a nemocnicemi, ve kterých byly umístěny. V případě všeobecné nemocnice byly německé kliniky podřízeny berlínským úřadům, fond nemocnice byl jako samostatný právní subjekt zrušen a česká oddělení v nemocnici i jejím okolí byla podřízena novému právnímu subjektu zemské nemocnice, zřizované a financované zemským úřadem.⁶⁹ Ve stejné době bylo nově upraveno také právní i faktické postavení těch českých klinik, které byly umístěny na základě smluv s magistrátem hlavního města ve zdravotnických nebo sociálních zařízeních provozovaných městem, tedy především v městské nemocnici na Bulovce nebo v městských sociálních ústavech v Krči (Masarykových domovech).⁷⁰ Tažení proti bývalým univerzitním pracovištím umístěným na půdě městských ústavů bylo jak součástí definitivního skoncování se zbytky legálně provozované české vysokoškolské vědy, tak součástí germanizační politiky, reprezentované v hlavním městě náměstkem primátora Pfitznerem.⁷¹

Jak již bylo řečeno, lékařskou péči v Masarykových domovech – Sociálních ústavech hlavního města Prahy zajišťovala lékařská fakulta na základě smluv mezi ministerstvem školství a magistrátem, prostřednictvím svých tří klinik, včetně neurologické. Spolupráce mezi klinickými pracovišti a sociálními ústavu byla oboustranně výhodná, komplikovanější bylo ale jejich formální soužití, respektive vztahy mezi jejich nadřízenými orgány (ministerstvem a magistrátem). Nově se tyto vztahy řešily od května 1939, tedy již za změněných státoprávních okolností. Předmětem úprav měly být mj. úpravy financování a služebního poměru lékařského personálu, tedy i zaměstnanců Hennerova pracoviště, které se měly záhy stát záminkou pro vypuzení klinických pracovišť z areálu. I v prvních měsících okupace pokračoval v sociálních ústavech a na detašovaných fakultních pracovištích běžný provoz, včetně dostavby některých budov. Ke změnám zpočátku došlo jen ve formálních záležitostech (mj. odstranění Masarykova jména z názvu). Řešily se běžné i obecnější provozní záležitosti, v dubnu roku 1940 byl například novelizován lékařský pracovní řád.⁷²

Zásadnější problémy nastaly roku 1940, kdy započal tlak na vyklizení stále větších částí domovů pro účely německých vojenských nemocnic. V důsledku souběhu zmíněných okolností rozhodlo vedení města v září 1942 o ukončení smlouvy o lékařské péči fakultními klinikami (těmi de iure stále ještě byly, neboť zde pracovaly na základě dosud platné smlouvy s ministerstvem školství) s účinností od září 1943. Oficiálně byly jako hlavní důvod uvedeny záležitosti finanční. Pravý důvod lze ale vyčíst ze zprávy Josefa Pfitznera, náměstka primátora hlavního města Prahy, který ve svém pravidelném hlášení úřadu říšského protektora z ledna 1943 odůvodňoval výpověď tím, že se ministerstvo školství snaží v Krči formálně uchovat skryté univerzitní kliniky. Také dopisy městského zdravotního rady Kindermana z přelomu let 1942 a 1943 kladou vypovězení smlouvy do souvislosti s konečným zrušením, nikoliv jen dočasným uzavřením českých vysokých škol, a tedy úplným zastavením práce jejich klinik v Krči. Ministerstvo s ukončením smlouvy souhlasilo, vědecký inventář pořízený z jeho prostředků byl převeden magistrátu, formálně i fyzicky

⁶⁹ Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Petr SVOBODNÝ, *Dějiny všeobecné nemocnice v Praze 1790–1952*, Praha 1990, s. 138–141.

⁷⁰ Petr SVOBODNÝ, *Česká lékařská fakulta a městské zdravotní a sociální ústavy za protektorátu (1939–1945)*, in: Kateřina Jiřová (ed.), *V komnatách paláců, v ulicích měst*, Praha 2007, s. 181–204.

⁷¹ Detlef BRANDES – Alena MIŠKOVÁ, *Vom Osteuropa-Lehrstuhl ins Prager Rathaus (Josef Pfitzner 1901–1945)*, Praha – Essen 2013.

⁷² MÚA AV ČR, fond K. Henner, i. č. 1685, kart. 21, Lékařský pracovní řád v Masarykových domovech [sic], 15. 4. 1940.

jej předali přednostové klinik včetně Hennera 10. 6. 1943. Dosavadní kliničtí lékaři, placení dosud z prostředků ministerstva školství, byli převedeni do služeb sociálních ústavů jako sekundární lékaři. Definitivní tečkou za dlouholetou spoluprací lékařské fakulty s městskými sociálními ústavu bylo primátorovo poděkování třem přednostům (tedy i Hennerovi) a věcný dar – kniha Z. Wirtha Stará Praha.⁷³

Dějiny jakékoliv české instituce v období protektorátu patří k nejožehavějším problémům soudobých dějin, včetně osobních historií jejích vedoucích osobností i ostatních zaměstnanců. Zvláště pohnuté a mnohostranné byly osudy představitelů součástí uzavřených vysokých škol. Studium tématu v kategoriích přizpůsobení – kolaborace – perzekuce – odboj, respektive kategorií oběti vs. pachatelé patří v poslední době k velmi frekventovaným v německé historiografii,⁷⁴ leccos bylo publikováno pro specifický pražský případ, a to jak pro německé, tak české vysoké školy.⁷⁵

V případě neurologické kliniky, jejího přednosty i ostatních zaměstnanců máme pro uvedenou problematiku jen málo relevantních pramenů. Přesto se dá alespoň předběžně konstatovat, že přes všechna omezení pracoviště celkem úspěšně přežívalo a uchovalo si kontinuitu pro nový rozkvet po osvobození. Jeho lékařskou činnost omezovaly přesuny a výpovědi ze stávajících prostor, jeho výuková činnost byla radikálně ukončena 17. listopadem 1939, jeho vědecká činnost byla přes veškerá omezení formálně povolena a skutečně provozována. Přes omezování personálního zabezpečení je i zde patrná jasná kontinuita mezi zaměstnanci před rokem 1939, v letech 1939 až 1945 a po roce 1945, a to nejenom v osobě profesora Hennera. Přednosta kliniky byl ušetřen jak tvrdší perzekuce (která postihla například profesora J. Charváta), tak zřejmě zakolísání v postojích (které bylo přisuzováno například profesoru A. Jiráskovi).⁷⁶ Na klinice (oddělení) nenajdeme oběti nacistické perzekuce, potrestané za protinacistický odboj, jako například v případě asistentů a docentů II. lékařské kliniky (A. Gjurič, F. Procházka, V. Vacek), popravených roku 1944.⁷⁷ Větší množství bývalých asistentů neurologické kliniky nalezneme naopak mezi oběťmi rasové perzekuce: do exilu byli nuceni odejít R. Schwarz a Edita Singerová, ve vyhlazovacích táborech zahynuli z neurologů profesor L. Taussig, bývalí asistenti a docenti německé fakulty O. Sittig, E. Hirsch a T. Münzer, z české kliniky M. Steinová. Problémy měl dle vlastního svědectví pro svůj částečně židovský původ také Ivan Lesný.⁷⁸

K záslužným činům zaměstnanců Hennerovy kliniky nebo jejích bývalých zaměstnanců na jiných pracovištích v době okupace je nutné přičíst jejich odborné aktivity ve prospěch pacientů, které tak mohli zachraňovat před prací v říši nebo přímo před nacistickou perzekucí. Henner tyto aktivity neváhá označit za „užitečnou národní práci“, „sabotážní práci“, „soustavnou a spikleneckou“, vykonávanou „velmi chytře“ a „s nadšením“. Prohibala nejen

⁷³ P. SVOBODNÝ, *Česká lékařská fakulta a městské zdravotní a sociální ústavy*; tamtéž odkazy na příslušné archivní prameny.

⁷⁴ Nejnovější shrnutí stavu bádání o dějinách medicíny v období třetí říše: Robert JÜTTE et al., *Medizin und Nationalsozialismus. Bilanz und Perspektiven der Forschung*, Göttingen 2011; Wolfgang U. ECKART, *Medizin in der NS-Diktatur. Ideologie, Praxis, Folgen*, Wien – Köln – Weimar 2012.

⁷⁵ Monika GLETTLER – Alena MIŠKOVÁ (Hgg.), *Prager Professoren 1938–1948. Zwischen Wissenschaft und Politik*, Essen 2001.

⁷⁶ Oběma případům jsou věnovány podrobné studie v práci uvedené v předchozí poznámce.

⁷⁷ Ladislav NIKLÍČEK – Václav KOTEK, *Lékaři v národněosvobozeneckém boji českého lidu*, ČLČ 124, 1985, s. 595–601.

⁷⁸ I. LESNÝ, *Vzpomínky neurologa*.

na vlastních pracovištích bývalé kliniky, ale prostřednictvím neurologů odchovaných klinikou také na pracovních úřadech nebo v dalších pražských zdravotnických zařízeních.⁷⁹ Účinnost pomoci profesora Hennera a ostatních neurologů při záchraně stovek českých lidí před nucenými pracemi, vězením nebo koncentračním táborem potvrzuje i L. Sinkulová.⁸⁰ Že se při této práci pohybovali lékaři skutečně na hraně, kdy hrozilo nebezpečí jak jim, tak jejich pacientům, svědčí epizoda ze životopisu bývalého dlouholetého asistenta a dočasněho přednosta kliniky, profesora Šebka. Po osvobození byl obviněn, že se během války jako soudní znalec při posuzování duševního stavu obžalovaných osob naopak provinil „na své stavovské cti a na svých vlasteneckých povinnostech dobrého Čecha“. Obvinění byl naštěstí zproštěn.⁸¹

Epilogem okupační historie neurologické kliniky byly dny květnového povstání, v nemocniční oblasti kolem Karlova náměstí zvláště dramatické. Současně s vypuknutím povstání započal tehdejší ředitel české části nemocnice (v té době zemské) profesor Karel Klaus jménem České národní rady s přebíráním německých klinik do české správy. Ještě během noci z 5. na 6. května byly obsazeny kliniky chirurgická, oční, ušní, obě interní a gynekologická. Zvláště dramatická byla situace na německé klinice psychiatrické a neurologické v areálu ústavu choromyslných a v Kateřinské ulici. Německý přednosta profesor Albrecht telefonicky oznámil prof. Klausovi, že je připraven kliniku předat. Klaus požádal profesory Hennera a Myslivečka, aby kliniku s policejní asistencí převzali. To se jim ovšem nepodařilo, klinika byla naopak po celou dobu povstání centrem ozbrojeného odporu a teprve 11. května se dostala do české správy (při té příležitosti byl její přednosta Albrecht nalezen mrtev). Henner si pro svou účast při obsazování kliniky vysloužil od Klause zvláštní poděkování „za statečnost, kterou projevil na tomto úseku pražské revoluční fronty, nedbaje osobní bezpečnosti“.⁸² Německá klinika přešla do českých rukou v lepším stavu, než byla před válkou. Během okupace byla za nemalých nákladů rekonstruována z prostředků ministerstva. Už během války byly tyto adaptace českými pozorovateli považovány za akci, kterou „už děláme pro sebe“.⁸³

Německá psychiatricko-neurologická klinika profesora Kurta Albrechta (1939–1945)

Na dně Walchensee skončil v roce 1938 nejen život profesora Gampera, ale obrazně řečeno i jeho velké plány na výstavbu nové psychiatrické a neurologické kliniky. Rukopis Gamperova článku o minulosti, současnosti a budoucnosti kliniky, který byl v zavazadlovém prostoru vozu, dokončil podle Gamperových poznámek a jeho korespondence s ministerstvem profesor A. Tschermak von Seysenegg.⁸⁴ Jediným východiskem z neuspokojivého stavu kliniky bylo podle Gampera její přestěhování z areálu ústavu choromyslných a umís-

⁷⁹ K. HENNER, *Úvodní slovo*, s. 969.

⁸⁰ *Praktický lékař* 35, 1965, s. 145

⁸¹ AUK, fond 3. LF UK, osobní spis J. Šebka, složka Trestní komise, 1947.

⁸² Karel KLAUS, *Za války ve všeobecné nemocnici*, ČLČ 84, 1945, s. 847–848.

⁸³ V. VONDRÁČEK, *Konec vzpomínání*, s. 60.

⁸⁴ Eduard GAMPER (†), *Die psychiatrisch-neurologische Lehrkanzel an der Deutschen Universität in Prag – wie sie war, wie sie ist, wie sie sein soll*, *Aerztliche Nachrichten* 20, 1938 (Sonderdruck).

tění v samostatné novostavbě. Na výstavbu nové budovy se Gamper pečlivě připravoval studiem i návštěvou moderních institucí, především v Innsbrucku, Freiburgu im Breisgau, Vratislavi (tehdy Breslau) nebo Paříži, konzultoval též s představiteli Rockefellerovy nadace. Na základě moderních statistik (především německých a britských) stanovil potřebu lůžek odpovídající spádové oblasti ústavu (tj. počtu německého obyvatelstva v českých zemích) na 180 psychiatrických a 100 neurologických lůžek, čímž oponoval ministerstvem stanovenému limitu 120 lůžek celkem. Naděje, že se nové kliniky dočká, svitla Gamperovi v roce 1937, kdy byla všeobecné nemocnici předána stará vojenská (divizní) nemocnice na Karlově náměstí. V rámci připravovaného projektu na přestavbu klinického centra v okolí Karlova náměstí architektů Havlíčka a Ukleina v podobě výškových budov⁸⁵ požadoval samostatné umístění psychiatrické a neurologické kliniky, například v blízkosti kostela sv. Apolináře. Velké plány na řešení pražské nemocniční otázky a problémů německých i českých klinik vzaly ovšem zasvé zakrátko po Gamperově smrti v souvislosti se zánikem samostatného Československa. Realizovány pochopitelně nebyly ani utopické vize o tisícileté říši a v jejich rámci plány na nový zlatý věk „nejstarší říšské univerzity“. Teprve v nových podmínkách byla na podzim roku 1939 definitivně obsazena stolice psychiatrie a neurologie a příslušná klinika německé lékařské fakulty Německé Karlovy univerzity v Praze.

Velký otevřený konflikt mezi částí Německé univerzity a československými úřady vypukl ve dnech zářijové krize 1938, vrcholící podpisem mnichovské dohody a nuceným odstoupením pohraničních území říši. Část profesorů a docentů univerzity, včetně některých děkanů a přednostů ústavů a klinik lékařské fakulty, odmítla vyjádřit v polovině září loajalitu československému státu a uprchla do říše (většinou do Mnichova nebo do Vídně), kde očekávala další vývoj událostí. Nejkritičtější situace nastala právě na lékařské fakultě, zejména na těch klinikách, které opustili jejich přednostové a část lékařského i pomocného personálu. Kliniky, které opustil jejich přednosta (nebo na kterých přednosta chyběl už před krizí) převzal český personál vyslaný na pokyn ministerstva z jejich českých protějšků. Někteří z německých přednostů se vrátili na opakované výzvy, zprostředkované mj. jejich kolegy, přednostou gynekologické kliniky H. H. Knausem během října, ostatní až počátkem listopadu. Opuštění klinik s jejich pacienty a následně jejich převzetí českým personálem bylo propagandisticky využito na obou stranách – česká strana argumentovala porušením loajality ke státu, zákonů i zásad hippokratovské přísahy, německá pak tvrdým protiněmeckým postupem z české strany.⁸⁶

Neurologické oddělení ve všeobecné nemocnici, které bylo součástí psychiatricko-neurologické kliniky, převzal na základě příslušného vládního nařízení dne 26. září 1938 přednosta české neurologické kliniky Kamil Henner od docenta Roberta Kleina, který kliniku prozatímně vedl po smrti E. Gampera.⁸⁷ Na některých klinikách byly českými představiteli nalezeny mnohé nedostatky a závady. Zpráva sestavená profesorem Hennerem a zasláná ředitelstvím všeobecné nemocnice ministerstvu zdravotnictví konstatovala na neurologickém oddělení mj. nedostatečnost lékařské služby, špatné vedení chorobopisů, špatnou péči o české pacienty nebo nerespektování předpisů a nařízení ředitelství nemocnice (například

⁸⁵ K projektu: L. HLAVÁČKOVÁ – P. SVOBODNÝ, *Dějiny všeobecné nemocnice*, s. 117–123.

⁸⁶ A. MIŠKOVÁ, *Německá (Karlova) univerzita*, s. 37–44.

⁸⁷ NA, fond MŠNO, kart. 1087, zpráva prof. Hennera, 8. 10. 1938.

o rezervování lůžek pro případ náletů nebo o zatemnění). Jako spíše kuriózní se jeví nález hodinového strojku říšskoněmeckého původu, „*kterého mohlo být použito k sestrojení nějakého tzv. pekelného přístroje*“.⁸⁸ Tato a podobné zprávy z dalších klinik (I. interní, II. interní a chirurgické) byly použity k podání trestního oznámení za porušování platných předpisů a zanedbání povinné péče.⁸⁹

Déle trvající absence řádného profesora oboru a přednosta psychiatrické a neurologické kliniky, podobně jako dalších neobsazených klinik, se řešily až během roku 1939, tedy po vyhlášení protektorátu a převedení Německé univerzity do kompetence říšských úřadů. Většina neobsazených stolic na lékařské fakultě byla důsledkem odvolání devíti starších profesorů československými úřady koncem roku 1938, což bylo některými z nich považováno za politickou odvetu za jejich nacionalistické postoje. Ještě v červnu 1939 na lékařské fakultě chybělo 11 ordinářů a přednostů, na jejich místa byli jmenováni noví vedoucí během léta.⁹⁰ Na místo ordináře a přednosta kliniky psychiatrie a neurologie byli navrženi tři odborníci z říše: na prvním místě profesor Fritz Eugen Flügel z Berlína, na druhém profesor Kurt Albrecht z Berlína, na třetím místě profesor Fünfgeld z Magdeburku.⁹¹ Nakonec dala fakulta přednost Kurtu Albrechtovi.⁹²

Kurt Albrecht se narodil 31. 12. 1894 v Berlíně, kde také maturoval a absolvoval lékařskou fakultu (1921). Krátce po promoci nastoupil na psychiatrickou a neurologickou univerzitní kliniku v berlínské nemocnici Charité u profesora Karla Bonhoeffera, nejprve jako mimořádný, od roku 1926 jako řádný asistent. Od roku 1927 byl vedoucím rentgenologického oddělení kliniky. V roce 1931 se habilitoval z neurologie a psychiatrie a roku 1933 se stal mimořádným profesorem, od roku 1935 byl vedoucím neurologického oddělení tamtéž. V roce 1937 kliniku opustil poté, co byl jmenován vedoucím lékařem neurologického oddělení městské nemocnice v Berlíně-Westendu. V návrhu byla zdůrazněna nejen jeho vědecká činnost, ale též vojenské a politické aktivity. V jeho bibliografii (tehdy obnášela 32 položek) naprosto převažovaly práce neurologické, zvláště pak publikace zaměřené na rentgenodiagnostiku a radioterapii. Mezi jeho „společenskými“ aktivitami byly zmíněny práce pro wehrmacht (štábní lékař), účast na studentských vystoupeních proti komunistům ve 20. letech, účast na Kappově puči (1920) a posléze členství v SS (od 1933) a v NSDAP (od 1937).⁹³ Mimořádným profesorem neurologie a psychiatrie na lékařské fakultě Německé Karlovy univerzity v Praze byl jmenován k 25. 9. 1939, s účinností od 1. 1. 1940 byl jmenován ředitelem psychiatrické a neurologické kliniky tamtéž. Řádným profesorem byl jmenován 8. 2. 1940 s účinností od 1. 1. 1940.⁹⁴ Kliniku protokolárně převzal 9. 10. 1939 v přítomnosti děkana fakulty od tehdy v Praze již nepřítomného prozatímního přednosta

⁸⁸ NA, MVZTV, kart. 107, dopis ředitelství všeobecné nemocnice ministerstvu, 21. 12. 1938.

⁸⁹ NA, MVZTV, kart. 107, dopis ředitelství všeobecné nemocnice státnímu zastupitelství, 14. 10. 1938.

⁹⁰ A. MÍŠKOVÁ, *Německá (Karlova) univerzita*, s. 72–74; AUK, Rektorát Německé univerzity, kart. 107, dopis děkanátu adresovaný rektorátu z 27. 6. 1939.

⁹¹ AUK, Rektorát Německé univerzity, kart. 107, složka Lehrkanzel für Neurologie und Psychiatrie, 24. 6. 1939.

⁹² Pokud není uvedeno jinak, jsou biografická data převzata z: Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Petr SVOBODNÝ, *Biographisches Lexikon der deutschen medizinischen Fakultät in Prag 1883–1945* (dále BLDMF), Praha 1998, s. 31, s odkazem na tam uvedené prameny.

⁹³ AUK, Rektorát Německé univerzity (dále RNU), kart. 107, složka Lehrkanzel für Neurologie und Psychiatrie, Lebenslauf K. Albrecht.

⁹⁴ Bundesarchiv Berlin, fond Kurator der deutschen wissenschaftlichen Hochschulen in Prag und Kommissar der geschlossenen tschechischen Hochschulen, Personalakt K. Albrecht.

docenta Georga Herrmanna.⁹⁵ O neurologii v Praze se zasloužil především přestěhováním původního neurologického oddělení ze všeobecné nemocnice do areálu bývalého kateřinského kláštera (tzv. starého domu ústavu choromyslných), ve kterém byla nákladnými rekonstrukcemi vybudována skutečná neurologická klinika, v květnu 1945 zabraná zaměstnanci kliniky české (viz dále). Během svého působení se stal též významným představitelem lékařské fakulty i celé univerzity. Koncem roku 1942 byl jmenován děkanem fakulty (do podzimu 1943). V létě roku 1943 se o něm uvažovalo jako o kandidátovi na jmenování rektorem, ve školním roce 1943/44 byl prorektorem, rektorský úřad převzal za mimořádných událostí (po nezdařeném atentátu na Hitlera) v srpnu 1944, definitivně byl rektorem jmenován v listopadu téhož roku. Během svého rektorátu byl zavlečen do vzájemného soupeření různých nacistických zájmových skupin.⁹⁶ Zahynul za nevyjasněných okolností v budově své neurologické kliniky během pražského povstání. Podle některých verzí spáchal sebevraždu, podle jiných byl zastřelen, nejspíše českými revolucionáři.⁹⁷ Také jeho vztah k českým pacientům, případně kolegům, byl hodnocen různě. Dobové svědectví profesora Klause o průběhu květnových dní 1945 v širším areálu všeobecné nemocnice sugereje, že Albrecht bránil „hnízdo“ odporu až do své smrti,⁹⁸ téměř mučednickou smrt posledního rektora německé univerzity z rukou českých revolucionářů mu pak přisuzuje mnohem pozdější svědectví německého profesora Maxe Watzky.⁹⁹ Profesor Vondráček ve svých vzpomínkách píše, že Albrecht na svou kliniku přijímal i Čechy a židy a k Čechům byl zdvořilý.¹⁰⁰ (I za okupace přetrvávala praxe střídání příjmu pacientů na českých a německých klinických pracovištích, zavedená s rozdělením fakulty v roce 1883.)

V přelomovém roce 1938/39 (přesněji řečeno v zimním semestru 1938/39) uváděly seznamy přednášek ještě velkou nabídku neurologických témat.¹⁰¹ U základních přednášek z patologie nervových onemocnění a psychiatricko-neurologických praktik nebyl po Gamperově smrti dosud uveden přednášející. Mimořádný profesor psychiatrie a neurologie Otto Sittig (1886–1944) přednášel o nervových onemocněních na poliklinice, v únoru 1939 byl nucen z rasových důvodů rezignovat, v roce 1943 byl transportován do Terezína a o rok později do Osvětimi, kde zahynul.¹⁰² Mimořádný profesor Max Löwy (1875–1948) přednášel v tomto semestru o neurózách, stejně jako Sittig byl nucen záhy rezignovat, roku 1942 byl transportován do Terezína, válku však na rozdíl od něj přežil.¹⁰³ Soukromý docent Bruno Fischer (1888–1973) ohlašoval praktická cvičení z hypnoterapie neuróz. Podobně jako dva předchozí kolegové byl nucen rezignovat, v roce 1942 byl transportován do Terezína, o rok později do Osvětimi, kde též přežil.¹⁰⁴ Soukromý docent Georg Herrmann (1891–?) vedl ve školním roce 1938/39 neurologická a psychiatrická cvičení. Soukromý

⁹⁵ AUK, fond Lékařská fakulta Německé univerzity v Praze 1881–1945, kart. N1, osobní spis K. Albrechta, protokol z 9. 10. 1939.

⁹⁶ A. MIŠKOVÁ, *Německá (Karlova) univerzita*, s. 125, 149–150, 170, 175–176, 185, 196, 230.

⁹⁷ Tamtéž, s. 187; V. VONDRÁČEK, *Lékař dále vzpomíná*, s. 194.

⁹⁸ K. KLAUS, *Za války ve všeobecné nemocnici*, s. 848.

⁹⁹ Max WATZKA, *Von Prag nach Mainz: Ein erfülltes Leben für Wissenschaft und Lehre*, in: Gunter Mann – Franz Dumont (Hgg.), *Medizin in Mainz, Mainz 1986*, s. 181–192.

¹⁰⁰ V. VONDRÁČEK, *Lékař dále vzpomíná*, s. 193–194.

¹⁰¹ *Ordnung der Vorlesungen an der Deutschen Universität in Prag, Wintersemester 1938/39*.

¹⁰² BLDMF, s. 198; Michal V. ŠIMŮNEK – Antonín KOSTLÁN (eds.), *Disappeared Science. Biographical Dictionary of Jewish Scholars from Bohemia and Moravia – Victims of Nazism 1939–1945*, Praha 2013, s. 181–185.

¹⁰³ BLDMF, s. 135.

¹⁰⁴ BLDMF, s. 66.

docent Franz Theodor Münzer (1895–1944) přednášel psychiatricko-neurologickou propeutiku. V únoru 1939 byl nucen rezignovat, roku 1942 byl transportován do Terezína, o rok později do Osvětimi, kde zahynul.¹⁰⁵ Soukromý docent Robert Klein (1895–?) přednášel v kritickém semestru o vybraných kapitolách z patologie mozku. Po válce působil ve Velké Británii.¹⁰⁶ Soukromý docent Adalbert Kral (1903–1988) přednášel o humorálněpatologických syndromech v psychiatrii a neurologii. Přežil transport a pobyt v Terezíně (od 1942), po válce žil krátce v Praze, poté odešel do Kanady.¹⁰⁷

Následující dva semestry (letní 1939, zimní 1939/40) na stránkách seznamů přednášek odrážejí radikální přelom v dějinách lékařské fakulty německé univerzity v Praze a zvláště její neurologie. Ze seznamů pochopitelně vymizely všechny přednášky neárijských učitelů, z nichž část rasové pronásledování ze strany nacistického režimu nepřežila. Vskutku děsivý příklad téměř totální decimace jediného oboru! Naopak pouze jeden z jejich kolegů, Georg Herrmann, ohlásil v uvedeném akademickém roce zcela nová témata, zapadající do kurikula proměněného podle říšských vzorů: péče o rasové zdraví z psychiatrického hlediska a populační politika.¹⁰⁸ Zastupoval tehdy prozatímně funkci přednosta kliniky, kterou předal definitivnímu přednostovi K. Albrechtovi 9. 10. 1939. V té době (na přelomu let 1939/40) odešel do Vídně, kde působil za války i po válce jako profesor. Z Vídně se v létě roku 1944 ucházel o místo ředitele psychiatrické léčebny v Dobrušce.¹⁰⁹ Seznamy nadále uváděly přednášky o patologii nervových onemocnění a psychiatricko-neurologická praktika bez jména přednášejícího.

Nově se personální obsazení přednášek i rodící se neurologické kliniky začaly utvářet od počátku roku 1940, tedy s příchodem profesora Kurta Albrechta. Neurologická klinika je samostatně uváděna v seznamech osob a přednášek¹¹⁰ od 3. trimestru roku 1940 s adresou Krankenhausstrasse 499 (tedy dosud v areálu všeobecné nemocnice). Od letního semestru 1944 uvádějí seznamy již její novou adresu v Kateřinské ulici (o rekonstrukci kateřinského kláštera čili tzv. „starého domu“ viz dále). Jako přednášející je po nějaký čas uváděn pouze profesor Albrecht (nepřetržitě od 1. trimestru roku 1940 až do letního semestru 1945). Názvy jeho přednášek a praktik se mírně proměňovaly, základní kurzy psychiatrie a neurologie byly od 2. trimestru 1940 doplňovány o vojenskou psychiatrii (do zimního semestru 1941/42). Od letního semestru 1943 spolu s Albrechtem přednášel docent Anton Leischner (o něm dále), jednak všeobecnou psychiatrii, jednak úvod do neurologie, a to až do letního semestru 1945. Mezi asistenty psychiatrické a neurologické kliniky není vždy možné rozlišit, kdo z nich působil přímo na neurologické klinice. Zcela jasné je to jen u dvou následujících. Hedwig Horn (1907–?) se narodila v západních Čechách a promovala v Praze (1932). Od roku 1933 do roku 1941 byla asistentkou psychiatricko-neurologické kliniky, přičemž ve 3. trimestru 1940 byla uvedena výslovně jako asistentka neurologické kliniky.¹¹¹

Nejvýznamnějším neurologem, který vyšel ve 30. letech z pražské německé univerzity, byl Anton Leischner (1908–2010). Pocházel ze severní Moravy, promoval v Praze (1933).

¹⁰⁵ BLDMF, s. 148; M. V. ŠIMŮNEK – A. KOSTLÁN, *Disappeared Science*, s. 154–157.

¹⁰⁶ BLDMF, s. 111.

¹⁰⁷ BLDMF, s. 118.

¹⁰⁸ BLDMF, s. 91.

¹⁰⁹ Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Říšské místodržitelství, kart. 225, dopis z 16. 8. 1944. Za doplňující údaje ke G. Herrmannovi děkuji kolegovi M. Šimůnkovi.

¹¹⁰ *Deutsche Karls-Universität Prag, Personal- und Vorlesungsverzeichnis*.

¹¹¹ BLDMF, s. 97.

Na psychiatricko-neurologickou kliniku nastoupil jako volentér v roce 1933, od roku 1936 zde byl neplaceným asistentem a od roku 1937 honorovaným asistentem. V roce 1938 službu na klinice nakrátko přerušil, aby spolupracoval při výstavbě pečovatelského ústavu v Opavě. V roce 1943 se habilitoval prací o afázii u hluchoněmých, od téhož roku, jak již bylo řečeno, přednášel spolu s profesorem Albrechtem. Po roce 1945 přesídlil do západního Německa, kde působil nejprve jako soukromý lékař, poté vedl neurologické oddělení ústavu pro léčbu poškození mozku v Langenbergu. Od roku 1949 byl nejprve docentem, poté od roku 1957 profesorem na bonnské univerzitě, kde založil oddělení klinické patologie mozku. V roce 1969 se stal lékařským ředitelem Porýnské zemské kliniky pro poruchy řeči v Bonnu. V roce 1973 se podílel na založení Společnosti pro výzkum a léčbu afázií, roku 1975 byl emeritován. Je oceňován jako jeden z hlavních odborníků na léčbu a rehabilitaci pacientů s poškozením mozku, logopedii a klinickou lingvistiku (patolingvistiku).¹¹²

Vedle personálního obsazení prodělala neurologická část kliniky za Albrechtova přednostství významnou proměnu také pokud jde o její umístění a vybavení. Albrecht se jako primárním zaměřením neurolog pokusil o její plné ustavení, především právě po stavební a technické stránce. O vybudování novostavby podle Gamperových představ a plánů předválečného československého státu nemohla být ve válečných podmínkách ani řeč. V úvahu připadala pouze náhrada jednoho provizoria jiným provizoriem, navíc v neobyčejně komplikovaných podmínkách spleť byrokracie. Neurologická lůžka umístěná dosud ve všeobecné nemocnici měla být převedena do adaptovaných prostor ústavu choromyslných. Jednání se tedy z iniciativy přednosty vedla mezi ředitelstvím nemocnice (do roku 1942 samostatné fondovní instituce, poté zemského ústavu) a ředitelstvím zemského ústavu choromyslných, pod dohledem jejich nadřízených institucí v Praze i v Berlíně, tedy zemského úřadu, ministerstva školství, úřadu říšského protektora a berlínského ministerstva školství, kterému podléhaly německé kliniky.

Neurologická lůžka psychiatricko-neurologické kliniky byla v nemocnici umístěna ve druhém patře pavilonu VI ve dvou pokojích, po jednom pro muže a pro ženy (16 + 14 lůžek). K vybavení pracoviště patřila malá laboratoř (současně kancelář vrchní sestry), dvě místnosti pro ambulanci a jedna místnost pro terapii, která sloužila současně jako kancelář přednosty. O pacienty se starala vrchní sestra a pět dalších ošetřovatelek (z toho jedna Češka).¹¹³ Vzhledem k tomu, že klinika byla nejenom fakultním, ale též nemocničním zařízením, vedle asistentů na ní pracovali dva externí lékaři placení všeobecnou nemocnicí.¹¹⁴

Jednání o přesunu neurologické části z všeobecné nemocnice do areálu zemského ústavu choromyslných, kde sídlila psychiatrická část kliniky, zahájil Albrecht krátce po svém příchodu do Prahy. Již v listopadu 1939 prošla areál ústavu stavební komise v doprovodu ředitele ústavu Františka Kafky.¹¹⁵ Členy komise byli z německé strany vládní rada architekt

¹¹² BLDMF, s. 128–129; <https://de.wikipedia.org/wiki/Anton_Leischner> (ověřeno 6. 3. 2019).

¹¹³ NA, fond Úřad říšského protektora, kart. 460, Německé univerzitní kliniky 1938–1945, Bericht über die Beschichtigung von Krankenhäusern, s. d. [1941].

¹¹⁴ AUK, RNU, kart. 105, dopis 17. 6. 1940.

¹¹⁵ František Kafka (1894–1941) byl od roku 1920 asistentem psychiatrické kliniky LF UK, do roku 1934 primářem v Zemském ústavu choromyslných v Praze II, od roku 1938 ředitelem ústavu. Pro aktivní účast v protinacistickém odboji byl roku 1941 popraven; roku 1947 mu byl udělen docentský titul in memoriam. BSPLF I, s. 259.

Mayer, architekt Josef Zasche¹¹⁶ a třetí nejmenovaný člen, přizván byl na Kafkovu žádost také profesor Albrecht. Při této prohlídce se kromě úprav v tzv. novém domě (dnešní psychiatrická klinika 1. LF UK¹¹⁷) pro potřeby psychiatrické kliniky uvažovalo též o umístění neurologické části, tato možnost byla ale pro neproveditelnost zavržena. Členové komise proto požadovali po řediteli ústavu pro neurologické oddělení jiné prostory, například v tzv. starém domě. Ředitel Kafka upozornil na komplikace s tímto řešením spojené. Kromě památkového charakteru objektu zdůraznil především problémy provozní: neurologické oddělení jakožto otevřené nemocniční oddělení by narušovalo provoz ústavu choromyslných s převážně uzavřenými odděleními; uvolnění budovy pro neurologickou kliniku by znamenalo úbytek více než 220 psychiatrických lůžek, jejichž ztrátu si ústav nemůže dovolit. Poukazoval opět na možnost výstavby nového objektu, na kterém se před časem s Albrechtem shodli. Přes tyto výhrady byl ředitel vyzván, aby objekt pro přestavbu pro neurologickou kliniku uvolnil. Proti záměru přeměnit dosavadní psychiatrická oddělení ve starém domě na neurologické oddělení protestovalo v úřadu říšského protektora též ministerstvo sociální a zdravotní správy.¹¹⁸

Přes uvedené výhrady byly přípravné práce k rekonstrukci tzv. starého domu pro neurologickou část Albrechtovy kliniky zahájeny. K rekonstrukci objektu a přestěhování neurologické kliniky se koncem roku 1940 kladně vyjádřilo i protektorátní ministerstvo vnitra. Plány a rozpočty byly hotovy počátkem roku 1941. Vzhledem k tomu, že rekonstrukce měly probíhat v prostorách ústavu choromyslných, šly náklady na účet zemské správy. Souběžně s úpravami starého domu v Kateřinkách byly naplánovány rekonstrukční práce v 1. a 2. patře nového domu.¹¹⁹

Umístění neurologické části kliniky v přestavovaném objektu ústavu choromyslných naráželo nejenom na technické potíže, ale bylo nutné je řešit též po administrativní stránce. Německá psychiatricko-neurologická klinika byla od 1. 9. 1939 podřízena jako součást německé univerzity říšské školské správě (tedy berlínskému ministerstvu pro vědu a vysoké školství). Spolu s českou klinikou byla umístěna od konce 19. století „provizorně“ v zemském ústavu choromyslných. Poměr univerzitních klinik a ústavu choromyslných upravoval regulativ z roku 1897. S plánovaným umístěním neurologické části kliniky se specifickými pacienty („tělesně nemocní“ v protikladu k „duševně chorým“) bylo nutné tento regulativ nově upravit. Podle návrhu ze srpna 1941 měla být „neurologická klinika jako celek ... zcela samostatným ústavem podléhajícím toliko přednostovi kliniky“, mít vlastní, tj. říšskou správou placený lékařský i pomocný personál, vlastní vnitřní zařízení a veškerý provoz hrazený říšskou školskou správou.¹²⁰

Přehlednější administrativní i provozní propojení psychiatrické a neurologické části Albrechtovy kliniky umožnily správní reformy pražského zdravotnictví v roce 1942. Po

¹¹⁶ Josef Zasche (1871–1957) byl významný architekt, český Němec, zabývající se mj. po dlouhou dobu (1906–1945) problematikou výstavby a rekonstrukce univerzitních budov. Zdeněk LUKEŠ – Jan SVOBODA, *Josef Zasche*, Umění 38, 1990, s. 534–543.

¹¹⁷ K administrativnímu a stavebnímu vývoji ústavu choromyslných v Praze II a klinik v něm umístěných: Petr SVOBODNÝ – Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály a nemocnice*, Praha 1999, s. 83–84.

¹¹⁸ NA, fond Ministerstvo sociální a zdravotní správy 1938–1942 (dále MSZS), kart. 108, Deutsche neurologische Klinik, zápis z 1. 12. 1939, dopis z 12. 12. 1939, dopis z 13. 12. 1939.

¹¹⁹ NA, MSZS, kart. 108, přípis z 6. 4. 1941.

¹²⁰ NA, MSZS, kart. 108, Úprava poměrů zemského ústavu pro choromyslné v Praze II k německé klinice psychiatricko-neurologické, 28. 8. 1941.

zrušení české psychiatrické kliniky (1939) zůstala v kateřinském areálu jen německá klinická pracoviště (psychiatrie v tzv. novém domě, budovaná neurologie v bývalém kateřinském klášteře) podřízená pouze ředitelství německých klinik, neboť novoměstský Zemský ústav pro choromyslné byl 15. 3. 1942 zrušen.¹²¹

Úpravy pro potřeby psychiatrické kliniky v novém domě a přestavbu starého domu pro potřeby neurologické kliniky definitivně posvětilo ministerstvo vnitra (nadřízený orgán zemského úřadu – zřizovatele ústavu) v červnu 1941. Přestavba starého domu měla stát téměř pět milionů protektorátních korun, úpravy nového domu téměř jeden milion. Projekt stavebních a technických úprav byl podrobně popsán v příslušné důvodové zprávě.¹²² Stavební práce probíhaly v následujících letech, financování přestavby bylo hrazeno z protektorátních zdrojů. Je otázka, nakolik by představitelé českých úřadů nebo odborných kruhů v té době souhlasili s pozdějším Vondráčkovým tvrzením: „*Vědělo se, že to vlastně už děláme pro sebe.*“¹²³

Ke kurióznímu zádrhelu během přestavby došlo na jaře roku 1943 v souvislosti s plánovaným přesunem českého neurologického oddělení prof. Hennera do budovy bývalého zubního ambulatoria na rohu Viničné a Benátské (dnes Kateřinské) ulice. Děkanát německé fakulty protestoval proti tomuto záměru u kurátora německých vysokých škol, který byl současně komisařem pro uzavřené české vysoké školy, s tím, že přeložením by se české oddělení ocitlo v bezprostřední blízkosti německé neurologické kliniky na jejím novém místě v Kateřinské ulici, což je z pohledu fakulty naprosto nepřijatelné. Hlavním zádrhelem byly čtyři metry vysoké „věžeňské zdi“ areálu, které by podle děkanátu nejenom odrazovaly ambulantní neurologické pacienty, pro něž byly „Kateřinky“ navíc synonymem pro bláznec, ale kromě toho by je vháněly přímo do náruče českého neurologického oddělení, jež by stálo přímo na cestě mezi hlavním areálem všeobecné nemocnice a plánovanou neurologickou klinikou. Přílohou k protestu byly i plány a rozpočet na zbourání „věžeňské zdi“.¹²⁴

Německá neurologická klinika se do zrekonstruované budovy bývalého kláštera nastěhovala až v roce 1944. V nových, nesrovnatelně výhodnějších prostorách než kdykoliv předtím, se udržela jen do konce existence německé univerzity, která zanikla fakticky v květnových dnech roku 1945, úředně byla zrušena dekretem prezidenta republiky na podzim roku 1945 se zpětnou platností k 17. 11. 1939.¹²⁵ Její budovu převzala revolučním aktem Hennerova česká klinika.

Po desetiletích „stýkání a potýkání“, otevřeného konfliktu v letech 1938 až 1945, desetiletích vytěšňování z historie i paměti si ovšem můžeme právě v prostorách bývalé nemilované sestry a konkurentky, zaujímaných dnes Neurologickou klinikou 1. LF UK a VFN, připomínat i to lepší (a nezamlčovat to horší) z minulosti německé univerzitní neurologie v Praze. Bývalé „věžeňské zdi“ dnes ohraničují příjemnou oázu klidu v srdci rušného univerzitního a nemocničního kampusu.

¹²¹ Rozpočet Zemského úřadu za rok 1942, s. 9, cyklostyl, sbírka M. Šimůnka (za zpřístupnění zdroje mu děkuji). Po administrativním zrušení Zemského ústavu pro choromyslné na Novém městě nadále fungoval Český zemský ústav pro choromyslné v Bohnicích. Oba ústavy jsou ještě uvedeny například v: Jiří ŘÍHA – Adolf ŘIBŘID (ed.), *Zdravotnická ročenka Protektorátu Čechy a Morava*, XI, 1939–1940, s. 244, 246.

¹²² NA, fond Ministerstvo školství 1918–1944, kart. 1087, dopis z 25. 6. 1941.

¹²³ V. VONDRÁČEK, *Konec vzpomínání*, s. 60.

¹²⁴ AUK, RNU, kart. 105, Neurologische Klinik, dopis ze 4. 3. 1943.

¹²⁵ A. MIŠKOVÁ, *Německá (Karlova) univerzita*, s. 186–189.

Die Prager neurologischen Kliniken in den Jahren (1936) 1938–1945

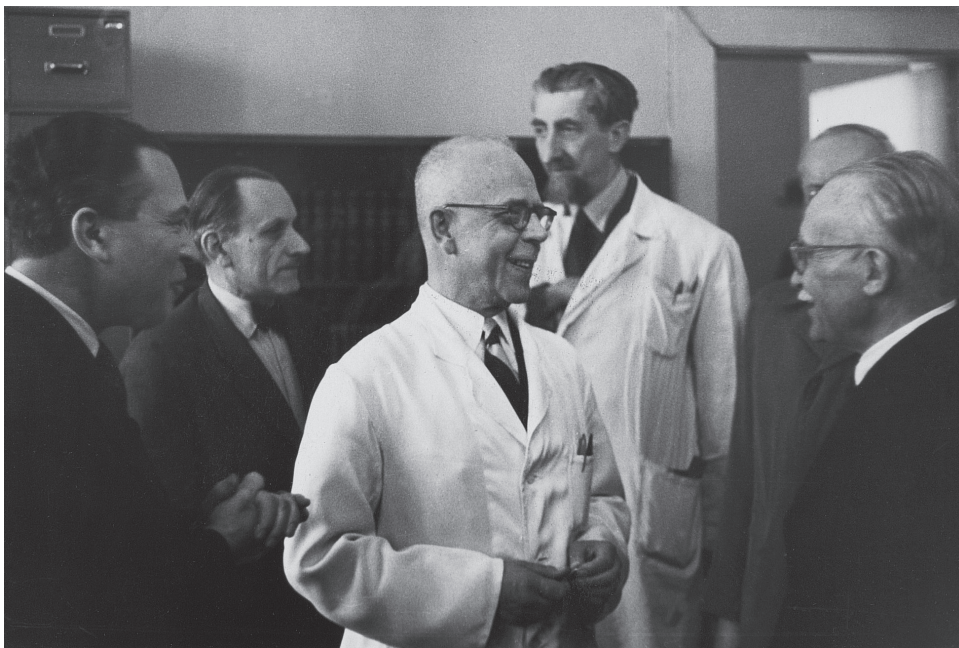
ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel knüpft unmittelbar an den Text von L. Hlaváčková über die Anfänge der Neurologie an den Prager medizinischen Fakultäten an. Im ersten Teil behandelt Verf. den Generationswechsel an den neurologischen Arbeitsstätten beider medizinischer Fakultäten (der tschechischen und der deutschen) Ende der 1930er Jahre und die Entwicklung der von Prof. Kamil Henner geleiteten neurologischen Klinik der Karlsuniversität. Im zweiten Teil des Artikels verfolgt Verf. das Schicksal der ursprünglich klinischen Arbeitsstätte der medizinischen Fakultät der Karlsuniversität und erneut bloßen medizinischen Einrichtung unter den immer mehr eingeschränkten Bedingungen nach Schließung der tschechischen Hochschulen (November 1939 – Mai 1945). Der dritte Teil behandelt die Errichtung und Entfaltung der selbstständigen neurologischen Klinik der deutschen medizinischen Fakultät von 1939 bis 1945 unter Leitung von Prof. K. Albrecht, dem letzten Rektor der deutschen Universität in Prag. In allen drei Teilen des Aufsatzes werden die institutionelle Entwicklung einschließlich der Unterbringung der Bettenabteilung und der Ambulanz beider Kliniken und ihrer materiellen Ausstattung, die personelle Sicherstellung (kurze Biogramme der Professoren, Dozenten, Assistenten und weiterer Ärzte) sowie die Lehr- und wissenschaftliche Tätigkeit der Hauptvertreter des Faches an beiden Fakultäten behandelt. Die Vorkriegsentwicklung und der Kampf um die Aufrechterhaltung des Betriebes im Falle der tschechischen Klinik während der deutschen Besatzung und die Entwicklung der deutschen Klinik in den Jahren 1939 bis 1945 wird in den Kontext der politischen Wendungen zwischen 1936 und 1945 gestellt. Der Artikel basiert auf relativ gut erhaltenen Archivquellen und (publizierten und handschriftlichen) Memoiren.

Deutsche Übersetzung Wolf. B. Oerter

*Prof. PhDr. Petr Svobodný, Ph.D.
Ústav dějin a archiv UK
petr.svobodny@ruk.cuni.cz*

Obrazová příloha

Obr. 1 Zleva: profesoři Jiří Vítek, František Bláha, Kamil Henner, Vladimír Vondráček, Zdeněk Mysliveček, s. d. (50.–60. léta 20. století); Zdravotnické muzeum Národní lékařské knihovny, fotoarchiv, sign. FA 1917.

Obr. 2 Souprava pro lumbální punkci, Aesculap, 30. léta 20. století; Zdravotnické muzeum Národní lékařské knihovny, sign. N 533. Souprava obsahuje punkční jehly, kalibrované zkumavky se zahroceným dnem, spojovací hadičky, rourku k měření tlaku a trojcestný kohout.

KAUZA KAREL DOMIN PŘÍPADOVÁ STUDIE K POLITICKY MOTIVOVANÝM ZMĚNÁM VE SLOŽENÍ AKADEMICKÉ OBCE V LETECH 1945–1948

MICHAL V. ŠIMŮNEK – VÁCLAV PETŘÍČEK – ANTONÍN KOSTLÁN

THE CASE OF KAREL DOMIN. A CASE STUDY ON POLITICALLY MOTIVATED CHANGES IN THE COMPOSITION OF ACADEMIC COMMUNITY, 1945–1948

This study traces the sequence of interventions into the personnel composition of the academic community in the Czech Lands immediately after the end of WW2 using the prominent example of Karel Domin (1882–1953), former rector of the Charles University and a leading Czech botanist of the first half of the twentieth century. The authors first highlight Domin's biography, his scientific contribution, and political engagements. Subsequently, they follow based on available official documents from archives the methods and procedures used in this case. This leads to a reconstruction of their temporal sequence, which spans the period between the liberation of Czechoslovakia in May 1945 and Communist takeover in February 1948.

Keywords: university – personnel policy – political interventions – Second World War

DOI: 10.14712/23365730.2020.3

Porážka nacistického režimu a konec německé okupace českých zemí, které umožnily znovuotevření šest let uzavřených univerzit a vysokých škol, znamenaly kromě jiného dosti zásadní, často politicky motivovanou proměnu personálního složení akademické sféry.¹

¹ Pro kvantifikaci srov. Antonín KOSTLÁN, *Die Prager Professoren 1945–1950. Versuch einer prosopographischen Analyse*, in: Monika Glettler – Alena Mišková (Hgg.), *Prager Professoren 1938–1948. Zwischen Wissenschaft und Politik (= Veröffentlichungen zur Kultur und Geschichte im östlichen Europa, Bd. 17)*, Essen 2001, s. 605–656, a Blanka ZILYNSKÁ, *Cesta k ovládnutí českých univerzit komunistickou stranou (1945–1948)*, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis (dále AUC-HUCP)* 36–38/1–2, 1996–1998, s. 73–86, zde s. 76–78. Pro období okupace a těsně předcházející srov. Michal V. ŠIMŮNEK, *Perzekuce vědců v protektorátu Čechy a Morava během druhé světové války – úvodní studie*, in: týž – Antonín Kostlán (edd.), *Biografický slovník obětí nacistické perzekuce z řad vědecké obce v českých zemích 1939–1945 (sv. I)*, Praha 2018, s. 11–40. Dále srov. také Antonín KOSTLÁN – Jan JANKO – Ladislav NIKLÍČEK, *The Organizational Structure of Science, 1882–1945*, in: Alena Mišková – Martin Franc – Antonín Kostlán (eds.), *Bohemia docta. The Historical Roots of Science and Scholarship in the Czech Lands*, Praha 2018, s. 269–308. Pro období bezprostředně poválečné průřezově srov. Jiří PULEC, *Přehled vývoje českého vysokého školství v letech 1945–1960*, in: Pavel Urbášek – Jiří Pulec, *Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě v letech 1945–1990*, Olomouc 2003, s. 9–68. Pro srovnání s ostatními, především tzv. silovými rezorty srov. především František HANZLÍK – Václav VONDRÁŠEK, *Armáda v zápase o politickou moc v Československu v letech 1945–1948. Sborník podkladových studií*, Brno 2004.

V revoluční politické konstelaci byly již 12. května 1945 pro oblast školství a výzkumu pod úderně působivými hesly jako hlavní zásady deklarovány „zlidovění“, „národnění“ a „odfašizování“.² Zatímco první dvě měly celkem jasný obsah a konotace, třetí byla značně konfušní. „Zlidovění“ bylo cíleno především do budoucna a mělo v případě vysokých škol jak výrazné sociální a statusové, tak i kapacitně-provozní a koneckonců i národohospodářské souvislosti.³ „Znárodnění“ v daném kontextu znamenalo především zrušení jiných nežli národně jasně určených českých a slovenských škol všech stupňů, respektive odklon od všeho, co nějakým způsobem souviselo s „německou vědou“.⁴ K „odfašizování“ se v již citovaném nástupním proslovu ministra Zdeňka Nejedlého (1878–1962) kromě jiného uvádělo: „*Nemysleme si, že jsme byli tak imunní proti fašismu, jak jsme si říkali. My toho fašismu máme v sobě více, než myslíme. A protože je v programu vlády (košickém vládním programu – pozn. aut.) a v účelu této války nejenom zničit Německo, nejenom zničit Němce, ale zničit fašismus, proto musíme jíti proti fašismu, kdekoliv se objevuje.*“⁵ Obdobnou, i když značně propracovanější argumentaci lze zaznamenat i u dalších prominentních akademických činovníků působících předtím v SSSR, kteří záhy po osvobození zahájili svou činnost v Československu.⁶ Příznačně nicméně je, že požadovaná „revize našeho poměru k německé kultuře“ neztracovala „*vše progresivní, co kdy německá kultura světa dala*“.⁷ „Odfašizování“ mohlo být v praxi využito jako politický argument proti velmi širokému okruhu osob. Aktivní spolupráce (kolaborace) během okupace přitom mohla, ale nemusela být podmínkou, neboť stejně tak se mohlo jednat o zásah proti ideologickým protivníkům již z předválečného období či ve slovenském kontextu proti tzv. klerofašismu. „Odfašizování“ tak bylo součástí daleko širší „očisty“ národního společenství od všeho, co nastupující politický režim neuznával či co hodlal negovat.⁸ Pro květen 1945 je toliko příznačné, že

² Projev ministra školství a osvěty univ. Prof. Dr. Zdeňka Nejedlého k zaměstnancům ministerstva dne 12. května 1945, in: Věstník MŠANO 1 (1), 1945, s. 2–5.

³ Pro shrnutí poválečné situace, zejména enormní nárůst posluchačů vysokých škol, kvalitu studia a možnosti uplatnění srov. Miroslav SOKOL, *Situace a vyhlídky vysokoškoláků. Příspěvek k orientaci veřejnosti a studentů* (= Knihovna Státního úřadu plánovacího, sv. V), Praha 1947, s. 9–15.

⁴ Např. Michal V. ŠÍMŮNEK, „*German Science Committed an Offence*“. *German Life Sciences and Czech post-War Reflections, 1945–1948*, in: Zdeněk Čepič (ed.), 1945 – a Break with the Past. A History of Central European Countries at the End of World War Two, Ljubljana 2008, s. 293–309; Jan JANKO, *Český národ a cizí věda: k „vyrovňávání se“ s německou přírodovědou*, in: Zdeňka Kokošková – Jiří Kocian – Stanislav Kokoška, Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války, Praha 2005, s. 374–386, zde s. 291–298. Srov. také Alena MIŠKOVÁ, *German Science in Bohemia*, in: A. Mišková – M. Franc – A. Kostlán (eds.), *Bohemia docta*, s. 248–268.

⁵ Projev ministra školství..., Věstník MŠANO 1/1, 1945, s. 4. Pro oficiální verzi vztahů mezi československými a sovětskými vědci, konkrétně z AV SSSR po osvobození v roce 1945 srov. Zdeněk SLÁDEK, *Československá věda a Akademie věd SSSR v letech 1945–1952*, in: Karel Herman – Čestmír Amort – Vlasta Lassu – Zdeněk Sládek – Jaroslav Vávra, *Nástin vztahů mezi československou a sovětskou vědou. Základní rysy vztahů v rámci Akademií od 18. století do současnosti*, Praha 1975, s. 58–65, zde s. 58–61. K podpoře vzájemných styků nejnověji Michal KARAS, *Svaz přátel SSSR v Československu*, Praha 2018 (diplomová práce FF UK). K úloze Z. Nejedlého po květnu 1945 srov. Jiří KRĚSTAN, *Politik a vědec v osamění*, Praha – Litomyšl 2012, s. 320–326.

⁶ Srov. zejména Arnošt KOLMAN, *Ideologie německého fašismu* (= Politika-sociologie-národohospodářství, sv. 6). Praha 1946.

⁷ Tamtéž, s. 117.

⁸ Pojem „očista“ se po druhé světové válce v českém kontextu neobjevuje poprvé. Bylo možné se s ním setkat např. i při politické změně po roce 1918, kdy měla proběhnout „očista“ od všeho, co bylo spojené s habsburskou monarchií a kdy se pojem částečně překrýval s „odrakouštěním“. Ještě dříve v 19. století (po roce 1848) je možné se setkat také s tzv. purifikací politických a společenských poměrů; dnes se jedná o termín používaný především v biologii a medicíně. K poválečné „očistě“ v kulturní sféře srov. Zuzana ČERNÁ, *Poválečná „očista“ v české kinematografii 1945–1946*, Praha 2015 (bakalářská práce FF UK), či Jiří KRĚSTAN, *Srdce Václava*

hlavní úlohu při zahájení a rychlém provádění „očisty“ sehrálo především proletářské prostředí velkých továren a výrobních podniků, které de facto stanovovaly rámec jejího provádění i v jiných oblastech.⁹ V případě univerzit a vysokých škol měla být organizovaná tzv. očištná akce ukončena k 15. září 1945, respektive po 4. říjnu 1945 podle dekretu prezidenta republiky č. 105/1945 Sb. převedena na nově vytvořené tzv. očištné komise při Zemských národních výborech (ZNV), jejichž činnost měla být ukončena k 31. březnu 1946.¹⁰ Odvolací instancí se stala vrchní očištná komise při Ministerstvu vnitra (MV) v Praze.¹¹

Pro bezprostředně poválečné období let 1945–1946 lze v personální oblasti konstatovat souběh opatření, která se naskýkala v rovině pracovně-právní i trestně-právní. V zásadě totiž vedle sebe existovaly – a uplatňovaly se či se navzájem nahrazovaly – jednak tradiční, rozumějme předválečné předpisy disciplinárního práva, jednak nové a dobově podmíněné ustanovení retribučního soudnictví,¹² postihující především delikty kolaborace či provinění proti tzv. národní cti v časově přesně vymezeném období, respektive působení a ingerence závodních rad dohlížejících na „očištnou akci“, jejichž vznik spadá ještě do okupace a které byly po osvobození řízeny Ústřední radou odborů (ÚRO).

Disciplinární řád podle zákona č. 79/1919 Sb. ze dne 13. února 1919 o služebním poměru učitelů vysokoškolských, respektive prováděcí vládní nařízení č. 35/1920 Sb. z 12. ledna 1920 k tomuto zákonu byly na úrovni jednotlivých fakult aktivovány hned po osvobození a za daných podmínek lze jejich aplikaci chápat v podstatě jako doklad kontinuity s předválečným obdobím, respektive dodržování zásad univerzitní autonomie.¹³ Disciplinární pravomoc podle nich měla patřit akademickému senátu, v období těsně po skončení války její výkon ovšem nesl prvky improvizace.¹⁴ Již zmíněné zřízení očištných komisí podle dekretu prezidenta republiky č. 105/1945 Sb. v podstatě znamenalo průlom do disciplinárního práva a eo ipso i do autonomie univerzit a vysokých škol, neboť všechny kauzy měly být postoupeny právě těmto komisím.¹⁵

Talicha se ztratilo. K problému národní očisty (1. část), Soudobé dějiny 16/1, 2009, s. 69–111. Pro státní správu srov. Eva ŠIMOVÁ, Personální „očista“ na ústředních úřadech Československé republiky po roce 1945, Praha 2013 (diplomová práce FF UK). Pokud jde o oblast mimouniverzitních, zejména rezortních výzkumných institucí, údaje chybí.

⁹ Mezi tyto podniky patřily především Zbrojovka a ČKD, v nichž měla být „očista“ dokončena již kolem 20. května 1945. Srov. Karel RŮŽIČKA, *ROH v boji o rozšíření moci dělnické třídy (1945–1948)*, Praha 1963, s. 28, pozn. 3. K jejímu provádění závodními radami viz dále v textu.

¹⁰ Ve skutečnosti skončila až k 4. květnu 1947. Srov. J. PULEC, *Přehled vývoje českého vysokého školství*, s. 12.

¹¹ J. PULEC, *Přehled vývoje českého vysokého školství*, s. 11–12.

¹² K přehledu literatury věnující se problematice poválečných retribučních soudů srov. Pavel ZEMAN, *Česká literatura o retribučním soudnictví*, in: Mečislav Borák (ed.), *Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu. Židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů a trestních komisí ONV 1945–1948*, Praha 2002, s. 9–22. Dále srov. především Daniela NĚMEČKOVÁ, *Retribuce a činnost Ministerstva spravedlnosti v letech 1945–1947*, *Paginae historiae 24/2*, 2016, s. 134–148, či Kateřina PORTMANN, *Příspěvek ke zhodnocení činnosti mimořádných lidových soudů v prvním retribučním období (1945–1947)*, in: Vladimír Beránek (ed.), *Pax bello potior. Sborník věnovaný doc. PhDr. Rudolfovi Andělovi, Liberec 2004*, s. 299–322. Dobově např. Prokop DRTINA, *Na soudu národa. Tři projevy ministra spravedlnosti Dr. Prokopa Drtiny o činnosti mimořádných lidových soudů a národního soudu*, Praha 1947.

¹³ Disciplinární řád pro univerzity a vysoké školy ovšem původně pocházel již z roku 1849. Srov. Emil HÁCHA, *Disciplinární právo*, in: Emil Hácha et al. (edd.), *Slovník veřejného práva československého*, I, Brno 1929, s. 389–408, zde s. 396. K vymezení disciplinárního deliktu a disciplinárním trestům srov. tamtéž, s. 400–404. Dále také Jaroslav Pošváb, *Disciplinární delikty*, Praha 1937 (zvl. otisk).

¹⁴ J. PULEC, *Přehled vývoje českého vysokého školství*, s. 10.

¹⁵ Tamtéž, s. 12.

Naproti tomu výrazem „revoluční opatření“, představující jednoznačné novum, byly myšleny především závodní (a zaměstnanecké) výbory, respektive rady, jež se začaly ustanovovat na základě oběžníku MŠANO z 25. května 1945.¹⁶ Jejich zřizování a působení bylo sice zamýšlené především pro průmyslové podniky a provozy, nicméně záhy získaly, i když po jistých korekcích týkajících se jejich složení, značnou moc i v nevýrobní oblasti, univerzity a vysoké školy nevyjímaje.¹⁷ V červnu 1945 bylo za první úkol závodních rad určeno odstranění zrádců a kolaborantů, o nichž měly informovat MŠANO v podobě protokolu.¹⁸ Nepracovaly přitom zpočátku podle jednotných směrnic a jejich záběr se spíše rozšiřoval.¹⁹ Podle usnesení z 27. července 1945 měly mj. „*spolurozhodovat (...) při přijímání a propouštění zaměstnanců*“.²⁰ Jejich vztah k základům právního státu celkem zřetelně dokládá např. projev předsedy ÚRO Evžena Erbana (1912–1994) v parlamentní rozpravě: „*Nesmíme se dáti zmásti těmi, kteří od 9. května t. r. volají po pořádku a respektování právního řádu. Vždycky, když se tvoří nový pořádek, je průvodním zjevem přechodné období nejistoty a chcete-li nepořádku. Jeho délka záleží na odporu reakce, majitelů společenských privilegií a konzervativních mozků (...) Ti, kteří jsou stoupenci starých poměrů, vidí nepořádek tam, kde se tvoří pořádek nový. Nebudeme trpět, aby v klíčových pozicích, jakými jsou ústřední úřady, seděly osoby, kterým je cizí a nevitáný nový vývoj v našem státě.*“²¹ Při připuštění námitek, že „*tato akce někde přesáhla přípustné meze a dopustila se určité nespravedlnosti vůči jednotlivcům*“, se ovšem stejně konstatovalo, že „*vždycky je lépe ublížití jednotlivci než ublížití celku (...) pácháním křivdy na celku, tj. na zájmech pracujících a celého národa, jest nedostatečně provedení očišťovací akce.*“²² Bohužel právě působení závodních rad na těchto institucích není doposud podrobně zpracováno, respektive kvantifikováno. Lze se tak v zásadě pouze domnívat, že jejich reálná moc byla na jednotlivých fakultách, respektive univerzitách a vysokých školách značně odlišná. Nicméně současně lze také předpokládat, že právě s jejich činností je pravděpodobně úzce spojena největší vlna zásahů do personálního složení akademické/vědecké obce v období poválečné tzv. třetí republiky.

* * *

Kauza řádného profesora botaniky a rektora UK v akademickém roce 1933/1934, PhDr. Karla Domina, jenž patřil přinejmenším po tři desetiletí k předním a světově uznávaným představitelům moderní české biologie, důležitým hodnostářům meziválečného

¹⁶ Dalibor STÁTNIK, *Závodní rady – iluze a skutečnost*, in: Z. Kokošková – J. Kocian – S. Kokoška, *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*, s. 374–386, zde s. 374–375, 377, 379. Ze starších prací srov. především Věra CHABROVÁ, *Závodní rady v roce 1945*, Praha 1971 (kandidátská dizertační práce FF UK). Dále srov. také Lubomír HLAVIENKA, *Volby do závodních rad v období let 1945–1948*, *Slezský sborník* 115/1, 2017, s. 117–130, a k situaci ve školství srov. J. PULEC, *Přehled vývoje českého vysokého školství*, s. 10.

¹⁷ K jejich širokému mocenskému záběru srov. D. STÁTNIK, *Závodní rady*, s. 376.

¹⁸ J. PULEC, *Přehled vývoje českého vysokého školství*, s. 10.

¹⁹ Tamtéž, s. 11.

²⁰ Cit. dle D. STÁTNIK, *Závodní rady*, s. 380.

²¹ Tamtéž, s. 383. Argumentačně obdobně v Brně např. prof. Jiří Kroha v létě 1945, srov. J. PULEC, *Přehled vývoje českého vysokého školství*, s. 11.

²² Antonín ZÁPOTOCKÝ, *Národní očista* (rozhlasový projev ze dne 15. 8. 1945), in: týž, *Po staru se žít nedá*, Praha 1947, s. 17–20, zde s. 17. Srov. rovněž týž, *O spravedlnosti, justici, prokurátorech a národní očištění*, in: tamtéž, s. 167–176.

akademického života a svým krajně pravicovým politickým angažmá rovněž zrcadlil velmi kontroverzní vývoj části českých elit ve 20. století, může v detailech přiblížit průběh těchto politicky motivovaných zásahů do personálního složení akademické obce, respektive univerzitní autonomie mezi květnem 1945 a únorem 1948.²³ Tato studie se opírá výhradně o prameny úřední provenience, uložené v Archivu Univerzity Karlovy v Praze a Archivu bezpečnostních složek tamtéž. Další rovinu kauzy bezesporu do budoucna umožní prameny soukromé provenience, uložené v Archivu Národního muzea v Praze a Masarykově ústavu – Archivu akademie věd tamtéž, respektive nalézající se v rodinném držení.²⁴

1. Rodinné zázemí, studium a akademická dráha

Karel Domin se narodil dne 4. května 1882 v Kutné Hoře.²⁵ Jeho otcem byl Karel Domin (27. 1. 1851 – 19. 4. 1922)²⁶, jenž tou dobou působil jako profesor matematiky na zdejším učitelském ústavu (tzv. paedagogiu). Jeho matka Adéla rozená Lindnerová (7. 9. 1858 – 27. 5. 1926) byla dcerou jedné ze zakládajících osobností české pedagogiky a ředitele téhož ústavu, působícího v letech 1872–1882 v Kutné Hoře, Gustava A. Lindnera (1828–1887).²⁷ Vazba na Lindnera ostatně zůstávala v rodině velmi silná; Dominův

²³ Z dobových životopisných hesel srov. Josef SUZA, *Domin Karel*, in: Otakar Chlup – Josef Kubálek – Jan Uher (edd.), *Pedagogická encyklopedie*, I, Praha 1938, s. 368; *Domin Karel*, in: *Naučný slovník přírodních věd pro školu a dům*, I, Praha 1937, s. 1876–1877; František A. NOVÁK, *Prof. Dr. Karel Domin padesátníkem*, in: *Časopis Národního muzea* 106, 1932, s. 81–87; *Zemřel prof. Domin*, in: *Vesmír* 32/7, 1953, s. 262, a Ivan KLÁŠTERSKÝ, *In memoriam prof. Dr. Karla Domina*, in: *Živa* 15 (53)/9, 1967, s. 180. Z nových prací srov. především Markéta HUBÁLKOVÁ, *Cestovatel Karel Domin 1882–1953*, Olomouc 2013 (diplomová práce FF UP); František KRAHULEC, *Karel Domin (1882–1953)*, in: *Živa* 60/4, 2012, s. LXV (zvl. příloha); Ladislav HOSKOVEC, *Domin Karel*, dostupné na <<http://botany.cz/cs/domin>> (1. 3. 2018); Jan JANKO – Jiří MARTÍNEK, *Domin Karel*, in: *Biografický slovník českých zemí (dále jen BSČZ)*, seš. 13, Praha 2010, s. 304–306; Jiří MARTÍNEK – Milošlav MARTÍNEK, *Kdo byl kdo: naši cestovatelé a geografové*, Praha 1998, s. 116–121, a *Slovenský biografický slovník* (od r. 833 do roku 1990), I, Martin 1986, s. 491. Dále srov. Marie BAHENSKÁ – Jan JANKO, *Osobní fond Karel Domin*, in: *Práce z dějin Akademie věd* 1/2, 2009, s. 125–135; Domin Karel, in: Milan CHURANĀ a kol., *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*, Praha 1994, s. 83–84. K jeho politickému působení David PROKOP, *Politická činnost prof. Karla Domina na Univerzitě Karlově*, Praha 2003 (diplomová práce na FF UK), a k odbornému přínosu Jan JANKO, *Vědy o životě v českých zemích 1850–1950* (= *Práce z dějin Akademie věd* B/12), Praha 1997, s. 29, 35, 37, 204, 216, 218–235, 239, 310, 349, 355, 358, 360, 363–367, 374–378, 385, 388, 440, 458, 462, 467, 478, 483, 504.

²⁴ Dominova obsáhlá pozůstalost je od roku 1963 uložena v Archivu Národního muzea (55 kartonů) a zbytek v Archivu Akademie věd (10 kartonů) v Praze, respektive v rodině. Část herbářů zůstala na Katedře botaniky PŘF UK v Praze a část rukopisů a soukromé knihovny ve správě České botanické společnosti (ČBS).

²⁵ Státní oblastní archiv (SOA) Praha, fond Sběrka matrik, Matrika narozených římskokatolické farnosti Kutná Hora 1892–1896, s. 330. V biografickém heslu z roku 1937 je jako místo narození chybně uvedena Příbram, srov. *Domin Karel*, in: *Naučný slovník přírodních věd pro školu a dům* (sv. 1), Praha 1937, s. 1876.

²⁶ *Domin Karel*, in: *Masarykův slovník naučný*, II, Praha 1926, s. 334.

²⁷ Dominova matka pocházela celkem z osmi sourozenců, srov. Josef CACH, *Gustav Adolf Lindner: Život a dílo zakladatele pedagogiky na filozofické fakultě Univerzity Karlovy*, Praha 1990, s. 16. K Lindnerově působení v K. Hoře srov. TÝŽ, *Gustav Adolf Lindner – klasik české pedagogiky propagátorem a skutečným učitelem moderního vyučování (učitelský ústav v Kutné Hoře 1872–1882)*, in: *K dějinám didaktických pomůcek na českých školách*, Píseň 1988, s. 14–16, a Jan UHER, *Lindner Gustav Adolf*, in: O. Chlup – J. Kubálek – J. Uher (edd.), *Pedagogická encyklopedie*, II, Praha 1939, s. 52–57. Dále srov. Josef CACH – Karel DVOŘÁK, *G. A. Lindner a jeho odkaz dnešku*, Praha 1970; Josef NOVÁK, *G. A. Lindner* (= *Budovatelé české školy národní* 3), Praha 1941, a Jan UHER, *Gustav Adolf Lindner ve světle svých deníků* (= *Časové otázky a rozpravy pedagogické* sv. XXXVI), Praha 1941. Vzpomínkově srov. František LOHR, *Gustav A. Lindner ve vzpomínkách svého žáka*, *Kutnohorský rozhled* 2/6–7, 1928, s. 86–88.

otec např. připravoval spisy svého tchána k opakovaným reedicím.²⁸ K odkazu svého děda z matčiny strany se hlásil s velkým časovým odstupem rovněž jeho vnuk.²⁹ Karel Domin ml. měl staršího bratra Gustava (nar. 23. 7. 1880), jenž vedl od roku 1926 pražskou městskou spořitelnu, a mladšího bratra Zdeňka (1884) narozeného již po přestěhování rodiny do Příbrami, který byl rovněž bankovním úředníkem.³⁰

Své školní vzdělání zahájil Domin v Kutné Hoře, příznačně v tzv. cvičné třídě učitelského ústavu. Tu ovšem navštěvoval pouze do svých deseti let, neboť roku 1892 se rodina přestěhovala do Příbrami, kde jeho otec působil jako ředitel učitelského ústavu. Zde Domin pokračoval s výtečným prospěchem ve studiu a roku 1900 také maturoval.³¹ Od zimního semestru akademického roku 1900/1901 začal studovat na české Filozofické fakultě v Praze přírodní vědy a vysokoškolská studia zakončil promocí 5. července 1904.³² To již ale působil jako asistent, nejprve u Ladislava J. Čelakovského (1834–1902), který patřil ke konstitutivním osobnostem české botaniky.³³ Vytvořil první vědecký soupis květeny českých zemí a prosadil zřízení botanické zahrady pro českou část pražské univerzity v Praze Na Slupi, která byla otevřena roku 1898 a existuje dodnes.³⁴ Pražská tzv. morfologická škola, v níž se významně uplatnil vedle Čelakovského také Josef Velenovský (1858–1949), si získala mezinárodní proslulost. Po úmrtí Čelakovského přešel Domin k jeho nástupci Velenovskému. Vzájemné vztahy přitom rozhodně nebyly ideální, neboť značně ambiciózní Domin, který byl později přezdíván také „fytocésar“, inicioval roku 1914 odstranění Velenovského z vedení botanické společnosti.³⁵ Dominova akademická dráha totiž mezitím rychle pokračovala. Ve věku pouhých pětadvaceti let se roku 1907 habilitoval ze systematické (soustavné) botaniky na filozofické fakultě, o čtyři roky později byl jmenován mimořádným profesorem a roku 1916 profesorem řádným, od roku 1919 pak i s plným platem.³⁶ V akademickém roce 1922/23 vykonával funkci děkana nově vzniklé (de facto vyčleněné) Přírodovědecké fakulty; byl v pořadí jejím druhým děkanem.³⁷ V důsledku osobních animozit s Velenovským vznikl roku 1922 dokonce samostatný Farmaceuticko-botanický

²⁸ Např. Gustav A. LINDNER, *Obecné vyučování. Učebnice pro ústavy ku vzdělání učitelův a učitelek*, Vídeň 1893.

²⁹ Explicitně včetně dobových citací např. Karel DOMIN, *Stát a kultura*, Praha 1936, s. 9, 14, 59.

³⁰ J. JANKO – J. MARTÍNEK, *Domin Karel*, s. 304.

³¹ Tamtéž.

³² Archiv Univerzity Karlovy (AUK) Praha, fond Matriky UK, i. č. 2, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity II (1900–1908), s. 786. K vysokoškolskému studiu a akademické dráze podrobně M. HUBÁLKOVÁ, *Cestovatel Karel Domin*, s. 8–38.

³³ K významu Čelakovského srov. Eva EISNEROVÁ-SPUDILOVÁ, *Význam pražské univerzity pro vývoj botaniky v Čechách v druhé polovině 19. století*, AUC–HUCP 7/2, 1966, s. 33–61, zde s. 44–45, a TÁŽ, *Plant Morphology and Ladislav Čelakovský (1834–1902)*, in: Acta Historiae rerum naturalium nec non technicarum, Praha 1965, s. 103–123.

³⁴ Lucie ČERMÁKOVÁ, *Nová, hezká, německá a česká: dělení pražské univerzitní botanické zahrady (1882–1898)*, Dějiny věd a techniky 49/2, 2016, s. 61–86.

³⁵ J. JANKO, *Vědy o životě*, s. 35.

³⁶ J. JANKO – J. MARTÍNEK, *Domin Karel*, s. 304.

³⁷ Jindra DUCHOŇOVÁ, *Seznam akademických funkcionářů v letech 1882–1939*, Archivní zprávy 1976, s. 14–36, zde s. 29. Srov. také Tomáš HERMANN – Michal V. ŠIMŮNEK, *Univerzita Karlova v Praze – Přírodovědecká fakulta – 90 let*, Praha 2010, s. 8–9, a Břetislav FAJRS, *Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy 1920–1998*, Praha 1998, s. 18–20.

ústav pod Dominovým vedením, který existoval až do roku 1927. Od toho roku působil také jako ředitel Botanické zahrady při téže fakultě.³⁸

Se svou ženou Gabrielou roz. Zdráhalovou (1885–1961) měl K. Domin syna Karla Vladimíra (14. 11. 1916 – 24. 2. 1990), jenž vystudoval nejdříve Přírodovědeckou fakultu a posléze i práva a stal se advokátem působícím v Praze.³⁹ Dominova rodina bydlela od roku 1910 v Praze v Nuslích, posledně v Oldřichově ul. 1.

2. Odborný přínos a zásluhy o ochranu přírody

Dominovy odborné zájmy i přínos byly značně rozsáhlé. V počátcích se věnoval především studiu české květeny, na což navázal pracemi morfologickými. Ty ovšem byly založeny především na vnějších znacích, tzn. rozšířeny o aspekty geografické a ekologické.⁴⁰ Tím platí za průkopníka rostlinné geografie – fyto geografie a geobotaniky, tzn. disciplín zabývajících se vztahem rostlin ke svému prostředí. Specifický byl též jeho zájem o léčivé rostliny (farmakobotanika), který prakticky využil pod gescí rakousko-uherského Ministerstva války roku 1915 ve výboru pro sběr léčivých rostlin (*K. u. k. Kriegsmedikamenten-Kommittee*) v okupované části tehdejšího Ruska.⁴¹

Velmi brzy začal podnikat daleké studijní cesty, a to nejen po Evropě (Královská botanická zahrada v Kew Gardens u Londýna), ale také do tehdy na české poměry značně exotických končin (jihovýchodní Asie, Austrálie). V letech 1916–1931 monograficky publikoval k četným oblastem českým a posléze i československým (Brdy, České Středohoří, Rudohoří, Malé Karpaty, Císařský les, Boubínský prales, údolí Vltavy ad.). Ze systematických monografií lze uvést např. práce týkající se rodu smělek (1907), sedmikrásek (1908), jitrocelů (1933) a divizen (1935). Věnoval se také otázkám teoretické biologie, a to zejména ve vztahu k evoluční teorii.⁴² Přinášel ovšem i důležité konceptuální a metodologické podněty, jak o tom svědčí ve své době reflektovaná geobotanická kniha *Problémy a metody rostlinné sociologie a jejich použití pro výzkum travních a pastvinných porostů republiky Československé* (1923).⁴³ Velkou prací věnoval eurytopním areálům, tzn. bez vyhraněných nároků na prostředí.⁴⁴

Po vzniku Československa prohloubil díky kontinuální finanční podpoře Ministerstva školství a národní osvěty (MŠANO) zejména geobotanický a rostlino-geografický

³⁸ Srov. Václav JIRÁSEK, *Průvodce po botanické zahradě Karlovy university*, Praha 1938, a nejnověji Filip PAULUS – Šárka STEINOVÁ – Jiří ŠTĚCHOVSKÝ, *Univerzitní botanické zahrady v Praze v letech 1775–1945*, Praha 2018.

³⁹ K. Domin nejmladší kromě jiného zastupoval také svého otce při procesu v roce 1946.

⁴⁰ J. JANKO, *Vědy o životě*, s. 216, 219, 226–235.

⁴¹ Archiv bezpečnostních složek (ABS) Praha, sig. 301-61-3, protokolovaná výpověď K. Domina, 23.–24. 12. 1946. Srov. také Zprávy, in: Národní politika 33/161, 12. 6. 1915, s. 4.

⁴² K. DOMIN, *Úvod k novějším teoriím vývojevým*, Praha 1909. V tomto případě se jednalo o velmi spornou práci, kterou napadl zejm. Emanuel Rádl (1873–1942), jenž de facto Domina obvinil z plagiátorství cizojazyčných prací. K tomuto veřejnému sporu s Dominem v kontextu dalších dobových plagiátorských afér srov. Tomáš HERMANN, *Originalita vědy a problém plagiátu. Tři výstupy Emanuela Rádla k jazykové otázce ve vědě z let 1902–1911*, in: Harald Binder – Barbora Krivohlavá – Luboš Velek (edd.), *Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v habsburské monarchii 1867–1918*, Praha 2003, s. 441–468.

⁴³ K bližšímu rozboru srov. J. JANKO, *Vědy o životě*, s. 375–376.

⁴⁴ Karel DOMIN, *O podstatě areálů eurytopních. Studie fyto geografická*, Praha 1916–1926.

průzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi.⁴⁵ Za všechny publikované práce k této problematice uveďme např. *A Phytogeographical Outline of the Zonal Division in the Western Carpathians* (1923), *Květena horského kotle mezi Žďárskou Vidlou a Havranem v Bielských Tatrách* (1925), *Příspěvek k poznání vegetačních poměrů a květeny Malého Havranu v Bielských Tatrách* (1929), *Československé bučiny* (1931) či *Vegetační poměry Kováčovských kopců* (1931). Na terénní práci na východě republiky se podílela celá řada jeho žáků (M. Deyl, J. Dostál, Vl. Krajina, P. Sillinger).⁴⁶ Hluboká znalost a záliba v tatranské flóře ho vedla k formulování myšlenky zvláštní ochrany tohoto území, stal se průkopníkem myšlenky tatranského národního parku, který byl realizován roku 1949 (TANAP) a dnes je biosférickou rezervací UNESCO.⁴⁷ Byl také hlavním editorem reprezentativní práce o Tatrách, jež v meziválečném období vyšla pod gescí Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy *Naše Tatry* (1931). Na vznik Československa svým způsobem navázal i ve svém největším kompendiu, zpracovaném spolu s brněnským kolegou Josefem Podpěrou (1878–1954) z Masarykovy univerzity v Brně, nazvaném *Klíč k úplné květeně Republiky československé* (1928), které mělo téměř 1100 stran a zůstávalo využívanou určovací pomůckou až do 50. let 20. století. To bylo mj. výsledkem strategické dohody s Podpěrou o rozdělení zájmových sfér v oblasti floristického výzkumu v Československu z roku 1919; zatímco Domin si vyhradil zpracování materie z Čech, Slovenska a Podkarpatské Rusi, Podpěra se věnoval pouze Moravě a bývalému tzv. Rakouskému Slezsku.⁴⁸

Velký vliv měl ve své době Domin rovněž na formování zásad ochrany přírody. Jak již bylo uvedeno, uveřejnil roku 1926 s kolektivem spolupracovníků koncepci československo-polského národního parku Vysoké Tatry. Vycházel přitom z vědecké konference, konané o dva roky dříve a týkající se vymezení státní hranice na území Vysokých Tater (tzv. Krakovský protokol). Tehdy bylo mj. doporučeno, aby byl v Tatrách zřízen park po americko-kanadském vzoru. S ochranou přírody je spojen i kontroverzní příběh s ochranou pohoří Brdy. Na začátku byla Dominova publikace *Brdy* (1903), jež byla oceněna finanční prémie ze Simlovy nadace podporující talentované české přírodovědce. O třiadvacet let později se Domin k problematice vrátil obsáhlou studií, která reagovala na zřízení vojenského výcvikového prostoru Jince (1926).⁴⁹

V meziválečném období vstoupil do širšího povědomí veřejnosti především díky cestopisům. Z nich je třeba uvést především *Dvojím rájem* (1911; společně s J. Danešem), v němž ve dvou dílech přiblížil svou cestu z let 1909–1910 na Jávu, Ceylon a po Austrálii,

⁴⁵ M. HUBÁLKOVÁ, *Cestovatel Karel Domin*, s. 22.

⁴⁶ M. BAHENSKÁ – J. JANKO, *Osobní fond Karel Domin*, s. 127.

⁴⁷ Karel DOMIN, *Tatranské obrazy*, Praha 1926; též, *Projekt přírodního parku tatranského*, Praha 1926.

⁴⁸ J. JANKO, *Vědy o životě*, s. 363. Souhrnně v kontextu meziválečné botaniky též Tomáš HERMANN – Jan JANKO, *Století české biologie*, II, *Botanika a související obory po vzniku republiky*, Živa 2019, č. 2, s. 53–56.

⁴⁹ Karel DOMIN, *Studie o vegetaci Brd a povšechné úvahy o dějinách lesních společenstev a o vztazích lesa k podnebí a půdě*, Praha 1926. Domin vyslovil především prognózu o zhoubných následcích odlesnění stovek hektarů lesa na územích budoucích střešnic pro vegetaci, druhovou rozmanitost i místní klima. K tomu se přihlásili i další přední přírodovědci ve zvláštním memorandu. Tyto katastrofické prognózy se nenaplnily a naopak sekundární biotopy, mj. i přírodě blízké mokré louky až zvláštní typy rašelinišť (tzv. blanket bogs), se v roce 2015 staly součástí nově zřízené chráněné krajinné oblasti. Dominův význam pro ochranu přírody připomíná mj. přírodní památka ev. č. 1142, tzv. Dominova skalka v centrální části Chráněné krajinné oblasti Slavkovský les.

knihu *Za jižním sluncem* (1926), která vznikla na základě cest do Středomoří, a čtyřdílný titul *Dvacet tisíc mil po souši a po moři* (1928–1931), jež sepsal po cestě do USA a na Malé Antily při příležitosti mezinárodního botanického kongresu konaného roku 1926 v Ithace.⁵⁰ Svou poslední předválečnou cestu do severní Afriky popsal v knize nazvané *V říši marockého sultána* (1940).⁵¹ Na svých cestách prováděl rozsáhlé sběry, k nimž následně publikoval odborné monografie, jako v případě australské materie pod německým názvem ve dvou svazcích *Beiträge zu Flora und Pflanzengeographie Australiens* (1915–1929). Věnoval se rovněž popularizaci pro ovocnáře a pěstitele či využití koření. Roku 1931 tak čítala jeho odborná bibliografie na 500 prací a na konci jeho života dosáhla přes 800 položek.⁵²

Ruku v ruce s jeho odborným působením šly také organizační aktivity. Roku 1912 inicioval vznik České botanické společnosti (předseda v letech 1914–1945), byl zakladatelem a předsedou Geobotanické Karpatské Unie, založil Ústřední komisi pro sběr léčivých bylin při Ministerstvu veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy (1920), inicioval vznik a byl dlouholetým hlavním redaktorem časopisů *Věda přírodní* (1920–1945; stará řada) či *Acta botanica bohémica* (1922–1947). Byl členem mnoha domácích i zahraničních odborných společností, jako např. Královské české společnosti nauk (1913 mimořádný člen, 1916 řádný člen, 1948 vyškrtnut) či České akademie věd a umění (1919 dopisující, 1921 mř. a 1924 ř. člen).⁵³

3. Politické angažmá, „boj“ o Karolinum a tzv. insigniáda

Domin byl veřejně angažovaným intelektuálem. Ačkoliv později zdůrazňoval, že k politice ho přivedly především zájmy kulturní a odpor proti vyhraněnému stranictví, roli sehrál velmi pravděpodobně mj. i jeho značně ambiciózní naturel. Ve své vlastní výpovědi spojoval počátky s první světovou válkou, v níž se prý měl podílet na protirakouském odboji, za což byl vyznamenán Československou revoluční medailí.⁵⁴ Hned 29. října 1918 vstoupil do Národního výboru jako čestný úředník a později se při prezidiu vlády podílel na vybudování cizineckého úřadu (1918–1919).⁵⁵ V téže době se stal členem Československé národní demokracie, vedené prvním československým ministerským předsedou Karlem Kramářem (1860–1937).⁵⁶

Do širokého povědomí se jako politická figura nicméně dostal až v polovině kritických 30. let poté, co byl 29. května 1933 jednomyslně zvolen rektorem Univerzity Karlovy a 21. září

⁵⁰ K detailnímu popisu Dominových cest srov. M. HUBÁLKOVÁ, *Cestovatel Karel Domin*, s. 46–94; J. MARTÍNEK – M. MARTÍNEK, *Kdo byl kdo: naši cestovatelé*, s. 116–121.

⁵¹ Srov. M. HUBÁLKOVÁ, *Cestovatel Karel Domin*, s. 73–83.

⁵² F. A. NOVÁK, *Prof. Dr. Karel Domin padesátníkem*; J. JANKO – J. MARTÍNEK, *Domin Karel*, s. 305. Srov. rovněž Václav PETŘÍČEK, *Fytogeografické poměry západní části České křídové tabule*, část 1, Praha 1974 (rigorózní práce na Přírodovědecké fakultě UK), s. 136–138 (bibliografický výběr).

⁵³ Alena ŠLECHTOVÁ – Josef LEVORA, *Členové České akademie věd a umění 1890–1952*, Praha 2004, s. 59–60. Pro členství v zahraničních společnostech srov. *Who's Who in Central and East-Europe 1933/34*, Zurich 1935, s. 216–217.

⁵⁴ ABS Praha, sig. 301-61-3, protokolovaná výpověď K. Domina, 23.–24. 12. 1946.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ K významu K. Kramáře srov. Josef BÍLEK – Luboš VELEK, *Karel Kramář (1860–1937)*, Praha 2010.

1933 uveden v úřad.⁵⁷ Na první schůzi akademického senátu 20. října 1933 byl schválen návrh historika a univerzitního archiváře Václava Vojtíška (1883–1974) z předešlého roku na zřízení univerzitního muzea v budově Karolina a současně měl být vyřešen i palčivý problém univerzitního archivu.⁵⁸ S tímto záměrem celkem logicky souviselo naplnění §3 (vlastnictví Karolina) a §5 (předání insignií, jež měla ve správě Německá univerzita) tzv. Marešova zákona o UK č. 135/1920, který byl od samého přijetí negován německou akademickou obcí.⁵⁹ Zanedbané a do pozemkových knih nepřeepsané Karolinum mělo být navíc reprezentativně upraveno a opraveno s výhledem na blížící se 600. výročí UK v roce 1948; zdrojem měly být mj. i výnosy národní sbírky.⁶⁰ Vyznáváje zásadu *Lex civium dux*,⁶¹ Domin ke své motivaci po válce uvedl: „*Jako rektor při slavnostní instalaci skládal jsem slib na knihu s univerzitním zákonem z roku 1920, který v tu dobu byl stále ještě neproveden. Podle svého zvyku plnit své povinnosti, řekl jsem si, že stůj co stůj provedu nesplněný zákon.*“⁶² Jednalo se svým způsobem vlastně o situaci více než symbolickou, kdy kutnohorský rodák chápal historicky naplnění nejen zakládací listiny Karla IV., ale také kutnohorského dekretu z roku 1409.⁶³ Původně majetková a administrativní záležitost měla ovšem neobyčejný potenciál pro politizaci a změnila se v kauzu *sui generis*, která se zpravidla – a poněkud zjednodušeně – shrnuje pod pojem tzv. insigniády.⁶⁴ Intabulace (zavkládování) Karolina byla provedena 14. února 1934. Předání insignií (rektorských a děkanských žezel, zlatých a pozlacených řetězů hodnostářů zrušených doktorských sborů a pečeti), na něž přednesl požadavek 20. října 1933, se nakonec uskutečnilo výnosem MŠANO z 20. listopadu 1934. Dominovi samotnému politický rozměr celé kauzy samozřejmě neunikal. V souladu se svou pravicovou politickou orientací ho chápal především jako „*střetnutí myšlenky národní s obojakoostí, opatrnickvím a více méně zastíraným germanofilstvím naší levice*“.⁶⁵ Naproti

⁵⁷ Srov. instalační přednášku Karel DOMIN, *Ochrana přírody s hlediska biologa*, Praha 1933; TÝŽ, *Můj rektorský rok*, in: Karel Domin – Josef Hutter – Václav Vojtíšek, *Karolinum – statek národní*, Praha 1935, s. 22–28; TÝŽ, *Můj rektorský rok*, Praha 1934, s. 52–55. Dále srov. Jan HAVRÁNEK, *Rozmach a perzekuce*, in: Jan Havránek – Zdeněk Pouta (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy, IV, 1918–1990*, Praha 1998, s. 19–60, zvl. s. 41–45.

⁵⁸ Adam HORKÝ, *Dějiny ve vlastní režii*, AUC-HUCP 55/2, 2015, s. 17–80.

⁵⁹ Karel DOMIN, *Marešův univerzitní zákon z 19. února 1920 a boj o Karolinum*, in: K. Domin – J. Hutter – V. Vojtíšek, *Karolinum – statek národní*, s. 8–21. Ke genezi srov. K. DOMIN, *Můj rektorský rok*, 1934, s. 68–97. Dále srov. Jan HAVRÁNEK – Zdeněk POUTA (eds.), *Dějiny Univerzity Karlovy, IV, 1918–1990*, Praha 1998, s. 20–23. K Marešovi srov. Vilém LAUFBERGER, *František Mareš*, *Časopis lékařů českých* 81/8, 1942, s. 209–212.

⁶⁰ K. DOMIN, *Můj rektorský rok*, 1934, s. 24, 98–107, 126–151. K nejstarší historii Karolina a vazbě na kutnohorský rod Rotlevů srov. Michal SVATOŠ, *Obecné učení (1347/8–1419)*, in: Michal Svatoš (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy, I, 1347/48–1622*, Praha 1995, s. 27–100, zde s. 42–46. Dále srov. Josef PETRÁŇ, *Karolinum. Historický klenot Univerzity Karlovy*, Praha 1995.

⁶¹ K. DOMIN, *Můj rektorský rok*, 1934, s. 23.

⁶² ABS Praha, sig. 301-61-3, protokolovaná výpověď K. Domina, 23.–24. 12. 1946.

⁶³ K. DOMIN, *Můj rektorský rok*, 1934, s. 22, 23.

⁶⁴ Tamtéž, s. 155–159. Dále srov. především Jiří MÜLLER, „*Insigniáda*“ na stránkách *Přítomnosti*, Praha 2013 (bakalářská práce PedF UK); Tomáš PASÁK, *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*, Praha 1999, s. 145–151; J. HAVRÁNEK, *Rozmach a perzekuce*, s. 41–45; Karel KUČERA – Miroslav TRUC, *Poznámky k fašizaci německé univerzity pražské*, AUC-HUCP 1, 1960, s. 203–228. K dnes ztraceným insigniím srov. Karel HRUZA, *Der deutsche Insignien- und Archivalienraub aus der Prager Universität 1945*, *Bohemia* 48/2, 2008, s. 349–411; OTTO HERBER, *Insignie, medaile, taláry Univerzity Karlovy*, Praha 1987, s. 11, 27–38, a k jejich zobrazení viz K. DOMIN – J. HUTTER – V. VOJTÍŠEK, *Karolinum – statek národní*, s. XVIII, XIX, a Alžběta BIRNBAUNOVÁ, K navrácení historických insignií Karlově universitě, in: *Pestrý týden* 1. 12. 1935, s. 5. Srov. také M. HUBÁLKOVÁ, *Cestovatel Karel Domin*, s. 28–31.

⁶⁵ K. DOMIN, *Můj rektorský rok*, 1934, s. 22. Pro příznačně polarizovanou dobovou argumentaci srov. *Pravda a právo zvítězí. Poučné obrázky z fronty proti obhajobě práv české Karlovy university*, in: *Národní listy* 73/127, 11. 5. 1934, s. 2.

tomu hlasy z protivného tábora mu vytýkaly, že jako „*rektor naplnil rok svého úřadování politickou agitací pro kartel oposice, aniž se universita dovedla proti jeho politickostranické činnosti ohradit*“.⁶⁶ Dominův nacionalismus pak byl označen za „*duté, otřelou lyrikou naperfumované heslo, přijímané jako všelék*“.⁶⁷

Události let 1933–1934 zvýšily Dominovu popularitu v krajně pravicových kruzích.⁶⁸ To ostatně považovali jeho političtí odpůrci za hlavní motivaci, kterou neopomněli připomenout ani s dlouhým časovým odstupem na počátku 60. let 20. století: „*Sémě svého zrádovství zastírali [čeští fašisté – pozn. aut.] protiněmeckými hesly. Pokusili se rozpoutat vlnu nacionálního šovinismu a tím strhnout na sebe ty vrstvy, které odmítaly německý fašismus, ale neznaly ještě skutečnou cestu boje proti tomuto barbarskému nebezpečí. V této situaci čeští fašisté hledali do svého čela muže, kterého mohli postavit proti komunistům i proti tzv. hradní buržoazii. Tímto mužem se měl stát Karel Domin, vědec a rektor university, ‚nadstranicky poctivý‘ vlastenec, který nebyl dosud kompromitován styky se Živnobankou ani styky s košilemi různých barev, ani s bojůvkami stávkokazů a židobijců. Jak představit tohoto ‚čestného vlastence‘ českému lidu? Jak upřít zrak mnoha dobrých českých a slovenských lidí k tomuto ‚hrdinovi‘, jenž má vyvést národ z tíživé situace politické a hospodářské? Kde prezentovat rektora Domina? Samozřejmě na universitě. Samozřejmě v kulturním a vědeckém středisku národa, kde mají být střeženy a rozvíjeny nejlepší kulturní tradice národa. Samozřejmě na půdě ‚zcela apolitické‘ a celonárodní, kde šidlo v pytlí nejlíp schováš. A to tím spíše na universitě, protože se tu najde i dobrá stafáž. V buržoazní republice byla přece na vysokých školách soustředěna ‚zlatá mládež‘, synkové továrníků, zelená mládež z dvorů velkostatkářů a velkých sedláků, ale i synkové bohatých advokátů a lékařů.*“⁶⁹

Vlajka, která se krátce předtím (1928–1930) ustavila na obrysu studentských požadavků, aby byl zaveden numerus clausus pro židovské studenty, příklonu ke stavovskému zřízení a tzv. křesťanské morálce, věnovala Dominovi čestný diplom, který měl viset na čestném místě v jeho pracovně Botanického ústavu.⁷⁰ Ten proti tomu rozhodně neprotestoval, mj. kvůli angažmá jeho univerzitního kolegy a patrně politického vzoru Františka Mareše ve Vlajce.⁷¹ Navíc Vlajka touto dobou usilovala o spolupráci s polskými nacionalisty, což Dominovi konvenovalo.⁷² Když v roce 1935 bylo zřejmé, že dosavadní místopředseda Národního shromáždění za národní demokracii František Lukavský (1874–1937) nebude již ze zdravotních důvodů kandidovat, otevřela se pro Domina možnost dalšího politického působení. Přijal po něm mandát za nově ustanovené Národní sjednocení, jehož součástí se

⁶⁶ V. KOVÁŘ, *Jeho rektorský rok*, in: Přítomnost 12/7, 20. 2. 1935, s. 101–103.

⁶⁷ Tamtéž, s. 103.

⁶⁸ Srov. Karel DOMIN, *Pravda o boji o naši univerzitu*, Praha 1934. Tato kniha, která vyšla i německy a vedle Domina do ní přispěl mj. i F. Mareš, byla publikována jako sv. 4 v Knihovně kulturního odboru Vlajky.

⁶⁹ Zoltán BOREK – Jaroslav LHOTKA, *Studentské bouře*, in: *Za lepší časy. Sborník statí vzpomínek na studentské pokrokové hnutí třicátých let*, Praha 1963, s. 96–104, zde s. 97. K politické polarizaci způsobené tzv. insigniádou srov. Ivan PFAFF, *První protifašistický manifest českých intelektuálů*, in: *Český časopis historický* 91/2, 1993, s. 247–267.

⁷⁰ ABS Praha, sig. 13394, protokolovaná výpověď F. Nováka, 27. 12. 1946.

⁷¹ Ivo PEJČOCH, *Fašismus v českých zemích. Fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945*, Praha 2011, s. 126–150. Srov. také Petr MAŇKOS, *Vztah mezi československými fašistickými a fašizujícími stranami v období první republiky*, Praha 2012 (diplomová práce FSV UK).

⁷² T. PASÁK, *Český fašismus*, s. 137.

stala také původní národní demokracie a do jehož vedení na Plzeňsku Domin vstoupil.⁷³ Ve volbách byl dne 19. května 1935 zvolen poslancem, přičemž se opakovaně dosti agresivně vyslovoval za národní a nikoli národnostní stát, tzn. i proti požadavkům Sudetoněmecké strany (SdP). Národní sjednocení zaměřoval protihenleinovskými a protikomunisticky; požadoval zákaz obou stran.⁷⁴ Politiku prezentoval protistranicky, především kulturně a „hraničářsky“, což mj. shrnul do sloganu: „*silný a zdravý národní stát československý, hospodářsky pevný, přející vzdělanosti a dávající každému občanu plnou svobodu*“.⁷⁵ Protiněmeckou národoveckou linii, někdy dobově označovanou rovněž jako tzv. integrální národovectví, podpořil nejen kritikou Karla H. Franka (1898–1946) v Národním shromáždění, ale např. i požadavkem na zrušení jedné německé techniky.

Po Mnichovu se stal předsedou Akce národní obrody (ANO), které se ustanovilo 30. října 1938 na základě výzvy „Národe“ v Národních listech, a záhy přešel do Strany národní jednoty, která vznikla 18. listopadu 1938.⁷⁶ V ANO se sloučily antisemitská Árijská jednota, části Národní demokracie a Hnutí mladých advokátů a lékařů. Brojila proti „internacionalismu a nezdravému humanitářství“ a prosazovala boj proti dosavadnímu systému politických stran.⁷⁷ Požadovala zavedení stavovského řádu, byla vyhraněně antisemitská a vyžadovala „řešení rasové otázky“.⁷⁸ Zajímavé je, že vedle předních představitelů šlechty (J. Lobkowicz, K. Schwarzenberg) byli ve vedení ANO účastní i další akademičtí činovníci UK, jako např. kardiolog Stanislav Mentl (1894–1981), gynekolog Josef (Joe) Gruss (1884–1968), právník Vilém Funk (1875–1955) či muzikolog Josef B. Foerster (1859–1951).⁷⁹

4. Okupace a válka

V atmosféře všeobecné pomnichovské deprese a nerealistických očekávání do budoucna se v březnu 1939 Domin vyslovil pro rovnoprávnou spolupráci s Němci.⁸⁰ Po 15. březnu 1939 přivítal výstavbu „*nové totalitní strany*“ (Národního souručenství), která se podle něj měla stát „*nerozbornou stavbou z kvádrů*“.⁸¹ Krátce nato se nicméně z veřejného života stáhl. Po 17. listopadu 1939 končí i jeho univerzitní kariéra, i když mohl až do srpna 1940 stále navštěvovat svůj ústav a využívat knihovnu.⁸² Po 17. listopadu 1939 stál až do jeho násilné likvidace rovněž v čele tradičního spolku *Mensa academica*. Po tomto datu mohl vybavení ústavu přesunout na Albertov 6, respektive od 20. listopadu 1941 do Budečské

⁷³ Tamtéž, s. 143–145, a také Veronika VOZŇAKOVÁ, *Vliv českého fašismu na Národní demokracii a její podoby*, Praha 2016, s. 59–61 (diplomová práce FSV UK).

⁷⁴ T. PASÁK, *Český fašismus*, s. 182–183.

⁷⁵ ABS Praha, sig. 301-61-3, protokolovaná výpověď K. Domina, 23.–24. 12. 1946.

⁷⁶ Jan RATAJ, *Návrat a nástup. Český systémový koncept krajně pravicového řádu za druhé republiky*, Politologická revue 12/1, 2006, s. 54–80; Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha 2004; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997.

⁷⁷ Cit. dle T. PASÁK, *Český fašismus*, s. 227.

⁷⁸ T. PASÁK, *Český fašismus*, s. 227.

⁷⁹ V. VOZŇAKOVÁ, *Vliv českého fašismu*, s. 43.

⁸⁰ Srov. Karel DOMIN, *Naše spolupráce s Němci*, Nedělní list 13/64, 5. 3. 1939, s. 1.

⁸¹ Karel DOMIN, *Do vlastních řad*, Moravská orlice 77/118, 23. 5. 1939, s. 2.

⁸² ABS Praha, sig. 13394, protokolovaná výpověď F. Nováka, 27. 12. 1946.

ul. 6 v Praze, kde měla sídlo stále pracující Ústřední komise pro sběr léčivých rostlin.⁸³ Tu Domin založil již roku 1919/1920, později ji převzalo Ministerstvo veřejného zdravotnictví a během protektorátu spadala pod Státní zdravotní ústav.⁸⁴ Toto institucionální krytí mu umožnilo pokračovat v podstatě ve velkolepém projektu, tzv. floristické akci, jejímž cílem bylo vydání katalogu komplexní květeny na území Československa, respektive za daných okolností Čech a Moravy. Jeho vznik ohlásil v tisku již na podzim 1938, nicméně celý projekt se dosti paradoxně rozběhl až během okupace. Akce byla tvořena především pracovníky uzavřeného Botanického ústavu PřF UK a současně členy České botanické společnosti; v letech 1940–1945 se na ní mělo podílet až 700 spolupracovníků.⁸⁵ Maximum údajů bylo Dominem zaneseno do jeho kartotéky, částečně zpracováno v citovaných příspěvcích v *Acta Botanica Bohemica*. Nashromážděný herbářový materiál dodnes představuje zřejmě největší nárazový přírůstek Herbářových sbírek UK, kam byl po válce přesunut. Výsledky tzv. floristické akce nicméně byly zúročeny a vytěženy až v poválečném období.⁸⁶ Práce na květeně Československa převzala mladší generace botaniků pod vedením Josefa Dostála (1903–1999). V letech 1948–1950 vznikla zejména za použití podkladů akce dvoudílná publikace ke květeně ČSR, na kterou navázaly klíče k úplné květeně ČSR.⁸⁷ Sám Domin pořizoval excerpta a záznamy k české floristice, které byly publikovány teprve dlouho po skončení války a Dominově smrti pod redakcí Jána Futáka (1914–1980) jako *Bibliografía k flóre ČSR do r. 1952*.⁸⁸ Z válečného období pocházejí i v podstatě monograficky zpracované výsledky Dominova floristického výzkumu ze Mšenska.⁸⁹ Konečně ještě koncem 60. let 20. století se v suterénním skladu Katedry botaniky PřF UK v Benátské ulici nacházely balíky nsvázaných knih, jež nikdy nebyly oficiálně distribuovány. Jedná se o téměř pětisetstránkovou Dominovu monografii *Užitkové rostliny domácí i cizí*, vydané nakladatelstvím J. R. Vilímek roku 1944.⁹⁰

Samostatnou kapitolu z období okupace představuje (opět) zvýšený zájem o léčivé rostliny a jejich využití. Tehdy totiž chyběla na trhu většina zboží importovaného z území nacházejícího se mimo Velkoněmeckou říši, což v lékárnictví vedlo mj. k upřednostňování galeník před syntetickými léčivy, respektive rozvíjení farmakognozie. Domin měl i v této oblasti výsadní postavení. Již roku 1923 publikoval důležitý přehled, na který bylo možné za druhé světové války navázat.⁹¹

⁸³ Tamtéž, 301-61-3, protokolovaná výpověď K. Domina, 23.–24. 12. 1946.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ J. JANKO – J. MARTÍNEK, *Domin Karel*, s. 305.

⁸⁶ Maximum příspěvků z floristické akce bylo publikováno v *Acta Botanica Bohemica: opes praestante ministerio instructionis publicae*, která vycházela pod redaktorstvím K. Domina a J. Podpěry v letech 1922–1947.

⁸⁷ Josef DOSTÁL, *Květena ČSR a ilustrovaný klíč k určování všech cévnatých rostlin, na území Československa planě rostoucích nebo běžně pěstovaných*, I–II, Praha 1950.

⁸⁸ Ján FUTÁK – Karel DOMIN, *Bibliografía k flóre ČSR do r. 1952*, Bratislava 1960. Srov. M. BAHENSKÁ – J. JANKO, *Osobní fond Karel Domin*, s. 128.

⁸⁹ Karel DOMIN, *Prodromus květeny Mšenská s úvodní statí o vegetačních poměrech Mšenska až k Polabí u Mělnické Vrutice a západnímu okraji Mladoboleslavská*, *Acta Botanica Bohemica* 13, 1941, s. 1–235 (vyšlo 1942).

⁹⁰ Karel DOMIN, *Užitkové rostliny domácí i cizí* (= *Rostlinopis*, sv. X, díl 1), Praha 1944.

⁹¹ Karel DOMIN – Eduard SKARNITZEL, *Léčivé rostliny obecné potřeby*, Praha 1941. Kromě této publikace vyšly během protektorátu ještě Sebald KRKOŠKA, *Pěstování rostlin léčivých a kořených* (= *Rostlina a člověk*, sv. 2), Praha 1941, dále dvoudílná práce František DLOUHÝ, *Léčivé rostliny*, I–II, Praha 1940–1941, třetí vydání knihy Karla JANDY, *Nomina atque synonyma pharmaceutica et technica*, Praha 1941–1942, a konečně Karel PEJML, *Naše léčivé rostliny / Unsere Heilpflanzen*, Praha 1943. Časopis *Léčnické listy* vydal v roce 1940 brožuru *Dosování drog a názvosloví léčivých rostlin* od PhMr. Z. Blažka. Druhá příručka měla pět částí. V první byly

Od 1. května 1942 byl dán na dovolenou s čekatelným, což bylo po válce přisuzováno jeho až překvapivě dobrým vztahům s představiteli Německé Karlovy univerzity (*Deutsche Karls-Universität*), zejména komisařem pro uzavřenou Přírodovědeckou fakultu UK, botanikem a příslušníkem SS, profesorem Viktorem Denkem/Czurdou (1897–1945). Z druhé ruky se dochovalo poválečné svědectví, že „v době okupace byly v profesorském sboru přírodovědecké fakulty německé university vzneseny stížnosti na mírný postup vůči profesorovi Dominovi ze strany Němců, že však profesor Czurda-Denk prohlásil, že Dominova činnost byla již náležitým způsobem prověřena, a to již od doby starého Rakouska, a že je Dr. Domin s hlediska německého vyhovující“.⁹² I když byly Dominovy protiněmecké postoje z let 1933–1938 okupačním místům bezesporu velmi dobře známy a jeho úloha z let 1933–1934 rozhodně nebyla zapomenuta, kromě jednoho výsledku na pražském gestapu, který ovšem zmiňuje pouze sám Domin, ho nacistické úřady žádným způsobem nepronásledovaly.⁹³ Jen na okraj v této souvislosti uvedme, že tak vlastně sdílel osud svého kolegy z PřF UK a prezidentského kandidáta z roku 1935, botanika a pozdějšího akademika Bohumila Němce (1873–1966), kterého německé úřady také nepronásledovaly. Po válce Domin také zdůraznil odbojové aktivity ve skupině „M-39 – Nová cesta“.⁹⁴ Doložena nebyla ani žádná Dominova přímá denunziace apod. Při svém prvním poválečném výsledku k tomu pouze uvedl: „Za německé okupace jsem ani nepsal ani nijak veřejně nevystupoval. Pokud jsem něco publikoval, týkalo se to jedině a výlučně mého vysokoškolského oboru, botaniky.“⁹⁵ Doplňme jen, že teprve za války (1940) vyšel i již zmíněný cestopis *V říši marockého sultána*.⁹⁶

5. „Očista“

Hned na první schůzi obnoveného profesorského sboru PřF UK po osvobození byla ustanovena očistná komise coby disciplinární instance fakulty, neboť ještě nebyl ustanoven akademický senát.⁹⁷ Ta byla posléze uznána ministerstvem školství (MŠANO) a opírala svou činnost o §4 zákona č. 79/1919 ze dne 13. února 1919; mohla ovšem iniciovat návrh toliko na zatímní (dočasné) penzionování.⁹⁸ Poté, co Ústřední rada odborů nechala rozeslat 25. července 1945 oběžník, nařizující mj. rovněž očistu vysokých škol, měly být podle MŠANO bezodkladně hlášeny jednotlivé případy. To se týkalo i K. Domina.⁹⁹

abecedně seřazeny matečné rostliny jednotlivých drog. U každé rostliny byla uvedena čeleď, název drogy, léčebná indikace a terapeutická dávka. Dále byl uveden abecední seznam drog s příslušnými matečnými rostlinami, názvy a charakteristika farmakologických skupin, a tři slovníčky (latinský, český a německý). K podobě sběru a zpracování léčivých rostlin v meziválečném období srov. Emanuel SENFT, *Léčivé rostliny. Návod k poznání a sbírání našich domácích a pěstovaných léčivých bylin*, Praha 1922.

⁹² ABS Praha, sig. 13394, protokolovaná výpověď F. Nováka, 27. 12. 1946.

⁹³ Tamtéž, 301-61-3, protokolovaná výpověď K. Domina, 23.–24. 12. 1946. K tzv. insigniádě srov. Wolfgang WOLFRAM VON WOLMAR, *Prag und das Reich. 600 Jahre Kampf deutscher Studenten*, Dresden 1943, s. 555–565.

⁹⁴ ABS Praha, sig. 301-61-3, protokolovaná výpověď K. Domina, 23.–24. 12. 1946.

⁹⁵ Tamtéž, protokolovaná výpověď K. Domina, 5. 3. 1946.

⁹⁶ Karel DOMIN, *V říši marockého sultána* (= Spisy musejní, č. 188), Praha 1940.

⁹⁷ AUK Praha, fond Filozofická fakulta (dále f. FF), os. spis Domin K., přípis PřF UK MŠANO ve věci návrhu přesunout K. Domina na trvalý odpočinek, 28. 11. 1945.

⁹⁸ Tamtéž.

⁹⁹ Srov. M. HUBÁLKOVÁ, *Cestovatel Karel Domin*, s. 35.

Dominovi byl mezitím 15. května 1945 zakázán vstup do znovuotevřené fakulty. On sám přitom již odevzdal vyplněný dotazník a dále vyčkával ve svém bytě, přičemž své poměry viděl dosti chmurně: „*Mohu pohříchu konstatovati, že moje pracovní možnosti se zhoršily i vůči oněm z doby německé okupace.*“¹⁰⁰ Kvůli takto chápané újmě z doby okupace později mj. také požádal o refundaci ušlých výplat služebních požitků v souvislosti s odškodněním podle dekretu prezidenta republiky č. 53/1945 Sb. o odškodnění křivd československým veřejným zaměstnancům.¹⁰¹ Očistná komise PŘF UK na své schůzi dne 26. července 1945 konstatovala, že za „dnešních poměrů“ je další Dominovo akademické působení nežádoucí.¹⁰² Její elaborát byl poté schválen profesorským sborem PŘF UK.¹⁰³ Záhy nato, 30. července 1945, ho projednávala mezitím ustanovená závodní rada PŘF UK. Ta ho přijala za svůj v téměř doslovném znění, respektive v jistých ohledech ho ještě přiostrčila v tom smyslu, že zakázala Dominovi jakékoliv veřejné působení i do budoucna, což ovšem bylo zcela mimo její kompetence. Toto rozhodnutí bylo za předsednictví docenta RNDr. Vladimíra Krajiny (1905–1993) schváleno jednomyslně.¹⁰⁴ Ve věci Dominova hlavního provinění se mj. dosti vágně konstatovalo, že „*politický směr zastávaný tehdy (před rokem 1939 – pozn. aut.) Dominem byl v úzké ideové souvislosti s nejreakčnějšími a naši republiky nejvíce nepřátelskými politickými směry té doby. To se ještě jasněji projevilo za doby tzv. druhé republiky. Tento politický směr úplně ztroskotal nejen mocensky, ale také morálně.*“¹⁰⁵ A dále: „*Závodní rada a profesorský sbor pokládaly za vyloučeno, aby profesor, který se způsobem tak bojovným exponoval pro tento politický směr a kompromitoval tím částečně universitu Karlovu, setrval za dnešních poměrů v aktivní službě.*“¹⁰⁶ Praktickým důsledkem tedy bylo, že Dominovi byla zapovězena činnost a že se měl zdržet výkonu veškerých úředních úkonů ve vztahu k Botanické zahradě. Následující den, 31. července 1945, bylo o tomto rozhodnutí závodní rady vyrozuměno MŠANO, které ho ovšem vrátilo zpět k projednání, neboť chtělo pravděpodobně předejít případným výtkám z podjatosti.¹⁰⁷ Tehdejší děkan přírodovědecké fakulty Viktor Trkal (1888–1956) zároveň velmi korektně umožnil Dominovi, aby se k výtkám vyjádřil. Ten o tuto možnost velmi usiloval, ale dostal ji až v únoru 1946.¹⁰⁸ Nicméně očistná komise PŘF UK trvala na svém původním stanovisku a 14. listopadu 1945 profesorský sbor pod předsednictvím Františka A. Nováka (1892–1964) v bodu 27 jednomyslně potvrdil stanovisko komise a navíc ještě podpořil přeložení Domina na trvalý odpočinek s ohledem na uvolnění systemizovaného místa pro Jindřicha Suzu (1890–1951).¹⁰⁹

Kauza tak pokračovala i v roce 1946. Očistnou komisí byly shromažďovány další doklady, které měly sloužit v Dominův neprospěch. V lednu 1946 jí poslal své svědectví

¹⁰⁰ AUK Praha, f. FF, os. spis Domin K., dopis K. Domina děkanu PŘF UK V. Trkalovi, 18. 7. 1945.

¹⁰¹ Tamtéž, přípis děkanství PŘF UK MŠANO ve věci odškodnění K. Domina, 1. 7. 1946.

¹⁰² Tamtéž, přípis PŘF UK MŠANO ve věci návrhu přesunout K. Domina na trvalý odpočinek, 28. 11. 1945.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ Tamtéž, přípis očistné komise PŘF UK MŠANO ve věci K. Domina, 31. 7. 1945.

¹⁰⁵ ABS Praha, přípis MV národnímu prokurátorovi ve věci trestního oznámení na K. Domina, 4. 1. 1947.

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ Tamtéž, přípis MŠANO děkanství PŘF UK o postupu podle § 1 vl. nařízení č. 9/1945 Sb., 27. 9. 1945.

¹⁰⁸ M. HUBÁLKOVÁ, *Cestovatel Karel Domin*, s. 35.

¹⁰⁹ AUK Praha, f. FF, os. spis Domin K., výpis z protokolu o schůzi profesorského sboru PŘF UK, 14. 11. 1945; tamtéž, přípis PŘF UK MŠANO ve věci návrhu přesunout K. Domina na trvalý odpočinek, 28. 11. 1945; tamtéž, přípis děkanství PŘF UK MŠANO ve věci urgency penzionování K. Domina, 11. 10. 1946. Srov. M. HUBÁLKOVÁ, *Cestovatel Karel Domin*, s. 36.

o Dominově chování v říjnu 1938 na soukromé oslavě v Plzni zaměstnanec MŠANO a v únoru doplnil zaměstnanecké radě své vyjádření někdejší Dominův asistent Josef Dostál (1903–1999).¹¹⁰ Zmínil skutečnosti pro i proti, přičemž podle něj měla v Dominův neprospěch hovořit hlavně jeho „nekolégiálnost“, egoismus, vyhraněné pravicové politické zaměření a i jistá hamižnost; naopak připouštěl záchranu řady asistentů během okupace před totálním nasazením (včetně sebe sama) v Komisi pro sběr léčivých rostlin.¹¹¹

Když se ovšem zdála záležitost Dominovy další budoucnosti ustrnout na mrtvém bodě, vložilo se do jeho kauzy Ministerstvo vnitra (MV), které měla pod kontrolou komunistická strana, přičemž popud není zcela zřejmý. Během prvních dvou měsíců roku 1946 Zemský odbor bezpečnosti II při MV zpracovával k Dominově kauze podklady a mj. referoval o stolní společnosti „Docenti“, jíž měl Domin předsedat a zároveň se snažit o získání profesury na Slovensku, pravděpodobně v Bratislavě.¹¹² Současně byl rovněž na MV připravován přehled jeho starších politických článků z 30. let, zejména pak z let 1938 a 1939.¹¹³

Počátkem března 1946 proběhlo jednání zástupců MV s náměstkem národního prokurátora (JUDr. Grospič), na němž bylo rozhodnuto, že na Domina bude uvalena vyšetřovací vazba podle § 3 dekretu prezidenta republiky č. 16/1945, jehož skutkovou podstatou byla propagace fašismu a nacismu.¹¹⁴ Konstatovalo se, že o Dominovi je známo, že „*jest osobou vysloveně fašistického smýšlení a hlavně zuřivým odpůrcem demokratických zásad presidenta dr. Beneše*“.¹¹⁵ Následující vyšetřování se mělo týkat hlavně jeho vztahu k Vlajce, a to především v období protektorátu, a dále také, což je třeba z pohledu možné odborné kolaborace považovat za nejdůležitější, odevzdání 38 velkých map německým úřadům o rozšíření léčivých rostlin v protektorátu, které ovšem Domin sám zmínil již před očištnou komisí PřF UK.¹¹⁶ K zatčení došlo 5. března 1946 a z vyšetřovací vazby krajského soudu trestního v Praze byl propuštěn 20. dubna 1946.¹¹⁷ Ještě téhož dne s ním byla sepsána jednostránková protokolovaná výpověď.¹¹⁸

Mezitím vyšetřovatelé sbírali podklady, tedy zejména předválečné Dominovy politické články. Dominova kauza měla podle nich čtyři poněkud nesourodé linie: 1) činnost a vztah k Vlajce, 2) styky s jejími představiteli (zejména Rys-Rozsévač), 3) členství v ANO a 4) vyhotovení a předání výše uvedených map.¹¹⁹ Druhý, obsáhlejší výslech proběhl až o Vánocích roku 1946 a Domin v něm podrobně všechna obvinění odmítl. Doplnil navíc, že během protektorátu nebyl členem ani Svazu pro spolupráci s Němci ani Ligy proti bolševismu, že byl 29. července 1942 vyslýchán na pražském gestapu kvůli „krádeži insignií“, rozumějme tzv. insigniádě z roku 1934, a roku 1944 varován, že je gestapem sledován.¹²⁰

¹¹⁰ Srov. Lubomír HROUDA, *Josef Dostál (1903–1999)*, in: *Živa* 60/4, 2012, s. 70, a KRAHULEC, *Karel Domin*, s. 65.

¹¹¹ AUK Praha, f. FF, os. spis Domin K., dopis J. Jelínka zaměstnanecké radě PřF UK, 15. 1. 1946; tamtéž, dopis J. Dostála, člena zaměstnanecké rady PřF UK, 2. 2. 1946, a tamtéž, přípis děkana PřF UK MŠANO, 8. 2. 1946.

¹¹² ABS Praha, sig. 10619, zpráva ZOB II nazvaná Reakce profesorských kruhů, 8. 2. 1946.

¹¹³ Tamtéž.

¹¹⁴ ABS Praha, fond 2M, sig. 111009, záznam o jednání s JUDr. Grospičem, 6. 3. 1946.

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ Tamtéž, sig. 11009, přípis výkonné skupině MV, 28. 11. 1946, a tamtéž, sig. 13394, záznam pro domo – zpráva o zatčení, 8. 3. 1946.

¹¹⁸ Tamtéž, protokolovaná výpověď K. Domina, 5. 3. 1946.

¹¹⁹ Tamtéž, rukopisná poznámka k Dominově výslechu, 5. 3. 1946.

¹²⁰ Tamtéž, protokolovaná výpověď K. Domina, 23.–24. 12. 1946.

Dále konkretizoval své údajné odbojové angažmá ve skupině „M-39“, respektive ve vršovicko-vinohradské odbočce mykologické společnosti.¹²¹ Ke svému poměru k prezidentu republiky (E. Benešovi) a jeho politice uvedl, že se jednalo toliko o rozdílné pohledy na politickou realitu, a to především v období Mnichova, což doložil svým úvodníkem z 18. září 1938; ten mj. zakončil: „*Zachování míru je jistě žádoucí, ale shnilý mír, mír ponižující, mír, který nerespektuje základní zásady demokracie a šlape po právech svrchovaného státu, takový mír je horší než válka.*“¹²² Ohledně jeho odbojového angažmá byl vyslechnut Ing. Josef Friedl (nar. 1888), bývalý šéfredaktor Národních listů, který měl skupinu vést a který uvedl, že tato skupina, jež ovšem nebyla po válce součástí Svazu národní revoluce, „*měla za okupace 8 popravených a umučených a úzce spolupracovala s gen. Lužou a gen. Eliášem*“. Jeho affidavit pro Domina pak vyzněl takto: „*Dr. Domin osvědčil se jako statečný pracovník, který ani v dobách všeobecné deprese nezakolísal. Za okupace stranicko-politicky vůbec nepracoval. Tvrdil, že jeho dřívější vstup do politiky byl omylem, že je v podstatě vědec a že do politiky šel jen na přímou výzvu Dr. Kramáře (...) Vůči emigraci měl poměr naprosto kladný.*“¹²³ Současně byli vyslechnuti i další svědkové (Josef Kliment, Josef Dostál a František Novák), jejichž údaje byly ovšem spíše na úrovni dojmů či informacemi z druhé ruky. V dubnu 1947 Národní soud (NS) Domina při přelíčení, během něhož byl zastupován svým synem, který byl advokátem, obžaloby zprostil.

Otevřená ovšem stále zůstávala otázka jeho návratu na přírodovědeckou fakultu, proti čemuž se opět zásadně vyslovila její zaměstnanecká rada.¹²⁴ Po osvobození Národním soudem zaměstnanecká rada PřF UK pod vedením Františka A. Nováka (1892–1964) dodala, že výsledek líčení před NS pro ni není relevantní, neboť NS nemohl posuzovat Dominovu „*asociálnost*“, jež „*nebyla a nemohla být soudem projednávána*“.¹²⁵ Proti jeho reaktivaci se navíc vyslovily i studentské organizace: „*Nedovedeme si představit, že by člověk takového charakteru mohl kladně přispět k výchově mladé inteligence ani v případě, že by jeho vědecká kvalifikace byla nenahraditelná a pedagogické schopnosti výjimečné; neboť nic nemůže vyrovnat zhoubný vliv přesvědčeného fašisty na tvořící se charakter mladého člověka.*“¹²⁶ Rozhodnuto ohledně penzionování tak stále nebylo, nicméně na univerzitu se již Domin nevrátil.

Definitivní ukončení celé kauzy přinesl až nástup KSČ k moci v únoru 1948. Již 28. února 1948 vstoupil v platnost výnos zmocněnce akčního výboru MŠANO, na jehož základě byl vysloven souhlas se žádostí akčního výboru PřF UK, týkající se Dominova penzionování od počátku března 1948.¹²⁷ Domin byl trvale penzionován k 31. březnu 1948 rozhodnutím ministra školství za komunistickou stranu a bývalým univerzitním kolegou Zdeňkem Nejedlým (1878–1962), pro což ovšem Domin – nutno dodat – splňoval věkové kritérium,

¹²¹ Tamtéž; AUK Praha, f. FF, os. spis Domin K., potvrzení Mykologické společnosti Prahy XII, 25. 6. 1945. Srov. také M. HUBÁLKOVÁ, *Cestovatel Karel Domin*, s. 37.

¹²² Karel DOMIN, *Zkouška nervů a umění diplomacie*, in: Český Deník 27/257, 18. 9. 1938, s. 1.

¹²³ ABS Praha, sig. 301-61-3, protokolovaná výpověď J. Friedla, 28. 12. 1946.

¹²⁴ AUK Praha, f. FF, os. spis Domin K., potvrzení zaměstnanecké rady PřF UK ohledně usnesení profesorského sboru PřF UK, 14. 6. 1947.

¹²⁵ Tamtéž, vyjádření zaměstnanecké rady PřF UK, 14. 6. 1947.

¹²⁶ Tamtéž, dopis Spolku čsl. posluchačů přírodních věd Karlovy university v Praze děkanství PřF UK, 17. 6. 1947.

¹²⁷ Tamtéž, souhlas se žádostí akčního výboru PřF UK, 1. 3. 1948.

neboť mu již bylo 66 let.¹²⁸ Zároveň mu bylo zastaveno vyplácení dosavadních služebních požitků a byla mu vyplácena pouze záloha ve výši požitků, určených zaměstnancům na dovoleně s čekatelným.

Na akademickou půdu v Praze ani nikde jinde v Československu se již nevrátil. Jeho poslední monografii tak zůstávají *Pracovní metody soustavné botaniky* (1947), kterou měl připravenou k tisku již během okupace (1942).¹²⁹

Nutno ještě dodat, že dochován zůstal tajný přípis oblastní úřadovny Státní bezpečnosti v Praze z jara 1947, který byl administrován mimoběžně s jeho obviněním před Národním soudem a podle něhož se mělo Dominovo jméno objevit pro podezření z konfidentství s poznámkou F (fašista) na soupisech spolupracovníků tzv. tří králů (Balábán–Mašín–Morávek).¹³⁰

Karel Domin zemřel v Praze 10. června 1953 ve věku jedenasedmdesáti let. Srpnové číslo časopisu *Vesmír* z téhož roku přineslo o jeho úmrtí pouze tuto krátkou zprávu: „*Dr. Karel Domin, profesor botaniky Karlovy university v Praze v. v. zemřel dne 10. června t. r. ve věku 71 let. Pracoval hlavně v rostlinné systematice, morfologii, geobotanice a farmakobotanice.*“¹³¹ Roku 1960 Ján Futák (1914–1980), mimo jiné i katolický kněz, připsal Domina jako spoluautora *Bibliografie k flóře ČSR*, což v té době značilo velkou odvahu.¹³²

Karel Domin je pohřben v rodinné hrobce na vyšehradském hřbitově (hr. místo 275); zdobí ji jeho portrétní reliéf z rektorského období od akademického sochaře Josefa Šejnosta (1878–1941) a epitaf s jeho ex libris: „*Jen v přírodě nalézáme sami sebe.*“¹³³

* * *

Poválečná kauza K. Domina z let 1945–1948, jejíž podstatou bylo ukončení akademické-
ho angažmá někdejší prominentní vědecké osobnosti (rektor UK), respektive dosažení jejího
trvalého penzionování, představuje v mnoha ohledech symptomatický příklad personální
„očisty“ univerzit a vysokých škol bezprostředně po jejich znovuootevření. Procedurálně
dokládá využití jak zavedených (tradičních) prostředků disciplinárního práva, tak i jejich
úzké propojení s opatřeními „revolučními“, jež byly časově omezeny.

V daném případě tyto instrumenty dávaly prostor pro zásahy na nejnižší úrovni, zde
konkrétně na úrovni PřF UK, jež MŠANO respektovalo či dokonce opakovaně vyzývalo
přezkoumávat, aby byly odstraněny případné pochybnosti. Zajímavé je rovněž negování
rozhodnutí Národního soudu o zproštění obžaloby na této úrovni. Jako motivy pro přijatá
rozhodnutí byly uváděny argumenty především charakterní a politické, vztahující se ovšem

¹²⁸ Tamtéž, přípis MŠANO K. Dominovi na základě rozhodnutí akčního výboru PřF UK z 5. 3. 1948, 29. 3. 1948. Srov. M. BAHENSKÁ – J. JANKO, *Osobní fond Karel Domin*, s. 126.

¹²⁹ Karel DOMIN, *Pracovní metody soustavné botaniky* (= Acta Botanica Bohemica, sv. 17), Praha 1947.

¹³⁰ ABS Praha, f. 2M, sig. 12402, přípis MV oblastní úřadovně Stb ohledně seznamů postoupených Ministerstvem národní obrany, 17. 3. 1947 (tajně).

¹³¹ *Zemřel prof. Domin*, in: *Vesmír* 32/7, 1953, s. 262. Další poválečnou vzpomínku publikoval u příležitosti Dominových 85. narozenin jeho žák Ivan KLÁŠTERSKÝ, *In memoriam prof. Dr. Karla Domina*, *Živa* 15 (53)/9, 1967, s. 180.

¹³² J. FUTÁK – K. DOMIN, *Bibliografie k flóře ČSR* (jako pozn. 88).

¹³³ Bořivoj NECHVÁTAL, *Průvodce vyšehradským hřbitovem*, Praha 1981, s. 30.

především k období před rokem 1938. Rozbor jejich možného pozadí ovšem překračuje rámec této studie.

„Očista“ v daném případě představovala především prostředek pro vyrovnání se s ideologicky a politicky pravicově exponovanou osobou v období před německou okupací. To mohlo být za dané politické konstelace z pohledu vedení fakulty chápáno i jako v podstatě „profylaktické“ opatření. Naopak doložená činnost během okupace ukazuje v odborné oblasti především snahu o udržení kontinuity ve výzkumu i mimo uzavřené vysoké školy (zejména tzv. floristická akce), na který se ostatně navázalo i po roce 1945. Tento výzkum zároveň v tíživém období tzv. totální války (1943–1945) umožnil nikoli bezvýznamnou pomoc vybraným kolegům z oboru (botaniky).

Grantová podpora

Tato studie vznikla v rámci projektu GAČR 17-27132S.

MICHAL V. ŠIMŮNEK – VÁCLAV PETŘÍČEK – ANTONÍN KOSTLÁN

Die Causa Karel Domin. Eine Fallstudie zu den politisch motivierten Veränderungen in der Zusammensetzung der akademischen Gemeinde in den Jahren 1945–1948

ZUSAMMENFASSUNG

Die Nachkriegscausa K. Domin der Jahre 1945–1948, deren Kern in der Beendigung des akademischen Engagements einer prominenten wissenschaftlichen Persönlichkeit (ehemaliger Rektor) bzw. ihrer endgültigen Pensionierung bestand, belegt die Anwendung von sowohl bekannten Mitteln des Disziplinarrechts als auch ihre Verknüpfung mit „revolutionären“ Maßnahmen, die zeitlich begrenzt waren.

In dem hier behandelten Fall gaben diese Instrumente Raum für Eingriffe auf unterster Ebene, hier konkret auf der Ebene der Naturwissenschaftlichen Fakultät der Karlsuniversität, die vom Ministerium für Schulwesen und Volksaufklärung respektiert und sogar wiederholt zur Überprüfung aufgefordert wurde, um eventuelle Zweifel zu beseitigen.

Interessant ist auf dieser Ebene ebenfalls die Negierung der Entscheidung des Nationalgerichts auf Freispruch. Als Motive für die getroffene Entscheidung wurden vor allem charakterliche und politische Argumente genannt, die sich in diesem Fall vor allem auf den Zeitraum vor 1938 bezogen. Eine Analyse ihres möglichen Hintergrunds übersteigt den Rahmen dieser Studie.

Was die „Säuberung“ anbelangt, so stellte diese vor allem ein Mittel zur Auseinandersetzung mit einer ideologisch und politisch rechtsexponierten Person in der Zeit vor der deutschen Besetzung von Böhmen und Mähren dar. Dies konnte unter der gegebenen politischen Konstellation aus der Sicht der Fakultätsleitung auch als eine im wesentlichen „prophylaktische“ Maßnahme verstanden werden. Demgegenüber bezeugt die während der deutschen Besetzung nachweisbare Tätigkeit im fachlichen Bereich vor allem das Bemühen um Aufrechterhaltung und Kontinuität der Forschung auch außerhalb der geschlossenen Hochschulen (insonderheit die sog. floristische Aktion), an die man übrigens auch nach 1945 anknüpfte. Zugleich war diese Forschung eine nicht unbedeutende Hilfe für ausgewählte Kollegen des gegebenen Faches (Botanik).

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

Mgr. Michal V. Šimůnek, Ph.D.
Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.
simunekm@centrum.cz

RNDr. Václav Petříček
Agentura pro ochranu přírody a krajiny České republiky, Praha
petricekva@seznam.cz

PhDr. Antonín Kostlán, CSc.
Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.
kostlan@seznam.cz

Materiály

VZPOMÍNKA HISTORIKA JOSEFA KLIKA (1896–1965) NA 17. LISTOPAD 1939

ANTONÍN KOSTLÁN – MICHAL V. ŠIMŮNEK

HISTORIAN JOSEF KLIK (1896–1965) AND HIS RECOLLECTION OF 17 NOVEMBER 1939

This paper offers for the first time the personal recollection of historian Josef Klik, which concerns the events of 17 November 1939. Since he was in touch with several protagonist, it delivers an important inside view.

Keywords: 17 November 1939 – Czech Universities – Second World War

DOI: 10.14712/23365730.2020.4

Úvodem

Autorem vzpomínky, v níž se vracíme k bouřlivým událostem před osmdesáti lety, je historik Josef Klik (11. 3. 1896 Deštné, o. Jindřichův Hradec – 10. 5. 1965 Praha). Patřil k významným postavám české historiografie. Máme jej ovšem spojeného spíše s udržováním odkazu Josefa Pekaře (1870–1937), respektive s organizačními proměnami oborové infrastruktury.¹ Klik začal studovat pražskou filozofickou fakultu v roce 1917 a zdárně ji ukončil řadou zkoušek, jež ho opravňovaly k výuce zejména dějepisu a zeměpisu. Vysokoškolské studium nicméně zakončil až v březnu 1923, kdy dosáhl doktorátu na základě své jediné velké publikované historické práce, věnované národnostnímu vývoji českých zemí.² Podstatnou část svého života pak působil jako středoškolský pedagog (profesor), přičemž jeho učitelská dráha v době první republiky byla spjata především s reálným gymnáziem na Smíchově, od roku 1937 pojmenovaným po historikovi, spisovateli a překladateli z francouzštiny Jindřichu Vančurovi (1855–1936). Dlouholeté pedagogické působení zúročil v druhé polovině 30. let i při přípravě středoškolských učebnic, a to buď jako jejich

¹ Klikovy životní osudy i odborný přínos naposledy koncizně shrnul Bohumil JIROUŠEK, *Josef Klik. Historik ve stínu Josefa Pekaře*, České Budějovice 2011; tam je na s. 7–9 k dispozici také přehled dosavadní literatury o Klikovi a přehled archivních pramenů, týkajících se jeho života a díla. S ohledem na archivnictví přehledově Jaroslava HOFFMANNOVÁ – Jana PRAŽÁKOVÁ (edd.), *Biografický slovník archivářů českých zemí*, Praha 2000, s. 314.

² Josef KLIK, *Národnostní poměry v Čechách od válek husitských do bitvy bělohorské*, Český časopis historický (dále ČČH) 27, 1921, s. 8–62, 28, 1922, s. 31–73; pod stejným názvem vydal otisk díla Historický klub v samostatné publikaci (Praha 1922).

autor nebo jako redaktor učebnice Pekařovy.³ Klikovy vyučovací zkušenosti byly všeobecně uznávány a nepřekvapuje, že to byl právě on, kdo byl pověřen, aby na Prvním sjezdu československých historiků v roce 1937 shrnul nutné změny při přípravě budoucích středoškolských profesorů historie.⁴

Všeobecná známost a autorita, již se Klikovi dostávalo v historické obci, se ovšem vázala především k jeho funkci jednatele Historického klubu (dále jen HK).⁵ Tu vykonával od roku 1925 a o deset let později (1935) k ní přibyla i funkce člena výboru a jednatele Československé historické společnosti. Toto angažmá rozhodně nebylo pro Klika formální záležitostí, protože se pojilo s řadou dosti obtížných organizačních úkolů. Jako jednatel HK měl na starosti plynulý průběh poměrně rozsáhlé vydavatelské činnosti tohoto spolku, která kromě vydávání Českého časopisu historického (ČČH) zahrnovala v průměru až šest dalších publikací ročně. K tomu přistupovalo i rozsáhlé pravidelné psaní zpráv pro časopis i péče o rozsáhlé bibliografické aktivity HK, na nichž se podílel jako autor i jako supervizor. V roce 1935 byl Pekařem přibrán – společně s Josefem Šustou (1874–1945) a Františkem Hrubým (1887–1943) – mezi redaktory ČČH. Po Pekařově smrti v roce 1937 zaručovala trojice Šusta – Hrubý – Klik i nadále vysokou úroveň tohoto ústředního oborového periodika.⁶

Klikovy organizační schopnosti při pořádání reprezentativních akcí se projeví již v dubnu 1929, kdy se společně s historikem hospodářských dějin Bedřichem Mendlem (1892–1940) podílel na přípravě historické sekce Sjezdu československých profesorů filologie, filologie a historie. Znovu se potvrdily při přípravě Prvního sjezdu československých historiků v květnu 1937.⁷ Jako organizátor stál na počátku roku 1939 rovněž v pozadí přednáškového cyklu HK *Tisíc let národního českého vědomí*, v jehož rámci sám přednesl 10. března 1939 výklad o národním vědomí od nástupu Habsburků do bitvy bělohorské. Vpád německých vojsk o pět dnů později pokračování cyklu přerušilo, a tak mj. odpadla i chystaná přednáška Josefa Matouška (1906–1939).⁸

Za nově nastalých poměrů se Klik jako mnozí další čeští intelektuálové musel rozhodovat, do jaké míry své vlastenecké snahy a postoje přizpůsobovat nově vzniklým poměrům. Když jej ministr školství a národní osvěty a profesní kolega Jan Kapras (1880–1947) o prázdninách 1939 vyzval, aby se po emigrovavším Otakarů Odložilíkovi (1899–1973) ujal funkce místopředsedy Historické sekce Kulturní rady (ta původně pracovala při Národní radě české a tou dobou se už modifikovala do ústředí pro kulturní a školskou práci Národního souručenství), Klik funkci přijal a vykonával ji až do svého zhroucení v listopadu 1939.

³ K tomu viz B. JIROUŠEK, *Josef Klik*, s. 79–83.

⁴ Josef KLÍK, *Vysoká škola a potřeby kandidátů profesury*, in: František Kutnar (ed.), *První sjezd československých historiků 1937. Přednášky a debaty*, Praha 1938, s. 75–80.

⁵ K dějinám HK viz Karel KUČERA, *Historický spolek a Historický klub*, ČČH 88/1–2, 1990, s. 85–91; dále také Jiří LACH, *Josef Šusta, Jaroslav Werstadt a Historický klub: poznámky nejen výroční*, Zpravodaj Historického klubu 16/2, 2005, s. 37–48; Bohumil JIROUŠEK, *Historický klub v letech 1945–1955*, in: Blanka Zilinská – Petr Svobodný (edd.), *Věda v Československu v letech 1945–1953. Sborník z konference*, Praha 1999, s. 417–423; též, *Historický klub a Josef Klik*, ČČH 97/3, 1999, s. 567–581; Josef KLÍK, *Josef Pekař a Historický klub*, ČČH 43/2, 1937, s. 253–260.

⁶ B. JIROUŠEK, *Josef Klik*, s. 71–83.

⁷ K tomu srov. Antonín KOSTLÁN, *Druhý sjezd československých historiků (5.–11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepiscetví v letech 1935–1948*, Praha 1993, s. 12–15 a 37–47.

⁸ Státní okresní archiv (SOkA) Jindřichův Hradec, fond Josef Klik, kart. 1, Obhajoba proti nařčení z kolaborace s Němci 1940–1946, s. 4; Josef KLÍK, in: ČČH 47, 1946, s. 341; B. JIROUŠEK, *Josef Klik*, s. 45.

Využil však této funkce, aby ve spolupráci s historikem J. Matouškem a etnografem Karlem Chotkem (1881–1967) rozvinul akci na obnovování národních krojů a odbornou péči o ně; souběžně s tím byl iniciován i soupis lidových zvyků.⁹

Tyto aktivity představovaly rámec Klikovy odborné činnosti v historickém okamžiku, k němuž se vztahuje jeho vzpomínka na 17. listopad 1939, jež je zde poprvé uveřejněna. Toto datum, jak je obecně známo, získalo v českých/československých dějinách 20. století mnohonásobnou historickou symboliku. Během „krvavého listopadu“ 1939 došlo nejen k zásadnímu zlomu v chápání reality německé okupace. Byli masově a brutálně perzekvováni univerzitní i jiní vysokoškolští studenti na území protektorátu Čechy a Morava a došlo i k dlouhodobému uzavření českých univerzit a vysokých škol, a tím i převážnému podvázání odborné a vědecké činnosti jako takové.¹⁰ Ba co víc – 17. listopad 1939 byl nejzazším datem, při němž si česká veřejnost musela přiznat, že veřejné protesty a vyjadřování nespokojenosti, jak na ně byla navyklá ze svého předchozího demokratického vývoje, nemohou podstatně ovlivnit daný stav věcí, ale se vši pravděpodobností přispějí spíše k eskalaci násilí a teroru.¹¹

Výmluvným a tragickým důkazem pro tuto skutečnost byla smrt deseti studentů či osob těsně spjatých se studentským prostředím, s nimiž se toto datum neodmyslitelně pojí – totiž Jana Opletala (1915–1939), postřeleného při protestech 28. října 1938, jehož pohřeb se stal nacistické moci zámlou k jejímu tvrdému úderu 17. listopadu 1939, a devíti představitelů studentského života, popravených toho dne v ruzyňských kasárnách. Klik se přitom se třemi z nich znal osobně, konkrétně s již zmiňovanými J. Opletalem, J. Matouškem a Janem Weinertem (1914–1939); právě k nim se obrací hlavní část jeho vzpomínky. Přitom ovšem zachycuje i řadu jiných lidských osudů a událostí tohoto vypjatého období.

Pokud jde o společné pojitko mezi Opletalem a Klikem, to představovala Hlávkova studentská kolej, sídlící na rohu Jenštejnské a Dittrichovy ulice na Novém Městě v Praze.¹² Jejím výhodám se totiž oba dva těšili, i když každý v různé době; Klik byl do ní přijat v září 1918.¹³ Nejdříve jako její „chovanci“, aby se na sklonku 30. let na její půdě potkávali coby funkcionáři jejich orgánů. Osudy této koleje na prahu druhé světové války jsou přímo leitmotivem předkládané Klikovy vzpomínky.

⁹ SOKA Jindřichův Hradec, f. Josef Klik, kart. 1, Obhajoba, s. 6–7; *České národní kroje ožívají*, Národní listy 79/281, 1939, 15. 10., s. 2.

¹⁰ Pro zlom v chápání reality okupace současníky vzpomínkově např. Ladislav K. FEIERABEND, *Politické vzpomínky*, I, Brno 1994, s. 234–241.

¹¹ Z dosti rozsáhlé literatury k problematice 17. listopadu 1939 lze výběrově uvést zejm. František KROPÁČ – Vlastimil LOUDA, *Persekuce českého studentsva za okupace. 28. říjen 1939. Německý útok na české vysokoškoláky. Uzavření českých vysokých škol*, Praha 1945; Bohdan ROSSA (ed.), *Sedmnáctý listopad. Příspěvek k historii perzekuce české mládeže za okupace*, Praha 1959; František BURIÁNEK (ed.), *Svědectví. Příběhy českých studentů z akce 17. listopad*, Praha 1984; Jozef LEIKERT, *Ráno přišla noc*, Praha 1989; Tomáš PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, Praha 1997; Jozef LEIKERT, *Černý pátek sedmnáctého listopadu*, Praha 2001; Zdeněk POUŠTA (ed.), *Trpké vzpomínky na 17. listopad 1939*, Praha 2014; Jozef LEIKERT, *Uloupené mládí. Utrpení studentů z akce 17. listopad 1939 v koncentračním táboře Sachsenhausen*, Praha 2019 (přínos této knihy je bohužel oslaben některými nepodloženými hypotézami, viz např. s. 12–13). Další literaturu k tomuto tématu shrnuje Z. POUŠTA, *Trpké vzpomínky*, s. 16, pozn. 6.

¹² Jako archivní fond této důležité instituce bohužel existuje pouze nepatrné torzo uložené v Archivu hlavního města Prahy (AMP), f. Hlávkova studentská kolej českých vysokých škol pražských (1904–1945), a v Archivu Univerzity Karlovy (AUK) v Praze, f. Všestudentský archiv, v němž jsou dochovány zápisy ze schůzí výboru.

¹³ Srov. *Hlávkovy studentské koleje českých vysokých škol pražských*, Národní politika 36/221, 1918, 26. 9., s. 4. Dále srov. B. JIROUŠEK, *Josef Klik*, s. 23.

Hlávkova kolej byla nejenom velkoryse pojatým ubytovacím zařízením pro více než 200 studentů, které bylo z popudu a s finanční podporou architekta a významného českého mecenáše Josefa Hlávky (1831–1908) vybudováno a v roce 1904 otevřeno přímo v městském centru, ale zároveň i ústavem, který provoz tohoto ubytovacího zařízení zajišťoval hospodářsky i finančně. Její samospráva podle ustálených kritérií vybírala na každý semestr studenty, kteří tu pak směli bydlet a kterým se mohly vyplácet případné podpory. Ubytování v Hlávkově koleji bylo určeno pro české (a další slovanské) studenty pražských vysokých škol s českým vyučovacím jazykem (tedy především pro českou Karlo-Ferdinandovu univerzitu, tj. v období první republiky Karlovu univerzitu, a pro České vysoké učení technické). Mezi další kritéria uplatňovaná obvykle při výběru chovanců patřila nemajetnost, složení maturity s vyznamenáním a mimořádné studijní výsledky na vysoké škole. Studenti vybraní k ubytování se zavazovali kromě dodržování ubytovacích pravidel také ke studiu vybraného cizího jazyka, jakož i k pěstování šermu.¹⁴ Za to se jim dostávalo zdarma nebo za nevysoké poplatky ubytování na dvou či jednolůžkových pokojích, možnosti využívání společných prostor, zařízení (včetně knihovny a čítárny) a služeb (včetně praní prádla), třikrát denně jídlo (snídaně, oběd a chléb) a často i menší finanční stipendium.¹⁵

Činnost tohoto ústavu byla zajišťována poměrně složitou organizační strukturou, které vtiskl základní podobu sám Hlávka a která se nicméně v průběhu doby poněkud pozměňovala. Budovu koleje i dění v ní ovládal spolek nazvaný „Hlávkovy studentské koleje českých vysokých škol pražských“.¹⁶ V čele spolku stálo kuratorium, jehož předsedou byl pravidelně pražský primátor. Role kuratoria byla však povýtce jen reprezentační, protože vlastní starost o provoz kolejí spadala na správní výbor. V druhé polovině 30. let měl tento výbor 15 členů, mezi nimiž měli tou dobou rozhodující postavení bývalí kolejní chovanci.¹⁷ Vlastní provoz měl pak na starosti ústavní ředitel, který v budově rovněž přímo bydlel.

Podle původně stanovených pravidel sami studenti ubytovaní na koleji do jejího provozu neměli zasahovat, časem se však z jejich strany ustavila samospráva, která si osvojovala právo vyjadřovat se k řadě otázek, jež studenti považovali za důležité. Byl to právě Klik, jenž si v době svých studií jako první předseda studentské samosprávy dokázal prosadit pravidelné přizvávání na schůze správního výboru, a to konkrétně od května 1922. Přitom se osvědčil natolik, že se zanedlouho po skončení studií stal řádným členem správního

¹⁴ V případě J. Klika bylo vysvědčení o absolvování šermířského výcviku s velmi dobrým prospěchem vystaveno 30. 3. 1919 – viz Archiv Národního muzea (ANM) Praha, f. Klik, kart. 1, i. č. 3, Vysvědčení Hlávkovy studentské koleje, 1918–1919.

¹⁵ Srov. Josef HORČIČKA, *Dvacet let Hlávkových studentských kolejí českých vysokých škol pražských*, Praha 1925 (původně vyšlo pod názvem *Dvacet let významné sociální instituce pro studentsstvo*, in: *Péče o studentsstvo* 2/9–10, 1924, s. 143–155); Jiří POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávky: Historie České akademie věd a umění, Hlávkových studentských kolejí, Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových, jakož i Národohospodářského ústavu*, Praha 2008, s. 94–158. Ve srovnání s dalšími dobovými donátory pak Kristýna VRBOVÁ, *Podoby mecenášství v českém prostředí*, Praha 2018 (diplomová práce KTF UK Praha).

¹⁶ Srov. Josef JÍRA, *Hlávkova studentská kolej českých vysokých škol. Osudy lidí a budov v období od založení do konce II. světové války*, in: Josef Hlávka. Jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace, Praha 2004, s. 128–137.

¹⁷ Viz výroční zprávy spolku z této doby: *XXXV. výroční zpráva spolku „Hlávkovy studentské koleje českých vysokých škol pražských“ v Praze II., Jenštejnská 1n., za správní rok 1935–36*, Praha 1937; *XXXVI. výroční zpráva spolku „Hlávkovy studentské koleje českých vysokých škol pražských“ v Praze II., Jenštejnská 1n., za správní rok 1936–37*, Praha 1937; *XXXVII. výroční zpráva spolku „Hlávkovy studentské koleje českých vysokých škol pražských“ v Praze II., Jenštejnská 1n., za správní rok 1937–38*, Praha 1939. V těchto publikacích rovněž bližší k organizační struktuře spolku.

výboru a v jeho rámci byl ustaven jedním z referentů pro přijímání nových chovanců.¹⁸ Jisté změny v roli, kterou Klik hrál ve vedení Hlávkovy koleje, nastaly v druhé polovině 30. let. Členem Správního výboru byl ještě pro období 1935–1936,¹⁹ avšak když v březnu 1936 zemřel dlouholetý správce a posléze ředitel Hlávkových kolejí (Antonín Fiala),²⁰ uvolil se Klik přijmout funkci ústavního ředitele; ve zřejmé souvislosti s tím pak odstoupil na valné hromadě 14. května 1936 ze správního výboru.²¹

Tuto ředitelskou funkci zodpovědně vykonával a využíval ji mj. pro publicitu kolejí v tisku a v rozhlase. Zajišťování každodenního provozu koleje se však zřejmě značně křížilo s jeho dalšími povinnostmi. V létě 1937 se tak „zřekl místa ústavního ředitele kolejí, rozhodnuv se věnovati činnosti vědecké a pedagogické“.²² Ředitelskou funkci po něm na základě výběrového řízení převzal od 1. ledna 1938 Ing. Václav Weiser (1896–1963).²³ V důsledku úmrtí dlouholetého člena Správního výboru, docenta vodního hospodářství na ČVUT Josefa Vrby (1889–1938), byl pak J. Klik kooptován na jeho místo, čímž se vrátil i k agendě, kterou ve Správním výboru předtím dlouhodobě zajišťoval.²⁴

Souběžně se svým působením v Hlávkových kolejích byl ovšem Klik rovněž funkcionářem v dalších významných celopražských organizacích, jejichž prostřednictvím se studentům dostávalo sociální podpory. Vykonával funkci předsedy podpůrného odboru Sboru sociální péče o vysokoškolské studentstvo²⁵ a dále byl také členem výboru Studentského zdravotního ústavu v Praze.²⁶

¹⁸ K tomu srov. *XXXVII. výroční zpráva*, s. 6–7; Josef KLÍK, *Z let poválečných*, in: Alois Jokl – Josef Klik – František Roubík (edd.), *Hlávkovy studentské koleje. Vzpomínky*, Praha 1934, s. 91–94; Týž, *Z praxe přijímacího referenta*, tamtéž, s. 108–112.

¹⁹ *XXXV. výroční zpráva*, s. 9.

²⁰ *Úmrtí ředitele Hlávkových kolejí*, in: *Národní listy* 76/84, 1936, Večerník 25. 3., s. 2.

²¹ *XXXV. výroční zpráva*, s. 16.

²² *XXXVI. výroční zpráva*, s. 26.

²³ Václav Weiser se narodil ve Zbýšově u Kutné Hory, kde jeho otec působil jako řídící učitel. Po absolvování střední školy pokračoval ve studiu na ČVUT a během vysokoškolských studií byl chovancem Hlávkovy koleje. Později působil jako revizní inspektor Úrazové pojišťovny dělnické pro Čechy v Praze. Po J. Klikovi se stal ředitelem Hlávkovy koleje. Z titulu této funkce byl spolu se studenty Hlávkovy koleje 17. listopadu 1939 zatčen, ale byl propuštěn. Poté se mu podařilo uprchnout do Velké Británie, kde vstoupil do služeb československé exilové vlády a působil jako pracovník Nejvyššího kontrolního úřadu. Po skončení druhé světové války působil jako státní úředník v Praze, kde také zemřel.

²⁴ K vazbě ČVUT na Hlávkovu nadaci srov. Magdalena TAYERLOVÁ, *Hlávkova nadace a ČVUT*, *Acta polytechnica*, ř. 6, č. 4, 1990, s. 101–106.

²⁵ Sbor sociální péče o vysokoškolské studentstvo v Praze po své reorganizaci v letech 1928–1944 existoval na spolkové bázi a sídlil po většinu své existence ve Strakově akademii. Byl poradním sborem Ministerstva školství a národní osvěty a zároveň i ústřední sociální studentskou institucí. Vedle analytických, evidenčních a statistických úkolů se soustřeďoval na podporu jak studentských spolků a organizací, tak i jednotlivců, kterým např. poskytoval státní stipendia, bezúročné půjčky, tramvajenky, slevy na kulturní akce, pro nemajetné i ošacování. Viz AMP Praha, f. MHMP II., Národní výbor hl. m. Prahy, odbor vnitřních věcí, spolkový katastr, sign. II/0803. Dále srov. *Středisko studentské sociální péče*, *Národní listy* 75/242, 1935, 3. 9., s. 4. Klik se jako předseda Podpůrného odboru tohoto sboru snažil mimo jiné v roce 1937 zvýšit finance využitelné na podporu studentů i prosazováním loterie v jejich prospěch. K tomu viz *Dobročinná loterie ve prospěch čsl. studentstva*, *Národní listy* 77/154, 1937, 6. 6., s. 4.

²⁶ Studentský zdravotní ústav v Praze (původně Zdravotní ústav pro studentskou sociální péči zdravotní) existoval v letech 1921–1950 na spolkové bázi a zpočátku ve Strakově akademii. Jeho původním účelem byla prevence tuberkulózy a venerických chorob mezi studujícími, postupně se však zejména s podporou Univerzity Karlovy proměnil ve významnou zdravotní instituci zajišťující léčbu a zdravotnickou prevenci (včetně letních táborů a lázeňské péče) pro značnou část studujících na českých vysokých školách v Praze. V jeho kuratoriu zasedali zástupci vysokých škol i studentů, ministerští úředníci i zdravotničtí odborníci. K jeho činnosti viz

Na sklonku 30. let byli na schůze správního výboru spolku Hlávkových kolejí pravidelně přizvááni také dva zástupci studentské samosprávy.²⁷ Od podzimu 1938 těmito dvěma zástupci byli předseda Ústředního sboru samosprávy chovanců Hlávkových studentských kolejí českých vysokých škol pražských, student medicíny Maxmilian Martischign (1912–1984) a místopředseda tohoto sboru Jan Opletal.²⁸ Ten působil zároveň jako sociální referent, což znamená, že se staral o sociální pomoc studentům a měl poradní hlas při navrhování stipendií.²⁹ Jako takový přicházel do častého styku právě s Klikem, který obdobnou agendu zajišťoval za Správní výbor.

Opletal byl absolventem osmiletého zemského reálného gymnázia v Litovli (škola dnes nese jeho jméno).³⁰ Maturoval zde s vyznamenáním v červnu 1934 a poté se pokoušel o vojenskou dráhu. Lékařskou fakultu UK začal studovat v zimním semestru akademického roku 1936/37. Hned od počátku svého studia byl ubytován v Hlávkově koleji, což bylo – jak na to poukazují někteří historici – dost neobvyklé.³¹ Právě Klikova vzpomínka nám tuto věc poněkud ozřejmuje, neboť dává jeho přednostní ubytování do souvislosti s intervencí ředitele litovelského reálného gymnázia. Ten totiž obvykle doporučoval, v čí prospěch může být využito „založené místo“ (tedy doplňkové finanční stipendium), jež bylo určeno právě pro nadané litovelské absolventy. Zpráva o činnosti Hlávkových kolejí pro školní rok 1937/38 uvádí Opletala dokonce jako držitele hned dvou litovelských stipendií (tedy „založených míst“): První bylo Jubilejní místo ku podpoře nemajetných studujících reálného gymnázia v Litovli a druhé Založené „jubilejní“ místo města Litovle.³² Je zřejmé, že Opletal získal během svých gymnaziálních studií v Litovli dobré renomé, což nám ostatně potvrzuje i výčet tamních pedagogů a intelektuálů, kteří mu byli ochotni při jeho studiu přátelsky pomoci radou či materiálně.³³

Pravidelná spolupráce obou mužů dovolila Klikovi, aby nám po letech podal zpětnou charakteristiku Opletala jakožto mladého seriózního a svědomitého člověka, s výrazně rozvinutým smyslem pro sociální spravedlnost. Vzhledem k tomu, že vzpomínka byla zaznamenána v posledních letech Klikova života, respektive někdy mezi lety 1961–1965, tzn. více než dvacet let po popisovaných událostech, nabízí nám i jistý důkaz o korekci vlastních vzpomínek ve prospěch legendy, jež byla o Opletalovi rozvíjena komunistickým režimem.

např. *Deset let práce Studentského zdravotního ústavu v Praze 1921–1931*, Praha 1931; *Šestnáct let práce Studentského zdravotního ústavu v Praze*, Národní politika 55/90, 1937, 1. 4., s. 7.

²⁷ K tomu srov. XXXVII. výroční zpráva, s. 20.

²⁸ T. PASÁK, 17. listopad 1939, s. 62.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ K životu J. Opletala zejména T. PASÁK, 17. listopad 1939, s. 59–68; J. LEIKERT, *Černý pátek*, s. 45–84; Zdeněk VYHLÍDAL, Jan Opletal – osudný podzim 1939, Praha 2007; Marie TURKOVÁ, *Jan Opletal. Známý či neznámý hrdina*, Olomouc 2011; Jana BARTOŠOVÁ, *Nesmíme zapomenout: Jan Opletal a další oběti listopadu 1939. Nacistická perzekuce českých studentů během 2. světové války*, Praha 2015. Do okruhu literatury faktu patří kniha Zdeňka VYHLÍDALA, *Kdybich tě volal, už se neotáčeš. Příběh Jana Opletala*, Praha 2015.

³¹ Srov. T. PASÁK, 17. listopad 1939, s. 61; Marek ĎURČANSKÝ, *Jaký byl Jan Opletal?*, iForum. Online magazín Univerzity Karlovy, 11. 11. 2009, dostupné na <<https://iforum.cuni.cz/IFORUM-8120.html>>, ověřeno 5. 2. 2020.

³² K tomu viz XXXVII. výroční zpráva, s. 30–31. Prvně zmiňované záložní místo využíval Opletal v letním semestru, druhé pak v obou semestrech. Držení více „záložních míst“ najednou stejnou osobou bylo obvyklé i v jiných případech. Srov. Jindřich BENDA, *Hlávkova studentská kolej – počátek mé dospělosti*, in: Sborník vzpomínek bývalých studentů Hlávkovy koleje, Praha 1996, s. 9–12, zde s. 11.

³³ Viz Bohumil VAŇÁK, *Jan Opletal a 17. listopad*, Litovel 1979. K Opletalově studijní vytrvalosti a úrovni viz obdivnou vzpomínku Jaroslava KOSA, *Vzpomínky na život v Hlávkových kolejích českých vysokých škol v Praze, Jenštejnská ul. 1*, in: Sborník vzpomínek, s. 32–35, zde s. 33.

Klik mj. uvádí: „*V koleji byl pokládán za sociálního demokrata; teprve asi 1961 jsem zvěděl od profesora Sosny, že tam pracoval v komunistické skupině.*“³⁴ O tom, že Opletal byl levicově založený, přitom není pochyb, neboť právě tento fakt ho zřejmě vynesl i do funkce místopředsedy studentské samosprávy Hlávkovy koleje, neboť mezi studenty byla tou dobou respektována potřeba rovnováhy mezi pravíci a levíci ve vedení Ústředního sboru.³⁵ Víme, že již z rodiny inklinoval k sociálně demokratickému vidění světa,³⁶ avšak např. při svém pokusu o armádní kariéru se dokázal zřejmě dosti pragmaticky přizpůsobit vstupem do Republikánského dorostu.³⁷ Tvrzení o jeho součinnosti s komunistickou organizací v koleji je však založeno pouze na svědectví krajně nespolehlivého informátora, Františka Sosny (1913–1998).³⁸ Ten je v roce 1963 i publikoval ve stati, která se vyznačuje hrubými věcnými chybami a zjevnou tendenčností. Jen na okraj v této souvislosti např. připomeňme, že podle Sosnova tvrzení byl i Opletalův pražský pohřeb připravován výhradně komunistickými studenty.³⁹

Druhou osobností, které je Klikova vzpomínka věnována, je další výrazná postava na historiografickém poli druhé poloviny třicátých let, Šustův žák Josef Matoušek (1906–1939). Tento mladý historik si dokázal zjednat velké renomé pracemi z českých politických dějin 19. století a svůj odborný zájem postupně rozšiřoval i na problematiku vývoje národního uvědomování a sjednocovacích hnutí v jiných zemích, zejména v Itálii. Byl dobrým znalcem italského vývoje a neskrýval své jisté sympatie k tamnímu fašistickému hnutí.⁴⁰ Vedle Filozofické fakulty UK byl též absolventem Státní archivní školy, což mu od roku 1931 zajistilo místo v Českém zemském archivu v Praze. Účastnil se rovněž meziválečného archivního výzkumu ve Vatikánu, kde se zapojil do projektu zpřístupňování diplomatických zpráv papežských nunciů působících v Praze v rudolfinském období. To ho mj. dovedlo ke studování evropské raně novověké protireformace, jejíž vývoj pak přehledně shrnul v *Dějínách lidstva*, redigovaných J. Šustou.⁴¹ Zabýval se i samotnou postavou

³⁴ Viz edici zde v příloze.

³⁵ Srov. vzpomínky Josefa ŠÁRKY, *17. listopad znamená, nebát se*, in: Sborník vzpomínek, s. 59–63.

³⁶ To shrnuje T. PASÁK, *17. listopad 1939*, s. 60.

³⁷ Josef Šárka na to vzpomíná takto: „Překvapil mne, když mi řekl, že byl členem Republikánského dorostu jako já, ale že v dané době nezáleží, jestli jsme na pravici či levici, že musíme táhnout proti Říši.“ Srov. J. ŠÁRKA, *17. listopad znamená, nebát se*, s. 60. K Opletalově vojenské dráze srov. Jiří PLACHÝ, *Voják Jan Opletal*, *Historie a vojenství* 59/1, 2010, s. 151.

³⁸ *František Sosna* (1913–1998) byl chovancem Hlávkovy koleje jako student FF UK ve stejné době jako J. Opletal. Po válce Sosna působil na středních školách a později jako lektor jazyků na Vysoké škole pedagogické v Praze a od roku 1959 na katedře jazyků FF UK. K jeho podílu na „normalizaci“ FF UK po roce 1969 viz Josef PETRÁŇ, *Filozofové dělají revoluci. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948–1968–1989)*, Praha 2015, s. 434–435, 447–448; Jakub JAREŠ – Matěj ŠPURNÝ – Katka VOLNÁ a kol., *S minulostí zůčtíváme. Sebereflexe Filozofické fakulty UK v dokumentech sedmdesátých a devadesátých let 20. století*, Praha 2014, s. 223–224, 418–420 aj. K jeho roli tajného spolupracovníka StB (krycí jméno Nývlit) a držitele propůjčeného bytu viz Archiv bezpečnostních složek (ABS) Praha, operativní svazek centrálních útvarů MV a KS MV Praha, i. j. 744307. Ke komunistickému studentskému hnutí v meziválečném období tendenčně Ivo TESÁR, *Komunistické studentské hnutí na pražských vysokých školách v předmnichovské republice*, *AUC-HUCP* 3/1, 1962, s. 5–82.

³⁹ František SOSNA, *Hlávkova kolej, lidé a události kolem*, in: Jaroslav Kladiiva (ed.), *Za lepší svět. Sborník statí a vzpomínek na studentské pokrokové hnutí třicátých let*, Praha 1963, s. 251–262.

⁴⁰ Viz např. jm (= Josef Matoušek), *Mussolini Benito*, in: Ottův slovník naučný nové doby, díl IV/1, Praha 1936, s. 392–393.

⁴¹ Josef MATOUŠEK, *Katolická reformace a zápas o západní Evropu*, in: Josef Šusta (ed.), *Dějiny lidstva od pravěku k dnešku*, V, Praha 1938, s. 369–438.

císaře Rudolfa II. a jeho práce o turecké válce v evropské politice v letech 1592–1594 mu zajistila docenturu na jeho alma mater, takže od roku 1935 se věnoval rovněž výuce.⁴²

Na sklonku 30. let však Matoušek velmi výrazně zasahoval – po vzoru svého otce, poslance a ministra – rovněž do české politiky a politické publicistiky, a to způsobem, který z mnoha zorných úhlů mohl vzbuzovat (a také ve skutečnosti vzbuzoval) značnou kritiku. Jako velký stoupenec prvního československého premiéra Karla Kramáře (1860–1937) podrobil v období druhé republiky zdrcující kritice Benešovu zahraniční politiku a před 15. březnem 1939 prosazoval proněmeckou a proitalskou orientaci zbytkového Česko-Slovenska. Záhy po vytvoření protektorátu Čechy a Morava byl státním prezidentem dr. Emilem Háchou (1872–1945) jmenován členem Výboru Národního souručenství (byl i členem jeho četných výborů a komisí; NS) a místopředsedou Českého svazu pro spolupráci s Němci (ČSSN). Do těchto pozic však tuto nesporně kontroverzní postavu českých dějin nehnala oportunistická kolaborantská touha po rychlé kariéře, ale přesvědčení, že s jejich přijetím bude moci spíše napomáhat obraně a rozvoji českých národních zájmů na politickém, hospodářském i kulturním poli.⁴³ Podílel se na řadě akcí směřujících k ochraně českých národních tradic, přičemž na některých z nich spolupracoval mj. právě s J. Klikem, jak již bylo výše připomenuto. Jako vyhraněný český nacionalista hájil myšlenku rovnoprávnosti českého a německého národa. Jak např. napsal v novinovém úvodníku z 8. srpna 1939: „*Pro každého Čecha podmínkou skutečné spolupráce, již si upřímně přejeme, je rovnost životních podmínek Němců v Protektorátě a Čechů v Sudetách.*“⁴⁴ Narážel tím ovšem stále silněji na praktickou a každodenní nadřazenost Němců nad Čechy, jak ji nastolovala jako *conditio sine qua non* protektorátních poměrů nacistická moc.

Po Opletalově pohřbu chtěl Matoušek společně s delegací Národního svazu českého studentstva v Čechách a na Moravě intervenovat ve prospěch zatčených studentů u Háchy; audience se měla konat právě 17. listopadu, ale za daného vývoje události k ní již nedošlo.⁴⁵ Na Klikově vzpomínce zaujme především okolnost, jakými křivolakými cestami se redaktor ČČH dobíral zjištění, že právě tento jeho přítel a tou dobou už uznávaný historik byl jednou z devíti obětí, jejichž popravu oznámila vyhláška říšského protektora publikovaná 17. listopadu 1939. Je ostatně známo i odjinud, že první informace o jménech popravených se šířila doma i v zahraničí různými neoficiálními kanály, protože nebyla oficiálně

⁴² Viz Josef MATOUŠEK, *Turecká válka v evropské politice v letech 1492–1594. Obraz z dějin diplomacie proti-reformační*, Praha 1935 (= Rozpravy ČAVU, třída I, č. 82). K Matouškově odborné kariéře a jeho dílům viz Jan KLEPL, *Nesházejte oheň ducha! (K osmému výročí smrti hoříckého rodáka doc. dr. Josefa Matouška)*, Pod Zvičinou 2/2, 17. 10. 1947, s. 17–21 (tato stať byla společně se vzpomínkou M. Matouškové opět otiskována v publikaci *Památce hoříckého rodáka doc. Josefa Matouška*, Hořice 1947); František KUTNAR, *Přehledné dějiny českého dějepisectví, II*, Praha 1978, s. 331–332; Marie ŠTEMBERKOVÁ, *Josef Matoušek*, Zpravodaj Historického klubu 17/1, 2006, s. 36–46.

⁴³ K tomu viz např. Josef MATOUŠEK, *Ne politikaření, ale politiku*, Národní listy 78/202, 1939, 28. 7., s. 1.

⁴⁴ Citát viz Josef MATOUŠEK, *Vlast půdy a vlast duší*, Národní listy 79/213, 1939, 8. 8., s. 1. K Matouškovým politickým postojům srov. T. PASÁK, *17. listopad 1939*, s. 102–105; Jarmila PEŠKOVÁ, *Josef Matoušek: zapomenutá oběť 17. listopadu*, Dějiny a současnost 21/6, 1999, s. 37–41; TÁŽ, *Doc. PhDr. Josef Matoušek: základní nárys politické činnosti*, in: Pavel Marek (ed.), *Osobnost v politické straně. Sborník referátů z konference „Úloha osobnosti v dějinách politických stran na území českých zemí a Československa v letech 1861–1999“*, Olomouc 19. – 20. října 1999, Olomouc 2000, s. 309–316; Josef TOMĚŠ, *Devět zapomenutých*, in: Jaroslav Havel (ed.), *Odkaz 17. listopadu po šedesáti letech. Pamětní sborník*, Praha 2000, s. 20–31.

⁴⁵ K audienci u Háchy viz T. PASÁK, *17. listopad 1939*, s. 82.

publikována.⁴⁶ V tom se praxe okupačních orgánů v prvním období existence protektorátu výrazně lišila od doby teroru po útoku na R. Heydricha v květnu 1942, kdy halasné zveřejňování jmen řady popravených probíhalo podle předem připraveného schématu a mělo přispívat k psychologickému zastrašování širokých vrstev českého obyvatelstva.

Klikova vzpomínka na Matouška je laděna omluvně a jako přítelova obhajoba, a je tak svým způsobem pozdní odpovědí na řadu negativních hlasů, které se na adresu někdejšího člena výboru NS ozvaly bezprostředně po válce, a to i od velmi dobře informovaných osob. Jedním z prvních, kdo odmítl Matouškovu zařazení mezi novodobé národní hrdiny, byl v listopadu 1945 historik a archivář Jan Slavík (1885–1975), jenž shrnul: „*Ani majestát smrti nemůže smazat, že Matoušek jednal, jak vzdělaný Čech jednati neměl. Mezi mučedníky české věci patří tím méně.*“⁴⁷ O dva roky později zasáhl takto do probíhající diskuse o devíti zavražděných 17. listopadu 1939 týdeník Kulturní politika, v němž se konstatovalo: „*Byli stoupcem onoho buržoasního nacionalismu, onoho kramářského ‚zaplat‘ pánbůh za fašismus‘, které třídní sympatie táhlo k dohodě s Mussolinim a Hitlerem, s nimiž je sjednocovala nenávisť proti socialismu, proti Sovětskému svazu a proti demokratickému Španělsku (...)* Vpravdě to byli lidé, kteří na odboj ani nepomyslili a věřili v možnost legální národní práce v nedemokratickém, totalitním a rasovém Národním souručenství (...) *Nedělali odboj, ale stali se jeho symbolem.*“⁴⁸ Je třeba připomenout, že redakce obnoveného ČČH, jejímž členem byl i Klik, reagovala na tyto hlasy decentním zveřejněním petice francouzským historikům, kterou sepsal Matoušek společně s Karlem Stloukalem (1887–1957) a B. Mendlem v září 1938 a do níž údajně právě Matoušek vložil varování, „*aby přes české hory střežící s Rýnem bezpečí Francie, vpadl s Vaším souhlasem nepřítel, který přes Prahu míří na Paříž.*“⁴⁹

V návaznosti na vzpomínku na J. Matouška Klik připomíná rovněž osobu jeho matky, Magdaleny Matouškové (1881–1948). Vyjadřuje obdiv k její hrdé a zásadové povaze, díky níž se po synově smrti rozhodla neochvějně obhajovat a připomínat jeho odkaz, a to nejen za války, ale i po ní. Jako velkou satisfakcí pro Matouškovu matku Klik hodnotí ve své vzpomínce slavnostní akt, k němuž došlo 17. listopadu 1947 v ruzyňských kasárnách. Během něho připomněli oficiální zástupci československé vlády v čele s ministrem národní obrany armádním generálem Ludvíkem Svobodou (1895–1979) osm let staré události. Ministr vnitra Václav Nosek (1892–1955) poté předal jménem vlády rodinám pozůstalým po zavražděných pamětní odznaky druhého národního odboje in memoriam.⁵⁰ Relativně podřadné ocenění, kterého se Matouškovi a jeho druhům dostalo v listopadu 1947, mohlo být interpretováno jako oficiální odmítnutí dobových útoků na ně. Pro Matouškovu rodinu a jeho přátele tudíž mělo v daném okamžiku mnohem větší význam nežli Československý válečný kříž 1939, který jim byl udělen in memoriam již tři roky předtím (v říjnu 1945), tedy ještě před rozprouděním diskuse o jejich možné kolaboraci.⁵¹ Slavnostní akt v ruzyň-

⁴⁶ K informacím, jakým způsobem se o Matouškově smrti dovídal ve svém exilu historik O. Odložilík, viz M. ŠTEMBERKOVÁ, *Josef Matoušek*, s. 45–46.

⁴⁷ Jan SLAVÍK, *Jaroslav Papoušek a Josef Matoušek*, *Národní osvobození* 16/145, 1945, 3. 11., s. 1.

⁴⁸ V. BĚHOUNEK, *Tragický osud*, *Kulturní politika* 3/10, 1947–1948, 21. 11. 1947, s. 1.

⁴⁹ Karel STLOUKAL, *Dokument*, ČČH 47 (b. č.), 1946, s. 151–155.

⁵⁰ Při této příležitosti byla odhalena pamětní deska připomínající, že na tomto místě byl zastřelen 17. listopadu 1939 Josef Matoušek a dalších osm představitelů studentského života. Viz *Náplň dnešního 17. listopadu spočívá v zajištění míru*, *Rudé právo* 27/268, 1947, 18. 11., s. 1.

⁵¹ *Srov. Osobní věstník Ministerstva národní obrany 1945*, č. 42 (20. 10.), s. 1.

ských kasárnách ze 17. listopadu 1947 je jedinou událostí, k níž se Klik ve své vzpomínce opakovaně vrací, protože ji zřejmě, jak se lze domnívat, do jisté míry chápal i jako svou osobní satisfakci.

Vzpomínka připomíná také vytrvalou snahu Matouškovy matky vyhledávat s pomocí historiků z řad synových někdejších přátel veškeré podklady a svědectví o životě a díle jejího syna. Připomeňme, že dokumenty, které se jí takto podařilo shromáždit, představují dnes podstatnou část její písemné pozůstalosti.⁵² Z této bohaté dokumentace se ovšem neodhodlala publikovat téměř nic, co by přibližovalo dospělá léta jejího syna. Svou po válce publikovanou vzpomínku věnovala pouze okamžiku synova narození⁵³ a svou knihu vzpomínek, vydanou v roce 1948,⁵⁴ ukončila dokonce chronologicky ještě před jeho narozením. Synův přítel a její spolupracovník při práci na knize Leodegar Wenzel (1906–1981) to komentoval takto: „*Snad později dodá k ní maminka Matoušková několik kapitol vzpomínek z dětství i pozdějšího období životního osudu synova. Zatím zjištěná bolest vzpomínky bránila častějším a podrobnějším zmínkám o něm.*“⁵⁵ Jinak zůstaly její vzpomínkové texty na syna jako už dospělého muže nevydány, a sice s výjimkou drobného svědectví o jeho zatčení 17. listopadu 1939.⁵⁶

Třetí osobností, které je věnována Klikova vzpomínka, je v té době čtyřiařicetiletý J. Weinert, pražský rodák, absolvent bohemistiky a germanistiky na Filozofické fakultě UK a tou dobou již středoškolský učitel na vícero pražských školách, naposledy na reálném gymnáziu v Praze XIV.⁵⁷ Od roku 1936 se angažoval v nacionalisticky orientovaném studentském hnutí a zastával v něm řadu vedoucích míst; z tohoto titulu se pravidelně stýkal i s Klikem jakožto funkcionářem institucí zajišťujících studentům sociální pomoc a zdravotní péči. Klikovo ocenění jeho osobnosti je dosvědčeno i odjinud. Mělo jít o člověka s enormně rozvinutým sociálním cítěním, smyslem pro povinnost a tou dobou už poněkud anachronickým pojetím vlastenčení v duchu 19. století.⁵⁸ V září 1939 byl jmenován předsedou Svazu českého studentstva v Praze, což byla jedna ze dvou oblastních složek (druhá sídlila v Brně) Národního svazu českého studentstva, jenž se stal organizační složkou NS. Pražský svaz sdružoval všechny fakultní spolky v Praze, ve kterých bylo nařízeno povinné členství pro všechny studenty.⁵⁹ Na schůzi výboru tohoto svazu, kterou sám svolal, byl v jeho sídle v Hopfenštokově ulici (dnes Navrátilova, Praha 1) společně s dalšími 16. listopadu asi v 21:30 hod. zatčen a záhy zařazen mezi ty, kteří byli nazířti v ruzyňských kasárnách popraveni.

Konečně další osobností, kterou nám tato vzpomínka zpřítomňuje, je samozřejmě Klik sám. Nabízí nám popis řady svých subjektivních zážitků a pocitů, a to nejen tak, jak se mu

⁵² ANM Praha, f. Matoušková Marie Magdalena (Matouškovi 2), zejména kart. 3.

⁵³ Magdalena MATOUŠKOVÁ, *Osud je milostiv v naplnění mé velké touhy*, Pod Zvičinou 2/3, 1947, 14. 11. 1947, s. 46–48; tamtéž, 2/4, 19. 12. 1947, s. 64 (tento text byl spolu s textem J. Klepla v roce 1947 vydán i samostatně – viz pozn. 42).

⁵⁴ Magdalena MATOUŠKOVÁ, *Nezhodí všechno čas*, Praha 1948.

⁵⁵ Viz Leodegar WENZEL, *Nezhodí všechno čas...*, in: M. Matoušková, *Nezhodí*, s. 284–286, zde s. 285.

⁵⁶ K tomuto zjištění dospěla Jarmila PEŠKOVÁ, *Matouškovi 2 – Marie Magdalena Matoušková (1881–1948). Inventář archivního fondu*, Praha 1999, s. VI–VII.

⁵⁷ K J. Weinertovi blíže T. PASÁK, *17. listopad 1939*, s. 31, 75–76, 81, 87–89, 103, 196–107 a 112–114, a také J. TOMEŠ, *Devět zapomenutých*, s. 20–31.

⁵⁸ Viz T. PASÁK, *17. listopad 1939*, s. 106–107.

⁵⁹ K poměrně složité vnitřní struktuře této nové studentské organizace viz sám Jan WEINERT, *O organizaci českého studentstva*, Národní listy 79/251, 1939, 15. 9., s. 2.

v paměti uchovaly s mnohaletým odstupem, ale i tak, jak si přál, aby o nich byl informován pro nás bližší neurčitelný recipient v první polovině 60. let 20. století. Aniž by to byl primární záměr, vzpomínka nám tak dovoluje nahlédnout i do některých tehdejších autorových motivačních postojů. A asi se nebudeme příliš mýlit, když konstatujeme, že šlo o postoje příznačné nejen pro samotného Kliku, ale spolu s ním i pro značnou část intelektuální scény v období druhé republiky a počínajícího protektorátu. Tyto postoje bychom mohli obecněji charakterizovat takto:

- *Snaha nepropadat panice a přes všechnu nepřehlednost a nevypočitatelnost okolního dění zajišťovat pravidelnou činnost těch aktivit, které jsou považovány z hlediska udržování společenské, kulturní a vzdělanostní kontinuity za důležité.* To můžeme v případě J. Klika jako historika a jako činovníka HK vidět na jeho snaze zajišťovat přípravu a vydávání ČČH, jakmile to situace jen trochu dovolovala. Připomeňme i jeho starostlivost o osudy knihovny Hlávkovy koleje – tedy další relativně významné a tradiční vzdělávací instituce per se, jejíž provoz podporoval již v předcházejících letech.⁶⁰
- *Snaha dobrovolnou a vstřícnou spoluprací s okupantským režimem si na něm vymoci, aby nebránil obhajování či posilování českého národního života.* Tato v českých politických i intelektuálních elitách oné doby značně rozšířená iluze byla více příznačná pro Klikova přítele J. Matouška, nicméně ve svém vzpomínkovém textu se Klik sám přiznává, že ani jemu nebyla cizí: „*Nutno ovšem podotknout, že tehdy ještě jsme podléhali naivní víře, že výbor Národního souručenství bude mít nějakou pravomoc.*“ Klik přitom ještě v této době netušil, že v nadcházejících letech protektorátu bude jeho vztah k nacistické moci stále více služebnější, takže se po válce z kroků, které pro ni nuceně konal, bude muset obhajovat neboli v dobovém poválečném žargonu „očist’ovat“.⁶¹
- *Snaha symbolickým vyjadřováním nesouhlasu s okupačním režimem udržovat osobní integritu.* V předkládané vzpomínce se Klik stává účastníkem symbolického nesouhlasu vždy jako loajální člen širšího grémia, jehož je členem, konkrétně správního výboru Hlávkových kolejí. Je to právě toto grémium, které se ve významné pozici podílí na Opletalově pražském pohybu a den poté přijímá usnesení, označující ho za „mučedníka okupačního režimu“; nevystupuje tedy proti okupantské moci otevřeně jako student, ale prostřednictvím symbolických gest a aktů. Josef Klik nepatřil k osobnostem, které se později zapojily do hnutí odporu či odboje, a tak počínaje ranním probuzením dne 17. listopadu 1939 byl u něj tento postoj téměř beze zbytku vytlačen postojem hodně protikladným.
- *Snaha předcházet perzekuci ze strany nacistického režimu odstraněním jakýchkoli možných známek odporu a neloajality.* Ve vzpomínce J. Klika můžeme tento motivační postoj sledovat, kdykoli líčí, jak se hned od 17. listopadu horečně snažil o likvidaci kompromitujících písemností umístěných jednak v budově Hlávkových kolejí, jednak v zabraných prostorách HK na Filozofické fakultě UK.⁶²

⁶⁰ Viz např. *XXXVII. výroční zpráva*, s. 16.

⁶¹ Srov. JIROUŠEK, *Josef Klik*, s. 60–61.

⁶² Jednalo se především o poschovávané protinacistické a prokomunistické tiskoviny.

Konečně je třeba připomenout, že při podnikání těchto kroků musel Klik cítit přímé existenciální ohrožení, doprovázené vyčerpávajícím stresem.⁶³ Nebyl totiž jen vzdáleným pozorovatelem, ale rázné zásahy nacistické moci se děly v jeho bezprostřední blízkosti: Budova Hlávkovy koleje, v níž se nalézal ještě 16. listopadu 1939 po desáté hodině večerní, byla o pár hodin později přepadena a bylo z ní odvečeno velké množství osob včetně Klíkova následovníka ve funkci ředitele koleje; jeho dosavadní pracoviště, na něž pravidelně docházel, tedy sídlo HK a redakce ČČH na Filozofické fakultě, bylo trvale znepřístupněno i s celou svou cennou a po mnoho let budovanou infrastrukturou. A tři osoby, které důvěrně znal a se kterými se pravidelně stýkal, zemřely v průběhu několika málo listopadových dnů v důsledku tvrdého útoku nacistické moci...

Edice

Josef Klik: Sedmnáctý listopad 1939

Dne [11.] listopadu 1939 zemřel v Praze medik Jan Opletal.⁶⁴ Přes usilovnou lékařskou péči podlehl zranění, které utrpěl při protinacistických demonstracích dne 28. října.⁶⁵ Jan Opletal byl chovancem Hlávkových kolejí.⁶⁶ Věděl jsem o něm mnoho ještě dříve, než jsem ho poznal osobně: jako referent o přijímání do koleje jsem důkladně pročítal jeho žádost, neboť jsem byl na něho upozorněn i zvláštním přípisem ředitelstvím jeho gymnasia. Opletal studoval v Litovli, odkud bylo v Hlávkových kolejích více studentů; litovelští dokonce založili pro ně zvláštní stipendium („založené místo“) a ředitel gymnasia již před projednáváním nových žádostí nás upozorňoval, koho bychom měli z Litovle přijmout.⁶⁷ A tak se přimlouval i za Opletala.

Blíže jsem jej poznal, když se stal sociálním referentem studentské samosprávy; tehdy jsem s ním často jako sociální referent i jako ředitel koleje spolupracoval při vypracování návrhů na přijímání nových kolejáků i při udílení stipendií kolejních i stipendií ministerstva školství. Bledý Opletal byl málomluvný, ale velmi seriosní a na poměrně mladý věk opravdově až úzkostlivě svědomitý. Jako chudý student měl opravdově sociální cítění a úzkostlivě dbal, aby stipendia byla rozdělována co nejspravedlivěji. Rád jsem s ním pracoval a ve většině případů jsme se bez obtíží shodli. V koleji byl pokládán za sociálního demokrata; teprve asi 1961 jsem zvěděl od profesora Sosny,⁶⁸ že tam pracoval v komunistické skupině.

Smrt Opletalova mne ovšem velmi bolestně překvapila. Jeho pohřeb se konal za veliké účasti studentů i vysokoškolských učitelů.⁶⁹ Za Správní výbor Hlávkových kolejí jsme polo-

⁶³ Ke zmínce o nervovém zhroucení v listopadu 1939, kdy na radu lékaře odešel z některých funkcí, viz SOKA Jindřichův Hradec, f. Josef Klik, kart. 1, Obhajoba, s. 6.

⁶⁴ K jeho osobě blíže v úvodní části.

⁶⁵ K demonstracím 28. října 1939 přehledně T. PASÁK, *17. listopad 1939*, s. 37–58.

⁶⁶ Jeho památku připomíná pamětní deska umístěná na zdi budovy Hlávkovy koleje, Jenštejská 1, Praha 2.

⁶⁷ Ředitelem litovelského reálného gymnázia byl v letech 1918–1938 Josef Fürst (1878–1955), přírodovědec, který se věnoval kromě jiného výzkumu moravských krasových útvarů.

⁶⁸ V originále je napsáno „prof. Smoly“, jméno je pak přeškrtnuto a ručně opraveno na „prof. Sosny“. K jeho osobě srov. pozn. 38.

⁶⁹ Pražská tryzna za J. Opletala se konala před transportem rakve k uložení na hřbitově v Náklu u Litovle 15. listopadu 1939 dopoledne v kapli Hlávkova patologického ústavu na Albertově.

žili věnec.⁷⁰ Po pohřbu došlo k novým protinacistickým demonstracím.⁷¹ V den pohřbu⁷² se náhodou konala pozdě odpoledne schůze správního výboru kolejí, svolaná ovšem již dříve a podle tehdejších předpisů hlášená policejnímu úřadu.⁷³ Schůze byla ovšem pod dojmem Opletalovy smrti. Předseda správního výboru profesor Ing. Dr. O. Quadrát⁷⁴ vzpomněl zesnulého a označil jej za mučedníka okupačního režimu; jeho památka byla uctěna povstáním. Správní výbor pak jednal o tom, jak trvale uctít Opletalovu památku a jednomyslně se usnesl rezervovat okamžitě určitou částku na jeho pomník. Zástupci studentstva přítomní na schůzi však prohlásili, že studentská samospráva se rozhodla postavit pomník sama a že studenti sebrali mezi sebou již určitou částku peněz na tento účel. Vděčně jsme kvitovali tento podnět a dohodli se, že budeme uvažovat o jiné formě uctění Opletalovy památky. O tom všem psal tajemník správního výboru doc. Dr. Václav Hovorka⁷⁵ zápis jako o každém jiném bodu jednání.

Další část schůze pak jednala o hospodářských otázkách koleje. Bylo jich mnoho (v souvislosti s vázaným hospodářstvím) a schůze se protahovala. Kolem desáté hodiny večer přišel do koleje k vrátnému policista a dotazoval se, kdy asi schůze skončí. Věc nám byla nápadná, ale protože všechny schůze musily být tehdy hlášeny, domnívali jsme se, že jde o běžnou policejní evidenci, a nevyvozovali z toho dalekosáhlé závěry. Nacisté však byli již připraveni k obsazení koleje a nechtěli patrně tam vniknout před koncem schůze. Po skončení jednání jsme šli společně do restaurace na večeři a zdrželi se dlouho.

Druhého dne časně ráno nás vzbudila moje příbuzná paní Balaszyová,⁷⁶ která bydlila v domě vedle koleje, a sdělovala mi, že za noci byla kolej obsazena a studenti i s ředitelem Ing. Václavem Weiserem⁷⁷ odvlčeni; vyslovovala obavy, že budou zatýkáni i členové správního výboru, a vybízela mne k útěku. Přirozeně jsem byl těmito zprávami velmi roz-

⁷⁰ Vlastního aktu v kapli, který proběhl mezi 9:30 a 9:40 hod. se podle policejních pokynů zúčastnil jen úzký okruh osob. Za Hlávkovu kolej byla přítomna delegace studentů, člen správního výboru Spolku Hlávkovy koleje profesor ČVUT, matematik František Kadeřávek (1885–1961) a ředitel Hlávkovy koleje V. Weiser. Pro stovky dalších přítomných se tak slavnostním aktem stal až smuteční průvod, při němž byla rakev studenty Hlávkových kolejí vynesena z kaple a naložena do pohřebního automobilu. Při této příležitosti studenti nesli i věnec; věnec Hlávkovy koleje byl sestaven z bílých a červených růží a nesl stuhy v národních barvách. Blíže srov. T. PASÁK, *17. listopad 1939*, s. 69–70. Matematik František Kadeřávek (1885–1961) byl od roku 1920 řádným profesorem deskriptivní geometrie na ČVUT v Praze a roku 1945 se stal i jejím rektorem. Blíže srov. Josef TOMES, *Český biografický slovník XX. století* (dále ČBS), I–III, Praha 1999, zde sv. II, s. 16.

⁷¹ Události 15. listopadu 1939 přehledně shrnuje T. PASÁK, *17. listopad 1939*, s. 69–80.

⁷² Zřejmě má být „V den po pohřbu“. Z obsahu vzpomínky vyplývá, že schůze Správního výboru se konala až 16. listopadu 1939, což dosvědčují i jiné prameny. Srov. F. KROPÁČ – V. LOUDA, *Persekuce českého studentstva*, s. 66; T. PASÁK, *17. listopad 1939*, s. 80, pozn. 43.

⁷³ Správní výbor se po valné hromadě z června 1939 skládal z těchto osob: Otakar Quadrát (předseda), Ludvík Ambrož (zástupce), Arnošt Brambořík (jednatel), František Kadeřávek (pokladník), Matěj Jelínek, Josef Jeřábek, Josef Klik, Josef Lerch, Jaromír Matouš, František Praus, František Roubík, Bohumil Sochr, Emil Svoboda, Emanuel Šlechta a August Žáček. Viz J. POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávký*, s. 150.

⁷⁴ Profesor Vysoké školy chemicko-technologického inženýrství ČVUT Otakar Quadrát (1886–1965) byl dlouholetým předsedou správního výboru Hlávkovy studentské koleje. K jeho osobě J. TOMES, ČBS III, s. 11.

⁷⁵ Analytický chemik a překladatel Václav Hovorka (1900–1960) byl od roku 1933 docentem na Vysoké škole chemicko-technologického inženýrství ČVUT. Od roku 1927 až do uzavření vysokých škol byl tajemníkem Spolku Hlávkovy studentské koleje českých vysokých škol pražských a jednatelem spolku bývalých chovanců této instituce. Po válce (1945) se stal profesorem Vysoké školy chemicko-technologické a členem-korespondentem ČSAV. Srov. František ČŮTA, *Člen korespondent ČSAV Václav Hovorka (23. IV. 1900–24. V. 1960)*, Věstník Československé akademie věd 69, 1960, s. 473–476; J. TOMES, ČBS I, s. 509.

⁷⁶ Příbuzenský vztah k J. Klikovi bohužel není z kontextu zřejmý.

⁷⁷ K osobě V. Weisera srov. pozn. 23.

rušen. Netušil jsem, že jsou obsazeny i jiné koleje a vysoké školy, a měl jsem za to, že tvrdý úder je namířen pouze proti koleji Hlávkově, kde bydlil Opletal, a to proto, že zástupci studentů i ředitel koleje se musili před Opletalovým pohřbem zavázat, že nebude porušen klid.⁷⁸ Protože došlo k bouřím, mínil jsem, je trestána kolej...

Odešel jsem do školy a teprve tam jsem zvěděl, že jsou obsazeny i jiné koleje a budovy vysokých škol. A nemýlím-li se, teprve odpoledne byly vylepeny vyhlášky oznamující uzavření vysokých škol na tři léta a popravu devíti studentských předáků.⁷⁹ Jména jejich zatím jsem neznal, a proto jsem netušil, že budou mezi nimi i moji dva přátelé.

Ve škole mne čekalo dopoledne ještě jiné překvapení. V deset hodin přišel do školy můj bývalý žák, tajemník Historického klubu Otava,⁸⁰ a sděloval mi, že nebyl vpuštěn do Klubu, jehož místnosti byly v budově filosofické fakulty na Smetanově náměstí.⁸¹ Teprve nyní jsem si uvědomil, že obsazením vysokých škol jsou zabráněny i klubovní místnosti! To bylo velmi trapné zjištění; věděl jsem, že v klubovních místnostech si studenti od jara 1939 ukrývali a vyměňovali protinacistické letáky a ukládali některé v knihovně. Neměl jsem jistoty, zda tak činili i v poslední době a jsou-li v klubovní knihovně ony tisky dosud. Otava mi dal rozpačitě zápornou odpověď, ale z jeho rozčilení jsem pochopil, že ví o věci více, než říká. A tak se stupňovaly obavy, co bude dále.

Mezi dnem přicházely nové a nové zprávy o zabírání jednotlivých fakultních budov i kolejí i o řádění Němců v těchto budovách. Bylo sdělováno, že jsou zatýkáni i studenti mimo koleje, a že proto mnozí studenti opouštějí Prahu; šířily a potvrzovaly se zvěsti, že student, který není právě doma, když má být zatčen, není dále stíhán a gestapo jde jinam, neboť prý nejde o určité osoby, nýbrž o to, aby byl zatčen určený počet vysokoškoláků... Odtud houfné útoky studentů z Prahy. Protože prý v kolejích byli zatčeni převážně nejchudší studenti, jsou prý podle seznamů mimo kolej zavírání hlavně studenti z řad vyšších úředníků a živnostníků, aby tak byli postiženi studenti ze všech sociálních složek. Nevím, bylo-li tomu tak, ale bývalí studenti z Vančurova gymnasia,⁸² kteří byli zatčeni, byli vskutku synové vyšších úředníků. I v následujících dnech se potvrzovalo, že studenti, kteří nebyli doma, přišlo-li gestapo, unikli zatčení. Asi za tři nebo čtyři dni zatýkání podle kolujících zpráv ustalo. Studenti byli odvezeni do koncentračních táborů.

Ještě 17. listopadu jsem na cestě ze školy potkal profesora techniky Ing. Dr. Fr. Kadeřávka⁸³, který byl také členem správního výboru Hlávkových kolejí. Bydlil na Karlově náměstí, tedy blízko kolejí, a měl podrobné zprávy o jejich obsazení. Sám očekával případné sankce i proti vysokoškolským učitelům a pracovníkům v studentském hnutí. Byl však

⁷⁸ K zárukám, že při pražském pohřbu J. Opletala bude zachován klid, které 14. listopadu poskytli úředním místům předseda samosprávy M. Martišchnig, srov. T. PAŠÁK, *17. listopad 1939*, s. 65 a 67, zde pozn. 41.

⁷⁹ Vyhláška byla vyhotovena paralelně v němčině a češtině, byla datována 17. listopadu 1939 a byla opatřena podpisem říšského protektora K. v. Neuratha, který ovšem po válce autenticitu svého podpisu rozhodně popíral s odkazem na pobyt v Berlíně. V černobilém přetisku viz Jaroslav ČVANČARA, *Někomu život, někomu smrt. Československý odboj a nacistická okupační moc 1939–1941*, Praha 2002, s. 89. Originální exemplář je uložen ve sbírkách AUK.

⁸⁰ Absolvent reálného gymnázia na Smíchově Alois Otava, který maturoval v roce 1932, byl žákem J. Klika, jenž byl jeho třídním učitelem. Poté studoval teologii na UK v Praze a působil jako tajemník HK. Srov. *Památník k padesátému výročí založení Stát. čsl. reálného gymnasia v Praze XVI – Smíchově*, Praha 1934, s. 83.

⁸¹ Dnes to je Náměstí Jana Palacha v Praze I.

⁸² Jde o Státní československé reálné gymnasium Dr. Jindřicha Vančury v Praze XVI (na Smíchově), které od sklonku roku 1938 zredukovalo svůj název na Státní reálné gymnasium v Praze XVI (dnešní Gymnázium Na Zatlance).

⁸³ K jeho osobě srov. pozn. 70.

neobyčejně klidný; nebál se případného zatčení a zdůrazňoval, že přináší-li oběti mládež, tím spíše ji musí nésti i její učitelé a vedoucí. Povzbudil mne svým klidem, ale přece jen nezbavil rozechvění nad osudem tolika studentů a nad tvrdostí německého úderu; pocho-pitelně se hlásila i nejistota z vlastního osudu. Toto rozechvění ještě vzrostlo, když mi při náhodném setkání sdělil Dr. Kristen,⁸⁴ že mezi popravenými je i Dr. Matoušek.⁸⁵

Dlouho jsem nechtěl zprávě věřit. Docent všeobecných dějin Dr. Josef Matoušek byl syn bývalého realistického a pak národně demokratického politika, který býval před Mni-chovem i ministrem.⁸⁶ Matoušek byl žákem Šusty,⁸⁷ který do něho vkládal velké naděje. Zabýval se vedle historie i politikou, redigoval některé časopisy a patřil k těm publicistům, kteří v době před Mnichovem hlásali nutnost dorozumění s Němci. Po německé okupaci se netajil tím, že se mýlil, domníval-li se, že je možný s Němci smír, a trpce si stěžoval, že část našeho obyvatelstva 15. března 1939 zvědavě přihlížela pohybům nacistických vojenských sborů v Praze. Živě si vzpomínám, jak mi asi za dva dni nato vykládal, jak jinak se zachovali Francouzi za pruské okupace 1870/71, kdy Prusáci pochodovali liduprázdnými ulicemi a kdy Francouzi stáhli i rolety, aby nemusili hledět na potupné obsazení!⁸⁸

Když bylo v březnu 1939 vytvořeno Národní souručenství, stal se Matoušek členem výboru, a nemýlím-li se, byl mu svěřen i referát péče o mládež nebo aspoň členství v nějaké komisi toho druhu.⁸⁹ Matoušek se začal mnoho zajímat o sociální péči studentskou. Nutno ovšem podotknout, že tehdy ještě jsme podléhali naivní víře, že výbor Národního souručenství bude mít nějakou pravomoc a bude tudíž moci i v sociální péči studentské vyvinout účinnou iniciativu. Poněvadž jsem pracoval v studentské péči nejen jako člen a sociální referent Správního výboru Hlávkových kolejí, nýbrž i jako předseda podpůrného odboru Sboru sociální péče o vysokoškolské studentstvo⁹⁰ i jako člen výboru Studentského zdravotního ústavu,⁹¹ obracel se Matoušek vícekrát na mne o informace a také na podzim 1939 jsem s ním o studentských otázkách několikrát jednal a smluvil jsem mu pak schůzku asi na 14. nebo 15. listopadu s profesorem Weinertem⁹² a seznámil ho s ním.

⁸⁴ Archivář Zdeněk H. M. Kristen (1902–1967) tehdy působil v Archivu země České v Praze a věnoval se mj. editování diplomatických dokumentů. Srov. J. HOFFMANOVÁ – J. PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů*, s. 348; J. Tomeš, ČBS II, s. 181–182.

⁸⁵ K osobě J. Matouška blíže v úvodní části.

⁸⁶ Právník, národohospodář a politik Josef Matoušek st. (1876–1945) byl poslancem Revolučního národního shromáždění (1918–1920) a Národního shromáždění ČSR (1920–1935), později senátorem (1935–1939). V letech 1929–1934 byl ministrem průmyslu, obchodu a živnosti v druhé vládě F. Udržala a první vládě J. Malypetra za Čs. národní demokracii. K jeho osobě srov. J. TOMEŠ, ČBS II, s. 359.

⁸⁷ Profesor všeobecných dějin na FF UK a v letech 1939–1945 prezident České akademie věd a umění Josef Šusta (1874–1945) patřil k našim předním historikům. K jeho osobě srov. Jiří LACH, *Josef Šusta 1874–1945. A history of a life, a life in history*, Olomouc 2003.

⁸⁸ Klikem tlumočený Matouškův výklad odpovídá jednomu z historických mýtů, který se traduje k prusko-francouzské válce a následně pruské okupaci 1870/1871.

⁸⁹ Výbor NS jakožto jedině ze strany nacistů tolerované politické organizace byl jmenován prezidentem E. Háchou 23. března 1939; Matoušek byl od začátku jedním z jeho členů a působil v řadě jeho výborů (programový, kulturní, soustředovací, organizační a správní). Byl i zástupcem vedoucího NS ve Velké Praze. Vysokoškolskou a studentskou problematikou se Matoušek zabíral jako prezidiální zpravodaj Kulturní rady a jako takový byl zván i k poradám o školství ministrem J. Kaprasem. Srov. *Program školské práce. Zástupci Kulturní rady u ministra školství*, Národní listy 79/196, 1939, 29. 7., s. 2.

⁹⁰ Ke Sboru sociální péče o vysokoškolské studentstvo viz pozn. 25 v úvodní části.

⁹¹ Ke Studentskému zdravotnímu ústavu viz pozn. 26 v úvodní části.

⁹² Ke středoškolskému profesorovi a studentskému předáku J. Weinertovi viz blíže v úvodním textu. Klikovu vzpomínku, jak seznámil Weinerta s Matouškem v polovině listopadu 1939, bude asi nutné poněkud korigovat, neboť oba muži se spolu zúčastnili audience představitelů českého studentstva u ministra školství a národní

Weinerta jsem poznal již jako studenta, který pracoval ve Sboru pro sociální péči o vysokoškolské studentstvo i v jiných studentských organizacích hlavně sociálního charakteru.⁹³ Vynikal neobyčejnou pracovitostí a svědomitostí a snažil se o krajní spravedlnost v rozdělení studentských stipendií a všech výhod. Byl společensky obratný; měl velmi pěkné, snad až příliš zdvořilé vystupování, při čemž zvláště nápadná byla úcta k mínění jiných a takt, s nímž polemizoval. Nesouhlasil-li s něčím, bojoval za své mínění pevně, ale velmi taktně. Sociální péči studentské věnoval každou volnou chvíli i za svých studií i tehdy, když již vyučoval na pražské střední škole.

Na schůzku Matouškovu s Weinertem jsem si vzpomněl při svých úvahách o osudu Matouška a za několik minut nato jsem zvěděl, že i Weinert patří k devíti předákům studentstva, kteří byli popraveni. A tak možná stáli vedle sebe osudového rána 17. listopadu dva moji přátelé, které jsem krátce před tím vzájemně seznámil... Tak se mi od té doby stále vynořovali pospolu a tak jsem na ně také vzpomínal 17. listopadu 1947, když jsem byl přítomen na nádvoří ruzyňských kasáren odhalení pamětní desky popraveným a odevzdání vyznamenání jejich pozůstalým...⁹⁴

Věru bylo příliš mnoho bolesti v onen neblahý sedmnáctý listopad a stále se k ní družila i obava, co bude dále. Poslechl jsem rady přátel a po dva dni nespál doma, ale poznal jsem zbytečnost tohoto počínání. O spánku ovšem nelze vlastně mluvit, ostatně jistě v tyto dni velmi málo lidí v Praze mohlo vůbec spát, protože nové podrobnosti o brutalitě vůči studentům přinášely nová a nová rozčilování...

Úřední zpráva nemluvila o tom, kde byla poprava vykonána; teprve později byly potvrzeny pověsti o ruzyňských kasárnách. Něco světla do průběhu událostí vnesli i někteří nejmladší studenti, kteří byli v kolejích zatčeni, odvezeni, ale pak propuštěni.⁹⁵ Byl mezi nimi i můj krajan Josef Poslušný,⁹⁶ který bydlil v Masarykově koleji. Když byl propuštěn, přišel k nám, líčil brutalitu německých vojáků a ukazoval modřiny po ranách, které dostal. Radil se, co má dělat. Podle toho, co jsem všude slyšel, jsem mu mohl jen doporučit, aby odjel co nejdříve domů a opatřil si nějaké zaměstnání! Učinil tak. V Deštné jej přijali jako výpomocného úředníka na obecní úřad. Za čas nebyl spokojen se svým postavením, domáhal se zlepšení, a když nebylo možno mu vyhovět – přestoupil k Němcům a strhl s sebou i oba rodiče, ač otec, můj spolužák z obecné školy, neznal ani slova německy! Tak malicherné osobní důvody vedly slabé povahy až k národní zradě... Němci pak ustanovili Poslušného (psal se pak Posluschny) učitelem kdesi na Jindřichohradecku a později poslali na vojnu. Po revoluci 1945 se chtěl vrátit, ale když mu obec odepřela pobyt, zůstal někde v západním Německu.

V těžkých listopadových dnech mne ovšem velmi zajímal i osud ředitele kolejí Ing. Weisera, který se stal ředitelem, když jsem já na tuto funkci resignoval (v létě 1937).⁹⁷ Brzy jsem se dozvěděl, že se mu podařilo dostat se na svobodu s nějakou skupinou, která byla propuštěna, že však okamžitě jej Němci znovu hledali i v koleji i jinde. Nepolapili jej!

osvěty J. Kaprase již 20. 9. 1939. Srov. *Zástupci českého studentstva u ministra školství a národní osvěty*, Národní listy 78/259, 1939, 23. 9., s. 2.

⁹³ Ke Sboru viz pozn. 25 v úvodní části.

⁹⁴ K slavnostnímu aktu v ruzyňské věznici 17. 11. 1947 viz v úvodu, respektive v pozn. 50.

⁹⁵ Z asi 1 850 osob zatčených 17. listopadu 1939 byli týž den propuštěni cizinci, členové fašistických a antisemitských organizací a asi 600 studentů mladších 20 let. Srov. T. PASÁK, *17. listopad 1939*, s. 101.

⁹⁶ K osudům Josefa Poslušného/Posluschného zatím nejsou známy další podrobnosti.

⁹⁷ Ke Klíkově rezignaci na místo ředitele Hlávkovy koleje viz blíže v úvodu k této edici.

Weiser zmizel a prchl za hranice. Je pochopitelné, že jsem mnoho dumal o tom, jaký asi by byl můj osud, kdybych byl zůstal i nadále ředitelem koleje! Také předseda studentské samosprávy Martischnigg i někteří jiní kolejíci prchli za hranice!⁹⁸ Byli totiž po Opletalově pohřbu v Praze na Litovelsku, kam byl Opletal převezen; když se dozvěděli, co se děje, již se nevrátili a odešli za hranice.

V koleji byli ubytováni příslušníci německých ozbrojených sborů – tuším SS. Tajemník koleje doc. Dr. Hovorka se obrátil na jejich velitele s tím, že jako úředník má v koleji své soukromé věci, a žádal, aby si je mohl odnésti. Velitel – byl prý to v civilu také vysokoškolský učitel – k našemu překvapení svolil. Hovorka použil návštěvy v koleji i k tomu, aby odnesl i zápisy o schůzi, v níž bylo usneseno uctít památku Opletalovu. Tento zápis pak dobře uschoval.

A jaký byl další osud kolejí? Němci brzy plenili i kolejní inventář; jak jsme od vrátného, který tam zůstal, zvěděli, odváželi odtud i zásoby ložního prádla, jídelního náčiní apod.⁹⁹ Později kolej opustili a v budově byl umístěn nějaký úřad.¹⁰⁰ Bohatá kolejní knihovna, která vznikla dary jednotlivců i korporací, měla být odvezena do sběru! Podařilo se získat knihkupce a antikváře Andrého,¹⁰¹ který ji koupil, když mu z ministerstva školství Dr. Roubík¹⁰² a německý knihovník Mucha¹⁰³ slíbili, že ji úřady od něho odeberou později.

Za několik dní po 17. listopadu jsem byl pozván na návštěvu k paní Matouškové, matce popraveného historika.¹⁰⁴ Věděla, že jsem s ním těsně před jeho smrtí byl ve stycích, a chtěla vědět všechny podrobnosti, každé slovo, které pronesl – sbírala je u všech jeho přátel. Byla podivuhodně klidná a několikrát podotkla, že není čas na smutek, nýbrž na přípravu odvety. „*Musíme si zachovat zdraví a nervy, abychom se mohli mstít,*“ pravila. Vedla si i v pozdějších dobách stejně důstojně; nikdy nebyla skleslá, zoufalá, vždy hrdá a klidná. „*Není čas na pláč,*“ říkala, „*na to oni čekají, a nesmí se jim ukázat slabost a musí se chystat odvěta.*“ Vždy, když jsem ji viděl, měl jsem představu hrdé antické matky, jak jsem si ji vytvořil v studentských dobách na jindřichohradeckém gymnasiu.

⁹⁸ Student Maxmilian Martischnig (1912–1984) bydlel podobně jako Opletal na Hlávkově koleji a v roce 1938 se stal předsedou tamní studentské samosprávy (Jan Opletal byl jeho zástupcem). Organizoval Opletalův pohřeb a počátkem roku 1940 se mu podařilo odejít za hranice. Studoval pak medicínu v Oxfordu a sloužil v čs. exilové armádě. Z emigrace se již do vlasti nevrátil. K odchodům studentů v této době blíže Karel A. MACHÁČEK, *Útěk do Anglie = Escape to England*, Praha 2003.

⁹⁹ K plnění inventáře Hlávkovy koleje viz J. POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávky*, s. 155.

¹⁰⁰ Od počátku roku 1941 v budově sídlil český Zemský úřad, viz J. POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávky*, s. 155.

¹⁰¹ Firma „Antiquariat K. André“ sídlila tehdy v paláci Praha (Havířská 3, Praha 1); jednalo se o tradiční a nejznámější pražský antikváriát, proslulý svými dražebními katalogy starých tisků.

¹⁰² Historik, archivář a Klikův krajan František Roubík (1890–1974) působil v letech 1939–1948 jako referent Ministerstva školství a národní osvěty a v letech 1939–1952 byl zároveň i ředitelem Státního historického ústavu. K jeho osobě srov. J. HOFFMANNOVÁ – J. PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů*, s. 545–546; J. TOMEŠ, *ČBS III*, s. 57.

¹⁰³ Klik zde uvádí toto příjmení nesprávně. Jednalo se o Antona Mouchu (1882–1945), knihovníka a dlouholetého ředitele knihovny Německé vysoké školy technické v Praze. Působil rovněž jako inspektor MŠANO pro německé knihovny v českých zemích, respektive profesor i ředitel Státní školy knihovnické. K jeho podílu na zachraňování významných knihovnických celků v Praze srov. Robert LUFT, *Das Bibliothekswesen in Böhmen und Mähren während der nationalsozialistischen Herrschaft*, Bohemia 30/2, 1989, s. 295–342, k podílu na zachraňování knihovny Hlávkovy koleje konkrétně s. 334.

¹⁰⁴ Matouškova matka Magdalena (1881–1948), roz. Jínová se narodila v Bořkově u Semil v rodině Jana Jíny, továrníka v Prostřední Nové Vsi. V únoru 1905 se provdala v Lázních Běláhrad za právníka Josefa Matouška, tehdy c. k. soudce. Z manželství vedle syna Josefa vzešla v roce 1909 i dcera Eva, provdaná Schubertová.

I později se mne vyptávala na každou maličkost ze života svého Pepánka, na každý jeho výrok, názor. Vše chtěla vědět do nejmenších podrobností a důtklivě žádala, abych jí třeba písemně sdělil, kdybych si na něco vzpomněl. Trpěla patrně strašně, vždyť ve svém synu viděla vskutku nadějného vědce, ale uměla se přemoci a nikdy nedala najevo svůj bol. Neměl jsem slov obdivu pro její sílu, statečnost a sebezapření, zvláště uvážil-li jsem, že dosud žila celkem bezstarostným životem v klidné, dobře situované domácnosti. Nosila po synovi stále smutek, a když úřady naléhaly, aby jej odložila, dokonce pohrozily, odpověděla: „*Syna jste mi zavraždili, co mi ještě můžete udělat!*“ V elektrické dráze jí důstojník nabídl místo. Odmítla se slovy: „*Zavraždili jste mi syna, tímto si mne nesmíříte.*“ Posilovala druhé, povzbuzovala k vytrvalosti. Soustředila se na sbírání všech podrobností ze života synova; jeho přátelé Dr. Klepl¹⁰⁵ a L. Wenzl¹⁰⁶ jí pomáhali.

Když se po květnové revoluci vyskytly hlasy, že docent Matoušek byl popraven nedopatřením a že nepatřil k odbojovým pracovníkům,¹⁰⁷ soustředila své úsilí k tomu, aby jej rehabilitovala a ukázala, že byl ilegálně činný. Nezkrušila ji ani smrt manžela, jenž zemřel za měsíc po revoluci, 5. 6. 1945.¹⁰⁸ Naopak, jakoby cítila ještě větší zodpovědnost za rehabilitaci Matouškova jména. Využívala v té věci stejnou energii jako dříve v šíření nenávisti k Němcům. Tehdy mi napsala: „*Historie odstupem času všechno osvětlí, říkával můj hoch, jenže matce pětadesátileté se nechce čekat, až si historie vzpomene, musí se snažit to ‚osvětlení‘ uspišit!*“ Při tom ještě nalezla dosti sil, aby napsala pozoruhodné paměti, hlavně ze svého mládí, jimž dala přílehlavý nadpis *Nezhojí všechno čas*.¹⁰⁹

Krok za krokem zjednávala uznání svému stanovisku. Dočkala se. Dne 17. listopadu 1947 byl její den. Tehdy přijímala na nádvoří ruzyňských kasáren vyznamenání pro svého mrtvého syna z rukou ministrů vnitra a národní obrany a byla přítomna odhalení pamětní desky popraveným předákům studentstva, na níž Matouškovo jméno bylo na čelném místě.¹¹⁰ Tam jsem ji viděl naposledy, stále stejně hrdou a důstojnou. A tehdy jsem slyšel naposled i její hlas, když pohnutě, ale pevně děkovala zástupcům vlády jménem všech pozůstalých po popravených. Tím vyvrcholila a vlastně již skončila její životní dráha. Záhy se přihlásila zákeřná choroba, tuberkulóza, které patrně čelila svým obrovským životním elánem. Byl jsem doopravdy hluboce dojat, když jsem se jako pacient tábořské nemocnice dozvěděl, že dne 7. září 1948 tato statečná žena zemřela.

Vzpomínkou na hrdou a statečnou českou ženu nekončí mé vzpomínky na sedmnáctý listopad! Jak jsem se již zmínil, byly s budovou filosofické fakulty zabrány i místnosti Historického klubu. Byla to jedna místnost administrativní, a pak rozsáhlá knihovna o více

¹⁰⁵ Historik a archivář Jan Klepl (1907–1965) působil v Archivu země České a v Archivu pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce. Josefu Matouškovi věnoval poválečnou vzpomínku, jak je blíže uvedeno v úvodní části. K jeho osobě srov. J. HOFFMANOVÁ – J. PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů*, s. 312–313.

¹⁰⁶ Klik zde uvádí toto příjmení v nesprávné podobě. Leodegar Wenzel (1906–1981) byl středoškolský profesor dějepisu a zeměpisu, který působil na různých českých školách. Napomáhal M. Matouškové při sepisování její knihy vzpomínek. K tomu blíže v úvodní části.

¹⁰⁷ Jako jeden z prvních tento názor zřejmě vyslovil v listopadu 1945 historik J. Slavík, jak bylo uvedeno v úvodní části.

¹⁰⁸ Josef Matoušek st. ve skutečnosti zemřel již o den dříve, než J. Klik uvádí, tzn. 4. 6. 1945. Viz jeho úmrtní oznámení v ANM Praha, f. J. Matoušek st. (Matouškovi 3), kart. 1.

¹⁰⁹ Ke knize viz úvodní část.

¹¹⁰ Zmiňovaným vyznamenáním byl pamětní odznak druhého národního odboje in memoriam; k jeho udělení viz úvodní část.

než 20 000 svazců; mimo to byly na několika místech uloženy zásoby publikací Klubem vydaných i starších ročníků Českého časopisu historického a množství učebnic. Jen část některých nerozebraných publikací i učebnic byla u komisionáře (Družstva knihkupců).¹¹¹ Jen ty byly možno eventuálně expedovat; jinak činnost klubu ustala.

Od zřízení fakulty pana Zahrádky jsme se dozvěděli, že knihovna klubovní je naprosto neporušena, jen v administrativní místnosti prý Němci dělali prohlídky a rozházeli po zemi mnoho listin a papíru. Zahrádka nás ujistil, že ani tam však nyní nikdo nechodí. On také vzal tajně do svého bytu psací stroj klubu a oknem jej večer předal panu Otavovi (Zahrádka bydlil v přízemí fakultní budovy). Měl přesně zjištěno, kdy německé hlídky, které stále kolem budovy obcházely, jsou na druhé straně, a využil i zatemnění a stroj odevzdal.

Asi v lednu nebo počátkem února 1940 intervenoval Šusta u kteréhosi německého historika (tuším Zatschka)¹¹² a dosáhl toho, že jsme si z klubovních místností mohli odnést potřebné úřední knihy, kartotéku a jiné věci potřebné pro běžnou agendu. Tak jsem měl poprvé po 17. listopadu příležitost vstoupit do místností klubovních. Hned při vstupu jsem poznal, co vskutku bylo rozházeno po podlaze, jak o tom mluvil Zahrádka. Měl jsem tam veliký koš, ve kterém byla uložena část písemné pozůstalosti profesora Pekaře.¹¹³ Odvezl jsem ji tam po Pekařově smrti v neurovaném stavu a po týdny jsem denně srovnával lístek za lístkem, dopis za dopisem. Němci se patrně domnívali, že jsou v koši ilegální tiskopisy, koš obrátili a vše přeházeli, ale nezničili, ani neodnesli. Musil jsem později vše srovnávat znova. Zatím jsem ovšem mohl v rychlosti pouze vše naházet do koše, který jsme odnesli do knihovny.

Ta zůstala bohudík zcela nedotčena; zdá se, že tam okupanti pouze nahlédli a nic nepřehlíželi. Bylo hned patrné, že knihy zůstaly v regálech na svých místech a že ani s jednotlivými kusy nábytku nebylo hýbáno. To bylo vskutku štěstí, jak jsem se přesvědčil v následujících minutách. Šel jsem totiž ke skříním, v nichž byly uloženy kartotéční lístky, inventář knihovny apod. Některé zásuvky byly doslova přeplněny protinacistickými letáky, které si tam uložili studentští funkcionáři klubu. Mimo to tam bylo několik desítek výtisků časopisu Studkor,¹¹⁴ který před léty kolportoval Mirko Bidlas.¹¹⁵ Byl také jako student klubovním funkcionářem, udržoval styk s knihovnou i později. Jako student odjel do Sovětského svazu

¹¹¹ Tím je míněno Obchodní družstvo českých knihkupců, které sídlilo v Knihkupeckém domě ve Věžeňské ulici, dnes Praha 1.

¹¹² Historik Heinz Zatschek (1901–1965) byl profesorem středověkých dějin a pomocných věd historických na Filozofické fakultě pražské Německé univerzity. Během okupace vstoupil do NSDAP a badatelsky se přeorientoval na „Volksforschung“. K jeho úloze na nacifikované Německé Karlově univerzitě srov. Alena MIŠKOVÁ, *Die Deutsche (Karls-) Universität vom Münchener Abkommen bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges. Universitätsleitung und Wandel des Professorenkollegiums*, Praha 2007, s. 14, 22, 48, 69, 80–81, 95, 98, 104, 109, 112, 121, 154–156, 158, 162–163, 165, 183–184, 195, 198, 201, 216, 244, 248, 251–252, 325.

¹¹³ Josef Pekař (1870–1937) byl přední český historik a profesor Filozofické fakulty UK. Pekařovu písemnou pozůstalost J. Klik přezval do svého dočasného držení na základě poslední vůle Josefa Pekaře, v níž Klika pověřil úkolem, „aby srovnal mé papíry a určil, co má být odevzdáno Museu“ (tj. Národnímu muzeu v Praze) – viz B. JIROUŠEK, *Josef Klik*, s. 42. Viz i Martina NOVOZÁMSKÁ, *Josef Pekař v pozůstalosti Josefa Klika*, in: Ivo Navrátil (ed.), *Josef Pekař a české dějiny 15.–18. století*. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 8.–9. dubna 1994 v Turnově a Sedmihorkách, Bystrá nad Jizerou 1994, s. 23–27.

¹¹⁴ Časopis „Studkor. Zprávy studentské delegace do SSSR“ byl vydáván jako měsíčník od konce roku 1931 studentským odborem Společnosti pro kulturní a hospodářské sblížení s SSSR. Srov. *Levicové časopisy na vysokých školách*, in: J. Kladiva (ed.), *Za lepší budoucnost*, s. 324–336.

¹¹⁵ Historik Miroslav Bidlas (1900–1990) se po roce 1945 věnoval československo-sovětským vztahům, později se vrátil k problematice 19. století.

a vydal pak několik čísel časopisu Studkor (Studentská korespondence), v nichž propagoval SSSR mezi studenty. Nerozebraný zbytek nákladu pak ponechal v klubovní knihovně, kde tyto výtisky přečkaly i několik týdnů německé okupace.

Byli jsme v tíživé situaci... Věděli jsme, že jde o vzácný historický materiál, ale nemohli jsme jej tam ponechat, neboť jsme neměli jistoty, že Němci i nadále do knihovny nevkročí. A nemohli jsme jej odnést, neboť jsme měli výslovně povoleno odvézt jen knihy k úřední agendě, a v budově hlídkovali členové SS. Rozhodli jsme se s Otavou, že to rychle spálíme, neboť stěhování za asistence nacistických žoldnéřů bylo riskantní! Náš plán se nezdařil; papír nehořel a kamna strašně kouřila, takže dýmu byly plné chodby. Jako zázrakem se objevil pan Zahradka a rázem věc rozřešil: dal letáky do košů a postranním výtahem odvezl do kotelny. A my jsme jen již v klubu mohli uvažovat, co by se asi stalo, kdyby Němci byli prohlíželi i knihovnu...

Klub mohl potom zčásti pokračovat ve své činnosti, ovšem velmi omezené; Otava úřadoval ve svém bytě. Připravovali jsme pak nové číslo Českého časopisu historického, které také vyšlo.

Koncem března 1940 jsem byl spěšným dopisem pozván na děkanství filosofické fakulty. Děkan Rypka¹¹⁶ nám sdělil, že všechny spolky, které v budově fakulty mají sídlo, mohou všechn svůj majetek vystěhovat, ale musí tak učinit ve velmi krátké době – tuším tři dnů. Nebyla to práce snadná; nákladních aut byl nedostatek; byl konec kvartálu, kdy stěhovací firmy byly zadány. Podařilo se nám jen s obtížemi sehnat vozy z venkova. Ale kam s množstvím knih a zásobou skladu? Vzpomněl jsem si na ředitele Zemského archivu Dr. Bedřicha Jenšovského,¹¹⁷ který byl také členem výboru Klubu. Sedával jsem s ním v tu dobu obyčejně dvakrát týdně v kavárně Daliborce¹¹⁸ a měl jsem příležitost poznat jeho pevné, sokolské nesmlouvavé češství, jeho odpor k okupantům a pohrdání jimi, i jeho vzácnou nebojácnost, která ho později stála život!¹¹⁹

Tušil jsem, že bude ochoten poskytnout Klubu útočiště v budově archivní. Vskutku, když se pak Šusta ihned obrátil na Jenšovského, ten velmi ochotně vyhověl; dovolil, abychom do archivu přestěhovali sklad a uvolnil nám dokonce místnost administrativní.¹²⁰ Protože v budově archivní byl i Archiv pro dějiny průmyslu¹²¹ a protože se s námi současně tam nastěhoval se svou částí knihovny i profesor Šusta, stal se tak archiv jakýmsi střediskem historické obce; tam jsme se scházeli a v těžkých dobách posilovali!

¹¹⁶ Orientalista Jan Rypka (1886–1968) byl profesorem FF UK a byl zvolen do funkce děkana pro akademický rok 1939/40, po válce v letním semestru 1945 a pro školní rok 1945/46. K jeho osobě srov. J. TOMĚŠ, ČBS III, s. 74.

¹¹⁷ Archivář a historik Bedřich Jenšovský (1889–1942) stál v čele Českého zemského archivu jako jeho ředitel od roku 1933. R. 1942 byl za odbojovou činnost popraven. Srov. Antonín KOSTLÁN, *Bedřich Jenšovský*, in: Michal V. Šimůnek – Antonín Kostlán (edd.), *Biografický slovník obětí nacistické perzekuce z řad vědecké obce v českých zemích 1939–1945*, I, (A–K), Praha 2019, s. 251–254.

¹¹⁸ Kavárna Daliborka se nalézala na Hradčanech v Badenihlo ulici, pár set metrů od tehdy nové budovy Českého zemského archivu.

¹¹⁹ B. Jenšovský byl v říjnu 1941 zatčen gestapem v rámci „Akce Sokol“ a zemřel v koncentračním táboře Osvětim. Srov. A. KOSTLÁN, *Bedřich Jenšovský*, s. 251–254.

¹²⁰ Tím se myslí budova Českého zemského archivu (dnes prvního oddělení Národního archivu) v Praze 6 v ulici Milady Horákové 5/133. Budova byla postavena v letech 1929–1933, o její vzhled se zasloužil i architekt J. Fragner. K přestěhování Historického klubu do této budovy viz i Otakar BAUER, *Zpráva o činnosti českého zemského archivu za léta 1934–1941*, Zprávy Českého zemského archivu 9, 1946, s. 349–350.

¹²¹ Je miněm Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce v Praze, jehož fondy později přešly do dnešního Národního technického muzea (NTM). K němu více Jan KLEPL, *Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce v Praze*, Věstník Národního technického muzea 30/2–4, 1950, s. 101–107.

Činnost klubu byla ovšem velmi omezená, ale nikoli bez významu. V těžkých dobách okupace byla i historická kniha posilou; mohli-li jsme proto uspokojovat zájemce z řad členů i mimo ně půjčováním historických knih, mělo i to jistě tehdy význam. Český časopis historický jsme vydali ještě roku 1940; roku 1941 bylo jeho vydávání zastaveno.¹²²

Ediční poznámka

Podkladem edice se stal autorem ručně opravovaný strojopis textu, který je uložen v Okresním archivu Jindřichův Hradec, fond Kulturně historický archiv (KHA), kart. 81, i. č. 515, poř. č. 2.

Tento strojopis obsahuje devět jednostranně popsaných listů formátu A4. Text není datován; dobu jeho vzniku můžeme ohraničit léty 1961 (poslední datum zmiňované v textu) a 1965 (rok Klikova úmrtí). Jméno autora je vepsáno ručně verzálkami v pravém horním rohu prvního listu.

Edice respektuje původní pravopisnou podobu Klikova svědectví, interpunkci a psaní velkých písmen však opravuje podle dnešního úzu. Bylo upraveno i členění textu na odstavce, aby bylo přehlednější a více vyhovovalo vnitřní logice Klikova sdělení. Denní datum Opletalova úmrtí bylo v originále vynecháno, a je tu proto doplněno v hranaté závorce. V textu použité zkratky („ČČH“, „prof.“, „pí“ aj.) jsou rozvedeny, psaní akademických titulů jinak necháváme v původní podobě.

Veškeré vysvětlující či doplňující poznámky vložené do textu edice pocházejí od editorů; jejich účelem je osvětlit zmiňované reálie.

Grantová podpora

Tento článek vznikl v rámci projektu GAČR 17-27132S.

*PhDr. Antonín Kostlán, CSc.
Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.
kostlan@seznam.cz*

*Mgr. Michal V. Šimůnek, Ph.D.
Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.
simunekm@centrum.cz*

¹²² K tomuto období ve vývoji ČČH viz Josef KLIK, *Vzpomínky na Josefa Šustu z doby okupace*, Jihočeský sborník historický 38, 1969, s. 226–237; Jiří ŠPĚT, *Po stu letech (K výročí Českého časopisu historického)*, ČČH 93, 1995, s. 13–34, zde s. 13–14.

Kronika

18. celostátní archivní konference v Plzni

Nejen archiváři a archivářky z celé České republiky, ale i pozvaní zahraniční kolegové se opět sjeli na tradiční odbornou konferenci. Letos se jednalo v pořadí již o osmnácté setkání, které se tentokrát konalo v metropoli západních Čech, konkrétně ve dnech 23.–25. dubna 2019 v prostorách plzeňského Parkhotelu. Pod záštitou náměstka ministerstva vnitra Petra Mlsny, hejtmána Plzeňského kraje Josefa Bernarda, primátora statutárního města Plzně Martina Baxy a děkana Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni Miroslava Randy konferenci uspořádala Česká archivní společnost, z. s., spolu s dalšími třemi institucemi.¹

Plzeňská konference navázala na osvědčený model z předchozí konference v Liberci. Jednání byla rozdělena do paralelně probíhajících sekcí a bloků, které byly jednoznačně tematicky orientovány, přičemž se věnovaly dvěma základním okruhům. První, jenž nesl název *Výroba nápojů v průmyslovém opojení*, byl tradičně monotematický a souvisel s místem konání a odborným zaměřením pořadatelských archivů. Druhý tematický okruh, který probíhal v rámci paralelních sekcí, nabídl především příspěvky k aktuálním otázkám současného archivnictví.

V rámci okruhu *Výroba nápojů v průmyslovém opojení* byly předneseny téměř dvě desítky příspěvků od českých archivářů, historiků a badatelů, rozdělených do pěti bloků. Úvodní blok z této sekce měl nápojový průmysl představit v širších historických souvislostech. Dále měli posluchači možnost v rámci tohoto okruhu vyslechnout referáty z oblastí, které se jmenovaly: *Společenský rozměr piva a pivovarnictví*, *Majetková struktura a její proměna*, *Hospodářské souvislosti výroby a prodeje piva* a *Potravinářský průmysl v Plzni a okolí*. Obecně lze říci, že většina příspěvků zaměřených na ústřední téma konference pojímala téma nápojů nejen z hledisek hospodářských, sociálních nebo kulturních dějin, ale také očima pracovníků v oblasti archivnictví a dějin správy. Posluchači měli možnost seznámit se například s problematikou legislativy spojené s pivem a lihovinami, s fenomény právo-várečného měšťanstva, potravinářských akciových společností, potravinářské výroby na moderních velkostatech nebo stolních společnostech. Příspěvky často představovaly sondy do konkrétních archivních fondů a budou tak moci jako součást kolektivní monografie, která je pořadatelé připravována, posloužit pro archivářky a archiváře zpracovávající stejné a podobné typy fondů. Bloky zaměřené na hlavní téma konference byly svědectvím o kompetenci archivářů v tomto směru. O tom, že tyto kompetence zasahují i do sousedních oblastí, jako je muzejnictví, svědčila prezentace krásně vypravené monografie Petra Jozy ze Státního okresního archivu v Děčíně o vývoji pivních lahví v Čechách.

Druhý okruh, jenž se věnoval aktuálním trendům a problémům, s nimiž se české archivnictví musí vyrovnávat, otevřela panelová diskuze na téma *Koncepce českého archivnictví*.

¹ Organizátory 18. celostátní archivní konference byly Česká archivní společnost, z. s., Česká informační společnost, z. s. – pobočný spolek při Národním archivu, Státní oblastní archiv v Plzni a Archiv města Plzně.

Kde jsme a kam směřujeme, které se zúčastnili jako moderující David Valůšek, předseda České archivní společnosti, z. s., a jako diskutující Petr Mlsna, náměstek ministerstva vnitra pro legislativu a archivnictví, Jiří Úlovec, ředitel odboru archivní správy ministerstva vnitra, Daniel Doležal, ředitel Státního oblastního archivu v Praze, a Karel Halla, vedoucí Státního okresního archivu v Chebu. Jednotliví členové panelu přednesli své pohledy na aktuální stav archivů v ČR a představili klíčová témata pro jejich fungování. Tyto oblasti zároveň hodnotili z hlediska aktuální činnosti archivů jako nejvíce problematické. Více méně se shodli, že největší důraz je třeba klást na předarchivní péči (tj. na dohled nad elektronickými systémy spisových služeb, komunikaci s původci) a archivní zpracování fondů. Příspěvky panelistů i diskutujících z pléna obsahovaly zejména reakce na nedávný „revoluční“ vývoj v oblasti elektronizace tvorby a správy dokumentů u původců. Jediným „archivářským“ tématem byly nové nástroje pro zpracování archiválií, přičemž se ukázalo, že část archivářské obce klíčový software vyvíjený archivní správou (ELZA) bez bližšího seznámení odmítá. Pro některé diskutující bylo znepokojivé zjištění, že se archivnictví čím dál více stává oborem zaměřeným především na správu informací, pro který jsou nezbytné digitální technologie. Panel se tak fakticky věnoval především aktuálním problémům, na dlouhodobé koncepci a vize směřování českého archivnictví bohužel nedošlo. Zejména z pohledu exekutivy významně zaznívalo vnímání české archivní sítě jako struktury správních úřadů tvořených státními archivy, v níž specializované a další nestátní archivy tvoří neorganický prvek.

Následující sekce z druhého okruhu měly podobný formát, tj. vždy svého moderátora a předem danou skupinu vystupujících. V rámci sekce s názvem *Osobní údaje v archivnictví, GDPR a obecné trendy a překážky v akvizici a zpřístupňování archiválií*, kterou moderovala Karolína Šimůnková z Národního archivu, diskutovali právníci zabývající se ochranou osobních údajů s archiváři nad konkrétními archiváliemi z hlediska jejich zpřístupnění veřejnosti, přičemž diskuze ukázala, že v současné době v této oblasti existují dvě zcela protichůdné tendence. Za prvé je zde jasně patrný trend, který požaduje co nejširší svobodný přístup k informacím. Druhý trend je zcela opačný a je pro něj charakteristická předimenzovaná ochrana osobních údajů, ale i dalších osobnostních práv a chráněných informací. Důraz byl kladen na možné právní následky zveřejnění archiválií poškozujících zájmy osob v nich zmíněných. Debata se týkala zejména archiválií vzniklých v období před rokem 1989 a spojených s činností bezpečnostních složek.

Sekce, která nesla název *Kdo hledá, najde? Staré a nové cesty archivním labyrintem?* a jejímž moderátorem byl Jan Edl ze Státního okresního archivu v Tachově, si primárně nekladla za cíl, aby mezi diskutujícími došlo k všeobecné názorové shodě nebo jasným závěrům. Naopak chtěla přimět účastníky, aby si především pokládali, inspirativně promýšleli a komentovali řadu současných palčivých otázek typu: Co od archivu očekává badatel? Co vše se skrývá pod pojmem péče o archiválie a jejich zpřístupňování ve věku digitalizace? Jak moc má docházet k unifikaci prostřednictvím metodik či elektronického zpřístupňování archivních dokumentů na webech jednotlivých archivů? A jaká je role archiváře ve věku digitalizace? Z debaty především vyplynulo, že konzervativní i modernističtí archiváři mají hledat svorníky místo stavění valů. Badatelé si žádají zpřístupňování stále většího množství digitalizovaných archiválií a do nedávna i řady nevyužívaných archivních fondů. Tento fakt jen potvrzuje důležitou roli archivní práce jednotlivých archivních pracovníků.

Vzděláváním archivářů se zabývaly dvě sekce s názvem *Vzdělávání archivářů a specialistů pro správu dokumentů a záznamů ve 21. století* a *Jak se stát archivářem?* První sekce moderovaná Mikulášem Čtvrtníkem ze Státního oblastního archivu v Praze byla zaměřena na další profesní vzdělávání archivářů. Diskuse poměrně jasně naznačila, že české archivnictví se potýká s nedostatkem kurzů pro další systematické vzdělávání archivářů. Bolestivým místem jsou agendy, které se týkají zejména práce s digitálními dokumenty či obecně s elektronickými systémy, a vzdělávání v oblasti předarchivní péče a práce se spisovými službami či jejich výstupy. Navazující sekce *Jak se stát archivářem?* moderovaná Stanislavem Bártou z Masarykovy univerzity se věnovala vysokoškolskému vzdělávání budoucích archivářů. Zde vyplynul na povrch určitý předěl mezi moderním a tradičním přístupem k archivářskému studiu. Tradičně chápané (na pomocné vědy historické orientované) vzdělávání se potýká s nedostatkem studentů majících zájem a schopných zvládnout náročnou výuku koncentrovanou hlavně na práci se staršími fondy, ale i s obtížnou uplatnitelností absolventů na trhu práce. Moderní trend akcentuje výuku kompetencí souvisejících se správou dokumentů v archivech, aktuálně zejména s digitalizací nástrojů používaných archivy i archiválií samotných, a s předarchivní péčí. Absolventi tohoto směru archivářského studia jsou dle závěrů předchozích sekcí v archivech poměrně žádaní. Problémem obou vzdělávacích směrů je obtížná dostupnost odpovídající praxe pro studenty, kteří se v rámci studijní praxe obvykle zabývají spíše pomocnými manuálními činnostmi.

V sekci s názvem *Ve víru bezradnosti. Archivní výběr dokumentů z informačních systémů veřejné správy*, kterou moderoval Karel Koucký ze Státního okresního archivu v Kladně, se řešila problematika výběru archiválií z informačních systémů původců, jež stojí mimo segment elektronických systémů spisových služeb. Debata byla zaměřena na praktické příklady zejména z oblasti regionálního školství. Jejím výsledkem bylo konstatování, že pro oblast informačních systémů mimo segment spisových služeb jde vždy o řešení, které je pro daný systém jedinečné a nelze ho zobecnit. Nicméně mnohdy se v těchto systémech nacházejí velmi cenná data, a je proto žádoucí jejich získání pro trvalé archivní uložení.

Náplní sekce *Okénko k sousedům – vybrané otázky ze zahraniční archivní praxe*, kterou řídil Karel Halla ze Státního okresního archivu v Chebu, byla výměna informací vztahujících se ke konkrétním legislativním úpravám a zavedené archivní praxi v okolních zemích. K předem připraveným otázkám z této oblasti se v rámci diskuze vyjadřovali zástupci zahraničních archivních společností: předsedkyně Spolku rakouských archivářů Karin Sperl ze Zemského archivu Burgenlandu, generální ředitelka Bavorských státních archivů Margit Ksoll-Marcon, předseda Společnosti maďarských archivářů István Kenyeres z budapešťského městského archivu a předseda Spolku německých archivářů Ralf Jacob z městského archivu v Halle.

V sekci *Pomáhat nebo trestat? Kontroly a metodická pomoc původcům v otázkách spisové služby*, kterou moderoval Milan Augustin ze Státního okresního archivu Karlovy Vary, diskutující sdíleli své zkušenosti s elektronickou spisovou službou svých původců. V rámci diskuze dospěli k závěru, že sankce obvykle nepřinášejí výraznější nápravu nedostatků a že se jako účinnější jeví spíše metodická pomoc archivářů. Problém, na nějž ovšem archivy narážejí, je skutečnost, že na jednoho archiváře připadá velké množství původců, takže není možné věnovat všem dostatečnou péči.

Sekce nazvaná *Provenience a autenticita v postfaktickém věku: „Originály“ ve 21. století* byla moderována Zbyškem Stodůlkou z Národního archivu a Mikulášem Čtvrtníkem

ze Státního oblastního archivu v Praze. Z hlediska debat o budoucnosti archivů přinesla mnoho podnětů, ale ani panelisté se neshodli na závěrech, jak se k předloženým otázkám postavit. Ústředním tématem sekce byla role archivů v současném světě jako institucí, které jsou schopné garantovat pravdivost obsahu uchovávaných materiálů. Otevřeny byly jednak otázky důvěryhodnosti elektronických dokumentů z hlediska jejich obsahu a to, jakým způsobem mají archivy postupovat, aby byla autenticita jimi spravovaných digitálních archiválií chápána stejně jako u analogových archiválií. V této souvislosti byl diskutován význam provenienčního principu a většina zúčastněných se klonila k potřebě jeho nové definice. V další části sekce se debata dotkla i délky ochranných lhůt, neboť v současné době roste tlak na jejich zkracování či rušení, a důsledků, které to bude mít na zkracování lhůt pro odborné zpracování fondů.

V rámci sekce *Mediaální archivy*, kterou řídila Katarína Gatialová z Národního filmového archivu, předestřeli pracovníci specializovaných archivů (Archiv České televize, Národní filmový archiv, Archiv Českého rozhlasu), jež mají ve svých sbírkách audio-vizuální předměty, své zkušenosti týkající se fyzické ochrany nosičů a jejich digitalizace.

Aktuální ediční projekty v oblasti textů, kartografických děl a fotografií byly představeny v rámci sekce *Edice na stůl! Vydávání archivních pramenů úřední povahy k českým moderním a soudobým dějinám*, kterou vedl Jan Bílek z Univerzity Hradec Králové. Diskuze se týkala především problémů, s nimiž se archiváři jako editoři nejčastěji potýkají.

Do nedávné minulosti českých, moravských a slezských archivů se obracela sekce *Minulé a budoucí horizonty českého archivnictví*. Tato sekce sestávala z delších projevů jednotlivých vystupujících, jimiž byli Václav Ledvinka z Archivu hlavního města Prahy, Petr Hubka ze Státního oblastního archivu v Plzni a Karel Müller ze Zemského archivu v Opavě. Panelisté vzpomínali na svoji pracovní kariéru v archivech, která jim umožnila představit klíčové body ve vývoji archivů od 70. let 20. století až do současnosti. Připomněli např. význam počátku 90. let, kdy archivy významně posílily své postavení ve společnosti, protože sehrály klíčovou roli při majetkových restitucích. Následně panelisté diskutovali otázky současnosti archivů a jejich budoucího směřování. Václav Ledvinka připomněl, že menší pozornost je nejen v praxi, ale i v legislativním zázemí věnována specializovaným archivům. Také konstatoval, že bude zřejmě nutné opustit koncept univerzálního archiváře, jenž je schopen spravovat v rámci archivu všechny fondy. S rozvojem digitálního archivnictví bude nezbytné zavést více specializací, přičemž důsledkem této změny bude odklon od role archiváře coby specialisty věnujícího se profesionálně historickému bádání. Zbývající panelisté zdůraznili význam právní otázky vlastnictví archiválií. V rámci všeobecné diskuse byla zmíněna obtížnost nábory nových pracovníků. Konkurzy na obsazení míst archivářů bývají často rušeny pro nedostatek vhodných kandidátů.

Pozornost byla dokonce věnována i fyzioterapii v archivní praxi. V rámci sekce, která byla vtipně pojmenována *Jak se ve zdraví dožít důchodu*, představila Petra Šrámková ze Západočeské univerzity v Plzni hlavní zásady správného (zdravého) sezení u počítače a zvedání těžkých předmětů. Mimořádně hojná účast na této přednášce, zahrnující také praktické pokyny pro archivní každodennost, svědčila o aktuálnosti tohoto tématu.

V rámci sekce *Možnosti a limity spolupráce mezi církevními a státními archivy*, již moderovaly Jitka Křečková z Národního archivu a Hedvika Kuchařová ze Strahovské knihovny, byla řešena otázka písemností vzniklých z činnosti církví. Akcent byl kladen na aktuální

problémy, které v této oblasti nastávají, především na vztah původce a vlastníka k jeho archivu či fyzický stav materiálů.

V první části sekce *Elektronická spisová služba – konec archivnictví?*, jejímž moderátorem byla Hana Brzobohatá z Moravského zemského archivu v Brně, zazněly referáty zhodnocující uplynulých deset let od uzákonění elektronické spisové služby z pohledu legislativy, dodavatele elektronického systému spisové služby a původce. Sekce následně pokračovala diskuzí o problémech týkajících se výkonu spisové služby v elektronické podobě, s nimiž se archiváři u svých původců setkávají. Jedná se např. o slabé znalosti a nízkou počítačovou gramotnost původců, komplikovanou a často se měnící legislativu či příliš složité a uživatelsky nepřívětivé elektronické systémy spisové služby. Obecná shoda zavládla v názoru, že pokud není výkonu spisové služby nakloněno vedení úřadů, nemají ani zaměstnanci motivaci řádně ji vykonávat. Na závěr se však všichni diskutující shodli, že zavedení elektronické spisové služby i přes uvedené problémy rozhodně neznamená konec archivnictví.

Cílem sekce s názvem *Archivy a knihovny: Můžeme se inspirovat?* bylo představit inspiraci z knihovního prostředí pro archivy. Moderátorem této sekce byl Jan Kaňka z Krajské knihovny Františka Bartoše ve Zlíně. Jednotliví vystupující z řad zaměstnanců knihoven představili ústřední témata, která jsou pro současné knihovnictví klíčová. Jedná se o centralizaci praxe ve smyslu existence jednotných standardů, doporučených postupů i závazného metodického vedení celé sítě knihoven; dále o kooperaci a sdílení mezi knihovnami včetně snahy o zpřístupnění fondů bez ohledu na vlastnickou instituci. V neposlední řadě byl zmíněn důraz knihoven na interakci s uživateli a na zpřístupňování analogového i digitálního obsahu. Někteří panelisté upozornili, že prezentované principy spolupráce v rámci knihovní sítě nad rámec legislativních a metodických dokumentů nejsou všeobecně přijímány. V průběhu všeobecné diskuse v této sekci, jež byla poměrně hojně navštívená, zaznělo konstatování, že směřování k centralizaci služeb a sdílení dat je cesta, která je i budoucností archivů. Někteří varovali, že bez této proměny budou archivy v očích veřejnosti ztrácet na významu a kladli důraz na potřebu změny fungování archivů, které by se podle nich měly zaměřit zejména na služby badatelům. Zkušenosti z procesu sdílení služeb a obsahu v knihovnách by podle nich mohly být pro archivy inspirativní. Jako příklad byla uváděna vlna digitalizace matrik, která vzešla zespodu. Někteří z účastníků poukázali na předchozí podobné pokusy a jejich neúspěchy, jež jsou dány odlišným charakterem archivní sítě. Výsledkem diskuse však v této sekci bylo zdůraznění „prouživatelského“ směřování archivů, při kterém je konzervační funkce (včetně získávání archiválií) jen nezbytnou podmínkou. V rámci celé konference byl však tento přístup spíše minoritní.

Odborný program konference byl doplněn velice bohatými doprovodnými akcemi. Ve volných chvílích mohli účastníci navštívit plzeňská muzea, galerie, divadla, památky a samozřejmě také pivovary. Tak jako na minulých konferencích byl součástí programu i společenský večer s hudebním doprovodem, který vylákal řadu přítomných i k tanci. U dobrého jídla a pití byla možnost pohovořit se známými kolegy, či se seznámit s novými archiváři a archivářkami.

Z hlediska počtu účastníků se jednalo o dosud největší setkání archivářů, které se konalo v České republice, zúčastnilo se ho téměř 500 registrovaných účastníků. Model celostátního setkání archivářů, jež byl vyzkoušen poprvé v roce 2017 v Liberci, se i během plzeňské konference osvědčil. Vedle tematicky sevrěných bloků souvisejících s místem konání

přinesla konference aktuální reflexi stavu proměňujícího se tradičního oboru, který se více než kdy jindy pohybuje na křehkých styčných plochách dlouhodobé péče o historické dokumenty, historiografie a moderní veřejné správy. Velkým přínosem oproti minulým ročníkům jsou videozáznamy ze všech sekcí, které jsou dostupné na stránkách Státního oblastního archivu v Plzni.² Závěrem nezbývá než konstatovat, že v pořadí již 18. celostátní archivní konference byla po všech stránkách velice zdařilým setkáním, za což organizátorům patří velký dík a uznání. Už nyní se můžeme těšit na další ročník, který se uskuteční v roce 2021 v Pardubicích a jehož hlavním partnerem bude Státní oblastní archiv v Zámrsku.

Marek Brčák – Petr Cajthaml – Marek Ďurčanský – Roman Elnér – Eliška Pavlásková – Lenka Vašková – Zdeněk Vašek
doi: 10.14712/23365730.2020.5

² Viz <http://www.soaplzen.cz/node/884> (nahliženo dne 6. 12. 2019).

Doména diletantství?

Konference věnovaná stému výročí založení Státní archivní školy v Praze

Katedra Pomocných věd historických a archivního studia FF UK ve spolupráci s Národním archivem uspořádala ve dnech 7.–8. listopadu 2019 mezinárodní konferenci *Doména diletantství?*, věnovanou stému výročí založení Státní archivní školy v Praze. Ta vznikla v roce 1919 jako samostatné, mimouniverzitní pracoviště, zaměřené výhradně na vzdělávání odborných archivářů pro tehdy nově vznikající síť státních, později i soukromých a podnikových archivů Československé republiky.

Konference se konala v přednáškovém sále Národního archivu na Chodovci. Zahájil ji děkan Filozofické fakulty UK Michal Pullmann zdravící účastníkům a připomenutím provázanosti historických oborů, mezi něž patří i jeho mateřské hospodářské a sociální dějiny a archivnictví a pomocné vědy historické, jimž byla konference věnována. Přítomné účastníky pozdravila i zástupkyně ředitelky Národního archivu Zdeňka Kokošková a v neposlední řadě Ivana Ebelová, která se poprvé takto představila širší archivářské veřejnosti v postavení vedoucí Katedry PVHAS FF UK v Praze.

O úvodní referát se podělili Marie Bláhová a Jan Dobeš (oba PVHAS FF UK Praha). Připomněli okolnosti vzniku Státní archivní školy před sto lety, její významné učitele z řad vysokoškolských pedagogů i archivářů z praxe a pohnuté osudy Státní archivní školy během okupace v letech 1939–1945, kdy po část tohoto období stála pod nacistickou kontrolou.

První blok konference byl za moderování Thomase Vogtherra (Universität Osnabrück) věnován *Výuce archivnictví v zahraničí*. V jeho první části zastupoval svým vystoupením v Praze proslulou a pro středoevropský vývoj archivnictví zásadní marburskou archivní školu Robert Maier s referátem *Archivausbildung in Deutschland: die Archivschule Marburg*. Podal přehled historie marburské školy a představil její vedoucí osobnosti.

Tradičně výborné a inspirativní vztahy s polským archivnictvím se tu odrazily v referátech polských kolegů z Poznaň, Lublinu a Vratislavi. Irena Mamczak-Gadkowska (Poznaň, UAM) promluvila o výuce archivnictví v Poznani (*Z historii kształcenia archiwistów na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*). Právním aspektem ve vzdělávání podnikových archivářů se věnoval Marek Konstankiewicz (Lublin, UMCS) v příspěvku *Elementy prawne w przygotowaniu zawodowym archiwisty – uwagi z perspektywy polskiej*.

V druhé části bloku, moderovaném Marií Ryantovou (České Budějovice, JČU), zazněl dále referát Lucyny Harc (Wrocław, UW), postihující vývoj přístupu k editorské praxi historických dokumentů pod názvem *Od dyplomatyki i edytorstwa źródeł ku specjalności archiwalno-edytorskiej. Koncepcje kształcenia archiwistów na Uniwersytecie Wrocławskim prof. K. Maleczyńskiego i prof. W. Korty*, a Janusze Łosowského (Lublin, UMCS), zamýšlející se nad polským pohledem na archivnictví jako samostatné vědy, *Archiwistyka jako odrębna nauka? Polskie spojrzenie*.

Janusz Łosowski se následně ujal moderování první části druhého bloku konference na téma *Osobnosti archivnictví a PVH – I. Představitelé PVH před zřízením Státní archivní školy*. Tady nejprve Thomas Vogtherr (Universität Osnabrück) představil významnou osobnost rané novověké vědy, Johanna Michaela Heineccia (1674–1722) jako jednoho ze zakladatelů sfragistiky co samostatné vědecké disciplíny (*Johann Michael Heineccius und die Entstehung der Siegelkunde als wissenschaftliche Disziplin*). Ema Šimková (Olomouc, UP) pak zahájila dlouhou řadu portrétů domácích představitelů archivnictví a pomocných

věd historických, v jejím případě souborným referátem o vyučujících PVH v Olomouci (*Pomocné vědy historické v publikacích profesorů historie c. k. Františkovy univerzity v Olomouci*). V tomto bloku se sál zaplnil ještě více, než tomu bylo v ostatních blocích konference, protože následoval referát Ivana Hlaváčka (Praha, FF UK) o Josefu Emlerovi. Bravurně přednesený příspěvek současné ikony českého archivnictví o jedné z hlavních minulých ikon nezklamal a opět zasáhl hloubkou lidského a zasvěceného Hlaváčkova pohledu na profesora Emlera, s mnoha detaily, rozšiřujícími znalosti o vývoji našeho oboru. V nelehké pozici po profesoru Hlaváčkovi nezklamala ani Marie Ryantová (České Budějovice, JČU) s rozbohem okolností vzniku a obsahu *Učebné knihy palaeografie latinské* profesora Gustava Friedricha a výkladem o výuce paleografie už v rámci Státní archivní školy.

Tím se posluchači posunuli již do období existence Státní archivní školy. Jejím učitelům a absolventům byla věnována druhá část bloku *Osobnosti archivnictví a PVH*. Moderování se ujala nejdříve Irena Mamczak-Gadkowska. Do konce prvního dne konference tu ještě mohly být předneseny pohledy Hany Pátkové (Praha FF UK) na propojení Václava Hrubého s archivní školou a mladého badatele Pavla Vaška (Praha, FF UK, NA) na Václava Vojtíška a jeho dlouhou archivářskou kariéru.

Po podnětné i kritické diskusi se účastníci přesunuli do prostorů Filozofické fakulty, kde byl připraven společenský večer.

Druhý den jednání pokračoval blok o *Osobnostech archivnictví a PVH* třetí částí, kterou moderovala Zdeňka Kokošková. Nejprve uvedla svého kolegu Jana Kahudu (Praha, NA) a jeho analytický příspěvek o Miloslavu Volfovi a jeho archivní příručce, která byla vydána v roce 1948. Doktorandi katedry PVHAS FF UK Kristýna Ansorgová a Jan Hanousek pak přednesli výsledek svého bádání o docentu Josefu Matouškoví, popraveném nacisty v listopadu 1939 společně s osmi studenty českých pražských vysokých škol. Vyjádřili se nejen k Matouškovým odborným aktivitám, ale i jeho politické angažovanosti. Citlivému tématu odstavení Jaroslava Prokeše (1895–1951), jednoho z ředitelů Státní archivní školy, ze všech pracovních pozic po roce 1945 i širšímu kontextu jeho profesního života se věnovala Milada Sekyrková (Praha, FFUK, ÚDAUK). Tuto část bloku uzavřel Vít Šmerha (Praha, Archiv ČVUT) diskusním příspěvkem o *Trnité cestě Václava Lomiče aneb kapitoly z počátků Archivu ČVUT*.

Poslední úsek konference, čtvrtou část bloku *Osobnosti archivnictví a PVH*, moderovanou Mladou Holou, přinesl tři referáty. Marta Hradilová (Praha, MÚA AV ČR) se podělila s přítomnými o přínos absolventů Státní archivní školy pro českou kodikologii, referátem nazvaným příznačně *Z nouze ctnost*. Přínos Františka Hoffmanna (1920–2015) archivní teorii a metodice připomněla jeho o mnoho mladší kolegyně Hana Kábová (Praha, MÚA AV ČR). Závěr přednáškové části konference patřil Zdeňku Hojdovi a Martinu Kindlovi, kteří společnými silami poskládali mozaiku mnohostranné odborné činnosti Josefa V. Polišínského (1915–2001), jednoho z nejvýznamnějších absolventů Státní archivní školy.

Po dlouhé diskusi přítomných shrnula Ivana Ebelová výsledky celého jednání a vyjádřila přesvědčení, že katedra bude pořádat podobné konference a další typy setkávání archivářů v určitých intervalech, aby se nepřerušila kontinuita spolupráce mezi archivy a příbuznými institucemi jak v rámci republiky, tak se zahraničím.

Milada Sekyrková

doi: 10.14712/23365730.2020.6

Kořeny revoluce a rok 1419

Konference Tábor, 8.–9. 10. 2019

U příležitosti šestistého jubilea vypuknutí husitské revoluce se v Táboře v prostorách bývalého augustiniánského kláštera konala konference s názvem *Kořeny revoluce a rok 1419*, pořádaná Husitským muzeem v Táboře a Centrem mediévistických studií v Praze. Jak již název avizoval, příspěvky se soustředily především na samotný práh husitské revoluce, leckdy ho však neváhaly překročit a poskytnout posluchačům širší kontext revolučního dění.

První příspěvek s názvem *Husitská reformace jako revoluce*, který pronesl Martin Nodl, konfrontoval posluchače se samotným tématem konference. Přednášející nabídl historiografickou sondu husitologického bádání od 19. století až do současnosti, v níž prezentoval, jak jednotliví historici nakládali s pojmem revoluce v souvislosti s husitstvím. Cenná byla především přehledná prezentace přístupů badatelů v kontextu doby jejich působení. Jinak s pojmem revoluce nakládal historik přelomu 19. a 20. století, jinak ho používali historici 50. let 20. století, jinak k němu přistupovala historiografie let devadesátých. Právě období odborné aktivity badatelů utvářelo interpretační kontext, v jehož rámci byl pojem revoluce používán. Každá doba vnímá revoluci jinak a tím vnáší jiný význam i do výkladu událostí, v jejichž kontextu je termín revoluce používán. Cenným podnětem pro všechny zúčastněné, ať již z řad posluchačů nebo dalších přednášejících, byla tak právě otázka reflektovaného používání pojmu revoluce ve vztahu k husitství. Nejedno přednášející se pak v úvodu vlastního příspěvku pozastavil nad tím, zda pojem revoluce používá reflektovaně či automaticky.

Na úvodní referát navázal příspěvek překračující hranice českých zemí v podání Pawła Krase z Katolické univerzity v Lublinu, jenž se zaměřil na recepci husitské revoluce v korespondenci polského krále Władysława Jagiełły a polských církevních hodnostářů. Přednášející nabídl posluchačům základní přehled o vnímání husitských bojů a náboženských sporů v polském království jak ze strany vládnoucích elit, tak ze strany elit církevních.

Některé příspěvky postoupily od kořenů revoluce k jejím plodům. Jedním z nich byl výstup Dušana Coufala. Otázka *Šlo to i bez kompaktát?*, která stála v názvu příspěvku, vtáhla posluchače do víru disputací o přijímání pod obojí způsobou. Příspěvek byl rozdělen do dvou částí: D. Coufal jednak analyzoval základní problematiku vyjednávání basilejského koncilu s utrakvisty, především pak politické manévrování kardinála Cesariniho, které se projevovalo mj. v obhajování legitimacy vyjednávání basilejského koncilu s husity v otázce přijímání pod obojí proti námitkám papeže jako svolavatele koncilu. Ve druhé části příspěvku se pak zaměřil na různé možnosti řešení konfliktu o kalich, totiž řešení nabízené vídeňskou univerzitou a Tomášem Ebendorferem na jedné straně a Jindřichem Kalteisem na straně druhé. Příspěvek nabídl velice přehlednou skicu argumentace římské církve s utrakvisty v době basilejského koncilu.

Blanka Zilynská svým referátem o pražské univerzitě v těsně předhusitském období navrátila účastníky konference zpět ke kořenům revoluce. Svým příspěvkem poskytla zevrubný přehled o stavu pražského vysokého učení před vypuknutím revoluce. Postupně ukázala, jak skomírala činnost jednotlivých fakult univerzity, až se pedagogická činnost celého kolosu v důsledku vypuknutí revoluce zastavila v podstatě zcela. Zásadní roli ve

vývoji univerzity v předhusitském a husitském období hrála především změna role, již univerzita v českém prostředí zastávala. Stala se hlavním „ideologem“ utrakvismu a tím pádem i arbitrem sporů o kalich a o učení utrakvismu. Tím se podstatně odchýlila od prvotního poslání univerzity, neboť byla poté jedním z vedoucích politických článků rodícího se utrakvismu, a tedy bezpochyby i jedním z nejsilnějších kořenů revoluce.

Referát Martina Pjechy se zaměřil na táboritskou apokalyptiku a její možné paralely se staršími náboženskými směry, především s následovníky Jáchyma z Fiore (joachimity) a stoupenci Jana Viklefa (lollardy). Martin Pjecha vypíchl základní rysy apokalypticismu těchto dvou směrů a konfrontoval je s táboritským učením. Ukázal tak, že byt' tyto směry jsou v přístupu k apokalyptice v lecčems paralelní, táboritské učení interpretuje apokalypsu svěbytným způsobem.

První den konference uzavřely příspěvky Jany Grollové a Jaroslava Havrlanta. J. Grollová se zaměřila na roli bekyň v pastorační praxi českých reformních kazatelů. Velký důraz kladla na zasazení fenoménu bekyň do obecného rámce. Vycházela především z jejich působení ve Francii, kde je k dispozici více pramenných dokladů. To pak mělo za následek, že nezbylo mnoho času na samotné jádro příspěvku a otázka bekyň v dějinách českého reformního kazatelství zůstala nedořešená. J. Havrlant se ve svém příspěvku zaměřil na vazbu Jana Husa na pět vyvolených měst. Především se snažil doložit, zda tato města během svého kazatelského působení Hus navštívil.

Druhý den byl zahájen referátem o politice Václava IV. vůči Židům v podání Kajetána Holečka. Na něj navázal Martin Musílek se svou přehlednou analýzou počátků husitství ve východních Čechách. Na příkladu rodu Hertvíků z Rušinova a dalších šlechticů z okolí ukázal základní pilíře, na nichž stálo husitství v této oblasti. Vzájemné vazby mezi šlechtici východních Čech, stejně jako jejich hospodářské postavení a jejich politické ambice poskytly silné kořeny, z nichž mohla husitská revoluce ve východních Čechách čerpat a růst.

Další konferenční výstupy se zaměřily především na hospodářské předpoklady husitské revoluce. Josef Velfl poskytl zevrubný náhled na stav hornictví v Čechách v předhusitském období. Těžiště však bohužel zůstalo především v obecných informacích o dějinách báňského podnikání a specifika předhusitských let tak v záplavě informací zanikla. Roman Zaoral se věnoval stavu měny a obchodu v předhusitském období. V příspěvku prezentoval přehledné srovnání stavu mince a její hodnoty v době vlády lucemburských panovníků, již méně prostoru bylo věnováno obchodu samotnému. Referát však nabídl ucelený přehled vývoje hodnoty pražského groše během husitské revoluce, navíc doplněný porovnáním s kvalitou mincí ražených v Evropě (především ve Svaté říši římské a Itálii). Na Romana Zaorala tematicky navázal Zdeněk Žalud, který se zaměřil na politickou roli zástav Václava IV. a na jejich souvislosti právě s devalvací mince.

Celou konferenci pak zakončil referát Silvie Vančurové věnovaný osobě šlechtice Jana Sádla ze Smilkova. V příspěvku představila shrnujícím způsobem jeho život, od budování politických vazeb na krále Václava IV., přes jeho čilé angažmá v počátcích husitské revoluce až k jeho neslavnému konci v konfliktu s Janem Želivským.

Konference nabídla účastníkům pestrou paletu témat souvisejících s počátky husitství. Tematicky pokryla široké spektrum problematických oblastí, počínaje otázkami náboženskými, přes roli panovníka a šlechty v počátcích husitské revoluce, konče hospodářskou situací v předhusitských a husitských českých zemích. Příspěvky ukázaly, že revoluce

zapouštěla své kořeny velice hluboko a vytvořila spleť sítí vzájemně provázaných problémů. Tím, že se konference neomezila pouze na příspěvky týkající se kořenů revoluce, ale umožnila posluchačům okusit i její plody, prezentovala husitologické bádání jako oblast, v níž se stále objevují nová témata a nové přístupy k poznání této význačné epochy českých dějin.

Kajetán Holeček

doi: 10.14712/23365730.2020.7

Recenze a zprávy

Petr Čornej, Husitství a husité

Nakladatelství Karolinum, Praha 2019, 482 s., ISBN 978-80-246-3993-2

Na podzim roku 2019 vydalo univerzitní nakladatelství Karolinum výbor ze studií Petra Čorneje s názvem *Husitství a husité*. Dílo navazuje na autorovy předchozí výběry *Světla a stíny husitství*¹ a *Historie, historiografie a dějepis*.² Všechna tato díla tak tvoří triptych obsahující široký výběr Čornejových studií publikovaných v posledních třech desetiletích. Obsahově tento výbor navazuje na nejstarší jmenovaný, tedy na *Světla a stíny husitství*, neboť se věnuje dějinám husitství, a to jak husitství samotného, tak jeho dědictví v minulosti dávné i nedávné. Zatímco *Světla a stíny husitství* obsáhly studie vydané po roce 1989 až do doby publikování výboru (2011), svazek *Husitství a husité* zahrnul studie nedávné, vydané mezi lety 2010–2018, pro druhé vydání doplněné o nové poznatky.

V předmluvě se autor jakoby loučí s akademickou kariérou. Loučení však nebylo důvodem vydání výboru. Za první podnět označuje autor 600. výročí husitské bouře, které tímto dílem hodlal připomenout. I druhý důvod souvisí s výročími historických událostí, neboť některé studie vyšly v návaznosti na ně, jako příspěvky pro konference, semináře či sympozia.

Výbor studií je rozdělen tematicky na šest oblastí: I. *Pojmy a problémy*, II. *V předvečer revolučního výbuchu*, III. *Husitská Praha*, IV. *Král dvojího lidu*, V. *Na soudu dějin*, VI. *V pohledu moderní doby*. Již názvy oddílů ukazují, že je Čornejův badatelský zájem konzistentní. Srovnáme-li totiž rozvržení tohoto nejnovějšího výboru právě s výborem z roku 2011, zjistíme, že je budován v podstatě podle téže struktury. V obou výběrech nalzáme studie věnované husitské Praze, období vlády Jiřího z Poděbrad, jsou zde studie reflektující interpretaci husitství v dobách moderních, nechybí ani sémantický rozbor termínů s husitskou revolucí spojených. Vzájemný překryv obou výborů je minimální a oba tak tvoří kompaktní celek ilustrující Čornejovo husitologické bádání.

První studie s názvem *Vzbúrenie, búrka, búrka a husitská revoluce* se věnuje otázce pojmenování husitského období. Nereflektuje však tento problém v moderní historiografii, zaměřuje se především na to, jak bylo toto období označováno svými současníky. Není překvapivé, že lidé 15. století v kontextu husitství nepoužívali termín revoluce. Nezávisle na svém konfesním ukotvení se totiž objevují označení odkazující spíše na atmosférické výkyvy, neboť „česká společnost, včetně hlavních politických aktérů, považovala dění odstartované v létě 1419 a trvajícím přinejmenším do lipanské bitvy za vybočení z řádu, za nenormální stav i dočasný jev, přirovnávaný k prudkému atmosférickému výkyvu, k bouři či sérii bouří, které jednou zákonitě odezní a poté se poměry opětovně zklidní“.³

I následující studie v prvním oddíle (*Husitství: katastrofa, nebo východisko z pozdně středověké krize?*) zohledňuje atmosférické podmínky té doby, zde však v poněkud

¹ Petr ČORNEJ, *Světla a stíny husitství. (Události, osobnosti, texty, tradice). Výbor z úvah a studií*, Praha 2011.

² Petr ČORNEJ, *Historici, historiografie a dějepis: studie, črty, eseje*, Praha 2016.

³ P. ČORNEJ, *Husitství a husité*, s. 25.

hmatatelnější podobě. Čornej se zabývá především otázkou, zda byly meteorologické výkyvy spouštěčem či spíše důvodem k ukončení husitské bouře. První možnost autor celkem spolehlivě vyvrací,⁴ přiklání se spíše k druhé variantě. Mezi příčinami příklonu umírněných utrakvistů ke straně pod jednou mohly figurovat právě nepříznivé klimatické podmínky té doby (povodně roku 1432, neúroda a špatná zásobovací situace.)⁵

Druhý oddíl výboru s názvem *V předvečer revolučního výbuchu* se zabývá především mezidobím mezi odchodem Jana Husa z Prahy, kostnickými událostmi (upálení Jana Husa a reakce na ně) a vypuknutím husitské revoluce roku 1419. Ve studii *Praha po Husovi* Petr Čornej analyzuje pražské dění v mezidobí let 1412–1419. Věnuje se činnosti Václava IV. v tomto období: zbavení čtyř profesorů teologické fakulty jejich míst na univerzitě, čímž došlo k ochromení fakulty, výměna rady Starého Města pražského atd. Na pozadí těchto událostí docházelo k formování podhoubí revolučních událostí (sekularizace církevních majetků, šíření kalicha v pražském souměstí), které vyvrcholilo pražskou defenestrací roku 1419. Čornej si (což je pro něj typické) při analýze situace v předhusitské Praze pomáhá systematickým prosopografickým rozbořem. To umožňuje detailní náhled do průběhu dějů v předhusitské Praze.

V následující části knihy (*Husitská Praha*) slibuje autor klást větší důraz právě především na hlavní město království. První studie, mající těžiště především ve vazbách jihočeských lokalit, města Prachatic a kláštera Zlatá Koruna, k Praze, se tématu dotýká spíše okrajově, nicméně ve studii *Pražský husita Jeroným Šrol* je tento deficit plně vynahrazen. Jedná se o prosopografickou analýzu příběhu jednoho měšťana, na jehož příkladu autor detailně rozebírá dění v Praze v době činnosti Jana Želivského. Rovněž se dotýká pražské situace na sklonku husitských válek roku 1434. Přes globální přesah, který studie má, však Čornej neopouští systematické sledování života tohoto pražského měšťana a ukazuje tak, jak lze pomocí „malých“ příběhů sledovat „velké“ dějiny.

V další sekci se již přesouvá výklad do období vlády Jiřího z Poděbrad, oddíl tak nese příznačný název *Král dvojího lidu*. Studie postupně sledují tři zásadní body jeho vlády: zvolení (studie *Králova volba na Staroměstské radnici*), mezinárodní kontext (studie *Jiří Poděbradský a česká otázka v mezinárodním kontextu let 1436–1464*) a interpretaci (studie *Poděbradská éra: pojmenování, výměr, problémy*).

V první jmenované studii je důraz kladen na okolnosti volby: možné Poděbradovy protikandidáty (v úvahu připadali Vilém Saský a Kazimír IV. na základě lucembursko-habsburských smluv z let 1364, 1366 a 1404) a především pak místo konání volby. Staroměstská radnice dokázala svůj význam jako politické centrum země již roku 1437 při vyhlášení volby Albrechta Habsburského českým králem. Volba Jiřího z Poděbrad na téže radnici tuto roli jen umocnila. To, že cesta nově zvoleného panovníka vedla z radnice do kostela Panny Marie před Týnem, tedy místa působení nejvyššího představitele utrakvistického duchovenstva, Jana Rokycany, jen dokládá, ke které straně se král hlásí. Přesto však je třeba mít na zřeteli, že k volbě blahopřeje králi Jiřímu též papežský legát Juan Carvajal, který tím jednak nepřímo uznává výsledek volby, zároveň však dává najevo, co od nového panovníka očekává: sjednocení kališníků s obecnou církví a účast na obraně křesťanstva proti Turkům.⁶

⁴ Tamtéž, s. 40.

⁵ Tamtéž, s. 55–56.

⁶ Tamtéž, s. 226–227.

Studie věnovaná mezinárodnímu kontextu vlády Jiřího z Poděbrad se soustřeďuje především okolo otázky chápání role kompaktát a jejich přijetí. Volba Jiřího představovala možnost sjednotit utrakvisty s obecnou církví, avšak jednání nakonec ztroskotala právě na odlišném chápání závaznosti kompaktát. Petr Čornej systematicky analyzuje, jak se měnila Poděbradova pozice z mediátora příměří mezi Habsburky Fridrichem III. a Albrechtem VI. do pozice krále, jehož papež formálně sesadil z trůnu. Na pozadí tohoto sporu však autor upozorňuje jednak na stále živý spor mezi papalismem a konciliarismem, a zároveň na politickou roli boje proti turecké hrozbě.

Závěrečná část této poděbradské sekce je věnována interpretačnímu problému chápání doby vlády Jiřího z Poděbrad. Obecně bývá toto období nazýváno banálně „*poděbradská éra*“ popřípadě „*poděbradský věk*“. Petr Čornej přehledně ukazuje na příkladech práce s tímto pojmem v moderní historiografii, že toto označení je ve své podstatě nepřesné. Autor dokládá, že o *poděbradské éře* lze stricto sensu mluvit pouze v kontextu Čech, neboť ve vedlejších zemích české koruny nebyla Poděbradova pozice zdaleka tak silná. Čornej však přes možnou nepřesnost termínu *poděbradský věk* nezavrhuje, neboť podle něj „*vcelku dobře postihuje určující linii českých náboženských a politických dějin let 1438–1471, spjatou se zápasem o trvalé mezinárodní uznání výsledků husitské revoluce a reprezentovanou v úsilí Jiřího z Poděbrad*“.⁷ Na závěr celé studie uvádí autor šest bodů, proč vnímá *poděbradský věk* jako součást široce chápaného husitství. Co se samotného výkladu termínu *poděbradská éra* týče, lze vystačit s lakonickým konstatováním, kterým Čornej celou studii zahajuje: „*Některé pojmy, ač nepřesné, se zkrátka staly termíny, s nimiž už raději nic nepodnikajme. Protože jsou konvenční, každý jim rozumí, naopak jejich problematizování vnáší do věci spíše zmatek*“.⁸

Předposlední pasáž knihy s názvem *Na soudu dějin* se zabývá životem husitství v historiografii, a to jak v historiografii dobové, tedy husitské, tak v historiografii novověké. Ve studii *Tři sondy do historiografie doby husitské* se autor zabývá věrohodností kronikářských zpráv: zkoumá, zda se Žižka skutečně účastnil dobytí sedlecké tvrze v okolí Tábora, potažmo zda na této tvrzi skutečně došlo k popravě zajatých protivníků kalicha (obojí potvrzuje). Podobně jako v úvodních studiích se znovu navrácí otázka klimatických podmínek husitského období, když se autor věnuje zprávám o povodních, které měly české země postihnout v letech 1432–1435, a i zde dochází ke kladnému závěru. Třetí sondou je analýza popisu obléhání Plzně z pera utrakvistického kronikáře Martina Kuthena. Ten při popisu plzeňského znaku používá slovo *tista* (jedná se o označení pro fenu, expresivněji pak pro čubu), Čornej si klade otázku, zda se nemohlo jednat o kronikářem cíleně použitý pejorativní termín, který měl za cíl dehonestovat katolickou Plzeň. Přes veškerou snahu však autor pro svou hypotézu nenalézá dostatečnou oporu a je nucen ji opustit.

Analýzou rodových vazeb kronikáře Bohuslava Bílejovského zkoumá Petr Čornej v další studii, zda kronikář označuje v kontextu lipanské bitvy Jana Čapka ze Sán za zrádce právem, či zda se jedná jen o jeho pozdní výmysl. Na základě možných vazeb Bílejovského děda Jana Sýkory z Hlučína s dalším z husitských hejtmanů Bedřichem ze Strážnice však autor vyvozuje, že je skutečně možné, že tuto zprávu převzal Bílejovský z vyprávění buď přímo od svého prarodiče, nebo prostřednictvím svých rodičů. Ke svému dědovi se konec

⁷ Tamtéž, s. 285.

⁸ Tamtéž, s. 262.

konců odkazuje kronikář i v dedikaci k druhé části svého díla, což se v kontextu výše řečeného nejeví jako náhoda.

Následující studie zůstává tematicky u kronik na rozhraní středověku a novověku. S pomocí již zmíněných kronikářů Bohuslava Bílejovského, Martina Kuthena a ještě Václava Hájka z Libočan zkoumá autor způsob výkladu husitství. Společným bodem těchto tří kronikářů je negativní názor na vybočení z řádu, které husitské boje představovaly. Právě jednota obecné církve ohrožovaná dědici tábořského radikalismu, církví bratrskou a luterány, kterým nezáleželo na basilejských kompaktátech, byla podle Čorneje pro všechny tři kronikáře centrální hodnotou, kterou považovali za nezbytné hájit.⁹

U Hájka autor zůstává i v další studii, která se již cele věnuje Hájkovu obrazu husitské epochy. Klíčové je podle Čorneje pro správné chápání této otázky především uvědomění si faktu, že Hájek kategoricky odmítá radikální varianty utrakvismu. Stejně jako v předchozí studii dochází autor i zde k názoru, že klíčová byla pro Hájka příslušnost všech obyvatel země k obecné církvi. Hájek se jeví v Čornejových očích jako konzervativní autor, který brání stavovský stát a starou víru (v souladu s kompaktáty), obojí dědictví husitské epochy. Jedno brání proti centralizační politice Ferdinanda I., druhé proti vzrůstající se reformaci.

V následujícím článku dostává slovo antická múza Klio a středověký učenec Pavel Židek. Za pomoci Židkova chápání kronik se Petr Čornej ohlíží za díly raně novověké historiografie. Židek třídí historiografická díla na kroniky obecní (v nynější terminologii světové), kroniky zvláštní (zahrnující dějiny jednotlivých států) a annualia, v podstatě historické kalendáře, zaznamenávající den po dni události jednoho roku.¹⁰ Zároveň chápe kroniky jako *básně*, čili díla obsahově nespolehlivá: „*Rozdiel kronik jest od zákona Božieho takový rozdiel, že zákon božie jest věc jistá, svatými lidmi spevněná, nemajíc proti sobě žádné miety odporu, ale kroniky nejsú tak jistá věc, nébrž proti zákonu božiemu jsú se odmlúvati, ale proti kronikám muože se odmlúvati, neb kroniky jsú jako básně proti zákonu božiemu.*“¹¹ Citát samotný patří pravděpodobně k oblíbeným citátům Petra Čorneje, neboť se mnohokrát objevuje jak v tomto výboru, tak ve výborech předchozích.¹² Na základě tohoto citátu se autor pozastavuje nad otázkou, jak věrohodné jsou zprávy kronikářů v kontextu jejich vlastního nahlížení na skutečnost. Dochází k závěru, že „*kronikáři byli subjektivně přesvědčeni, že sdělují čtenářům skutečné dějiny, neboť koncepci, z níž vycházeli, pokládali za plně opodstatněnou a zakotvenou v božím zákoně. Ve skutečnosti ovšem dějin využívali k legitimizaci politických a náboženských cílů, ať už k obhajobě utrakvismu, stavovského systému a českých národních zájmů (Kuthen, Veleslavin), nebo (jako Hájek) k obhajobě tradičního řádu a jednoty křesťanské církve, ohrožovaných náporom nového věku, jehož součást tvořily i ‚velké reformace‘.*“¹³

Závěrečná pasáž výboru studií se již věnuje problémům chápání a interpretace dějin v době moderní. Ve studii *Přibyslav – město Žižkovo?* autor zkoumá, jakými více či méně úspěšnými způsoby se snažili zdejší obyvatelé budovat a posilovat kult Jana Žižky, a to od doby národního obrození, přes období první republiky a komunismu až do vzniku České

⁹ Tamtéž, s. 364.

¹⁰ Tamtéž, s. 408; M. Pavla ŽIDKA *Spravovna*, ed. Zdeněk V. TOBOLKA, Praha 1907, s. 78.

¹¹ Tamtéž, s. 408; M. Pavla ŽIDKA *Spravovna*, tamtéž.

¹² Např. P. ČORNEJ, *Světa a stíny husitství*, s. 9; TÝŽ, *Historici, historiografie a dějepis*, s. 14, 440; TÝŽ, *Husitsví a husité*, s. 350.

¹³ P. ČORNEJ, *Husitsví a husité*, s. 417.

republiky roku 1993. Poslední studie se pak věnuje moderním historiografickým interpretacím husitství. Zatímco v úplně první studii autor analyzuje, jaká pojmenování pro husitské období používali jeho současníci, v poslední studii nahlíží na týž problém optikou historiografie 19. a 20. století. Druhý život husitství, tedy život v paměti více či méně vzdálených období, je tak zcela završen.

Výbor jako celek lze zhodnotit jako cenný příspěvek husitologického bádání. Jednotlivé studie jistě obstojí samostatně, sestavené do výboru však představují průřezovou sondu dějin husitství samotného, i jeho druhého života. Jednotlivé bloky postupně provedou čtenáře dějinami husitství a umožní mu tak této době porozumět. V jednotlivých článcích nedochází k žádným zásadním obsahovým překryvům, z každého tematického oddílu krystalizují hlavní body, z nichž je možné vyjít při studiu problematiky husitství.

Kajetán Holeček

doi: 10.14712/23365730.2020.8

František Šmahel, Die Basler Kompaktaten mit den Hussiten (1436). Untersuchung und Edition

(Monumenta Germaniae Historica. Studien und Texte, Bd. 65), Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2019, XXII + 226 s., ISBN 978-3-447-11179-9, ISSN 0938-6432

Šmahelova knížečka o Basilejských kompaktátech¹ se již stala klasickou, hojně citovanou. V loňském roce se odborná veřejnost dočkala o něco většího svazku, vydaného ve Wiesbadenu, který se k tématu a materiálu vrací.

Kniha je jen nepatrně upraveným německým překladem původní publikace. Text zůstal téměř nezměněn, převzaty nebyly ilustrace. Oproti Knižnici Dějin a současnosti působí proto „vážněji“. Přes první dojem pouhého přetisku při bližším pohledu zjistíme, že i na výkladovém textu autor ještě pracoval. Zařazena do překladu nebyla jen podkapitola popisující veřejné slyšení husitského poselstva v Basileji. Ta byla důležitá pro českého čtenáře, ve světových jazycích je k dispozici řada odborných titulů o koncilu, i když samotný dialog s husity je detailně analyzován a představován v němčině, příp. angličtině až v poslední době.²

Ve druhé a třetí kapitole jsou naopak připojena navíc shrnutí příslušných výkladů (s. 94–96, 122–124). První rekapitulace opakuje přehledně, kterých deset listin tvoří soubor zvaný basilejská kompaktáta. Druhé shrnutí resumuje celý výklad a zdůrazňuje význam tří hlavních listin a smysl celého komplexu, vazby mezi jednotlivými dokumenty a důležitost tohoto souboru pro České království.

Německá, stejně jako česká publikace obsahuje sedm exkurzů, resp. příloh. V české verzi byl v přílohách shromážděn materiál, který měl sloužit budoucímu editorovi. Proto došlo v novém vydání k úpravě obsahu některých příloh. První příloha obsahovala údaje, které teď zaujaly místo v záhlavích edice. Text přílohy je nově věnován detailní analýze tří originálních listin a pečetím, které listiny obsahují, nebo o nichž jsou písemné zprávy.

¹ František ŠMAHEL, *Basilejská kompaktáta. Příběh deseti listin* (Knižnice Dějin a současnosti), Praha 2011.

² Např. D. Coufal, P. Soukup.

Přepřevaná je také druhá příloha věnovaná rukopisnému dochování opisů kompaktát. Analýza byla rozšířena a podává daleko hlubší obrázek.

Další přílohy zaznamenaly jen menší úpravy. Sledován je osud těchto listin a vývoj povědomí o nich (cenný je dobový výčet listin existujících v r. 1478, nebo tisky kompaktát z r. 1500 a 1513). Později zřejmě kompaktáta přestávají hrát úlohu „objektu historického vědomí“. Vracejí se k nim až historici a vydavatelé, a to jako k objektu historického bádání.

Nejdůležitější změnou německé verze publikace je její rozšíření o poslední třetinu obsahu, přinášející edici deseti listinných kusů, které tvoří soubor kompaktátních dohod. Když jsem před lety referovala o „Šmahelových kompaktátech“,³ vyjádřila jsem naději, že se dočkáme nové edice těchto listin. V přítomné publikaci byla tato naděje naplněna. Ediční část je uvedena vydavatelem poznámkou, která obsahuje seznam deseti listin, které jsou dále vydány, a zevrubnou souhrnnou informaci o rukopisech, v nichž jsou dochovány jejich opisy (24 kodexů z celé Evropy, nejvíce je zastoupena Praha a Vídeň), i ediční zásady.

Samotná edice, přinášející kritické vydání 10 dokumentů, volí formu *ad usum scholarum* (upouští od nepodstatných růzností, která by zatěžovala text pro uživatele-nefilologa). Vychází z originálů, pokud jsou k dispozici, a ze všech opisů vybírá nejkvalitnější dva až tři, ostatní jen eviduje. U každé jednotky je v záhlaví uveden způsob dochování (signatura originálu, výčet rukopisů, starých tisků), dosavadní edice a specializovaná literatura. V originální listinné formě jsou k dispozici pouze tři listiny (č. I, III, a IV), všechny vystavené ze strany Českého království a uloženy dnes ve Vídni (neboť to byly zřejmě stejnopisy pro rakouského vévodu Albrechta nebo císaře Zikmunda). Zbylé kusy, vydané ze strany koncilu (legáty nebo samotným koncilem) pro České království známe jen z dobových opisů. Složitost pramenné situace komplikuje fakt, že listiny byly vydávány ve více exemplářích, existovaly také ověřené kopie (vidimusy) a jejich další opisy. Pojem originálního dochování tak má více významů. U listiny II. byl využit dokonce norimberský tisk z roku 1518 (označený siglou M, stejně jako rukopis z Třeboně, což je poněkud zavádějící). Tisk byl pořízen podle originální listinné předlohy a obsahuje i popis pečeti (s. 119, 127). Proto byl přiřazen k rukopisům jako další spolehlivý podklad nové edice.

Anotovaná publikace je velmi podstatným přínosem pro bádání o závěru a výsledcích husitských válek a k sledování textové i paměťové tradice jedné z nejdůležitějších skupin dokumentů, které modelovaly politickou, náboženskou i sociální situaci v Českém království 15. století. Zůstaly právním základem dvoukonfesního státu jako zemský zákon i po zrušení platnosti kompaktát ze strany církve. Pro českého čtenáře není nová verze Příběhu deseti listin jen vítanou edicí textu, neboť přináší i rozhojněnou faktografii, resp. její rozbor.

Blanka Zilynská

doi: 10.14712/23365730.2020.9

³ *Studia Mediaevalia Bohemica* 4/2, 2012, s. 317–318.

Ivo Kraus a kol., Věda v českých zemích. Dějiny fyziky, geografie, geologie, chemie a matematiky

Česká technika – nakladatelství ČVUT, Praha 2019, 556 s.,
ISBN 978-80-01-06557-0

Obsáhlé kompendium (více než 500 stran vysázených drobným písmem) přináší dějiny přírodních věd (kromě věd o živé přírodě) v českých zemích od počátku (tj. od 14. století – mezníkem je zde pro většinu autorů rok založení univerzity) do druhé poloviny 20. století. Autory publikace jsou badatelé, kteří se dějinami daných vědních disciplín zabývají již řadu let, výklad je proto často velmi důkladným přehledem nashromážděných informací, nechybí rozsáhlá bibliografie. Struktura knihy je poměrně jednoduchá: jednotlivé vědy jsou řazeny za sebou v abecedním pořadí: fyzika, geografie, geologie, chemie a matematika. Jednotlivé oddíly jsou pak řazeny chronologicky: zpravidla od počátku do roku 1618, následující období končí rokem 1750, dále pak časový oddíl od poloviny 18. do poloviny 19. století (výjimkou je chemie, kde autorka začíná výklad v druhé polovině 18. století Lavoisierovskou revolucí), další období končí rokem 1918; následující je definováno jako první polovina 20. století popř. časově 1918–1950 (resp. 1952) a posledním popisovaným časovým úsekem je věda v druhé polovině 20. století.

Časové mezníky jsou dány jak politickými událostmi, tak i institucionálními změnami ovlivňujícími vědecký provoz (založení pražské univerzity). I když se koncepce jednotlivých částí knihy drobně liší, je výklad veden hlavně po linii velcí vědci a jejich vynálezy, popřípadě instituce a významné osobnosti v nich působící, to vše na pozadí změn ovlivňujících organizaci vědecké práce (vznik nových univerzit, mimouniverzitních vědeckých institucí atp.), v další rovině výklad reflektuje i hlavní paradigmatické změny formující danou vědu, zejména pak ve formě ohlasů na českém vědeckém poli. Hlavním kritériem výběru vědeckých osobností je, kromě jejich významu, alespoň epizodické působení v českých zemích (klasicky Einstein). Toto kritérium je definováno již v úvodu a v zásadě je celým kolektivem autorů dodržováno. Kniha je doplněna jmennými rejstříky podle oborů, takže může sloužit jako praktická příručka pro všechny zájemce o dějiny vědy. Jediný nedostatek, na který je třeba upozornit, je to, že většina oddílů končí výklad na přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století a další vývoj je nastíněn již jen velice zhruba, zpravidla konstatováním velkých změn, které v následujícím období nastaly, v lepším případě výčtem vědeckých institucí zabývajících se daným oborem.

Jana Ratajová

doi: 10.14712/23365730.2020.10

Martina Bečvářová, Doktorky matematiky na univerzitách v Praze 1900–1945

Nakladatelství Karolinum, Praha 2019, 274 s., ISBN 978-80-246-3991-8, ISBN 978-80-246-4045-7 (pdf)

Ve své monografii autorka zdařile propojila dějiny dvou pražských univerzit, zejména jejich filozofických a přírodovědeckých fakult, s osobními příběhy dvanácti žen, jejichž hlavním rigorózním oborem byla matematika. Volba výchozího časového bodu, roku 1900, je logická, jelikož první doktorát filozofie v oboru matematika byl na tehdejší České univerzitě Karlo-Ferdinandově udělen roku 1901. Na Německé univerzitě byla první doktorkou v matematickém oboru promována kandidátka až v roce 1919. Do roku 1920 se matematika, fyzika a přírodovědné obory přednášely na filozofických fakultách; matematicky, které úspěšně prošly rigorózním řízením, získávaly titul „doktor filozofie“ (PhDr.). Vládním nařízením č. 392/1920 Sb. byly na Univerzitě Karlově a Německé univerzitě v Praze ustaveny přírodovědecké fakulty, které úspěšným absolventům rigorózního řízení udělovaly titul „rerum naturalium doctor“ (doktor přírodních věd, RNDr.).

Autorka zvolila dobré řešení, když za úvodem navázala kapitolou o třech doktorkách matematiky na Německé univerzitě. Tato instituce se fakticky rozpadla během Pražského povstání v květnu 1945, de iure byla spolu s ostatními německými vysokými školami v Československu zrušena dekretem prezidenta republiky z 18. října 1945 se zpětnou platností k 17. listopadu 1939. Univerzita Karlova měla jiný osud: po nucené šestileté přestávce za nacistické okupace byla roku 1945 obnovena, matematický obor dál pokračoval ve svých učitelích, absolventech a doktorech. Je to historie stále živá, o čemž svědčí i svědeckví pamětníků, která autorka v knize uveřejnila.

První doktorát z matematiky na Německé univerzitě získala Saly (Sali) Ruth Ramler (1894–1993). Narodila se v městě Kolomei v rakouské Haliči (dnes toto území patří Ukrajině) v rodině židovského obchodníka Gersona Ramlera, který se roku 1897 přestěhoval na Královské Vinohrady. Po maturitě v roce 1914 studovala na Filozofické fakultě Německé univerzity Karlo-Ferdinandovy, roku 1919 se přihlásila k rigoróznímu řízení na podkladě disertace z geometrie. S vyznamenáním absolvovala velké i malé rigorózum, 11. prosince 1919 měla promoci. Její disertace se nezachovala, ani nebyla nikde publikována, přesto je zajímavé, že ještě v roce 1978 na ni odkazoval holandský matematik Oene Bottema, který se specializoval právě na geometrii. Saly, známá též pod počestěným jménem Salča, působila až do svého sňatku v červenci 1923 jako středoškolská profesorka matematiky a fyziky. Jejím manželem se stal známý holandský matematik a historik matematiky Dirk Jan Struik (1894–2000). Od roku 1926 se oba usadili v USA ve státě Massachusetts. V prvních letech manželství se Saly věnovala matematice, například zkoumala pražskou pozůstalost Bernarda Bolzana; později už měla na vědeckou práci méně času. Vytvářela spokojené rodinné zázemí manželovi a třem dcerám, nejstarší Ruth Rebekka se stala rovněž matematickou. Saly stále udržovala styky s matematickou komunitou, jezdila s manželem na různé kongresy a přednáškové turné a všude okouzlovala lidi svou inteligencí a šarmem. Tak působí i na fotografii z roku 1936, na níž stojí po boku významného francouzského matematika Élie Josepha Cartana. Podpořila své dvě starší sestry, které těsně před nacistickou okupací Čech a Moravy získaly vystěhovalecký pas do Ameriky. Jen v jedné věci nebyla se svým

manželem solidární: zemřela totiž v pouhých devětadevadesáti letech. Dirk Jan Struik jí následoval v říjnu 2000 ve věku 106 let.

Rovněž Hilda Falk (1897–1942) se narodila v židovské rodině; jejím otcem byl pražský advokát Otto Falk. Za války začala studovat matematiku a fyziku na Filozofické fakultě, v roce 1920 přešla na Přírodovědeckou fakultu Německé univerzity. Ještě před rigorózním řízením složila zkoušky učitelské způsobilosti pro výuku na středních školách, ale středoškolskou profesorkou se nakonec nestala. Doktorskou promoci měla 6. května 1921. Po dva roky pracovala jako asistentka na Německé vysoké škole technické v Praze, poté zastávala různá úřednická místa. Nepodařilo se jí uniknout do zahraničí ještě před okupací, ale v roce 1941 si podala žádost o vystěhování do Šanghaje. Autorce se podařilo vyhledat informace (u nás asi sotva známé) o tamější židovské komunitě, v níž pod japonskou správou našli azyl prominentní židovští uprchlíci z Německa a jím okupovaných evropských zemí. Hilda Falk a její sestra, odborná učitelka, takové štěstí neměly: obě byly v srpnu 1942 odeslány transportem do ghetta v Rize a tam zavražděny.

Třetí doktorka přírodních věd v oboru matematika tolik pro vědu neplanula. Za svobodna se jmenovala Josefina Keller (1904–1986). Narodila se na Královských Vinohradech v bohaté židovské rodině novináře, nakladatele a biochemika Rudolfa Kellera, zvaného též Kohn (1875–1964), který byl vydavatelem a spolumajitelem několika novin a časopisů včetně liberálně demokratického deníku Prager Tagblatt. Josefina se vyznala v tlačenici, dovedla si v životě zaříditi různé výhody a úlevy. Vedla neurovnaný soukromý život, byla třikrát vdaná. Jejím třetím manželem se stal JUDr. Alfred Maria Mayer, úředník ve vydavatelství Prager Tagblatt. Ve třicátých letech studovala Josefina spíše pro zábavu a rozptýlení na Přírodovědecké fakultě, napsala disertaci z afinní geometrie a prošla rigorózním řízením. Promovala 30. června 1934, v doktorské matrice Německé univerzity je zapsána pod příjmením Mayer (třetí sňatek uzavřela roku 1928). Žila stylem typickým pro dámy z vyšších kruhů. Okolnosti jejího odjezdu z Protektorátu do USA nejsou jasné, stalo se tak pravděpodobně po roce 1940. Do bezpečí v exilu dostala i svou dceru z druhého manželství Sofii. Otec Rudolf Keller emigroval s manželkou již v březnu 1939, v New Yorku se stal ředitelem nadace pro biochemický výzkum.

Životní příběhy devíti žen, které se podrobily rigoróznímu řízení z matematiky na Univerzitě Karlově, ožívají v nejobsáhlejší části monografie.

Marie Fabianová (1872–1943) byla nejméně o jednu generaci, v některých případech téměř o dvě generace starší než její následovnice. Otec této rodačky ze Železného Brodu, Václav Fabian byl vrchním inženýrem Pardubicko-Liberecké dráhy. Marie zažila ještě úplně počátky studia žen na soukromém dívčím gymnáziu Minerva a poté na České univerzitě Karlo-Ferdinandově. Teprve od roku 1897, kdy bylo v habsburské monarchii uzákoněno řádné studium žen na filozofických fakultách, se zapisovala na Filozofické fakultě jako řádná posluchačka (předtím studovala jako hospitantka, jež nebyla oprávněna skládat zkoušky). Promovala z matematiky a fyziky dne 13. listopadu 1901 jako druhá doktorka filozofie po Marii Baborové, která získala doktorský titul ze zoologie o půl roku dříve. Absolvovala též státní zkoušky pro kandidáty učitelství na středních školách a celý život byla středoškolskou profesorkou. Vyučovala na dívčím gymnáziu Minerva, které bylo od roku 1917 přejmenováno po své zakladatelce na dívčí reálné gymnázium „Krásnohorská“. Ve dvacátých letech byla ředitelkou druhého dívčího reálného gymnázia v Praze, které původně vzniklo jako pobočka gymnázia „Krásnohorská“. Od studentských let byla

aktivní členkou Jednoty českých (československých) matematiků a fyziků, vědecky se matematice nevěnovala.

Miluše Jašková (1905–1975) se narodila v Kladně, ale roku 1908 přesídlila rodina natrvalo do Plzně. Její otec, středoškolský profesor matematiky a fyziky Martin Jašek (1879–1945), obdržel totiž definitivu na tamějším dívčím lyceu, pozdějším dívčím reálném gymnáziu. Patřil k výrazným postavám plzeňské společnosti, věnoval se také vědecké práci, a z tohoto důvodu mu byla několikrát poskytnuta vědecká dovolená. Uspořádal část pražské a vídeňské pozůstalosti Bernarda Bolzana, proto jeho dcera započala vysokoškolská studia na vídeňské univerzitě. Pokračovala na pražské Přírodovědecké fakultě. Její rigorózní řízení neproběhlo hladce, musela opakovat hlavní rigorózum z matematické analýzy a algebry. Doktorkou přírodních věd byla promována 14. prosince 1928. Nikdy nebyla zaměstnána, po sňatku s ukrajinsko-ruským exulantem Vsevolodem Grečenkem (1898–1948) se cele věnovala rodině. Její manžel, strojní inženýr, se stal šéfkonstruktérem ve firmě Jawa Františka Janečka. Jediný syn Alexandr Grečenko (*1930) se celý život věnoval vývoji a konstrukci zemědělských strojů, přednášel na Vysoké škole zemědělské v Suchdole (dnes Česká zemědělská univerzita). Milušin mladší bratr Miloš Jašek promoval na Přírodovědecké fakultě z organické a analytické chemie a matematiky, po studiích zakotvil jako expert u kriminální policie. Za okupace se zapojil do protinacistického odboje, na udání byl zatčen a v listopadu 1944 popraven na stělnici v Kobylisích.

Poměrně málo víme o třetí doktorce Heleně Navrátilové, narozené roku 1907 v Náměšti nad Oslavou. Její otec Florian Navrátil byl vrchním komisařem v Telči. Po maturitě absolvovala dvouletý kurs pojistné techniky na Vysoké škole speciálních nauk, jež byla součástí Českého vysokého učení technického. Kromě ní na této škole studovalo dalších pět kandidátek doktorátu z matematiky. Tento kurs připravoval studenty na dráhu pojistného technika, statistika nebo bankovního úředníka. Téměř paralelně se Helena Navrátilová zapisovala jako mimořádná studentka Přírodovědecké fakulty. Za téma své disertace si zvolila pojistné události, což souviselo s jejím studiem na Vysoké škole speciálních nauk. Obor pojistné matematiky a matematické statistiky reprezentoval na fakultě Emil Schoenbaum, který byl jejím konzultantem. Promována byla 19. prosince 1932, o rok dříve absolvovala státní zkoušku z matematiky a tělesné výchovy, a získala tak aprobaci pro výuku těchto předmětů na středních školách. Po promoci však stopy po ní mizí, její další životní dráhu se nepodařilo vypátrat. Není známo ani datum jejího úmrtí.

Otcem další doktorky matematiky Jarmily Šimerkové (1910–1975) byl lékař neurolog Čeněk Šimerka. Dědeček Vincenc Šimerka se stal ředitelem české průmyslové školy v Plzni. V tomto městě se narodila, na tamějším dívčím reálném gymnáziu ji vyučoval matematiku a fyziku známý pedagog Martin Jašek. Po maturitě úspěšně absolvovala dvouletý kurs pojistné techniky na Vysoké škole speciálních nauk ČVUT, poté studovala na Přírodovědecké fakultě. Za téma své disertační práce si vybrala problematiku počtu pravděpodobností, její volbu zřejmě ovlivnil profesor Miloš Kössler. Úspěšně prošla rigorózním řízením, promoci měla 24. listopadu 1933. Ještě během studií se provdala za inženýra Bořivoje Iglauera, úředníka pražské městské pojišťovny, v manželství se narodily dvě dcery. Jarmila se naplno věnovala rodině, nikdy nebyla zaměstnána a ve svém oboru nepublikovala.

Také další doktorka matematiky Věra Čechová (1910–1990) se narodila v Plzni v rodině Eduarda Čecha, profesora na tamější české průmyslové škole. Starší bratr Jan Čech získal doktorát práv, po druhé světové válce se věnoval diplomacii – zastával post velvyslance

v Brazílii, Norsku a Afghánistánu. Bratr Eduard vystudoval bohemistiku a germanistiku, sepsal několik středoškolských učebnic českého jazyka. Po vzniku Československé republiky se rodina přestěhovala do Prahy, kde otec získal místo na ministerstvu školství a národní osvěty. Věra studovala s vyznamenáním na druhém českém dívčím reálném gymnáziu, jehož ředitelkou tehdy byla první česká doktorka matematiky Marie Fabianová. Po maturitě se na Vysoké škole speciálních nauk setkala s Jarmilou Šimerkovou, ta zůstala její spolužačkou i na Přírodovědecké fakultě. Kurs pojistné techniky zúročila Věra Čechová i ve své doktorské práci na téma teorie rizika. Úspěšně obstála ve všech částech rigorózního řízení, doktorkou přírodních věd byla promována 15. prosince 1933, tedy o necelý měsíc později než její kolegyně Jarmila Šimerková Iglauerová. Až do penzijního věku pracovala Věra Čechová jako pojistná matematicka v různých institucích, mimo jiné ve Všeobecném penzijním ústavu. V roce 1946 se provdala za RNDr. Ottu Fischera (1909–1975), matematika a statistika židovského původu, který za války prošel koncentračními tábory a kromě matky ztratil všechny své blízké. Zabýval se zejména aplikací statistiky v psychologii, dvacet let působil v Matematickém ústavu Československé akademie věd a vypisoval speciální přednášky pro studenty Matematicko-fyzikální fakulty UK. Statistika se stala celoživotním oborem také pro Ottova a Věřina syna Jana Fischera (*1951). Po roce 2000 stanul v čele Českého statistického úřadu, prosazoval se rovněž ve vrcholné politice. V letech 2009–2010 byl předsedou úřednické vlády, zastával i důležité posty v orgánech Evropské unie. Kandidoval jako nestraník v první přímé volbě hlavy státu v roce 2013.

Životní příběh Ludmily Illingerové (1908–1974) započal v Německém Brodě, kde byl její otec Karel Illinger poštovním expeditorem. Po maturitě na smíchovském gymnáziu studovala na Přírodovědecké fakultě, zapisovala si i přednášky na Filozofické fakultě. Zároveň se jako mimořádná posluchačka přednášek z deskriptivní geometrie připravovala na Vysoké škole speciálních nauk v rámci takzvaných profesorských kursů na dráhu středoškolské profesorky. Na Přírodovědecké fakultě absolvovala státní zkoušky pro kandidáty učitelství na středních školách. Na základě disertační práce z geometrie uspěla v hlavním i vedlejším rigorózu a 16. listopadu 1934 byla promována doktorkou přírodních věd. V roce 1935 se provdala za odborného učitele Aloise Městku. Do roku 1939 působila především na slovenských středních školách, po vzniku Slovenského štátu se musela vrátit do Prahy. Matematice se věnovala také vědecky, publikovala několik odborných prací. Přežila svého jediného syna Iva, který zemřel ve věku pouhých šestatřiceti let.

Sedmou ženou, která se přihlásila k rigoróznímu řízení z matematiky, ale doktorát nako nec nezískala, byla rodačka z Hradce Králové Věra Kofránková (1909–1996). Její otec inženýr Josef Kofránek (1878–1951) se věnoval zesplavnění Labe, projektoval vodní díla (hráze, jezy, zdymadla). Strýc Ladislav Kofránek (1880–1954) patřil v meziválečném Československu k představitelům monumentálního sochařství, podepsal se mimo jiné na sochařské výzdobě budovy Městské knihovny na Mariánském náměstí. Po maturitě se Věra zapsala do profesorských kursů na Vysoké škole speciálních nauk. Matematiku studovala na Přírodovědecké fakultě, zapisovala si též přednášky na Filozofické fakultě. Zdárně absolvovala zkoušky učitelské způsobilosti pro střední školy. Na podzim 1935 podala disertační práci z geometrie, o dva roky později obstála v jednohodinovém rigorózu z filozofie exaktních věd (tento obor si pro vedlejší rigorózní zkoušku volila většina uchazečů o doktorát přírodních věd). K hlavnímu rigorózu z geometrie a algebry se však nikdy nedostavila. Příčinu je možné hledat v jejím sňatku s kolegou z přírodovědy, k němuž vzhlížela s obdivem.

Zdeněk Pírko (1909–1983), vynikající matematik a odborník v kinematické geometrii, se po válce stal profesorem na Elektrotechnické fakultě ČVUT, v letech 1956–1960 působil jako její děkan. Ve srovnání s ním trpěla Věra pocitem méněcennosti. Patrně zbytečně: dcera Ivana, která se stala lékařkou, vyzdvihuje ve svých vzpomínkách její matematické znalosti. Autorka zveřejnila též svědectví vnučky Pavly Hovorkové, která byla Věře vděčna za výbornou přípravu k přijímacím zkouškám na Vysoké škole chemicko-technologické. Duševně svěží babička překonávala pohotovostí v řešení matematických příkladů dokonce jejího daleko mladšího, technicky vzdělaného manžela. Věra Pírková celý život vyučovala na středních školách – gymnáziích, průmyslovkách a pedagogických školách. Patřila k náročným učitelům, na něž se nezapomíná.

Další ženou, která promovala v matematickém oboru, byla Jiřina Frantíková (1914–2000), narozená v Praze. Její otec Matouš Frantík byl středoškolským profesorem češtiny a němčiny. Po maturitě na státní reálce na Smíchově si zapsala dvouletý kurs pojistné techniky na Vysoké škole speciálních nauk, poté studovala na Přírodovědecké fakultě a zapisovala si pouze přednášky z matematiky. O dráze středoškolské profesorky neuvažovala, proto mohla zcela opominout přednášky z pedagogiky, psychologie a školní zdravotní péče. Disertační práci věnovala úrokovým problémům, není proto překvapující, že jejím konzultantem byl Emil Schoenbaum. Jiřina s ním po válce až do jeho odchodu do exilu spolupracovala na redigování časopisu *Aktuáři vědy*. S vyznamenáním obstála v hlavním i vedlejším rigorózu, dne 7. června 1937 měla slavnostní promoci. Jelikož Karolinum bylo v té době kvůli stavebnímu průzkumu uzavřeno, proběhl slavnostní akt v Collegiu maximu Právnické fakulty, kde tehdy sídlil i rektorát. Zástupce prezidentské kanceláře předal Jiřině dar od prezidenta republiky Edvarda Beneše, a sice zlaté hodinky zdobené brilianty. Pro rodinu ovšem tato sláva znamenala i finanční výdaje (úklid auly, odměnu pedelům). Jiřina Frantíková pracovala v Ústřední sociální pojišťovně, v 50. letech na ministerstvu financí. Tam byl zaměstnán také JUDr. František Chytil, za něhož se provdala v roce 1948; měli jednoho syna.

Poslední ženou ve sledované skupině je Libuše Kučerová (1902–1987), která se narodila v Sadské v rodině učitele na měšťanské škole Václava Kučery. Po maturitě na státní reálce v Nymburku studovala dva roky na Vysoké škole inženýrského stavitelství ČVUT, poté si zapisovala přednášky z deskriptivní geometrie na Vysoké škole speciálních nauk. Částečně souběžně studovala na Přírodovědecké fakultě, zapisovala si také přednášky na Filozofické fakultě. Podrobila se zkouškám učitelské způsobilosti, celý život pak působila jako středoškolská profesorka matematiky a deskriptivní geometrie, kromě toho publikovala několik matematických prací. Teprve v roce 1937 podala disertační práci o geometrii čtyřrozměrného prostoru, která byla hodnocena kladně. Hlavní a vedlejší rigorózní zkoušky však absolvovala až v roce 1952 (hlavní rigorózum na opravný termín), promoci měla 28. března 1952. V té době byla již devět let vdaná za inženýra Josefa Tuháčka, který působil jako aktivní důstojník v československé armádě. Podkapitolka o Libuši Tuháčkové Kučerové vrcholí osobním svědectvím Jindřicha Bečváře a ještě tří dalších jejích žáků. Přes její podivínství a jisté komické návyky na ni všichni vzpomínají s úctou a dojetím jako na učitelku, která dokázala matematiku srozumitelně vysvětlit, a navíc jim předávat ryzí životní hodnoty.

Kapitola o doktorátech na Univerzitě Karlově má časový přesah, nejen pokud jde o životní příběhy devíti protagonistek. V závěru přibližuje autorka ve stručném přehledu studium a zaměstnání pěti žen, které se podrobily rigoróznímu řízení z matematiky v letech 1945–1953 a získaly doktorát přírodních věd. Dvě z nich – Svatava Bálková-Kubálková

a Irena Seidlerová (*1926) – působily na Matematicko-fyzikální fakultě; Seidlerová se prodala za významného matematika Miroslava Katětova (1918–1995), který se stal rektorem Univerzity Karlovy v pětácti letech.

Za kapitoly o doktorkách matematiky na Německé univerzitě v Praze a na Univerzitě Karlově zařadila autorka užitečný statistický přehled vyplývající z tématu, statistické údaje jsou zařazeny také do úvodu. Ve sledovaném údobí bylo na Univerzitě Karlově uděleno celkem 150 doktorátů z matematických oborů, na Německé univerzitě 39. Německá univerzita měla podstatně méně posluchačů než Univerzita Karlova, ale právě matematika byla její silnou stránkou – také pisatelé disertací brali na moderní trendy v matematice větší ohled než jejich čeští kolegové. Její absolventi, z nichž mnozí byli židovského původu, se uplatnili na prestižních univerzitách USA a západní Evropy. Menšinová Německá univerzita prožívala tehdy příznivé časy také díky tolerantní politice prvorepublikových vlád, které se vůči ní chovaly jako ke státní univerzitě a finančně ji nijak neomezovaly – v meziválečné Evropě neměl takový případ obdoby.

Kniha Martiny Bečvářové je strhující četba. Autorka své téma pojala v širokých odborných i společenských souvislostech. Podařilo se jí shromáždit neuvěřitelné množství údajů z nejrůznějších zdrojů nejen o samotných protagonistkách, ale též o jejich rodinných příslušnících. Někteří z nich byli významnými osobnostmi ve vědě, školství, kultuře, technice, jiní hráli důležitou roli v rámci regionů. Zvláště zajímavé jsou detailní pasáže nejen o průběhu rigorózních zkoušek, ale také o státních zkouškách pro kandidáty učitelství a maturitních zkouškách. O pečlivé heuristické práci svědčí 633 poznámek, z velké části obsáhlých. Monografii zhodnocuje i podrobné anglické resumé čítající 33 stran. Čtenář, který se celý život profesionálně věnoval humanitním oborům, cítí určitou lítost, že matematiku opomíjel.

Marie Štemberková

doi: 10.14712/23365730.2020.11

Juraj Šebesta, Zakladateľ slovenskej fyziky. Život a dielo Dionýza Ilkoviča Bratislava 2019, 478 s., ISBN 978-80-227-4879-7

Pohledů do vývoje slovenské vědy není k dispozici příliš mnoho, proto vždy potěší, když se objeví nová publikace na toto téma. Juraj Šebesta je historik fyziky, emeritní vědecký pracovník Fakulty matematiky, fyziky a informatiky Univerzity Komenského v Bratislavě a rovněž bývalý zástupce Slovenska v Mezinárodní unii pro dějiny a filozofii vědy a techniky (IUHPST/DHST).

Jeho monografie o životě a díle Dionýze Ilkoviče není jen příběhem jednoho člověka, ale odráží i vývoj slovenské vědy a zejména slovenských vědeckých institucí v průběhu 20. století, vypovídá však mnohé i o české a československé vědě. Dionýz Ilkovič se narodil v roce 1907 v Šarišském Štiavniku v rodině ortodoxního duchovního. Autor podrobně rozebírá i původ rodinného příjmení a kořeny rodiny v minulých stoletích. Dionýz pak vystudoval reálné gymnázium v Prešově a odešel na pražskou Českou vysokou školu technickou. Z ní však brzy přestoupil na pražskou Přírodovědeckou fakultu UK, kde svá studia úspěšně absolvoval. Navázal blízkou spolupráci se svým profesorem Jaroslavem

Heyrovským, s nímž se též podílel na počátku třicátých let na rozpracování polarografických metod. Jejich spolupráce šla tak daleko, že později – zejména po roce 1959, kdy Heyrovský dostal Nobelovu cenu za chemii – se v literatuře objevovala obvinění, že Heyrovský Ilkovičovi ukradl některé postupy a přivlastnil si zásluhy o polarografii jen pro sebe. Šebesta v rámci své knihy tyto záležitosti podrobně rozebírá a na základě analýzy archivních pramenů obvinění vyvrací.

Ilkovič dále působil mezi lety 1930–1940 v Praze jako středoškolský profesor. Absolvoval také několik studijních zahraničních pobytů. Nikdy ale nepřerušil kontakt s Přírodovědeckou fakultou, kde těsně před vypuknutím 2. světové války zahájil habilitační řízení. Nestihl je však dokončit kvůli uzavření českých vysokých škol po 17. listopadu 1939. Dokončil je až po válce a v Praze dosáhl docentury, kterou tam už pak nikdy neuvedl v život. V roce 1940 byl mezitím povolán do Bratislavy, kde po celou válku přednášel na Univerzitě Komenského a na Slovenskej vysokej škole technickej. Tam byl jmenován profesorem technické fyziky a vedle toho zároveň i profesorem fyziky na Přírodovedeckej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislavě. Už toto dvojí jmenování ve stejnou dobu trochu naznačuje personální situaci při obsazování vědeckých a vysokoškolských pozic na Slovensku v tomto období. V případě Ilkoviče to pokračovalo i po válce, takže čtenář může mít místy dojem, že fyzika na Slovensku od 40. do 60. let byl příběh jednoho muže.

Na počátku padesátých let se Dionýz Ilkovič podílel na vzniku Slovenskej akademie vied a stal se i jejím členem-korespondentem. Právě v padesátých letech se nejvíce prohýbal pod tíhou mnoha vědeckých funkcí i pedagogických úvazků, což se podepsalo na jeho zdraví. Od šedesátých let již musel své aktivity trochu utlumit. Přesto zůstal v aktivní službě až do druhé poloviny sedmdesátých let minulého století. Zemřel v Bratislavě v roce 1980.

Jeho život a působení jsou ukázkou zvrátů a peripetií, kterými prošlo Slovensko a slovenské vědecké instituce od druhého desetiletí 20. století do období normalizace. Pro českého čtenáře je asi nejzajímavější popis situace na Slovensku v průběhu 2. světové války, kdy byly české vysoké školy uzavřené. Slovenské vysoké školství a slovenské vědecké instituce naopak zažívaly rozkvět, a to takový, že právě v tomto období (1942) byla založena Slovenská akadémia vied a umení, která byla spolu s Maticí slovenskou centrální vědeckou institucí v zemi před založením Slovenskej akademie vied v roce 1952. Zajímavé jsou v Šebestově knize i postřehy o setkávání se slovenské, německé a italské vědecké obce v období 2. světové války, které byly tehdy i po válce posuzovány zcela jinak než u českých vědců, žijících v Protektorátu.

Životopis Dionýza Ilkoviče je v knize zpracován velmi podrobně, do detailů, které si autor mohl dovolit díky tomu, že prostudoval kvanta dostupných archivních materiálů v českých i slovenských archivech. Získal i dokumenty, uložené v rodinném archivu Ilkovičových a jeho dcery Dagmar Havlové (manželky Ivana M. Havla), díky čemuž předestřel opravdu hluboký a pestrý vzhled ho fyzikova života. Vzhledem k rozsahu práce se některé úryvky opakují, protože výpovědní hodnota nastudovaných písemností je pochopitelně rozdílná. Obecněji je třeba uvést, že v práci jsou citovány četné pasáže z úřední i ze soukromé korespondence a z dalších archiválií, které jsou pospojovány autorovými výklady a komentáři. Pro českého historika vědy jsou velmi cenné zejména všechny poznatky k životu a dílu Jaroslava Heyrovského a k poměrům na vysokých školách v Praze ve dvacátých a třicátých letech.

Rozsáhlému rukopisu se samozřejmě nevyhnuly některé nesrovnalosti. Pro nás je např. nezvyklé používání zkratky PF pro Přírodovědeckou fakultu UK, protože takto se zpravidla označuje Právnická fakulta, přírodovědu bychom zkracovali PřF UK. Jmenný rejstřík je v knize poněkud nedotažený, u některých jmen zcela chybějí odkazy na stránky, kde jsou zmíněna. Na s. 74 narazíme na špatné číslování poznámek.

Kniha je opatřena celou řadou fotografických i popisných příloh. Samostatnou kapitolou – patřící též spíše do oblasti příloh, proto zmíněna zde – jsou historiky o Dionýzu Ilkovičovi, které autor sesbíral od jeho kolegů a studentů. Velmi cenný je přehled všech přednášek a seminářů, které si nejprve Ilkovič v Praze zapsal jako student, a poté i těch, které v Praze i v Bratislavě vedl jako pedagog.

Milada Sekyrková

doi: 10.14712/23365730.2020.12

Petr Feldstein – Tomáš Libánek, Skoro proti všem. Časopis Student v nejslavnější éře československé žurnalistiky

Grada Publishing, Praha 2019, 255 s., ISBN 978-80-247-2861-2

Vydávání novin kriticky naladěných vůči komunistickému režimu je badatelsky atraktivním a společensky významným tématem. Při jeho zpracování rozkrývají historikové a zástupci jiných společenskovědních oborů okolnosti, za kterých daná periodika vznikala, čím se zabývala, kolik si dokázala získat čtenářů a jaký osud je potkal po okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy.

Nedílnou součástí takového výzkumu jsou dramatické životní příběhy vydavatelů. Někteří byli v šedesátých letech představiteli dospívající mladé generace a chtěli v novinářské profesi uplatnit svoje schopnosti a vydobýt si společenské uznání. Jejich snaha psát o konkrétních společenských problémech originálně, poutavě a zároveň co nejvěcněji se výrazně prolínala se sférou politikou.

Výše uvedené aspekty se týkají časopisu *Student*, který vycházel od října 1965 do konce srpna 1968. Tento týdeník si zvolil za téma své diplomní práce historik Tomáš Libánek. V roce 2007 ji obhájil. Poté ji spolu s Petrem Feldsteinem – pamětníkem a redaktorem – upravil tak, aby mohla vyjít knižně. Výsledek jejich spoluautorství je podle mého názoru zdařilý.

Oba čtivě a s kritickým odstupem zpracovali téma, jemuž dosud nebyla v historiografii věnována pozornost. Zužitkovali různorodé prameny z Národního archivu, Archivu bezpečnostních složek a z dobových časopisů. Chvályhodné je rovněž to, že Libánek natočil rozhovory s redaktory Studenta a do textu je zapracoval. Hojně citované Feldsteinovy vzpomínky mají ve vyprávění nezastupitelnou úlohu a dodávají mu svěžest.

V této souvislosti si však dovoluji podotknout, že autoři v seznamu zdrojů a literatury uvedli neexistující Archiv Úřadu pro studium totalitních režimů. V lednu 1995 vznikl Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu (ÚDV) a od roku 2007 funguje Ústav pro studium totalitních režimů (ÚSTR) spolu s Archivem bezpečnostních složek (ABS). Také se domnívám, že kvůli lepší orientaci by ve výčtu archivních dokumentů neměly chybět

názvy příslušných fondů. Například u signatur začínajících číslicí 318 by bylo vhodné napsat, že jsou z fondu Hlavní správy tiskového dohledu.

Jak už jsem naznačil, samotný příběh je napsán velmi napínavě. Úvodní kapitola pojednává v kostce o působení časopisu *Student* v roce 1968. Čtenář se dozvídá, kdo za Pražského jara byl v jeho redakci, kdo z veřejně známých osobností v něm publikoval a jak krátce po okupaci vojsky Varšavské smlouvy zaniknul. Poté se autoři vracejí v čase k okolnostem, jež jsou se vznikem a vývojem *Studenta* spjaté.

Mezi ně patřil vztah Petra Feldsteina s otcem Valterem. Ačkoli oba vyrůstali v naprosto odlišných životních podmínkách, nedošlo mezi nimi ke generačnímu konfliktu. Valter Feldstein se stal kvůli skromnému rodinnému původu a traumatickým zážitkům z let 1939–1945 přesvědčeným komunistou, který si v poučném režimu vybudoval zářnou kariéru. V roce 1959 to dotáhl na programového ředitele Československé televize. Svého syna důkladně seznámil s problematikou médií a výrazně přispěl k jeho rozhodnutí pracovat jako novinář. Zároveň měl pochopení pro synovy stále kritičtější názory vůči režimu.

Ty se vyvíjely na pozadí společenského uvolňování v šedesátých letech, jemuž jsou v knize věnovány třetí a čtvrtá kapitola. V nich autoři především popisují, jak se představitelé kultury pokoušeli vymanit z tlaku režimních institucí. Všimají si rostoucího napětí mezi novináři na jedné straně, cenzory a jinými komunistickými funkcionáři na druhé straně. Do tohoto kontextu zasazují vznik *Studenta*, jenž si musel projít velmi komplikovaným schvalovacím procesem (návrh byl podán v lednu 1965, ale první číslo vyšlo až v říjnu téhož roku).

Z mého pohledu nejzajímavější pasáže pojednávají o tom, jak se *Student* postupně odpoutával od ideologických nároků režimu, až se od nich v roce 1968 oprostil úplně. V důsledku zrušení cenzury uveřejnili redaktori Petr Feldstein a Tomáš Pěkný prohlášení, že na stránkách *Studenta* je možno zcela svobodně vyjadřovat názory.

Ruku v ruce s tím zaznamenalo periodikum výrazné tematické rozšíření. Vedle studentké problematiky dostala prostor svědectví o politických procesech z padesátých let, články o Stalinově teroru v SSSR, texty o pokusu sociálních demokratů obnovit vlastní stranu a v neposlední řadě texty o náboženství. Redaktori se dokonce setkali s představiteli *Rádia Svobodná Evropa* v Mnichově, aby s nimi natočili rozhovory. Učinit takové kroky si žádalo nejen jejich odvalu, ale i připravenost přijímat rozdílné ohlasy. Velmi oceňuji, že Libánek s Feldsteinem uvádějí v textu jak příklady kladného přijetí, tak ostré kritiky.

Souhlasím s autory, že *Student* jedinečným způsobem zpracovával tabuizovaná témata. V tom však nebyl jediný. Podle mého názoru kniha postrádá důkladnější srovnání, v čem se výklad těchto témat na stránkách *Studenta* lišil od jejich výkladu v jiných periodikách.

Zbylé tři kapitoly se týkají období od 21. srpna 1968, čímž se autoři částečně vracejí k tomu, co předeslali v kapitole úvodní. Píší, že redaktori vydali poslední čísla *Studenta* konspirativně, následně vlastní periodikum zrušili. Poslední stránky jsou věnovány různorodým osudům těchto lidí v sedmdesátých a osmdesátých letech.

Závěrem shrnuji, že kniha ve mně i přes některé menší nedostatky zanechala velmi dobrý dojem. Je napsána tak, aby ji mohli číst jak odborníci, tak běžní čtenáři. V jistém slova smyslu ji lze vnímat i jako svědectví o svobodě slova. Ta není ničím samozřejmým a lze o ni snadno přijít.

Marek Suk

doi: 10.14712/23365730.2020.13

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2019

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy

Tomus LIX. Fasc. 2

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum, Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1
www.karolinum.cz

Obálku navrhly Jana Ratajová a Kateřina Řezáčová

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum

ISSN 0323-0562 (Print)

ISSN 2336-5730 (Online)

MK ČR E 18593

Adresa redakce: Ústav dějin a archiv UK, Ovocný trh 5, 116 36 Praha 1
petr.svobodny@ruk.cuni.cz